

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп 2021

Нұр-Сұлтан, 2022 ж.

Мазмұны

Мазмұны	2
Қысқартулар мен аббревиатуралардың тізімі	3
Негізгі тұжырымдар	7
I. Макроэкономикалық жағдайлар	11
1.1 Макроэкономикалық жағдайлар	11
1.2 Үй шаруашылықтары	18
1.3 Ақша-кредит саясаты, валюта және ақша нарығы	25
1.4 Фискалдық саясат	44
1.5 Кредиттік белсенділік	56
1.6 Корпоративтік сектор	65
II. Мемлекеттік бағалы қағаздар нарығы	74
2.1 Мемлекеттік борыш	74
2.2 МБҚ ұстаушылар	82
III. Жылжымайтын тұрғын үй нарығы	92
3.1 Жылжымайтын нарық бағасының динамикасы	92
3.2 Тұрғын үй құрылысы	94
3.3 Ипотекалық кредиттеу	97
3.4 Мемлекеттік бағдарламалар	100
IV. Банк секторының кредиттік тәуекелдері	103
4.1 Несие портфелінің сапасы	103
4.2 Корпоративтік портфельдің сапасы	106
4.3 Корпоративтік портфельдің сапасына COVID-19 ықпалы	108
4.4. Бөлшек портфель	115
4.5 Корпоративтік портфельдің кредиттік тәуекелін макро стресс-тестілеу	124
V. Өтімділік, қорландыру, долларландыру тәуекелдері, валюталық және пайыздық тәуекелдер	130
5.1 Өтімділік тәуекелдері	130
5.2 Қорландыру тәуекелдері	135
5.3 Долларлану тәуекелдері	140
5.4 Пайыздық тәуекел	144
VI. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі кеңестің қызметі	147
Бокс 10. Цифрлық валютаны енгізу перспективалары	148
Бокс 11. ESG (Environmental, Social, Governance) тұрақты даму қағидаттарын Қазақстан экономикасына ықпалдастыру	153

Қысқартулар мен аббревиатуралардың тізімі

Агенттік	Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі
НҚД	несиелік құжаттарды талдау
АҚ	акционерлік қоғам
АӘК	атаулы әлеуметтік көмек
ЕДБ	екінші деңгейдегі банк
ҰСБ СЖРА ҚР	Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы ҰСБ СЖРА ҚР
ЖІӨ	жалпы ішкі өнім
ЖӨА	жоғары өтімді активтер
ІМ	ішкі міндеттемелер
ДДҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
МКС	мемлекеттік және квазимемлекеттік сектор
МӘСҚ	«Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры» АҚ
МБҚ	мемлекеттік бағалы қағаздар
АНС	ақша-несие саясаты
БЖЗҚ	«Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ
ЕО	Еуропалық одақ
БЖТ	бірыңғай жиынтық төлем
ЕОБ	Еуропалық орталық банк
ҚТҚЖБ/Тұрғынүйқұрылысжинақбанкі	«Қазақстанның Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ
АВА	алтын-валюта активтері
АВР	алтын-валюта резервтері
ИТҚ	ипотекалық тұрғын үй қарызы
ШТИ	шетелдік тікелей инвестициялар

ТБИ	тұтыну бағаларының индексі
ІБ	ірі бизнес
ІАК	Банктер қаражатының бір бөлігін ішкі активтерге орналастыру жөніндегі коэффициент
КМС	квазимемлекеттік сектор
ҚҚБ/KASE	Қазақстан қор биржасы
ҚДКҚ	“Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
ҚОҚ	«Қазақстандық орнықтылық қоры» АҚ
ШБ	шағын бизнес
ХВҚ	Халықаралық валюта қоры
ЖАО	жергілікті атқарушы орган
ЕРТ	ең төменгі резервтік талаптар
ШОБ	шағын және орта бизнес
ХҚЕС	халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
ҚР ЕӘҚМ	Қазақстан Республикасы Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі
ҚР ҚМ	Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі
ҚРҰБ/ Ұлттық Банк	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ҚР ҰҚ	Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
НҚ	негізгі қарыз
ККШ	күтілетін кредиттік шығындар
МЭЕҰ+	мұнай экспорттаушы елдер ұйымы
ФҚО	федералды қарыз облигациялары
ЗҚ	зейнетақы қоры
ТҚҚ	туынды қаржы құралдары
ҚР	Қазақстан Республикасы
ОБ	орта бизнес

EAB	еркін айырбасталатын валюта
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ЖТ	жеке тұлға / жеке тұлғалар
БҚОД	«Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі» АҚ
ТЖ	төтенше жағдай
ЗТ	заңды тұлға / заңды тұлғалар
AQR	банк активтерінің сапасын тәуелсіз бағалау (asset quality review)
COVID-19	коронавирустық инфекция
CVA	кредиттік тәуекелді ескере отырып түзетулер (credit valuation adjustment)
EVS-2016	Еуропалық бағалау стандарттары (еуропалық бағалау стандарттары)
GBI-EM	Government Bond Index-Emerging Markets
HHI	Херфиндаля-Хиршман индексі
IPW	тәуелсіз құндық бағалау (independent price verification)
KPI	тиімділіктің негізгі көрсеткіштері (key performance indicators)
LCR	өтімділікті өтеу коэффициенті (liquidity coverage ratio)
LDR	кредиттердің депозиттерге ара қатынасының коэффициенті (loan-to deposit ratio)
LGD	дефолт жағдайында шығындар (loss given default)
LTV	кредит сомасының кепілдің нарықтық (немесе бағалау) құнына қатынасы (loan-to-value ratio)
NDF	жеткізілімсіз валюталық форвард(non-deliverable forward)

NPL/NPL 90+	негізгі борыш бойынша және/немесе есептелген сыйақы бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар (non-performing loan)
NSFR	нетто тұрақты қорландыру коэффициенті (net stable funding ratio)
PD	дефолт ықтималдығы (probability of default)
RICS	Корольдік дипломды бағалаушылар институты (Royal Institution of Chartered Surveyors)
ROE	меншікті капиталдың рентабельділігі (return on equity)
RWA	тәуекел дәрежесі бойынша мөлшерленген активтер (risk weighted assets)
SARS	ауыр жіті респираторлық синдром (severe acute respiratory syndrome)
SREP	Supervisory review and evaluation process
\$/bbl.	мұнай баррелі үшін АҚШ доллары
б.п.	базистік пункт
пт	пайыздық тармақ
ж/ж	жыл жылға
к/к	квартал кварталға
кв.м.	шаршы метр
млн.	миллион
млрд.	миллиард
трлн.	триллион

Негізгі тұжырымдар

Жаһандық контекст

Есепті кезеңде әлемдік экономика қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдер картасының түбегейлі өзгерісіне ұшырады. Әлемдік экономиканың қазіргі кездегі бұрын-соңды болмаған оқиға – COVID-19 пандемиясына тап болуынан туындаған толық белгісіздік кезеңі экономикалық белсенділіктің қалпына келу кезеңімен алмасты. Дегенмен, жыл тауар жеткізу тізбектерінің бұзылуымен, энергия тасымалдаушылардың рекордтық бағаларымен және инфляциялық қысымның айтарлықтай ұлғаюымен ерекшеленді. Сонымен қатар COVID-19 жаңа штамдарының пайда болуына байланысты эпидемиологиялық тәуекелдерге және жаһандық экономиканың өсуі перспективаларына қатысты белгісіздік сақталды.

Жаһандық қаржы жүйесі орнықты жұмыс істеу қабілетін сақтап, реттеушілердің іс-қимылдары нарықтардағы өтімділік проблемаларын тоқтатуға мүмкіндік берді, ал банктік капитал буферлерінің жеткіліктілігі бұрын көзделмеген шығындарды реттеудің сөзсіз қажеттілігін еңсеруге көмектесті. Жергілікті, сол сияқты жаһандық барлық деңгейлерде бір мезгілде баға қысымын тежей отырып және инфляциялық күтулердің өсуіне қарсы іс-қимыл жасай отырып, қалпына келу траекториясына шығу әлемдік экономикадағы басты мәселелер болды. Реттеушілер қаржылық тұрақтылық үшін ұзақ мерзімді тәуекелдердің алдын алу кезінде экономиканы қысқа мерзімді қолдауды сақтаудың ымыраға келуіне тап болды. Бұл ретте экономиканың одан әрі дамуының орнықтылығына және халықтың, сол сияқты бизнестің төлемге қабілеттілігін қалпына келтіруге байланысты тәуекелдер бірінші кезекке шыға бастады.

Жаһандық борыштық осалдық әлі де айтарлықтай болып отыр. Фискалдық арна тарапынан қолдау қалпына келтірудің негізгі қозғаушы күшіне айналып, пандемиядан туындаған іркілістердің ауқымын шектеді. Алайда, фискалдық кеңістіктің айтарлықтай тарылуы фискалдық орнықтылықты қолдау мәселелерін көтеріп, болашақта күтпеген өзгерістерді реттеу қабілетін шектейді. Экономикасы дамыған елдер мен нарығы қалыптасып келе жатқан елдерде тәуелсіз және корпоративтік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы экономиканың белгілі бір секторларында ұзақ мерзімді осалдықты көрсете отырып, жалпы алғанда ұлғайды.

Нарықтық тәуекелдерді қайта бөлудің жеткілікті дамыған инфрақұрылымына ие экономикаларға экономикалық күтпеген өзгерістерді реттеу оңай болды, бұл оларға қаржы нарығы аз дамыған экономикалармен салыстырғанда кейіннен қалпына келтіруге көбірек әлеует берді. Елдің қаржы нарығының дамуына оның экономикасын әртараптандыру дәрежесі де әсер ететініне қарамастан, қазіргі дағдарыстың көп секторлы болуы тіпті жеткілікті әртараптандырылған экономикалардың қарсы тұра алуының төмен екенін көрсетті.

Нарық тереңдігінің дәрежесі, сондай-ақ оның трансмиссияның бастапқы буыны ретінде жұмыс істеуінің тиімділігі монетарлық арнаның штаттан тыс жағдайларда қажетті түзетулерді пәрменді енгізу қабілетін айқындады. Нарықтардың ақпараттық және инфрақұрылымдық дамуының жеткіліктілігі билікке жедел бағалау жүргізуге және жүйедегі тәуекелдерді қайта бөлуге мүмкіндік берген юрисдикциялар күтулерді тез арада тұрақтандырып, сол арқылы экономикалық белгісіздікті төмендетті. Алайда, қаржылық талаптарды жеңілдету кезеңінің ұзақ болуы активтердің құнын асыра жоғарылатуға және оларды кенеттен қайта бағалау тәуекелінің ұлғаюына әкеп соқтыруы мүмкін еді.

Ағымдағы кезең ұзақ мерзімді өсу мен тұрақтылықтың көптеген қалыптасқан модельдерінің осалдығын көрсетті; экономиканың кейбір салаларының орнықтылығын қамтамасыз ету тетіктерін дамытудың және нақты перспективаларының басымдығы

бойынша бірқатар мәселелерді көтерді. Сонымен қатар ол монетарлық және фискалдық арналардың, біріншісінің – жедел ден қою мен басқарудың тактикалық тетігі ретінде, екіншісінің – теңгерімді ұзақ мерзімді экономикалық саясатты іске асыру процесінде стратегиялық мақсатты болжау жүйесі ретінде нақты өзара іс-қимыл жасау қажеттігін көрсетті.

Макроэкономикалық саясат

Коронавирустың таралуын шектеу және эпидемиологиялық шараларды жеңілдету аясында әлемдік сауда айналымы ұлғайды, бұл тұтыну мен іскерлік белсенділіктің артуына әкеліп, ол әлемдік экономикалық өсу перспективаларына оң әсер етті.

Қазақстанның экономикасы да бұдан тыс қалған жоқ. Эпидемияға қарсы шектеулердің әлсіреуі ең алдымен жиынтық сұраныс деңгейін едәуір арттыра отырып, азаматтардың экономикалық белсенділігінің артуына ықпал етті, бұл үй шаруашылықтары мен шағын бизнестің қаржылық жағдайына оң әсер етті. 2021 жыл ішінде мұнай бағасының айтарлықтай өсуі 2008-2010 жылдардағы қаржылық дағдарыстан және 2014-2015 жылдардағы мұнайлық шоктан кейін 2021 жылы Қазақстан экономикасының барынша жылдам қалпына келуін түсіндіреді. Мәселен, 2021 жылдың нәтижесі бойынша ЖІӨ нақты өсімі 4,1% болды.

Карантиндік шараларды жеңілдету еңбек нарығының көрсеткіштеріне оң әсер етті. 2020 жылғы карантиндік шектеулер кезінде жұмыссыздықтың өсуінен кейін 2021 жылы оның көрсеткіштері 4,9%-ға дейін түзелді. Жалпы жұмыссыздықтың және толығымен жұмыспен қамтылмағандар үлесінің азаюына қарамастан, 2020 жылмен салыстырғанда көрсеткіштер әлі де пандемияға дейінгі мәндерден асып отыр. Жинақ ақшаның едәуір көлеміне және нақты кірістердің ұлғаюына байланысты үй шаруашылықтары жалпы алғанда қаржылық-экономикалық күтпеген өзгерістерге қарсы тұру қабілетін сақтауда. Алайда, борышқа қызмет көрсету шығындарының артуы және халықтың азық-түлік пен қажетті тауарларға шығыстарының өсуіне әкелетін инфляциялық қысымның едәуір артуы экономикалық өсуді қолдау қарқынына, сол сияқты борышқа қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар үй шаруашылықтарының әлі де мемлекеттік қолдау шараларына айтарлықтай тәуелділігі байқалады, бұл олардың қысқаруы кезінде осал жағдайға келтіреді.

Инфляция 2021 жыл ішінде нысаналы мәннен асып және жыл қорытындысы бойынша 8,4% болды. Ақша-кредит саясатының жиынтық сұранысқа әсері шектеулі болып отыр. Сатылмайтын сектордағы жоғары кредиттік тәуекелдер кредиттік арна арқылы сұранысты кеңейтуге кедергі болып қалып отыр, ал банктердің кредиттік тәуекелді реттеу мүмкіндігі шектеулі.

МБҚ нарығының тереңдігі мен өтімділігінің төмен болуы, мемлекеттік борышты басқару саясатының әлі де жеткіліксіз орнықтылығы мен сабақтастығы оның ақша-кредит саясаты трансмиссиясының негізгі арнасы функциясын толыққанды алуына мүмкіндік бермей отыр. ҚР Қаржы министрлігінің облигациялар нарығының өтімділігі шектеулі болып қалуда. Өтімділік деңгейінің өсуін шектейтін факторларға мыналар: каптивті инвесторлардың портфельдерінде Қаржыминінің теңгелік борышының шамамен үштен екі бөлігінің шоғырлануы, көпшілік инвесторлардың МБҚ-ны өтеуге дейін ұстап тұруға бейімділігі, борыш фрагментациясының жоғары дәрежесі, өтеу кестесінің теңгерімсіз схемасы, мемлекеттік борышты басқарудың әдістемелік саясатының болмауы жатады. Төмен өтімділік кірістілік қисығының ақпараттылығына және оның нарық қатысушыларының пайыздық мөлшерлемелерге қатысты күтулерін тиімді біріктіру қабілетіне теріс әсер етеді. Бұл ақша-кредит саясатының

трансмиссиялық тетігінің пайыздық арнасының бастапқы буыны ретінде МБҚ нарығының рөлін шектейді.

Тұрғын жылжымайтын мүлік нарығында бағаның өсуі жалғасты. Мәмілелер санының өсу қарқынының жоғары болуы сұранысты көбейтетін мемлекеттік қолдау бағдарламаларына негізделген. Бұл бағдарламалар жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның өсуіне ықпал етіп, проинфляциялық қысым туындатады, бұл өз кезегінде нарықтық ипотекалық кредиттеуді дамытуды қиындатады. Барлық бағдарламаларды толығымен тоқтату тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл кепілмен қамтамасыз ету құны арқылы қаржылық тұрақтылыққа теріс әсер етуі мүмкін.

2021 жылы экономиканың қалпына келуі және бюджетке түсетін салық түсімдерінің өсуі аясында бюджет шығыстары мен мұнайға қатысты емес түсімдер арасындағы алшақтық қысқарды. Дегенмен бұл алшақтық соңғы 10 жыл ішінде Ұлттық қордың қаражатын тарту және борыштық қаржыландыру есебінен жоғары болып қалуда, бұл мемлекеттің таза активтеріне қысым жасайды. Мемлекеттік қаржының теңгерімсіздігі фискалдық кеңістіктің тарылу тәуекелін тудырады, бұл болашақта экономиканың күтпеген өзгерістерге орнықтылығын әлеуетті түрде төмендетеді, сондай-ақ шығыстардың жанама шоғырлануына және оның салдарынан бюджетке борыштық жүктеменің өсуіне әкелуі мүмкін. Осылайша, бюджет шығыстарының тәртібі мен тиімділігін арттыру, сондай-ақ бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістерін өсіру орта мерзімді перспективада фискалдық саясаттың негізгі басымдығына айналуы тиіс.

Нақты сектор, кредиттеу нарығы және кредиттік тәуекелдер

2021 жылы нақты сектордың кірістері мен ақша ағындарының едәуір өсуін төлемге қабілетті кәсіпорындар қамтамасыз етті, бірақ банктік қарыз алушылардың жартысына жуығы – капиталы төмен не теріс кәсіпорындар. Соңғы 6 жылда кәсіпорындардың борыштық жүктемесі біртіндеп төмендеп, кәсіпорындардың балансындағы негізгі қаражаттың деңгейі орташа алғанда олардың банктік берешегін өтейтіні байқалады. Капиталы төмен немесе теріс кәсіпорындар көбінесе өз баланстарында пассивтер құрылымындағы борыштың көп көлемін шоғырландырып, пайдасы пайыздық шығыстарды өтеуге әрең жететін зомби компаниялар деп аталатын компаниялардың негізгі бөлігін құрайды.

2021 жылы COVID-19 пандемиясы кезінде қолданылған шектеу шараларының жұмсартылуы ЖІӨ-нің өсу қарқынының жеделдеуіне және кредиттік қызметтің жандануына ықпал етті, бұл кредиторлардың барлық түрлері бойынша кредиттеудің жалпы көлемінің өсуіне әсер етеді.

Бөлшек клиенттер мен ШОБ субъектілеріне жаңа қарыздар беру 2021 жылы банктердің баланстарын проблемалық қарыздардан тазарту жұмыстарының жалғасуынан және дәрменсіз банктердің жүйеден шығуынан туындаған заңды тұлғалардың несие портфелінің қысқаруынан асып түсті. Банктер кредиттейтін экономиканың негізгі секторлары – қызмет көрсету, сауда, өңдеу өнеркәсібі мен құрылыс сияқты салалар.

Бөлшек портфельдің құрылымында жаңа тұтынушылық және ипотекалық қарыздар берудің айтарлықтай өсуі байқалды. Банктік құралдарды технологиялық жетілдіру және олардың өнімдерін кеңінен таңдау қарыз алу процесін жеңілдетіп, оның қолжетімділігін қамтамасыз етті. Зейнетақы жинақтарын пайдалану және тұрғын үй жағдайларын жақсартуға бағытталған мемлекеттік кредиттеу бағдарламалары ипотекалық кредиттеудегі сұраныстың өсуіне айтарлықтай әсер етті.

2021 жылы банктердің кредит беруімен қатар микроқаржы ұйымдары да экономиканы кредиттеудің жалпы көлемінде 5,3% үлесімен 1,4 млрд теңгеге ұлғайған

кредиттеу нарығының белсенді қатысушысы болды. Микроқаржы ұйымдары берген қарыздардың сұранысқа ие болуы банктерге қойылатын талаптармен салыстырғанда қарыз берудің жеңілдетілген процесімен және төлем қабілеттілігіне қойылатын төмен талаптармен түсіндіріледі.

Экономиканың қалпына келуі, сондай-ақ орнықтылығы төмен банктердің қызметін тоқтату корпоративтік, сол сияқты бөлшек несие портфелінің сапасына оң әсерін тигізді, 2021 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздар деңгейі айтарлықтай жақсарып, рекордтық төмен мән – 3,3% болды. Осыған қарамастан, корпоративтік портфель сапасының төмендеу тәуекелдері сақталуда, бұны корпоративтік сектор бойынша сапаның жоғары баламалы метрикасы көрсетіп отыр. Бұл ретте ірі микроқаржы ұйымдары Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің орнықты дамуына жәрдем көрсету мақсатында ауылда қызметін жүзеге асыратын шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері үшін қаржыландыру ұсынатын ұйымдармен бәсекелеседі.

2021 жылы COVID-19 пандемиясы кезеңінде экономиканың барынша зардап шеккен секторларынан ШОБ субъектілерін қолдаудың дағдарысқа қарсы шараларының үшінші топтамасы іске асырылды, ол қарызға қызмет көрсету бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды қамтыды. ШОБ субъектілері алдыңғылармен салыстырғанда осы шараға аз қызығушылық танытты, бұл ретте шағын бизнес сегменті дағдарысқа қарсы шаралардың үш топтамасын қарау кезінде қарыз бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды алуға барынша мүдделі болды. Дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру кезінде төлемдерді кейінге қалдыруды алған қарыздар бойынша активтерді сыныптау кезінде құнсыздануды тану бөлігінде ұсынылған реттеушілік жеңілдіктер осындай қарыздар сапасының төмендеуіне әкелгенін атап өту қажет.

Пандемиядан кейінгі кезеңде халықтың сатып алу қабілетінің қалпына келуі және халыққа банктік қызметтерді ұсыну бойынша цифрлық шешімдердің кеңінен таралуы бөлшек кредит портфелінің өсуіне оң әсерін тигізді. Бөлшек портфельдің сапасы барлық сегменттер бойынша жақсарды. Ипотекалық және тұтынушылық қарыз берудің жоғары көлемі, тұтынушылық қарыздардың қысқа мерзімді болуы бөлшек портфель сапасының жақсы болуына негізгі фактор болды – 2021 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздар деңгейі 3,6%-ды құрады. Бұл бір мезгілде бөлшек портфельдің негізгі тәуекелі болып табылады, өйткені бөлшек портфель нақты кірістердің төмендеуіне және халықтың борыштық жүктемесінің өсуіне осал болуын сақтайды.

Өтімділік және қорландыру тәуекелдері

Өтімділік тәуекелдері төмен деңгейде, көптеген банктердің өтімділік коэффициенттері нормативтік мәндерден едәуір асатын деңгейлерде болды. 2021 жылдың соңына қарай жекелеген ірі банктер тарапынан теңгелік өтімділікке сұраныс нәтижесінде өтімділігі жоғары активтер көлемінің қысқаруы байқалды, бұл ретте валютадағы өтімділігі жоғары активтердің үлесі өсті. 2021 жылдың нәтижесі бойынша жүйелік деңгейде өтімділік тәуекелі шамалы.

Қорландыру тарапынан мерзімділік құрылымына байланысты тәуекелдер сақталады. Депозиттердің нақты мерзімділігі төмен күйінде қалып отыр. Депозиттерді долларландыру деңгейі төмендеді, бірақ елеулі түрде болып отыр. Міндеттемелерде квазимемлекеттік компаниялардың шоғырлануы төмендеді, бұл ретте шоғырлану тәуекелінің әсері сақталады. Пайыздық тәуекелдер қалыпты аймақта қалды. Жеке және заңды тұлғалардың тартылатын депозиттері бойынша орташа алынған мөлшерлемелер тұрақты деңгейде болды.

I. Макроэкономикалық жағдайлар

2021 жылы әлемдік экономика бұрын-соңды болмаған күтпеген өзгеріске – коронавирустық инфекция пандемиясынан (COVID-19) қалпына келу бағытына бет бұрды. Карантин шектеулерінің әлсіреуі тұтыну мен іскерлік белсенділіктің ұлғаюына ықпал етті, бұл 5,9% деңгейінде қалыптасқан әлемдік экономикалық өсу перспективаларына оң әсерін тигізді. Алайда, өткен жыл жеткізілім тізбегінің бұзылуымен және энергия тасымалдағыштардың рекордтық бағасымен ерекшеленді, бұл дамыған, сол сияқты дамушы нарықтардағы инфляциялық қысымның айтарлықтай өсуіне алып келді. Электр қуатына бағаның қымбаттауы, энергияны көп қажет ететін өндірістер мен тыңайтқыштардың қымбаттауы инфляциялық жағдайды шиеленістірді.

Дамыған экономикаларда ақша-кредит саясатын қатаңдату және әлемдегі тәуелсіз борыштар мен бюджет тапшылығы деңгейін арттыру жаһандық сын-қатерлерге айналды. Жылжымайтын мүлік нарығын қайта бағалау, сондай-ақ Азияның ірі нарықтарындағы қаржылық осалдықтардың шоғырлануы жаһандық қаржылық тұрақтылыққа қауіп төндіруде.

Карантин шараларын жеңілдету еңбек нарығының көрсеткіштеріне оң әсер етті. 2020 жылғы карантин шектеулері кезінде жұмыссыздықтың өсуінен кейін, 2021 жылы оның көрсеткіштері 4.9%-ға дейін түзетілді. Жалпы жұмыссыздықтың және 2020 жылмен салыстырғанда жұмыспен толық қамтылмағандар үлесінің азаюына қарамастан, көрсеткіштер әлі де пандемияға дейінгі мәндерден асып түседі.

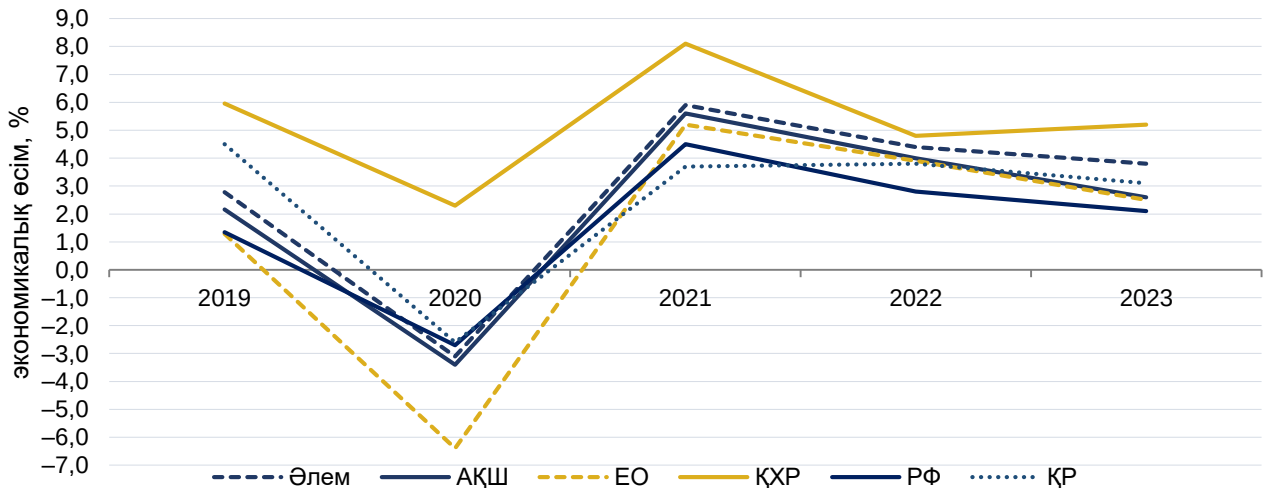
Жалпы үй шаруашылықтары бойынша осалдықтың кейбір факторлары бар, бірақ қысқа мерзімді перспективада қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдер бірқалыпты, алайда олардың ұзақ мерзімді перспективада жоғарылауы күтілуде. Жинақтаудың едәуір көлемі мен нақты кірістердің ұлғаюына байланысты үй шаруашылықтары, тұтастай алғанда, қаржылық-экономикалық күтпеген өзгерістерге қарсы тұру қабілетін сақтайды. Алайда, борышқа қызмет көрсету шығындарының артуы және халықтың азық-түлік және қажетті тауарларға шығыстарының өсуіне алып келетін инфляциялық қысымның айтарлықтай артуы экономикалық өсуді қолдау қарқынына да, қарызға қызмет көрсету қабілетіне де теріс әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, үй шаруашылықтарының мемлекеттік қолдау шараларына айтарлықтай тәуелділігі байқалады, бұл оларды қысқарту кезінде осал жағдайға ұшыратады.

1.1 Макроэкономикалық жағдайлар

ХВҚ бағалауы бойынша, 2021 жылы әлемдік экономикалық өсу (WEO, 2021Q1) екінші тоқсанда **6%-ға** дейін қайта қаралып (WEO, 2021Q2)¹, **5,5%** деңгейінде болжанды. Екінші жартыжылдықта Азияның дамушы елдері үшін болжамның төмендеуі қосымша фискалдық қолдау шаралары күтілген АҚШ пен ЕО үшін болжамның артуымен бірге болжам 6% деңгейінде сақталды (WEO, 2021Q3). Алайда, SARS-CoV-2 омикрон штаммының таралуына қарай эпидемиологиялық жағдайдың нашарлауына байланысты жыл қорытындысы бойынша елдердің екі санатында экономиканың қалпына келуінің оң қарқыны мардымсыз болды, бұл **жаһандық экономиканың 5,9%-ға нақты өсуіне** алып келді (*1.1-график*) (WEO, 2021Q4).

¹ IMF, (2022). World Economic Outlook Update: Rising Caseloads, a Disrupted Recovery, and Higher Inflation

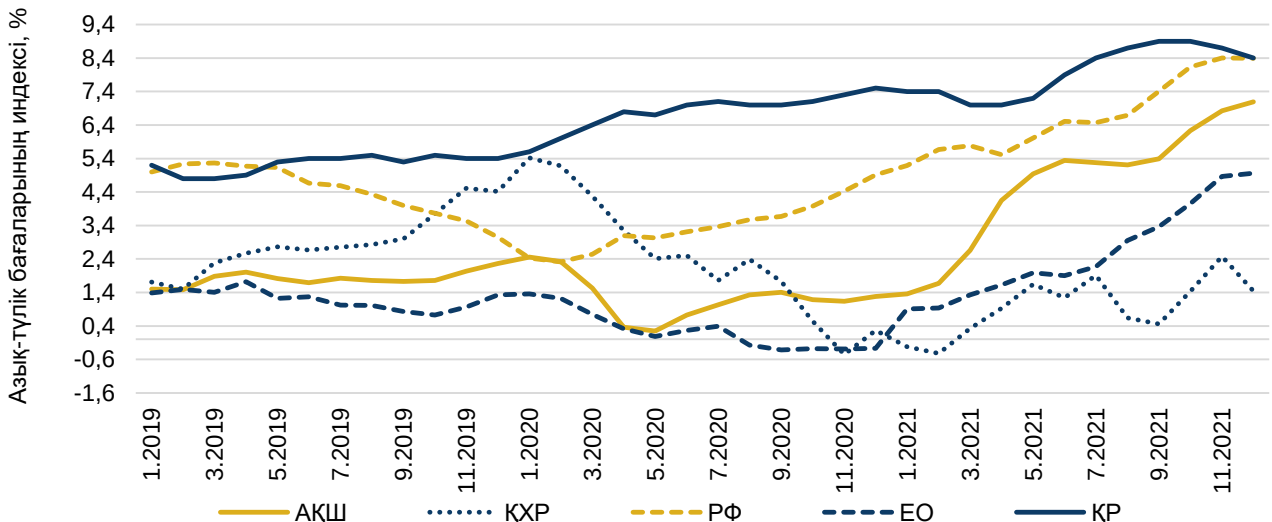
1.1-график **Жаһандық экономиканың қалпына келуі жалғасуда**

Дереккөзі: IMF WEO, 2022Q1

Жаһандық жеткізілім тізбегінің бұзылуы және шектеулі еңбек көші-қоны, энергия тасымалдаушыларға бағаның өсуі, қанағаттандырылмаған тұтынушылық сұраныс және агрессивті фискалдық ынталандыру, жиынтығында, бірқатар елдерде инфляцияның рекордтық деңгейіне алып келді (1.2-график).

1.2-график **Елдер бойынша азық-түлік бағалары индексінің өсуі байқалады**

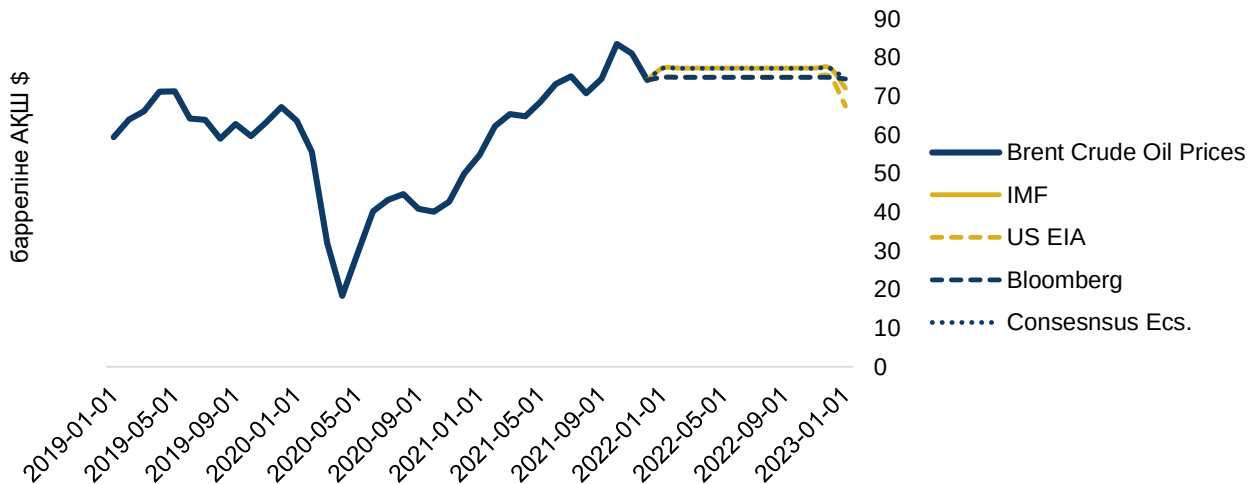
Источник: FRED, 2022

Қазақстанның басты экспорттық тауары - шикі **мұнайды** қоса алғанда, энергия тасымалдағыштарға жоғары бағалар көптеген өңірлерде инфляцияның өсуіне алып келген негізгі фактор болып табылады. Жыл қорытындысы бойынша, Қазақстан үшін мұнай нарығының оң конъюнктурасы байқалады. IEA бағалауы бойынша, **мұнайға әлемдік сұраныс** 2021 жылы дағдарысқа дейінгі деңгейге тәулігіне 99,7 млн баррельге қайта оралып, тәулігіне **5,5 млн баррельге өсті** (IEA | World Energy Outlook 2021)². Алайда, сұраныстың қалпына келуі күрделі инвестициялармен қатар жүрмеді және барлау мен өндіруге жұмсалған жаһандық шығыстар 2019 жылғы деңгейде қалды. Мысалы, Brent маркалы мұнай жылдың басында барреліне **50-60** АҚШ доллары аралығында саудаланды, бірақ нарықтар мен іскерлік белсенділіктің қалпына

² IEA, (2021). World Energy Outlook 2021.

келуі аясында 2021 жылғы қарашаға қарай баға **65%-ға** өсіп, **86 АҚШ доллары** шегіне жетті (1.3-график). Бұл ҚР төлем балансының динамикасына оң үлес қосты - ТБ әдіснамасы бойынша тауарлар экспорты негізінен мұнай өнімдері экспортының номиналды ұлғаюы есебінен 60,2 млрд АҚШ долларына дейін **27,2%-ға** өсті.

1.3-график *Brent маркалы мұнай бағасы айтарлықтай өсті*

Дереккөзі: Bloomberg, 2022

Ескертпе: 2022 жылдан бастап халықаралық ұйымдардың есептеулеріне сәйкес болжамды бағалар көрсетілген (01.01.2022 ж.)

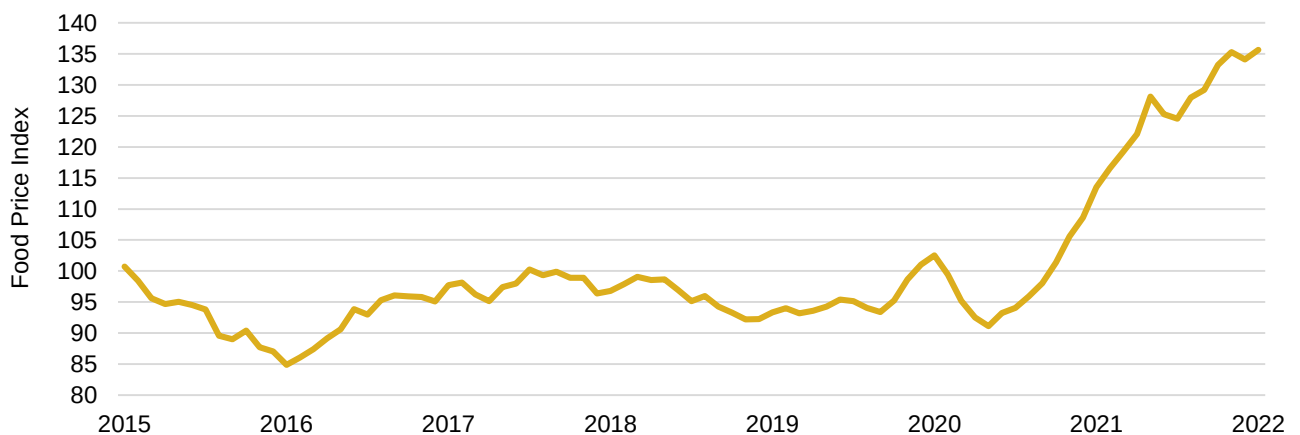
Үшінші тоқсанда еуропалық газ хабтарындағы споттық бағалар 2020 жылдың ұқсас кезеңіндегі мәндерден **6 еседен асып түсті** (European Commission, 2021)³. Бұл 2021 жылғы қарашада ЕО астаналарында үй шаруашылықтары үшін газ бағасы жыл сайын 50%-ға өсті. Еуропадағы газдың көтерме бағасына Шығыс Азияның газ нарықтарындағы бағаға жоғары үстемеақылардың салдарынан Шығыс Азияға сұйытылған табиғи газ (СТГ) жүктерін қайта бағыттауға байланысты жеткізілімдердің қысқаруы айтарлықтай әсер етті. Өз кезегінде, газ тапшылығы энергетикалық көмір бағасының айтарлықтай өсуіне ықпал етті. Үшінші тоқсанда АҚШ-тағы көмір бағасы тоннасына 270 АҚШ долларына дейін **400%-ға көтерілді**, ал Қытай мен Үндістандағы сұраныстың өсуі бұрын жабылған көмір шахталарының ашылуына алып келді.

Тосын климаттық жағдайлар, жеткізілімдегі үзілістер сияқты қысқа мерзімді факторлар, сол сияқты тиісті инвестициялардың болмауы және энергетикалық нарық құрылымы түріндегі жүйелік себептер бағаның осы өсуінің алғышарттары болып табылады. Біріншіден, қыстағы қолайсыз өте төмен температура солтүстік жарты шардың сақтау орындарындағы газ қорының сарқылуына әкеліп соқты және келесі жылыту маусымының басталуына қарай олардың орнын толтыру жеткіліксіз болды. Екіншіден, ауа райының ауытқуларына байланысты жаңартылатын энергия көздерінің жұмысында - Солтүстік теңіздегі қарапайым жел электр станцияларында, Бразилиядағы су электр станцияларында үзілістер болды. Үшіншіден, ЖЭК-ке ауысу ниетіне байланысты көмірсутекті энергия көздерін барлауға және өндіруге салынатын инвестициялар тұрақты түрде қысқарды, алайда ЖЭК-ке салынатын инвестициялар сұраныстың өсуіне ілесе алмады. Бұдан басқа, қысқа мерзімде ЖЭК есебінен электр энергиясын өндіру көлемін ұлғайту мүмкін емес.

³ European Commission (2021). *Quarterly report on European gas markets*. Available at: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2022-01/Quarterly%20report%20on%20European%20gas%20markets%20Q3_2021_FINAL.pdf

Энергия шикізатының қымбаттауы электр энергиясына бағаның өсуіне және энергияны көп қажет ететін өндірістердің өзіндік құнының артуына әкелді. Электр қуатын берудегі үзілістер бүкіл әлемдегі, әсіресе Қытайдағы өндірістік қуаттарға зиян келтірді, бұл пандемиядан кейінгі жаһандық жеткізілім тізбегінің проблемаларын одан әрі ушықтырды. Никель, болат, мыс сияқты энергияны көп қажет ететін металдарды өндірудің өзіндік құнының артуы **инфляциялық тәуекелді** күшейтеді. Мыс пен кремний өндірісінің өзіндік құнының артуына байланысты автомобиль өнеркәсібіне арналған чиптерді жеткізудегі қиындықтар жалғасуда. Сонымен қатар, газ бағасының өсуі минералды тыңайтқыштарды өндірудің өзіндік құнын арттырады, бұл өз кезегінде олардың әлемдік нарықтағы тапшылығына және ауылшаруашылық салаларына теріс әсер етеді. Жеткізу тізбегінің бұзылуымен бірге егіннің ықтимал төмендеуі тапшылықтың және азық-түліктің әлемдік бағасының одан әрі өсуіне әкелуі мүмкін. Сонымен, FAO индексі⁴ (Food Price Index, 2022) 2021 жылы бір жыл ішінде рекордтық **28,1%-ға** ұлғайып, тарихи ең жоғары көрсеткішке жетті (**1.4-график**).

1.4-график **Food Price Index 2021 жылы рекордтық ұлғаюды көрсетті**

Дереккөзі: БҰҰ Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымы, 2022

Қаржылық тұрақтылықтың жаһандық сын-қатерлері

Дамыған экономикаларда ақша-кредит саясатын қатаңдату

Инфляциялық қысым көптеген орталық банктерді ақша-кредит саясатының риторикасын күшейтуге итермелейді. Бұл ретте, экономикасы дамыған елдердің саясатын кенеттен күшейту дамушы елдер үшін қаржылық жағдайларды тез арада қатаңдатуға алып келуі мүмкін, бұл, атап айтқанда, капитал ағындарына және борыштың орнықтылығы проблемаларымен бетпе-бет келетін елдердегі қысымның күшеюіне теріс әсер етеді. Сонымен қатар, инфляцияның жоғары болуына байланысты көптеген дамыған елдерде мемлекеттік облигациялардың ұлттық валютадағы кірістілігі артты. АҚШ-тың қазынашылық облигацияларының кірістілігін арттыру көптеген елдер үшін қорландыру құнының өсуіне алып келеді. Пайыздық мөлшерлеменің күрт өсуі экономиканың қалпына келу қарқынын бәсеңдетіп, қаржы мекемелері, кәсіпорындар мен үй шаруашылықтары үшін активтер мен стрестің күрт төмендеуіне әкелуі мүмкін. Атап айтқанда, бұл орташа және төмен рейтингі бар фирмалар үшін капиталдың қолжетімділігі мен құнына теріс әсер етеді, бұл дефолттардың санын арттыруы мүмкін.

Әлемдегі тәуелсіз борыштар мен бюджет тапшылығының көлемін арттыру

Көптеген елдердің тәуелсіз қарыздарының деңгейі тарихи ең жоғары көрсеткіштерді көрсетуде. Мысалы, Еуроаймақта борыш деңгейі 2019 жылдан бастап

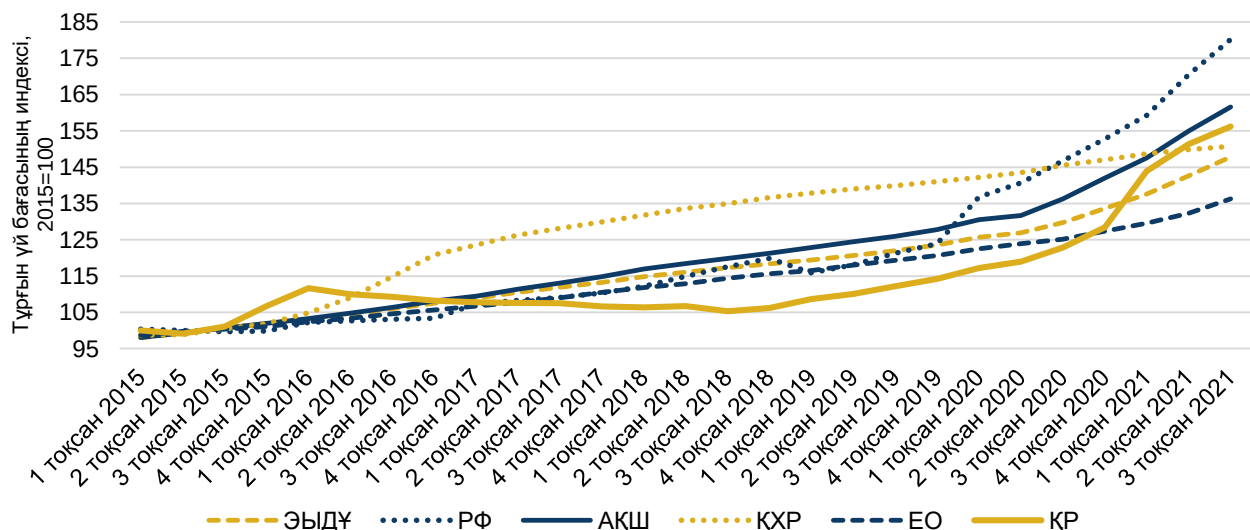
⁴ Food and Agriculture Organization of the United Nations, (2022). FAO Food Price Index. Available at: <https://www.fao.org/newsroom/detail/FAO-Food-Price-Index-december-2022/en>

ЖІӨ-ге қатысты 100%-ға дейін күрт өсті (ECB | Financial Stability Review 2021)⁵. Пандемия кезінде мемлекеттік борыштың өсуі көптеген елдерде фискалдық тапшылықты ұлғайтуға ықпал етті. Соған қарамастан, экономикалық қалпына келтіру борыштың ЖІӨ-ге қатынасын белгілі бір дәрежеде тұрақтандыруға көмектесті. Сонымен қатар, COVID-19-дың жаңа штамдарының пайда болуы және вакциналарға біркелкі қол жеткізе алмау бюджет шығыстарына одан әрі қысым көрсетуі және оның одан әрі өсуін талап етуі мүмкін. Бұл экономикалық өсудің баяулауымен бірге борыштық орнықтылықты нашарлатуы, әсіресе қарыз деңгейі жоғары елдерде нашарлатуы мүмкін.

Жылжымайтын мүлік нарығының тәуекелдері

Экономиканы қолдауға бағытталған ынталандыру шараларының ұзартылған кезеңі активтерді іргелі негізделген мәндерден жоғары қайта бағалауға және қаржылық осалдықтардың күшеюіне әкелуі мүмкін. Бұған тұрғын үй нарығында бағаның шамадан тыс өсуі және үй шаруашылықтарын кредиттеу тәуекелі кіреді. Төмен пайыздық мөлшерлемелермен, ипотекалық кредиттеу стандарттарын жеңілдетумен және жоғары сұраныспен қолдау тапқан жылжымайтын мүлік бағасы әлемнің көптеген елдерінде күрт өсті (*1.5-график*)⁶. Халықаралық есеп айырысу банкінің бағалауы бойынша, (BIS | Annual Economic Report, 2021)⁷ пандемия басталғаннан бері тұрғын үй бағасы қарыздар мен жалдау ақысы сияқты іргелі қозғаушы күштердің мәндерінен асып түсті. Тұрғын үй қызметтері құнының негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын жалдау ақысының өсуі көптеген елдерде баяулады. Алайда, ипотекалық кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелер және ұзақ мерзімді облигациялар бойынша кірістілік - тұрғын үй қызметтерін дисконттау үшін тиісті пайыздық мөлшерлемелер - кем дегенде 2021 жылдың басына дейін төмендеді. Тұрғын үй бағалары мен оларды түбегейлі анықтайтын факторлар арасындағы бұл сәйкессіздік айтарлықтай түзетулерге әкелуі мүмкін, бұл қаржы жүйесіне соққы болып тиюі мүмкін. Ықтимал түзету кепіл мүлкінің құнсыздануы арқылы банктерге теріс әсер етуі ықтимал.

1.5-график *ЭЫДҰ елдерінің көпшілігінде тұрғын үй бағасы өсуін жалғастыруда*

Дереккөзі: OECD, 2022

⁵ ECB, (2021). Financial Stability Review 2021. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/financial-stability/fsr/html/ecb.fsr202111~8b0aebc817.en.html#toc2>

⁶ OECD (2022), Housing prices (indicator). doi: 10.1787/63008438-en

⁷ BIS, (2021). Annual Economic Report 2021. Available at: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2021e.pdf>

Қытайдың корпоративтік секторының өсіп келе жатқан тәуекелдері

Біркелкі қалпына келмеуге байланысты қаржылық осалдықтар бірнеше секторлар мен елдерде жоғарылауда. Дамыған және дамушы елдерде ЖІӨ-ге корпоративтік борыш көлемі айтарлықтай өсті. Болашақта корпоративтік дефолттар санының өсуі банкроттық туралы жинақталған реттелмеген істердің және қолдау шараларынан біртіндеп бас тартудың салдарынан өсуі мүмкін. Қытайда корпоративтік сектордың берешегі **27 трлн АҚШ долларын** құрайды, бұл жалпы әлемдік көлемнің 31%-ына тең және борыштың ЖІӨ-ге арақатынасы **159%-ды** құрайды, жалпы әлемдік көрсеткіштен 101%-ға айтарлықтай жоғары. Қытайдың жылжымайтын мүлік нарығы қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдерді шоғырландырады, оларды іске асыру халықаралық банктік кредиттер көлемінің өсуіне байланысты дамыған нарықтар үшін теріс салдарға әкелуі мүмкін. 2021 жылы ірі құрылыс холдингтері облигациялар бойынша дефолт жариялады, бұл Қытай құрылысшыларының облигациялар нарығының құлдырауына себеп болды. Moody's деректері бойынша, 2022 жылы Қытайдың жылжымайтын мүлікпен айналысатын компаниялары облигациялар бойынша **61 миллиард АҚШ долларынан** астам қаражат төлеуі тиіс. Сонымен қатар, 2021 жыл нарыққа және инвесторларға айтарлықтай әсер ететін жеке компаниялардың, сол сияқты мемлекет қатысатын ірі кәсіпорындардың да басқа салаларында жұмыс істейтін компаниялар арасында бірқатар дефолттармен ерекшеленді. Қытайдың қаржы жүйесінің көлемін, сондай-ақ оның ауқымды сауда байланыстарын ескере отырып, Қытайдағы қаржылық стресс әлемдік қаржы нарықтарына ауыртпалық түсіріп, жаһандық экономикалық өсу үшін тәуекелдер тудыруы мүмкін.

Бокс 1. Қаржылық тұрақтылыққа энергетикалық ауысу тәуекелдерінің әсері

Климаттың жаһандық өзгеруі төңірегіндегі белгісіздік оның экономикалық белсенділікке ықпалын дәл бағалауды қиындатады. Климаттық күтпеген өзгерістер елеулі экономикалық залалдарға әкеліп қана қоймай, қаржылық тұрақтылықтың жүйелік көрсеткіштеріне де әсер етеді. Климаттық дағдарыс компаниялар кірістілігінің төмендеуіне және олардың активтерінің кейбір санаттарының құнсыздануына әкелуі мүмкін, бұл фирмалардың борыштарына қызмет көрсету мүмкіндігінің нашарлауына және қаржылық тұрақтылыққа теріс әсер ететін дефолттардың жоғары деңгейіне әкелуі мүмкін.

Климаттың өзгеруінен қаржылық тұрақтылыққа әсер ететін тәуекелдер, әдетте, нақты және өтпелі болып бөлінеді:

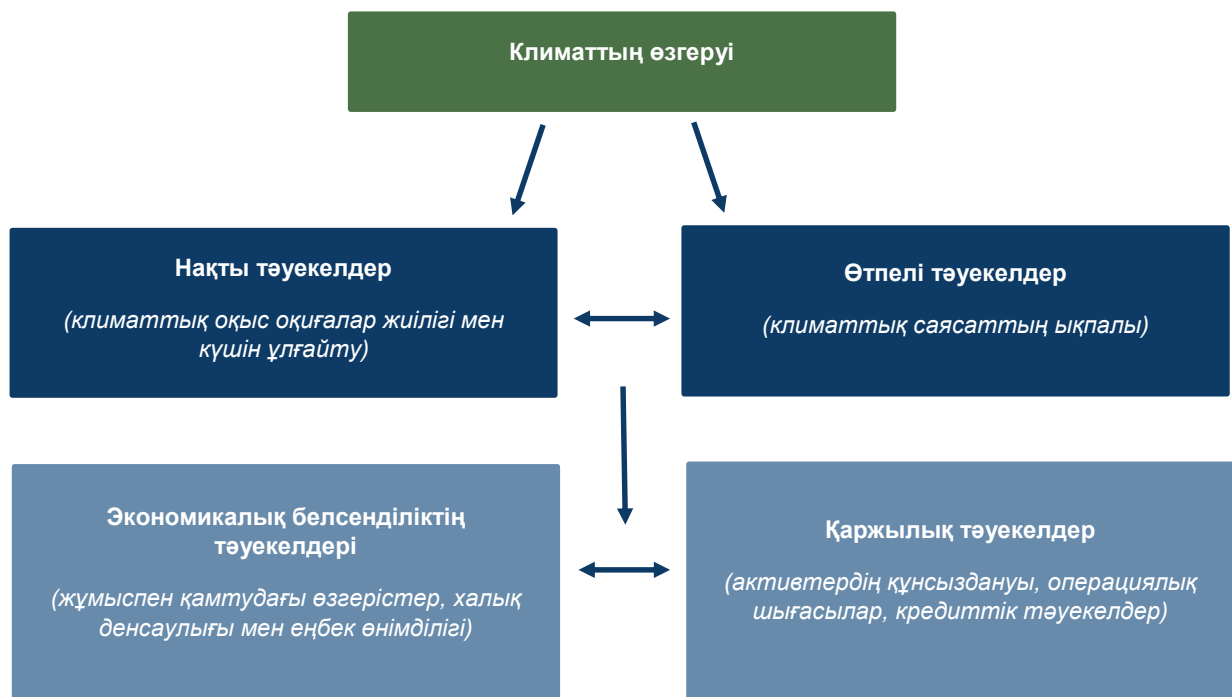
- Ауа райының экстремалды құбылыстарының күші мен жиілігінің өсуіне байланысты экономикалық шығыстарды қамтитын **нақты тәуекелдер** еңбек өнімділігі мен халық денсаулығының нашарлауына, қаржы активтері құнының төмендеуіне алып келеді. Атмосфералық жауын-шашынның азаюы және ұзаққа созылған су тапшылығы салдарынан **судың жетіспеушілігі**, сондай-ақ **өте жоғары температура** Қазақстандағы нақты тәуекелдің негізгі факторларына жатады. Шағын және орта кәсіпорындар, сол сияқты ірі компаниялар да нақты тәуекелдерді материалдандырудан шығынға ұшырауы мүмкін. Өз кезегінде, бұл активтердің құнсыздануына әкелуі мүмкін, бұл нақты экономикаға кредиттер ағынын қысқарта отырып, қаржы ұйымдарының теңгерімдеріне әсер етеді. Нақты тәуекелдердің артуы **өндіріс көлемінің қысқа мерзімді ауытқуына және инфляцияның өсуіне** әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде ұзақ мерзімді макроэкономикалық құбылмалылықты күшейтеді.

- Климаттың өзгеру салдарын жеңілдетуге және төмен көміртекті экономикаға бейімделуге бағытталған саясаттағы өзгерістерге байланысты **өтпелі тәуекелдер**

нарықтың құбылмалылығына, қаржы активтері мен міндеттемелерінің құнына әсер етеді. **2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ жаңа экологиялық кодексін** қабылдау арқылы экологиялық реттеуді қатаңдату, ҚР-да парниктік газдар шығарындыларына квоталар құнын ұлғайту, сондай-ақ ЕО және ҚР басқа да сауда әріптестерінің шекаралық көміртегі салығын енгізу өтпелі тәуекелдердің негізгі факторлары болып табылады. Бұл шаралар **түсімді төмендету, күрделі және операциялық шығындардың өсуі және қарыз капиталы құнының өсуі** арқылы экономиканың негізгі салаларындағы ірі компаниялардың кірістілігіне теріс әсер етуі мүмкін. Осы жағымсыз факторлар жиынтығында **ҚР корпоративтік секторының борыштық жүктемесінің өсуіне** алып келеді. Сонымен қатар, көміртегі салығын енгізу инфляцияның өсуіне әкеліп соқтыратын негізгі отын ресурстарына бағаның өсуіне алып келеді.

Тәуекелдердің осы санаттары мен олардың шамалары арасындағы өзара байланыс төмен көміртекті экономикаға көшу біртіндеп немесе қарқынды болуына байланысты болады. Уақтылы шаралардың болмауы таяу болашақта материалдандыруға және нақты тәуекелдердің күшеюіне алып келеді. Сонымен қатар, шамадан тыс және өздігінен ауысу ұзақ мерзімді нақты тәуекелдердің төмендеуіне әкеледі, бірақ қысқа мерзімді өтпелі тәуекелдерді арттырады (*1-диаграмма*).

1-диаграмма. Тәуекелдер арасындағы өзара байланыс

«Global Carbon Atlas» платформасының 2020 жылғы⁸ деректері бойынша Қазақстан **көмірқышқыл газы шығарындылары** бойынша 221 елдің ішінде **20-шы** орынды, жан басына шаққанда шығарындылар бойынша 10-шы орынды және **ЖІӨ көміртегі сыйымдылығы бойынша 7-ші орынды** алады, мұнда шығарындылардың 80%-ы қазбалы отынды өндіру мен пайдалануға байланысты операцияларға тиесілі. Париж келісімі аясында Қазақстан **CO₂ шығарындыларын 2030 жылға қарай** 1990 жылғы мәннен 386,3 млн тоннадан 328,4 млн тонна CO₂ баламасына⁹ дейін **15%-ға** қысқарту бойынша міндеттемелерді өзіне алды. 2060

⁸ Global Carbon Atlas, (2021). Available at: <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions>

⁹ ҚР Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы (2021) 2060 жылға дейін Қазақстан көміртекті бейтараптыққа көшеді. Дереккөз: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/do-2060-goda-kazahstan-pereydet-na-uglerodnuyu-neytralnost-1103515>

жылға қарай бастапқы отын-энергетикалық ресурстар құрылымындағы қазба энергия ресурстарының үлесін 29%-ға дейін 3,4 есе қысқарту және **ЖЭК үлесін** ағымдағы **3%-дан 70%-ға** дейін ұлғайту бойынша мақсат қойылды. PwC Kazakhstan (2021)¹⁰ есептеулеріне сәйкес, 2013 жылдан бастап 2019 жылға дейін ҚР-да енгізілетін ЖЭК объектілерінің орташа жылдық жиынтық өсу қарқыны **24%-ды** құрайды. Сонымен бірге, Дүниежүзілік банкпен бірлесіп, экономиканың жеті секторын: энергетика, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, коммуналдық қызметтер, көмір өнеркәсібі, қалдықтарды басқару және көлікті қамтитын 2023-2030 жылдар аралығында декарбонизациялау жөніндегі жол картасы әзірленді (Marteau, 2021)¹¹. Осы саясатты ұстану Қазақстанға **2060 жылға қарай көміртегі бейтараптылығын** қамтамасыз ету бойынша қойылған мақсатқа қол жеткізуге жақындауға мүмкіндік береді.

Өтпелі тәуекелдерді талдау бүкіл әлемдегі реттеушілердің басым міндеттерінің бірі болып табылады және ҚР Ұлттық Банкі де осы тәуекелдердің ҚР экономикасына әсерін зерделеу және климаттық тәуекелдерді есепке алу стратегияларын әзірлеу бойынша жұмысты бастайды.

1.2 Үй шаруашылықтары

2021 жылы үй шаруашылықтарының нақты кірістерінің өсу қарқынының баяулауы байқалды (*1.6-график*). Жалдамалы жұмыстан түсетін кірістердің үлесі аздап өскен кезде, кірістер құрылымындағы әлеуметтік трансферттердің үлесі аздап төмендегенін көрсетті. Эпидемиологиялық жағдайдың жақсаруы аясында пандемия басталғаннан бері алғаш рет нақты ақшалай кірістер индексінің 2021 жылғы 1-тоқсандағы 102,1-ден 2-тоқсанда 104,7-ге дейін өсуі байқалды. Алайда, 3 және 4-тоқсандардағы эпидемиологиялық жағдайдың одан әрі нашарлауы Covid-19-ның дельта штаммы мен омикрон штаммының пайда болуы мен таралуына байланысты нақты кірістер индексінің тиісінше 105,2 және 105,1-ге дейін біршама өсуіне әкелді. Жалдамалы жұмыстан түсетін кірістердің үлесі артты.

1.6-график Үй шаруашылықтарының нақты кірістері индексінің өсуі байқалады

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

¹⁰ PwC, (2021). Рынок ВИЭ в Казахстане: потенциал, вызовы и перспективы. Available at: <https://www.pwc.com/kz/en/assets/pdf/esg-dashboards-final-5.pdf>

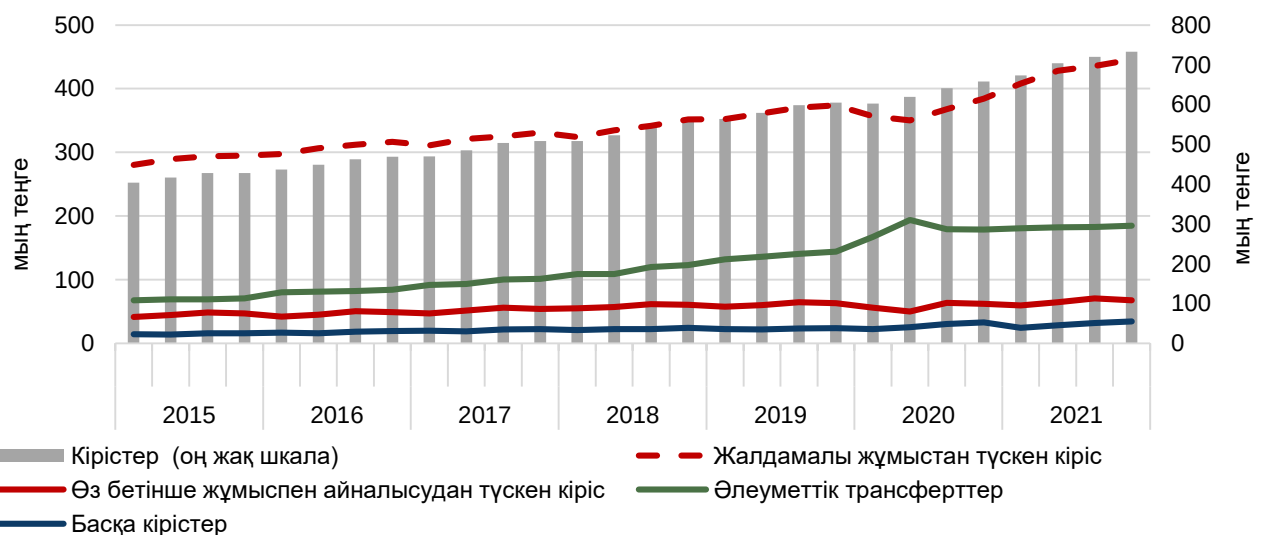
¹¹ Marteau, Jean-Francois. (2021) From Paris to Glasgow and beyond: Towards Kazakhstan's carbon neutrality by 2060. World Bank. Available at: <https://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/paris-glasgow-and-beyond-towards-kazakhstans-carbon-neutrality-2060>

Өткен жылдың тиісті кезеңдерімен салыстырғанда 1 және 2-тоқсандарда 2,36% және 7,68% елеулі өсуді көрсете отырып, эпидемиологиялық жағдайға байланысты кәсіпорындар қызметінің шектелуіне байланысты өсу қарқыны 3 және 4-тоқсандарда тиісінше 5,44% және 4,14%-ға біршама төмендеді. Әлеуметтік трансферттердің үлесі 2020 жылы айтарлықтай өскеннен кейін, оның мәні барлық кірістердің 28,5%-ына жеткенде, 2021 жылы 25,8%-ға дейін төмендеді, бірақ пандемияға дейінгі көрсеткіштерден әлі де жоғары. Мәселен, 2021 жылы әлеуметтік трансферттер үлесінің азаюының орташа тоқсандық қарқыны 2,07%-ды құрады. Бұл динамика пандемияның аяқталуына және іскерлік белсенділіктің қалпына келуіне қатысты пандемияға байланысты табысынан айрылуына тап болған азаматтарға көмек көрсету шеңберінде жәрдемақылар төлеу көлемінің және басқа да қолдау шараларының азаюымен түсіндірілуі мүмкін.

2021 жылдың басынан бастап жалдамалы жұмыстан түскен номиналды кірістер 2,98%-дағы орташа тоқсандық өсімді көрсетті (1.7-график). Номиналды әлеуметтік трансферттер 2020 жылмен салыстырғанда төмендеуді көрсетеді, бірақ пандемия басталғанға дейінгі кезеңдерден асып түседі.

1.7-график Еңбек қызметінен түскен номиналды кірістердің өсуі және әлеуметтік трансферттер үлесінің төмендеуі жалғасуда

Үй шаруашылықтарының ақшалай кірістері

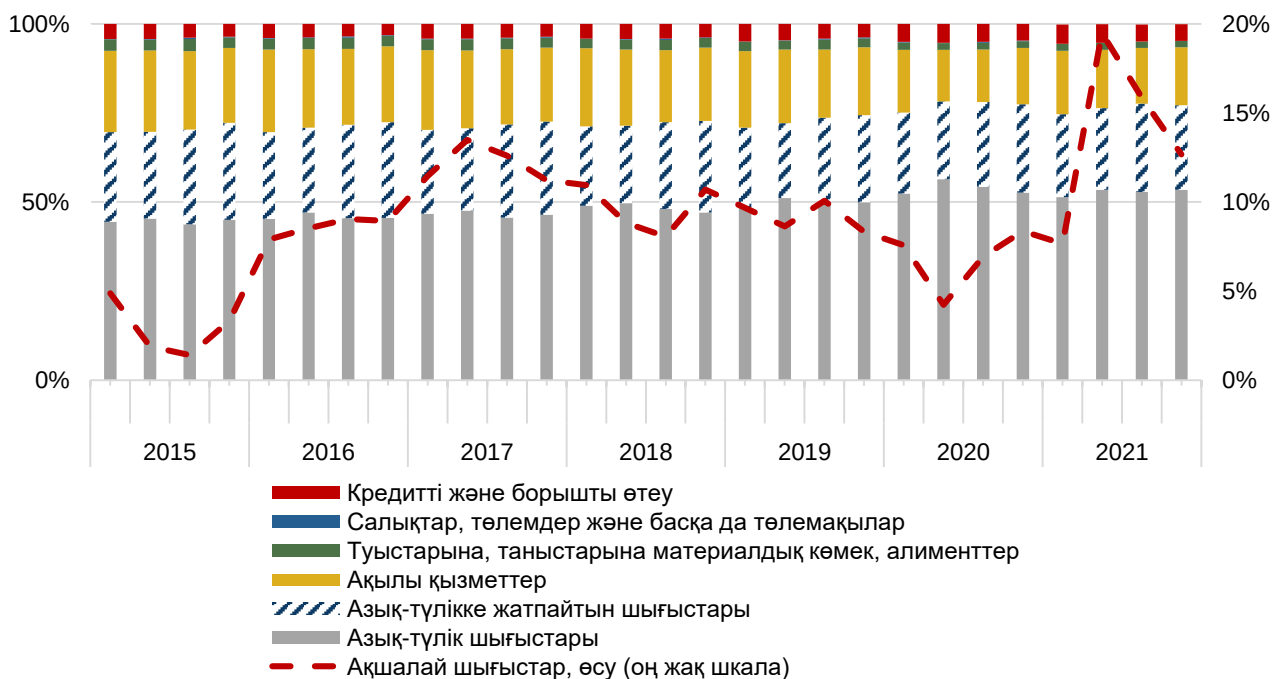

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Үй шаруашылықтарының шығыстары ҚР ЖІӨ құрылымында түпкілікті пайдалану әдісімен 50%-дан астам мөлшерді құрайды. 2021 жылы іскерлік белсенділіктің қалпына келуіне байланысты үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстарының өсу қарқыны 2020 жылғы **6,8%-бен** салыстырғанда бір жыл ішінде орташа есеппен алғанда **13,9%-ға** дейін 105%-дан астам мөлшерге ұлғайды (1.8-график). Бұл ұлғаю үй шаруашылықтарының тұтыну шығыстарының өсуіне байланысты. Азық-түлікке жатпайтын шығыстар мен ақылы қызметтер үлесі өткен жылмен салыстырғанда тиісінше 1,74%-ға және 5,46%-ға өсті, ал азық-түлік шығыстарының үлесі 2,17%-ға, ал салықтар, төлемдер және басқа да төлемдер 13,67%-ға қысқарды. Алайда, ұзақ мерзімді үрдістерді қарау кезінде кірістер құрылымында азық-түлік шығыстары үлесінің өсуі және ақылы қызметтерге шығыстар үлесінің қысқаруы пандемия кезінде және одан кейін жалпы құрылымдағы азық-түлік шығыстары үлесінің 50%-дан жоғары мәндерге дейін ұлғаюы қоғамдық тамақтандыру қызметтерін азық-түлік шығыстарымен алмастыру сияқты басқа санаттар бойынша тұтынудың азаюымен де, инфляциялық қысыммен де түсіндіріледі және тұтастай

алғанда жалпы әлемдік үрдістермен байланыста болады (*Макрошарттарды қараңыз*).

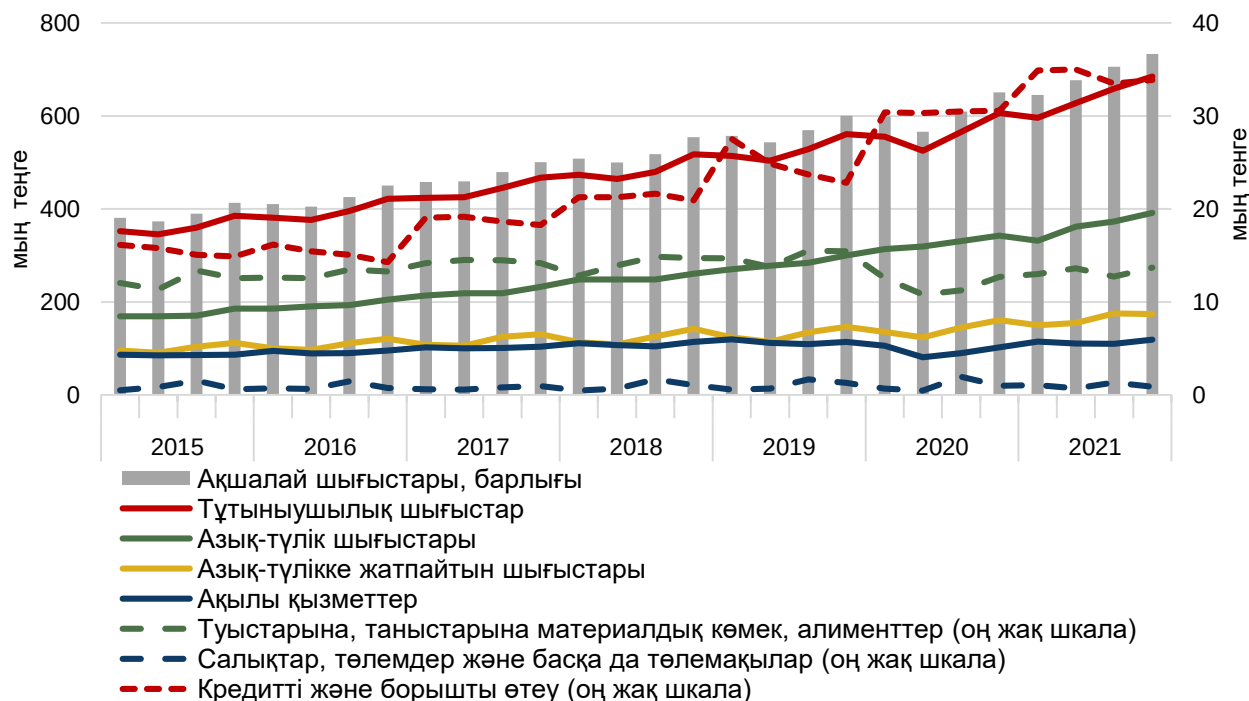
1.8-график *Үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстары өсуде*

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

1.9-график *Карантин шектеулерінің төмендеуі аясында үй шаруашылықтарының екінші реттік шығыстары артты*

Үй шаруашылықтарының ақшалай мәндегі шығыстары

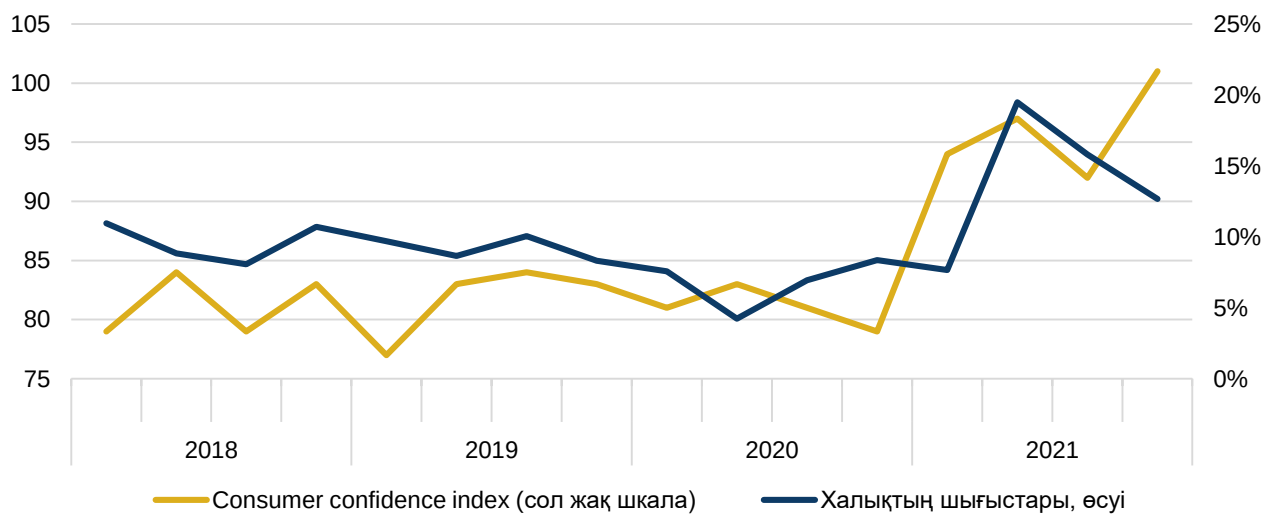
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2021 жылы тұтыну шығыстарының азық-түлікке жатпайтын шығыстар мен ақылы қызметтердің көбірек өсуіне байланысты орташа есеппен 7,23%-ға өсуі байқалады (*1.9-график*). 2 және 3-тоқсандардағы азық-түлікке жатпайтын шығыстар 2020 жылдың ұқсас кезеңдерімен салыстырғанда тиісінше 24,95%-ға және 20,95%-ға

ұлғайды. Ақылы қызметтерге жұмсалатын шығыстар 2020 жылдың тиісті тоқсандарымен салыстырғанда 36,18%-ға және 27,6%-ға ұлғайып, 2 және 3-тоқсанда ең жоғары өсуді көрсетті. Бұл динамиканы карантин шектеулерінің жойылуына байланысты ұсыныстың ұлғаюымен, сол сияқты белгісіздіктің жалпы төмендеуімен және тұтынушылық сенімділіктің жоғарылауымен түсіндіруге болады. Алайда, 4-тоқсанда Covid-19 жаңа штамдарының таралуына байланысты азық-түлікке жатпайтын шығындар мен ақылы қызметтердің өсу қарқынының төмендеуі байқалды. 2021 жылы азық-түлік шығыстарының номиналды өсімі бір тоқсанда орташа есеппен 5,7%-ды құрады.

1.10-график 2021 жылы халықтың шығыстары тұтынушылық сенімділік индексімен бірге өсті, бірақ 4-тоқсанда динамика көп бағытты болды

Тұтынушылық сенімділік индексі және халықтың нақты шығыстарының өсуі

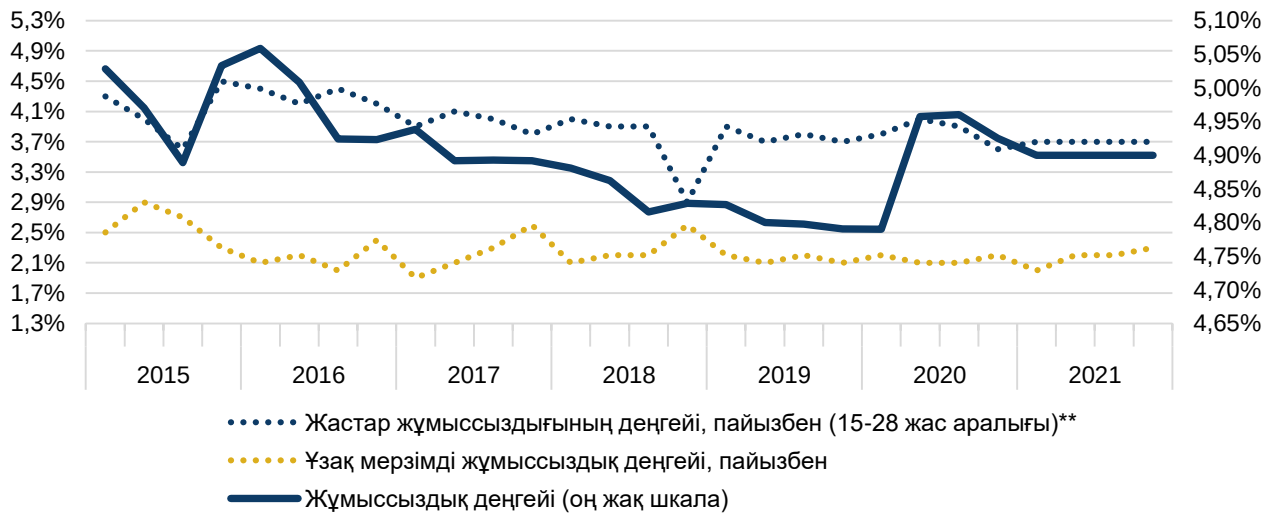
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, Nielsen-ге сілтемесі бар [Tradingeconomics.com](https://tradingeconomics.com), ҚРҰБ есептеулері

2021 жылы халық шығындарының өсуімен бірге экономикалық белсенділіктің қалпына келуі тұтынушылық сенімділік индексінің өсуіне байланысты болды (1.10-график). Ағымдағы кезеңде тұтынушылық сенімділік индексінің жоғарылауы келесі кезеңде халық шығындарының өсуіне әкелетіні байқалады. Жалпы, 2021 жылы тұтынушылық сенімділіктің айтарлықтай өсуі байқалды. 2021 жылғы 1 және 2-тоқсандарда тұтынушылар эпидемиологиялық жағдайдың жақсаруын күтті, алайда 3-тоқсанның соңында омикронның жаңа штаммының пайда болуы халық шығындарының нақты өсу қарқынын төмендету арқылы оң сценарийді жүзеге асыруға мүмкіндік бермеді. Алайда, жыл соңына қарай тұтынушылардың сенімі қайта қалпына келді.

Еңбек нарығы оң динамиканы көрсетеді. 2020 жылғы карантин шектеулері кезінде жұмыссыздықтың 4,96%-ға дейін ұлғаюынан кейін 2021 жылы оның көрсеткіштері 4,9%-ға дейін қалыпты түрде түзетілді, алайда бұл мән әлі де болса пандемияға дейінгі кезеңде байқалған төмендеу үрдісінен едәуір асып түседі (1.11-график).

1.11-график Экономиканы қалпына келтіру аясында жалпы және жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі төмендеді

Жұмыссыздық деңгейі пайызбен

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: ұзақ мерзімді жұмыссыздық – жұмыс күшінің саны бойынша 1 жыл және одан көп жұмысы жоқ жұмыссыз халық санының үлесі.

Сонымен қатар, аздаған маусымдық ауытқулары бар ұзақ мерзімді жұмыссыздық 2,1-2,2% аралығында қалып отыр. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі төмендеу үрдісін көрсетіп отыр - 2016 жылдың басынан бастап қазіргі уақытқа дейін оның көрсеткіштері 0,7 пайыздық тармаққа азайды. Ұзақ мерзімді перспективада бұл динамика жалпы жұмыссыздықты азайтуға үлес қоса алады.

1.12-график Жұмыспен толық қамтылмағандар үлесінің азаюы байқалады

Жанама деректерді ескергендегі жұмыссыздық деңгейі

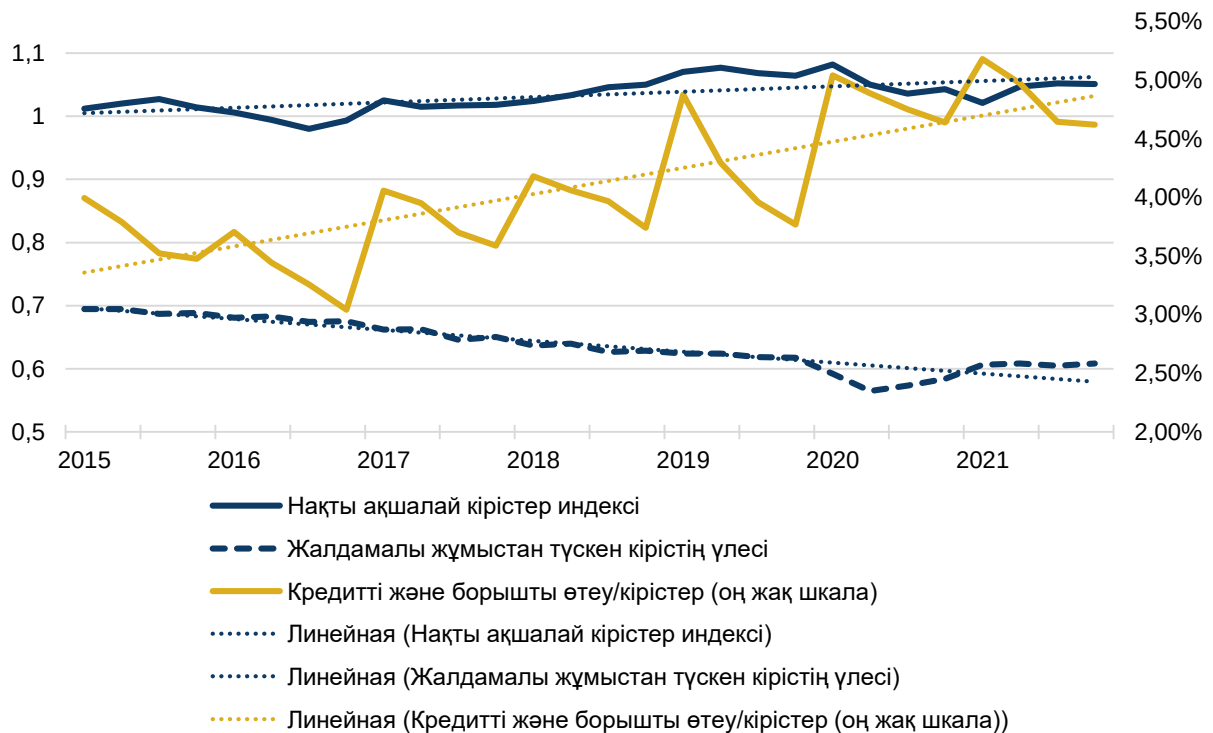
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Жұмыс күнінің белгіленген ұзақтығынан аз жұмыспен қамтылғандардың үлесі аптасына 0-ден 40 сағатқа дейін жұмыс істеген адамдардың саны ретінде есептелген

Сонымен қатар, белгіленген жұмыс күнінен аз жұмыс істеген адамдарды есепке алғанда, 2021 жылы жұмыссыздықтың жалпы деңгейінің мәні орташа есеппен 13,44%-ға дейін 1,52%-ға төмендеді, бірақ пандемияға дейінгі көрсеткіштерден әлі де жоғары (1.12-график). Көрсетілген көрсеткіш бірқатар себептер бойынша еңбек

ресурстарының әлеуеті толық пайдаланылмағанын көрсетеді, бұл өнімділікті төмендетеді және экономикалық өсудің баяулауына әкелуі мүмкін. Еңбек қызметінен түскен кірістер үй шаруашылықтары үшін негізгі табыс көзі болып табылады және мұндай кірістердің едәуір қысқаруы халықтың төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әкеледі, бұл халықтың міндеттемелерге қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етеді және қаржылық тұрақтылық үшін елеулі тәуекелдерге әкеп соғуы ықтимал.

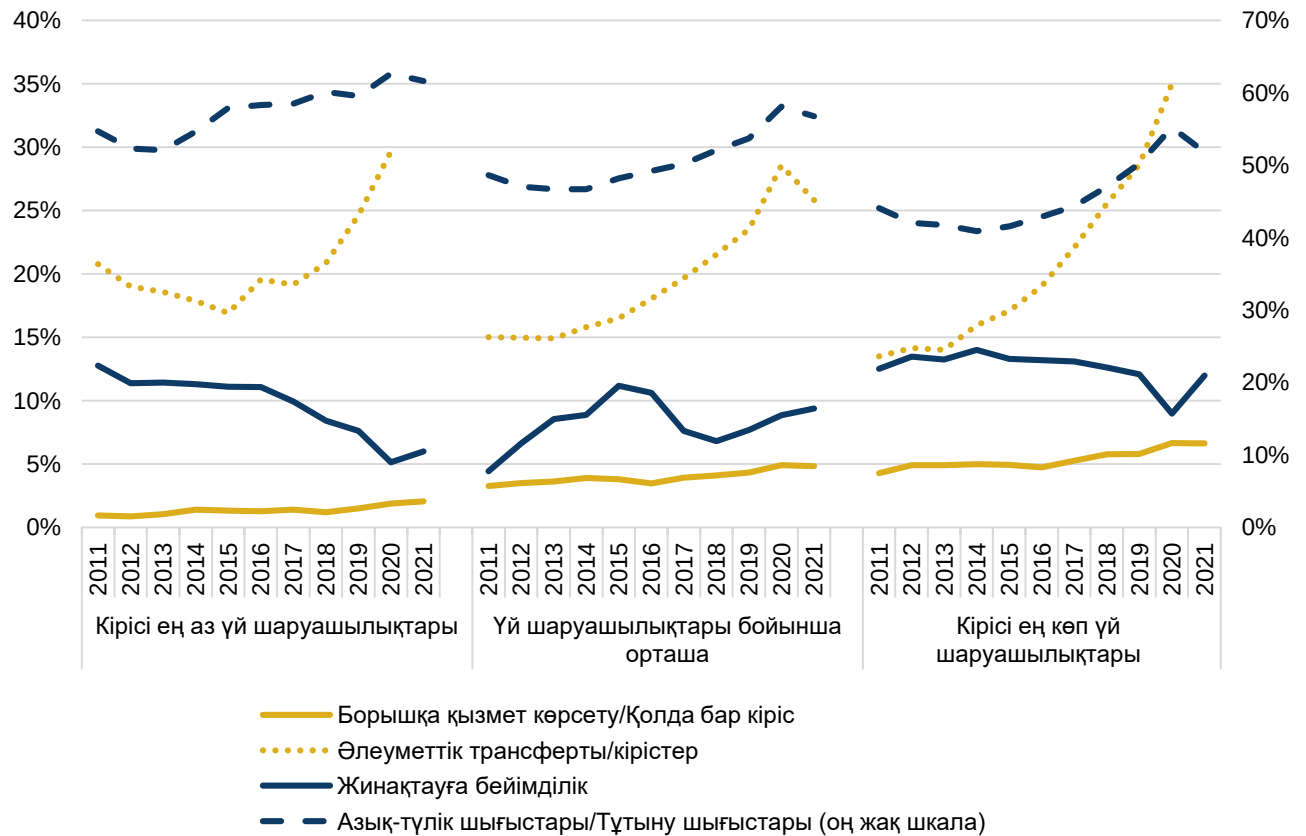
1.13-график Үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесі өсуін жалғастыруда

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Халықтың борыштық жүктемесі өсуде, 2021 жылы кредитті өтеу мен борыштың кірістерге арақатынасы 2020 жылғы мәнмен салыстырғанда 0,48%-ға (0,02 п.т.) өскенін көрсетті (1.13-график). Бұл көрсеткіштер перспективада анағұрлым маңызды, мәселен, өткен 5 жылда бұл арақатынас 26,91%-ға (1,03 п.т.) ұлғайды. Халықтың нақты табысы тұтынушылық деңгейін сақтау үшін халықтың шығыстары өсетін дәрежеде ұлғаймайтынын ескерсек, алшақтық кредиттеу арқылы қаржыландырылады және оны ұлғайтуды жалғастыру үрдісі белгіленеді.

2021 жылы үй шаруашылықтарының барлық санаттары бойынша тұтыну шығыстарында азық-түлік тауарларына арналған шығыстар үлесінің аздап төмендегені байқалады (1.14-график). Сонымен бірге, табысы ең аз және ең жоғары үй шаруашылықтары арасында үнемдеуге бейімділіктің айтарлықтай өсуі байқалады, бұл осы үй шаруашылықтарының тұрақтылығын арттырады. Алайда, үй шаруашылықтары бойынша орташа есеппен үнемдеуге бейімділіктің біршама төмендеуі байқалады, бұл пандемия аяқталғаннан кейін кейінге қалдырылған сұраныстың іске асырылуымен, сондай-ақ тұтынушылық сенімділік индексінің өсуіне байланысты күтпеген шығыстар жағдайында жинақтауға деген ынта-жігердің төмендеуімен түсіндірілуі мүмкін.

1.14-график *Халық кірістеріндегі әлеуметтік трансферттер үлесі өсуде*

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ деректері негізіндегі ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Әлеуметтік трансферттерге зейнетақы, шәкіртақы, жәрдемақы және АӘК кіреді. Кірісі ең аз үй шаруашылықтары – 1 децильге жататын үй шаруашылықтары. Кірісі ең көп үй шаруашылықтары – 10 децильге жататын үй шаруашылықтары. Жинақтауға бейімділік (α) былай есептеледі: $\alpha = 1 - \frac{\beta}{\gamma}$, мұнда: β – үй шаруашылықтарының тұтыну шығыстары, γ – үй шаруашылықтарының қолда бар кірісі, яғни салықтарды, айыппұлдарды, міндетті төлемдерді және туыстарына материалдық көмекті шегергендегі кіріс

Болашақта бұл динамика тұтынуды одан әрі арттыру мүмкіндігін шектейді. Сонымен қатар, үнемдеудің ең жоғары бейімділігі ең жоғары кірісі бар үй шаруашылығында байқалады, олар әдетте тұтынудың төменгі деңгейіне ие. Жалпы алғанда, мемлекеттік қолдау схемалары маңыздылығының азаюына қарамастан, әлеуметтік трансферттер кірістерді, тұтынуды және борышқа қызмет көрсету қабілетін тұрақтандыруда маңызды рөл атқарады. Осылайша, үй шаруашылықтары бойынша орта есеппен халықтың кірістеріндегі әлеуметтік трансферттердің үлесі төмендегенін көрсетті, алайда ең аз және ең көп кірісі бар халық арасында көлемдер мен өсудің жеделдеуі байқалады. Табысы барынша жоғары үй шаруашылықтары жағдайында бұл зейнетақы төлемдерінің өскенін айғақтайды, ал бірінші децильге қарасты үй шаруашылықтарына зейнетақыны индексстеу, сол сияқты жәрдемақылар мен АӘК-ті арттыру да әсер етуі мүмкін. Қолда бар кіріске қатысты борышқа қызмет көрсетуге арналған шығындардың үлесі өткен жылдан бастап тұрақты болып қалуда, бұл ретте шығындардың ең көп үлесі ең көп кірісі бар үй шаруашылықтарына тән, бұл олардың кредит қаражатын алу мен оған қызмет көрсетудің үлкен мүмкіндігіне байланысты.

Жалпы алғанда, үй шаруашылықтары бойынша осалдықтың кейбір факторлары бар, бірақ қысқа мерзімді перспективада қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдер қалыпты болады, алайда олардың ұзақ мерзімді перспективада жоғарылауы күтіледі. Жинақтардың едәуір көлемі мен нақты кірістердің ұлғаюына байланысты үй шаруашылықтары, тұтастай алғанда, қаржылық-экономикалық күтпеген өзгерістерге қарсы тұру қабілетін сақтайды. Алайда, борышқа қызмет көрсету шығындарының

артуы және халықтың азық-түлік пен қажетті тауарларға шығыстарының өсуіне ұшырататын инфляциялық қысымның едәуір артуы экономикалық өсуді қолдау қарқынына, сол сияқты қарызға қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, үй шаруашылықтарының мемлекеттік қолдау шараларына айтарлықтай тәуелділігі байқалады, бұл оларды қысқарту кезінде осал жағдайға душар етеді.

1.3 Ақша-кредит саясаты, валюта және ақша нарығы

Қазақстанның қаржы нарығы өтімділік профициті жағдайында жұмыс істеуін жалғастыруда, ал ҚРҰБ өтімділіктің нетто-сатып алушысы болады. Бұл ретте 2021 жылғы қараша-желтоқсанда теңге бағамына қысым жасалған уақытта ҚРҰБ-ның өтімділікті алу операциялары бойынша позициясы едәуір қысқарды. Бұл кезеңде нарыққа қатысушылар тарапынан өтімділікті алудың теңгедегі құралдары, яғни ноталар мен депозиттік аукциондарға сұраныс төмендеді, репо нарығындағы қарызға берілетін теңгедегі өтімділікке сұраныс, сондай-ақ валюта нарығында долларды сатып алуға сұраныс өсті. Жалпы, 2021 жылы мұнай бағасы 52,2%-ға өсті, бірақ мұнай бағасының айтарлықтай өсуіне қарамастан, ұлттық валюта бағамы небәрі 2,7%-ға төмендеді.

Жеке тұлғаларды кредиттеудің артуы нәтижесінде 2021 жылы ақша массасының (5,2 трлн теңге) айтарлықтай өскені байқалды.

2021 жылы инфляция нысаналы мәнінен асып, жыл қорытындысы бойынша 8,4% болды. барынша жоғары инфляция азық-түлік тауарларынан байқалады.

Инфляцияның өсуі нәтижесінде ҚРҰБ операциялық пайыздық мөлшерлеме мен инфляция арасындағы айтарлықтай оң дифференциалды кей кездері қолдай алмады. Мысалы, 2021 жылғы тамызда нақты мөлшерлеме 2017 жылдан бері ең төменгі мәнге дейін төмендеді.

Инфляцияны азайту және оң нақты мөлшерлемені қолдау мақсатында ҚРҰБ екінші жартыжылдықта базалық мөлшерлемені бірнеше рет көтерді, нәтижесінде TONIA мөлшерлемесі мен инфляция арасындағы спрэд біртіндеп ұлғайып, жыл соңындағы жағдай бойынша 2%-дан асты, 3-4% деңгейінде нақты бейтарап тепе-теңдік ставкасын бағалау кезінде.

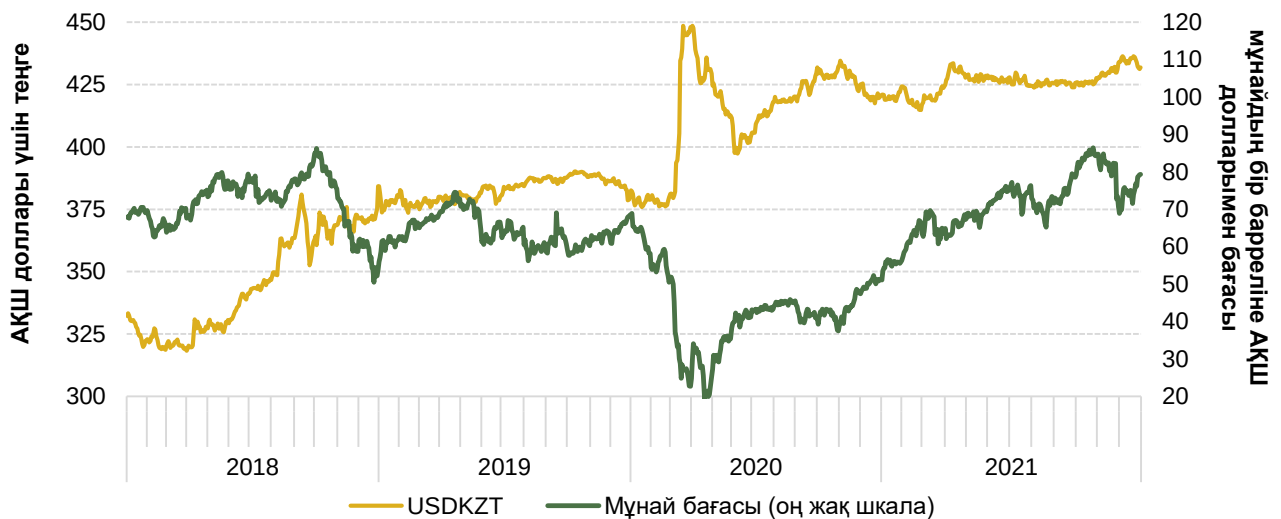
Ұлттық валютаның айырбастау бағамы саясаты және валюта нарығы

Мұнай бағасы бұрынғыдай ағымдағы шот теңгерімін айқындау кезінде негізгі фактор болып қала береді. Осылайша, мұнай бағасы теңге бағамының қалыптасуында басты рөлді атқарады. Бұл ретте Қазақстан экономикасының экспортқа бағдарлануына қарамастан, еркін жүзу жағдайында теңге бағамының қалыптасуы әртүрлі факторлардың жиынтығына байланысты екенін атап өту маңызды. Нәтижесінде мұнай котировкаларының долларға қатысты теңге бағамына әсері асимметриялы болуы мүмкін. Мәселен, 2021 жылы мұнай бағасы өсті, бұл ретте осы кезеңде теңге бағамы аса нығая қойған жоқ. Экономикалық белсенділіктің қалпына келуі және импорттың ұлғаюы аясында шетел валютасына сұраныстың өсуі теңгенің нығайуының шектелуіне ықпал етті. Сонымен қатар, ұлттық валютаға, сондай-ақ дамушы нарықтардың валюталарына қысым АҚШ-тың ФРЖ саясатын жақында қатайту туралы сигнал берді. Жалпы бір жыл ішінде теңге бағамы 2,7%-ға төмендеді, ал мұнай бағасы 52,2%-ға (мұнайдың барреліне 51 доллардан 78 долларға дейін) өсті.

Жыл соңында инвесторлардың көңіл-күйіне «Омикрон» коронавирусының жаңа штаммының пайда болуы, әлемнің жетекші орталық банктерінің жұмсақ ақша-несие саясатының жақын арада қысқаруы туралы белгілері әсер етті. Нәтижесінде 2021

жылдың соңында дамушы нарықтардан инвесторлардың кетуі байқалды. Қазақстан нарығында бұл теңгедегі құралдарға сұраныстың азаюы және теңгеге жасалған қысымның артуы арқылы көрінді. Қарқынды қысымға қарамастан, теңге шамалы ғана құнсызданып, қараша-желтоқсан айларында теңге бағамы 1,1%-ға төмендеді.

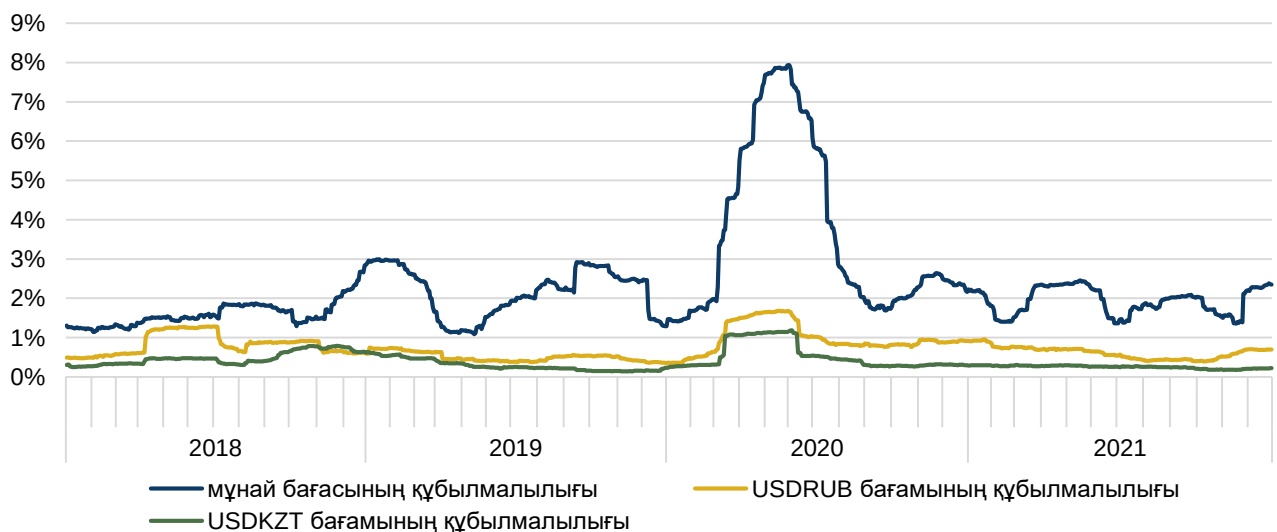
1.15-график **Теңге бағамы және мұнай бағасы**

Дереккөзі: ҚРҰБ, Bloomberg

2021 жылы мұнай бағасы айтарлықтай құбылмалы болды, бұл ретте долларға қатысты теңге бағамының құбылмалылығы төмен болды және белгіленген бағам режиміндегі құбылмалылықтан біраз асып түсті. Мәселен, 2021 жылы мұнай бағасының орташа құбылмалылығы шамамен 1,93% болды, ал 2021 жылы теңге бағамының орташа құбылмалылығы 0,25% немесе мұнай бағасының құбылмалылығынан сегіз есе төмен болды. Шикізат нарығының құбылмалылығының айтарлықтай жоғары мәні осы активтер класына тән қасиет болып табылады. Долларға қатысты рубль бағамының құбылмалылығы жекелеген ерекше факторларға (санкциялық тәуекелдер, бюджеттік ереже, қаржы нарықтарының ауқымы және т.б.) ұшырағыштығына байланысты теңгенің құбылмалылығынан асып түсті.

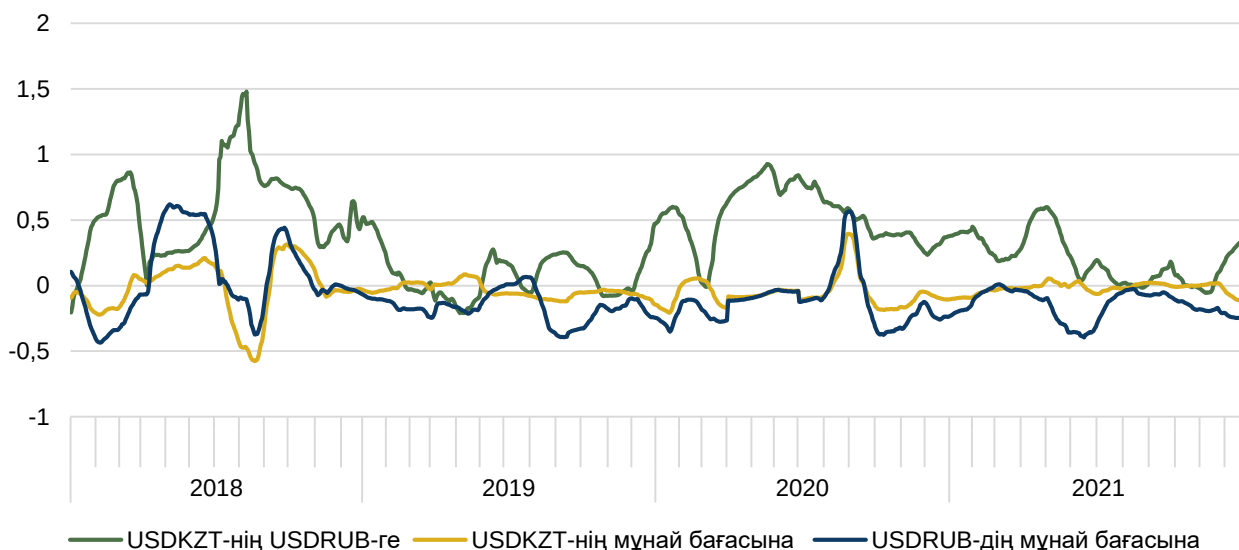
1.16-график **Теңге бағамының, мұнай бағасының және рубль бағамының құбылмалылығы**

Дереккөзі: Bloomberg, ҚРҰБ есептері

2021 жылы теңге бағамының мұнай бағасына қатысты икемділігі төмен болды, алайда желтоқсанда мұнай бағасы төмендеген кезде теріс икемділігі арта бастады. 2021 жылғы мамырда теңгенің рубльге қатысты икемділігі төмендей бастады және желтоқсанда инвесторлардың дамушы нарықтардан кетуі мен Ресейге қатысты санкциялық риториканың күшеюі аясында біршама өсті.

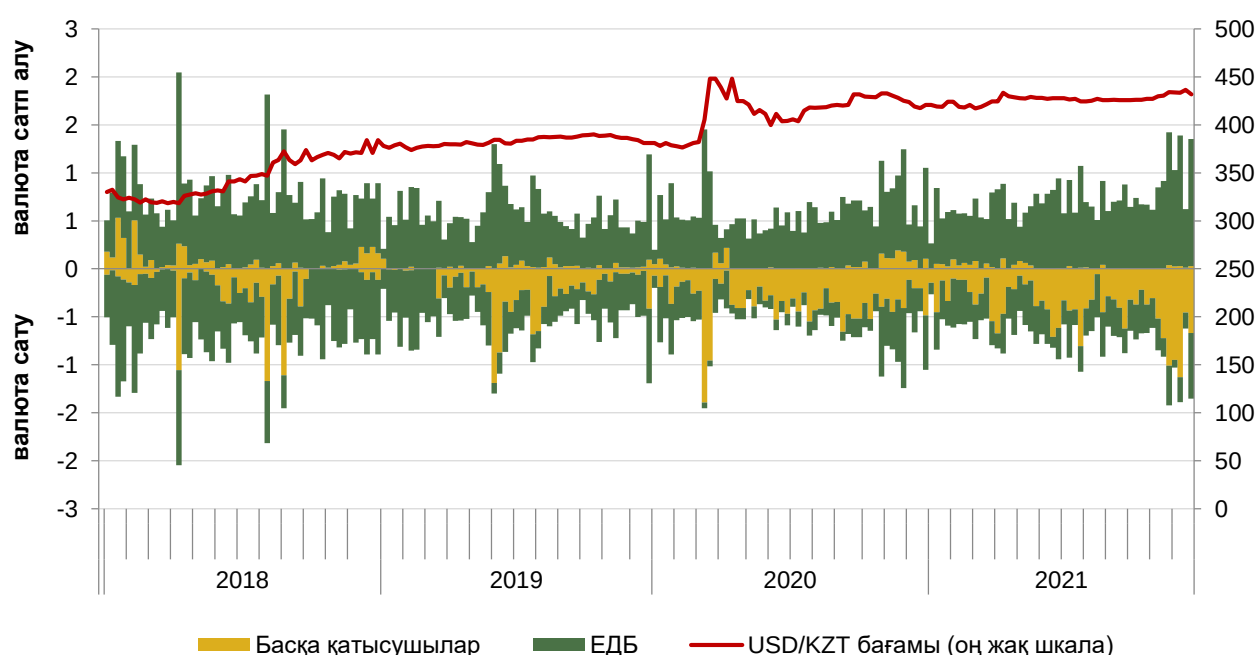
1.17-график *Теңге бағамының мұнай бағасына және рубль бағамына қарай икемділігі*

Дереккөзі: Bloomberg, ҚРҰБ есептері

2021 жылы теңге-доллар валюталық жұбы бойынша сауда-саттық көлемі өткен жылмен салыстырғанда 20%-ға өсті және 2021 жылы 35,4 млрд АҚШ долларын құрады. Мәмілелердің орташа күндік көлемі 2020 жылғы 120 млн АҚШ долларынан 2021 жылы 144 млн АҚШ долларына дейін ұлғайды. Теңге-доллар валюталық жұбы бойынша сауда-саттықтың ең көп көлемі жылдың соңына – теңге бағамына көп қысым жасалған кезеңде орын алды.

1.18-график *Валюта нарығының көлемі (млн АҚШ доллары)*

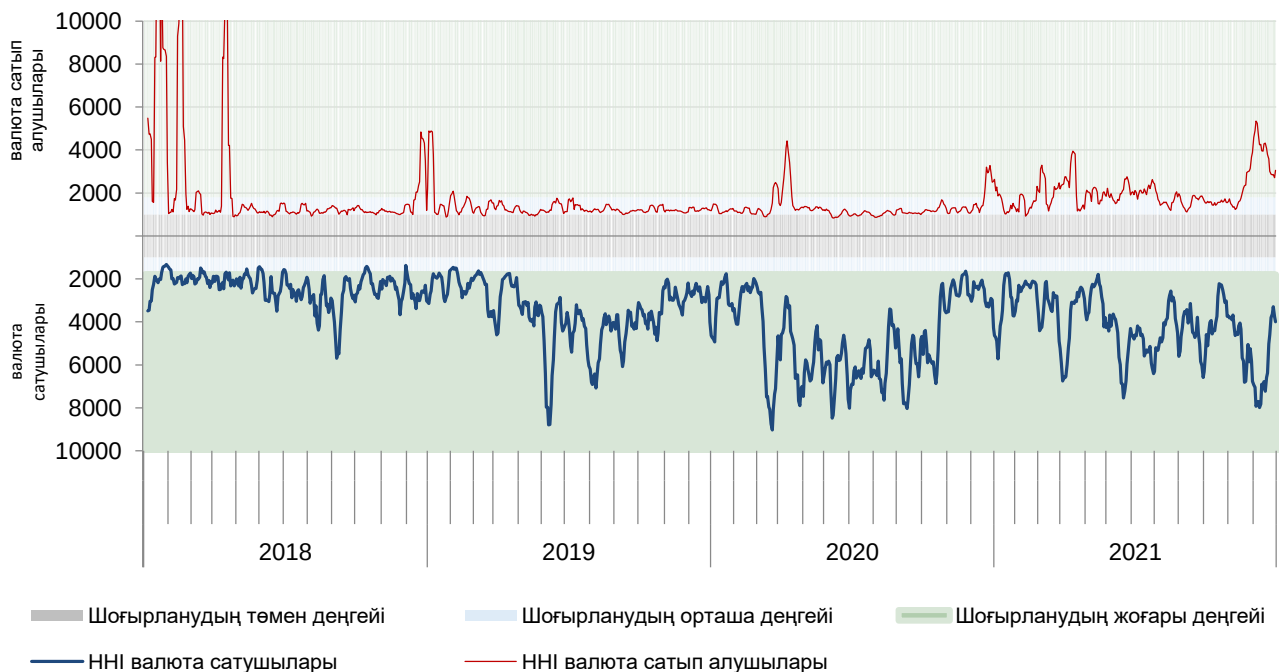

Дереккөзі: ҚҚБ

Мысалы, 2021 жылғы қарашада сауда-саттық көлемі 3,8 млрд долларды, желтоқсанда 4,4 млрд долларды құрады, бұл ретте өткен 10 айдағы сауда-саттықтың орташа айлық көлемі 2,7 млрд долларға жуық болды. ҚРҰҚ трансферттері есебінен шетел валютасын сату жыл бойы жүргізілді, бұл шетел валютасын ұсынудың қомақты көлемін қамтамасыз етті.

Валюта сатушылардың теңге-доллар нарығындағы шоғырлануы жыл бойы жоғары болды және жыл соңында одан әрі өсті, бұл долларды сатудың негізгі көлемі нарықтың бірнеше қатысушысына тиесілі екенін көрсетеді. Баға көтерілудің жекелеген кезеңдерін қоспағанда, шетел валютасын сатып алушылардың шоғырлануы жыл бойы орташа болды, алайда 2021 жылғы қараша мен желтоқсан айларында едәуір дәрежеде өсті.

1.19-график **Валюта нарығының шоғырлануы**

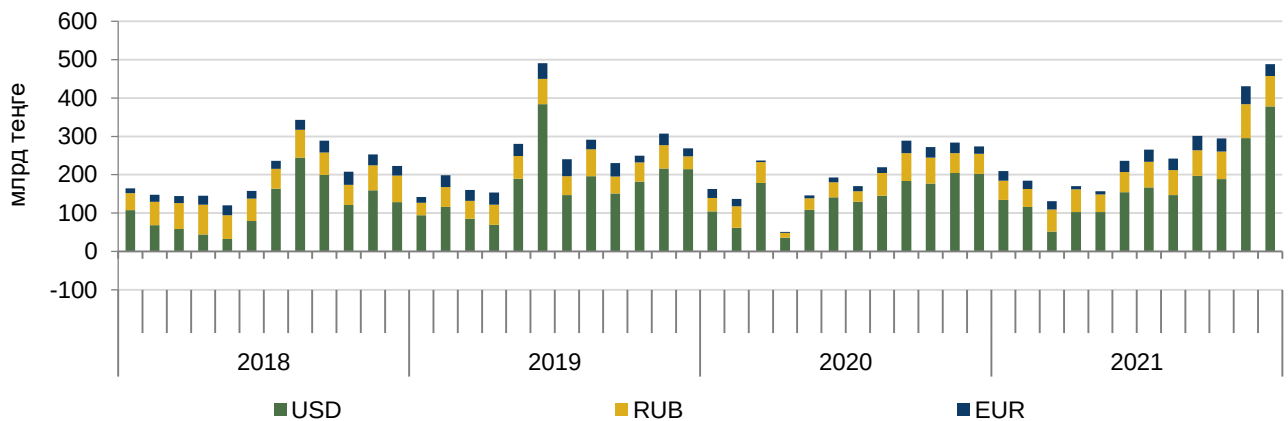

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

Ескертпе: ННІ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушы көлемінің үлес квадраттарының жиынтығы ретінде есептеледі; Шоғырлану қатарынан 5 күн ішінде өзгермелі орташа ННІ ретінде есептелген.

2021 жылғы қараша-желтоқсанда халықтың айырбастау пункттерінде қолма-қол валютаны сатып алуы өсті. Қарашада айырбастау пункттерінде АҚШ долларын нетто-сатып алу өткен аймен салыстырғанда 55%-ға өсіп, 295 млрд теңгені, ал желтоқсанда 378 млрд теңгені құрады. Салыстырып қарасақ, 2021 жылы алғашқы 10 айда АҚШ долларын нетто-сатып алудың орташа айлық көлемі 136 млрд теңгеге жуық болды.

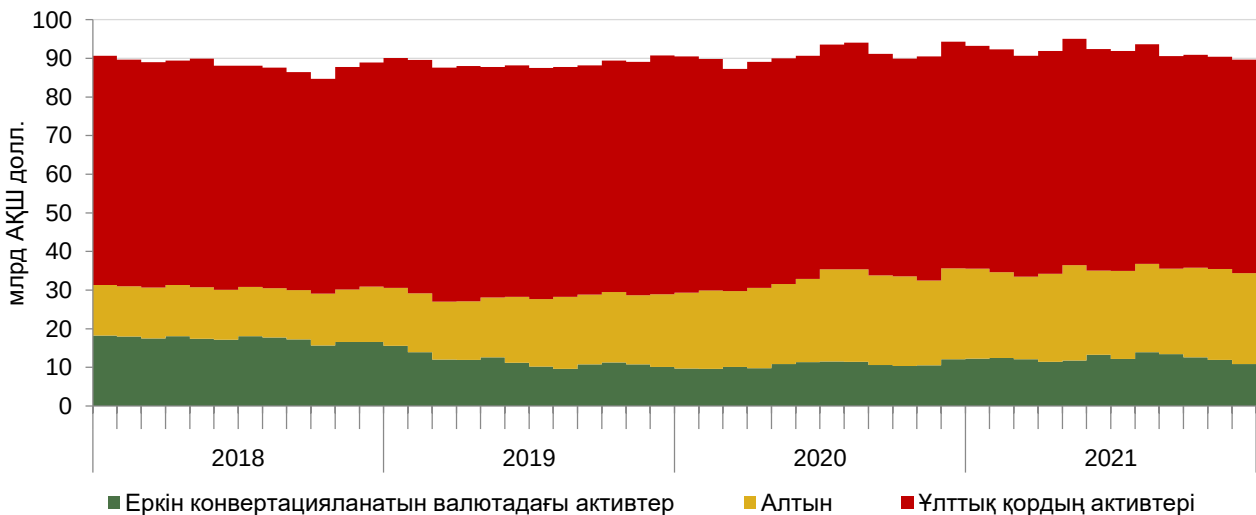
1.20-график Айырбастау пункттерінің шетел валютасын нетто сатып алуы (-)/сатуы (+)

Дереккөзі: ҚРҰБ

2021 жылы халықаралық резервтер төмендеді, негізгі төмендеу еркін конвертацияланатын валютадағы (бұдан әрі – ЕКВ) активтердің азаюы есебінен орын алды. Мәселен, 2021 жылы ЕКВ-дағы активтер 1,2 млрд АҚШ долларына төмендеп, 2021 жылдың соңында 10,8 млрд АҚШ долларын құрады. 2021 жылы ҚРҰҚ активтері де 3,4 млрд АҚШ долларына төмендеп, 2021 жылдың соңында 55,3 млрд АҚШ долларын құрады. Халықаралық резервтер деңгейінің төмендегеніне қарамастан, бұрынғыдай жоғары күйінде қалып, елдің төлемге қабілеттілігін куәландырды. Мысалы, 2021 жылдың соңында жалпы резервтер 34,4 млрд АҚШ долларын құрады.

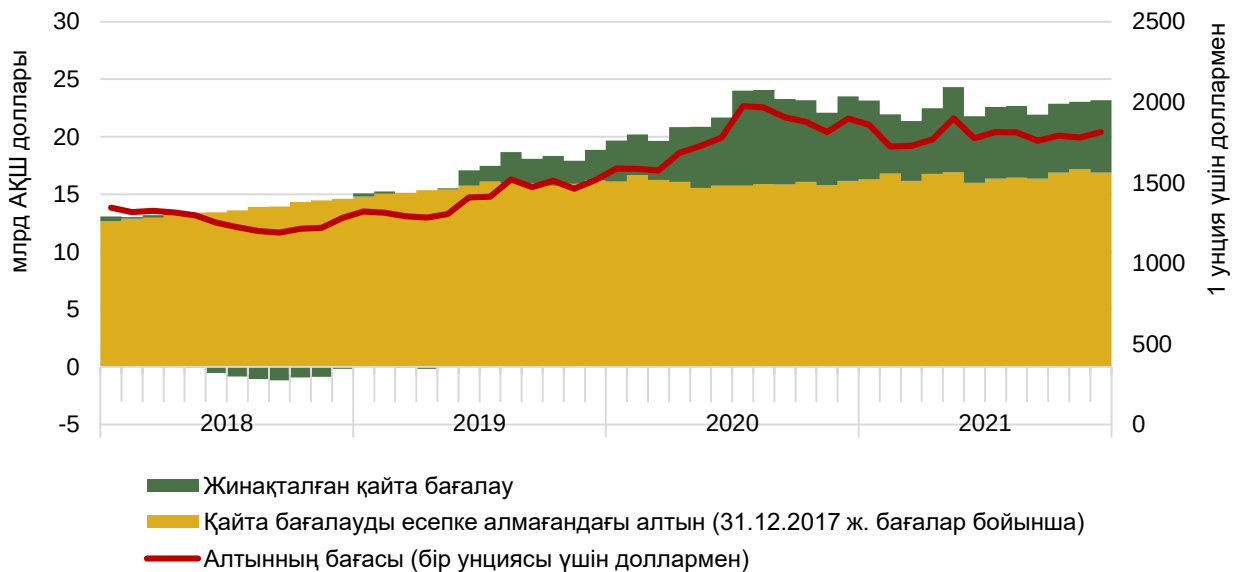
1.21-график Халықаралық резервтер және ҚР ҰҚ активтері

Дереккөзі: ҚРҰБ

2021 жылы қайта бағалау есебінен АВР портфеліндегі алтын 36 млн долларға азайды, 2021 жылы алтынның бағасы 4%-ға төмендеді. Бұл ретте, 2021 жылы алтынның нақты қоры ұлғайды, ҚРҰБ ішкі нарықта сатып алуға басым құқығын пайдалануды жалғастырды. Бұдан басқа, 2021 жылы ҚРҰБ барынша өтімді актив болып табылатын аллокирленген алтынды металл шоттарға аударумен белсене айналысты. Алтынның бір бөлігі сыртқы нарықта сатылды.

1.22-график **ҚРҰБ алтын қоры**

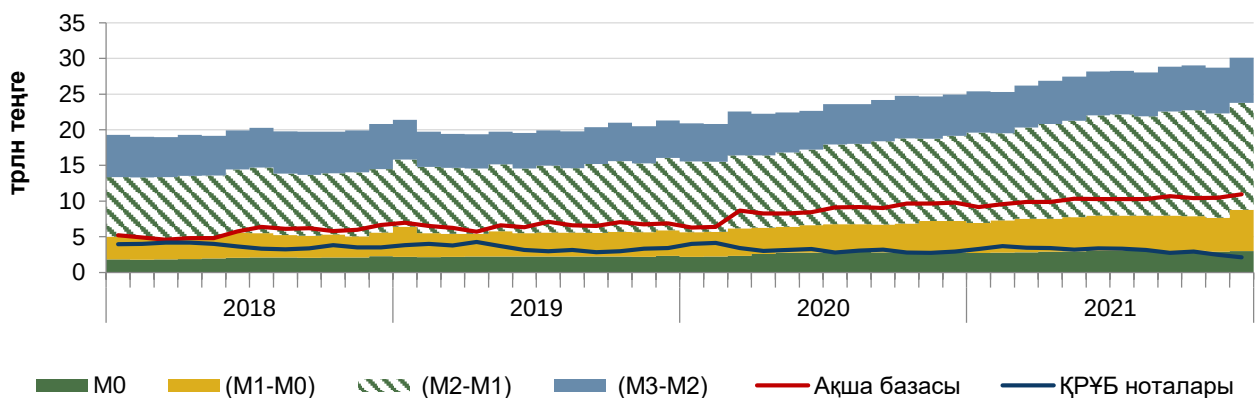

Дереккөзі: ҚРҰБ

Ақша агрегаттары, ҚРҰБ операциялары және ақша нарығы

Ақша массасының айтарлықтай ұлғаюы жеке тұлғалардың несиелік портфелінің өсу қарқынының жылдамдауына байланысты. 2021 жылы ақша массасының 5,2 трлн теңгеге өсуі 2015 жылдан бері ақша массасының өсімі бойынша тарихи ең жоғары көрсеткіштен (4,3 трлн теңге) асып түсті. Мысалы, 2021 жылы ақша массасы 21%-ға өсіп, 2021 жылдың соңында 30 трлн теңге болды. Бұл ретте ақша массасы өсуінің 23%-ы ғана ақша базасының өсуіне байланысты болды, 2021 жылы ақша базасы 12%-ға немесе 1,2 трлн теңгеге ұлғайды. Салыстырып қарасақ, 2020 жылы ақша базасының ақша массасының өсуіне қосқан үлесі 80%-ға тең болды. Ақша массасы жеке тұлғалардың несиелік портфелінің өсуі аясында ұлғайды, 2021 жылы несиелік портфель 42,7% - ға немесе 3,8 трлн теңгеге өсті. Заңды тұлғалардың несиелік портфелі айтарлықтай өскен жоқ, 2021 жылы оның өсімі 661,8 млрд теңге (немесе 9,3%) болды. ҚРҰБ алтын сатып алуы ақша массасының артуына ықпал етті.

1.23-график **Ақшалар көрсеткіштері**

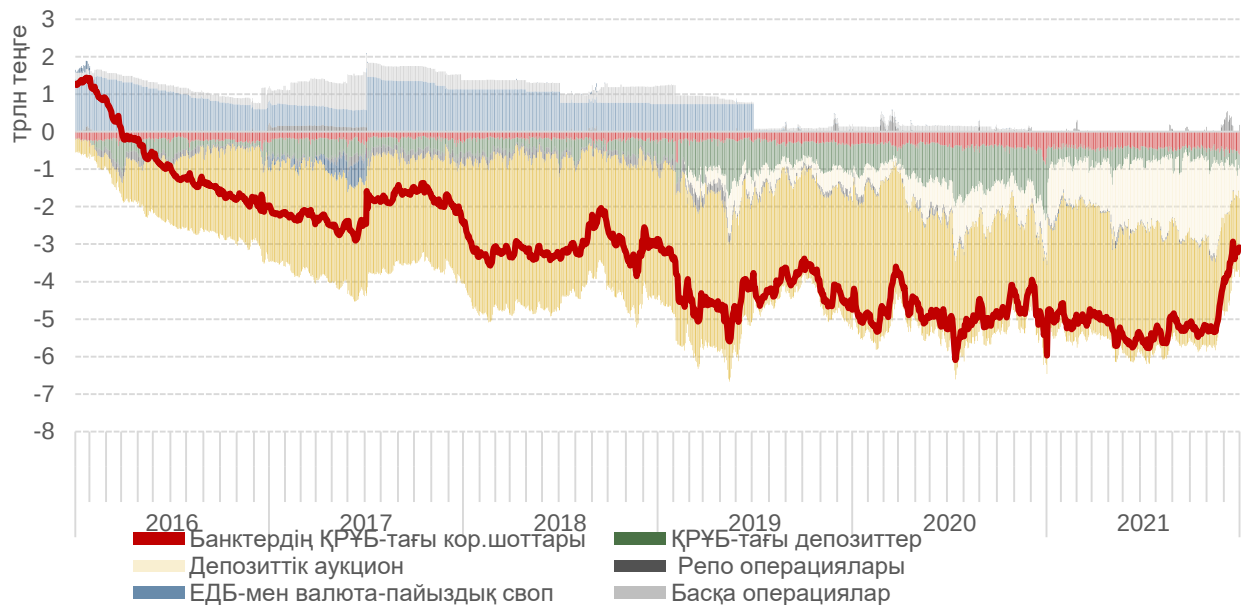
Дереккөзі: ҚРҰБ

2021 жылдың соңында артық өтімділіктің қысқарғаны байқалды. 2021 жылы ҚР қаржы жүйесі өтімділік профициті жағдайында жұмыс істеді, ал ҚРҰБ өтімділіктің нетто-сатып алушысы болуды жалғастырды, ҚРҰБ операциялары бойынша сальдо 2021 жылы басында -4,8 трлн теңге болды. ҚРҰБ ноталары бұрынғыдай өтімділікті алудың негізгі құралы болып қалды, 2021 жылы ноталардың орташа үлесі өтімділікті

алу операцияларынан 61% болды. Бұл ретте бір жыл ішінде депозиттік аукциондардың үлесі едәуір өсті және кейбір кезеңдерде ҚРҰБ өтімділікті алу операцияларының 48%-на жетті. Мұндай кезеңдерде ноталардың үлесі 44-45%-ға дейін төмендеді.

2021 жылғы қараша-желтоқсанда артық өтімділіктің төмендегені байқалды, екі айда ҚРҰБ өтімділікті алу бойынша операцияларының көлемі 5,3 трлн теңгеден 3,9 трлн теңгеге дейін қысқарды, ал ҚРҰБ операциялары бойынша сальдо -5,2 трлн теңгеден -3,4 трлн теңгеге дейін төмендеді. Жалпы, жыл басынан бері өтімділікті алу бойынша операциялар көлемі 0,9 трлн теңгеге қысқарды. ҚРҰБ өтімділікті алу бойынша позициясының қысқаруы бірқатар факторлардың әсерінен орын алды – бұл ЕДБ мен бейрезиденттердің ноталары бойынша позицияның қысқаруы, ЕДБ өтімділігінің бір бөлігін валютаға конвертациялау, жеңілдікпен кредиттеудің мемлекеттік бағдарламаларын қысқарту нәтижесінде ЕДБ-ның теңгедегі өтімділікке қажеттілігінің артуы, акцияларды және GDR кері сатып алу, дивидендтер төлеу, ірі банктердің облигациялар мен қарыздарды өтеуі.

1.24-график **ҚРҰБ операциялары бойынша ашық позиция**

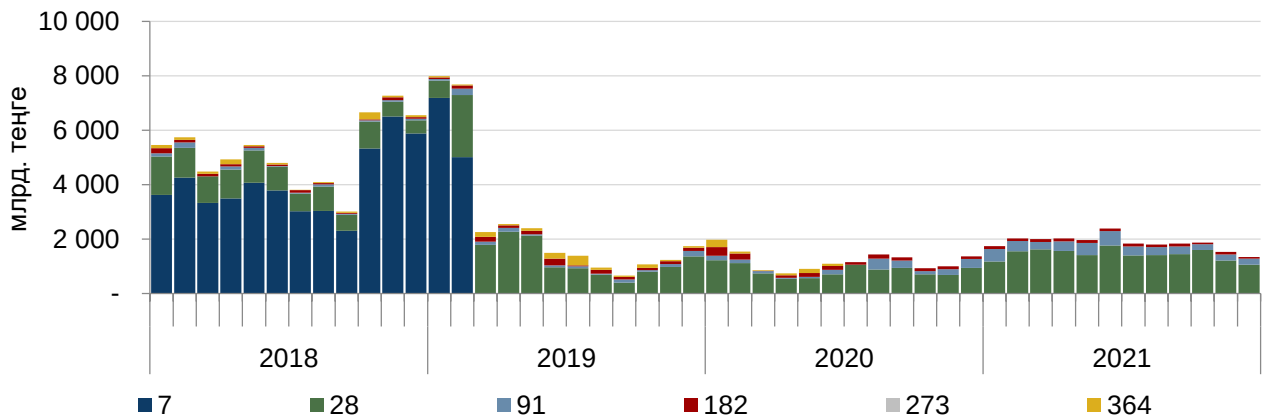

Дереккөзі: ҚРҰБ

2021 жылғы желтоқсанды қоспағанда, 2021 жылы нарыққа қатысушылар ноталарға жоғары сұранысты сақтады. Жалпы, бір жыл ішінде нарыққа қатысушылар тарапынан ноталарға сұраныс аукциондардың жарияланған көлемінен асып түсті. Желтоқсан айын қоспағанда, ҚРҰБ ноталарға сұранысты толық қанағаттандырмады. Желтоқсанда нарықтағы өтімділік төмендеген кезеңде ноталарға сұраныс жарияланған көлемінен төмен болды және оны ҚРҰБ толықтай қанағаттандырды.

1.25-график ҚРҰБ ноталарының жарияланған көлемі, сұранысы және нақты көлемі**Дереккөзі:** ҚРҰБ**Ескертпе:** Нақты орналастыру көлемі нақты құны бойынша көрсетілген

2021 жылы ҚРҰБ өтелгенге дейінгі мерзімі 28 күн, 3 ай және 6 ай болатын ноталарды ғана орналастырды. Естеріңізге сала кетейік, 2020 жылы ҚРҰБ жылдық ноталарды орналастыруды тоқтатып, 2020 жылғы қазаннан бастап 6 айлық ноталарды шығаруды айына 100 млрд теңгеге дейін шектеген болатын. 2021 жылы ҚРҰБ неғұрлым қысқа мерзімді ноталарды орналастыруды жалғастырды, орналастырудың ең көп көлемі мерзімі 28 күндік ноталарға тиесілі — бір жылдағы ноталар аукциондарының жалпы көлемінен 77% болды. Жалпы өткізілген аукциондар көлемі 56%-ға¹² өсті, бұл өтімділікті байланыстыру құралдарының неғұрлым қысқа мерзіміне және тиісінше ноталар портфелінің неғұрлым тез айналу жылдамдығына байланысты болды.

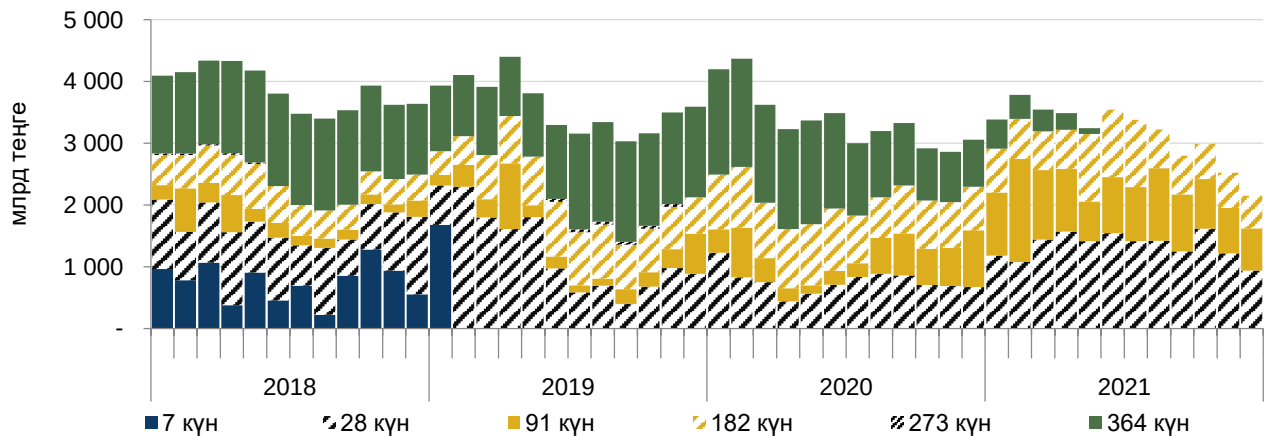
1.26-график Мерзімдері бөлігінде ноталардың бастапқы орналасуы**Дереккөзі:** БҚОД

2021 жылғы наурыздан бастап айналыстағы ноталардың көлемі бір жыл ішінде төмендеді, бұл өтімділікті алу құралдарындағы депозиттік аукциондар үлесінің өсуінен болған деп түсіндірілді. Қараша-желтоқсан айларында айналыстағы ноталардың қысқаруы алу құралдары бойынша позицияның қысқаруымен түсіндірілді. Жалпы, 2021 жылы айналыстағы ноталардың көлемі 3,1 трлн теңгеден 2,1 трлн теңгеге¹³ дейін азайды.

¹² Номиналды құны бойынша аукциондар көлемін есепке алу кезінде¹³ ОД деректері бойынша номиналдық құны бойынша

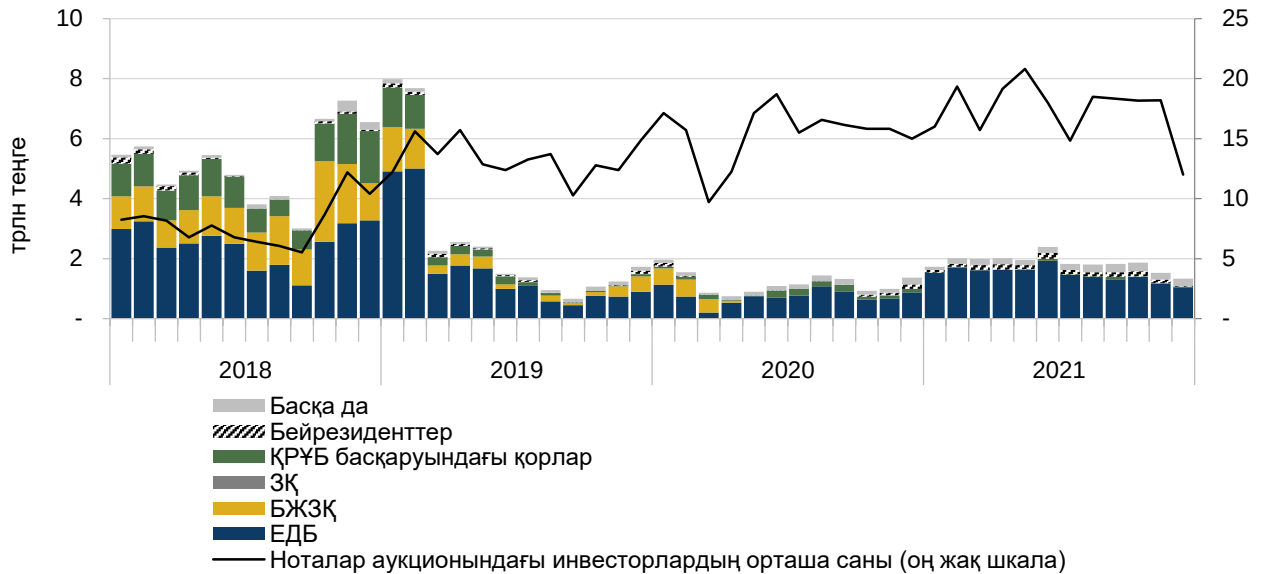
2021 жылғы мамырда мерзімі бір жылдық ноталардың соңғы шығарылымдары өтелді. Осылайша, 28 күн, 3 ай және 6 ай болатын өтелгенге дейін үш мерзіммен шығарылған ноталар айналыста қалды. 2021 жылы айналыстағы ноталар құрылымындағы ең көп үлесті мерзімі 28 күн болатын ноталар алды, бір жыл ішінде олардың үлесі орта есеппен 43%-ға жуық болды, мерзімі 3 ай және 6 ай болатын ноталардың үлесі тиісінше 30% және 23% болды. Қатысушылар портфелінде барынша қысқа мерзімді ноталардың басым болуы ақша-кредит саясаты мөлшерлемелерінің трансмиссиясын арттыруға ықпал етуі тиіс. Ноталар портфелін өтеу жылдамдығының ұлғаюымен нарықтың ағымдағы мөлшерлемелері көбінесе нарықтағы өтімділік құнына әсер ететін болады.

1.27-график *Өтелгенге дейінгі мерзімдер бөлігінде ҚРҰБ-ның айналыстағы ноталары*

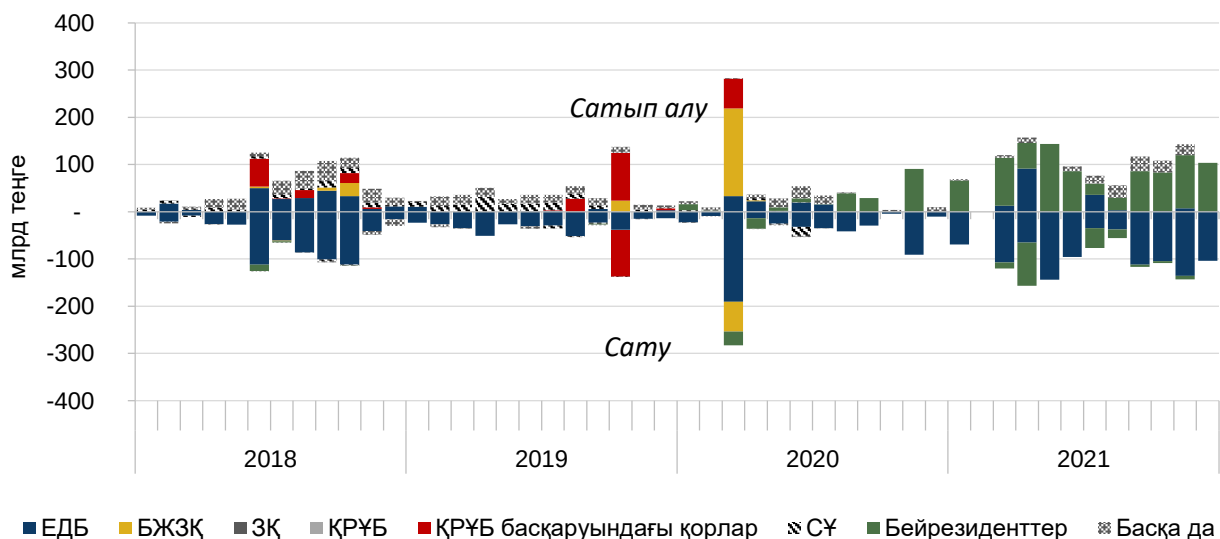
Дереккөзі: БҚОД

Ноталар нарығында ерікті қатысушылар тарапынан қызығушылықтың артқаны байқалады. 2021 жылы бастапқы нарықта ЕДБ бұрынғыдай негізгі сатып алушы болып қала береді, алайда олардың үлесі бір жыл ішінде 88%-дан 78%-ға дейін азайды. БЖЗҚ 2020 жылғы мамырдан бастап ҚРҰБ-ның бастапқы ноталар нарығына қатысуын едәуір қысқартты, БЖЗҚ 2021 жыл бойы тек маусымнан бастап қыркүйекке дейінгі аралықта ғана аукциондарға қатысты және оның осы айлардағы үлесі 0,02%-дан аспады. Салыстырып қарасақ, 2018 жылы БЖЗҚ үлесі бірнеше ай қатарынан 40%-ға дейін жетті. ҚРҰБ басқаруындағы қорлардың үлесі айтарлықтай төмендеп, көптеген айлар бойы 1%-дан аспады, 2020 жылы қорлардың орташа айлық үлесі шамамен 11%-ды құрады, ал ол 2018 жылы 21% болған. Бұл ретте 2021 жылы бейрезиденттердің және өзге де қатысушылар топтарының үлесі өсті. 2021 жылы бейрезиденттердің орташа айлық үлесі шамамен 7%-ды құрады, ал басқа да қатысушылардың, оның ішінде брокер-дилерлердің, олардың клиенттерінің, зейнетақы қорының меншікті активтерінің үлесі шамамен 12% болды.

1.28-график **Қатысушылар бөлігінде ҚРҰБ ноталарының бастапқы орналасуы**

Дереккөзі: БҚОД

ҚРҰБ ноталарының қайталама нарығындағы белсенділіктің өсуі бейрезиденттер тарапынан сұраныстың артуына байланысты болды. 2021 жылы бейрезиденттер ноталарды негізгі сатып алушылар болды, көптеген айлар бойы бейрезиденттерге сатып алу көлемінің 70%-дан астамы тиесілі болып, кейбір айларда бейрезиденттерге сатып алудың барлық көлемі тиесілі болды. Жалпы қайталама нарықтағы көлемдер бірнеше есе өскенімен, бұрынғыдай қайталама нарық бастапқы нарықтан бірнеше есе аз болды. Мысалы, 2021 жылы қайталама нарықтағы ноталармен мәмілелер көлемі бастапқы нарықтан 19 есе төмен болды.

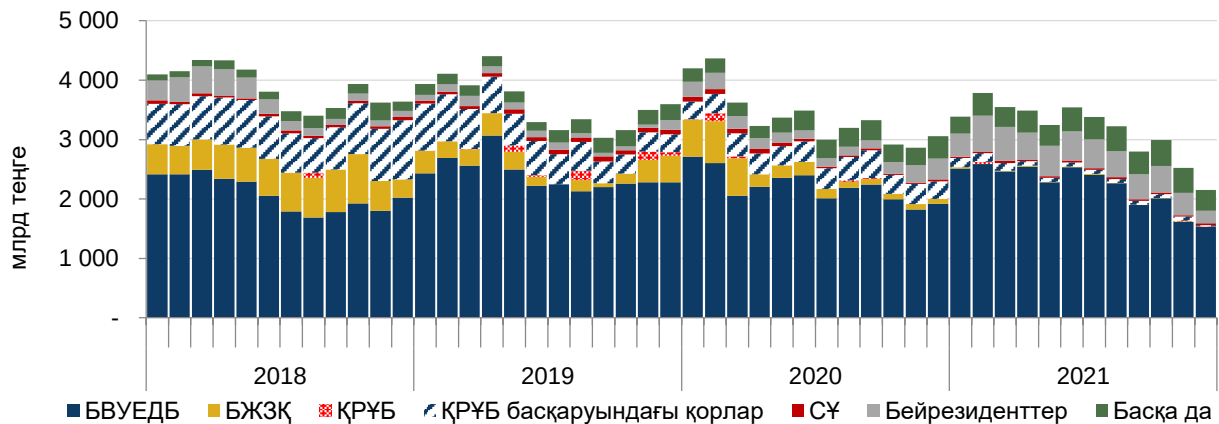
1.29-график **ҚРҰБ ноталары айналысының қайталама нарығы**

Дереккөзі: БҚОД

2020 жылы бейрезиденттердің үлесі айтарлықтай ұлғая бастады және 2021 жылы өсуін жалғастырды. 2020 жылдың соңында бейрезиденттердің үлесі 11%-ды құрап, бір жыл ішінде 17%-ға жетті. Алайда, 2021 жылғы желтоқсанда теңгедегі құралдарға қызығушылықтың азаюы аясында жыл соңында бейрезиденттердің үлесі 10%-ға дейін төмендеді. ЕДБ бұрынғысынша ноталардың негізгі ұстаушысы болып табылады, 2021 жылы олардың үлесі орта есеппен 70% болды. 2021 жылы «басқа да» қатысушылар тобының үлесі ұлғайды, ол 2021 жылы 8%-дан 16%-ға дейін өсті.

Жалпы қараша-желтоқсан айларында теңгедегі өтімділіктің қысқаруы аясында орналастырылған ноталар бойынша позиция 842,8 млрд теңгеге төмендеді, оның ішінде ЕДБ ноталарының қысқаруы 480,3 млрд теңгені, ал бейрезиденттерде 234,9 млрд теңгені құрады.

1.30-график Ұстаушылар бөлігінде ҰБ-ның айналыстағы ноталары

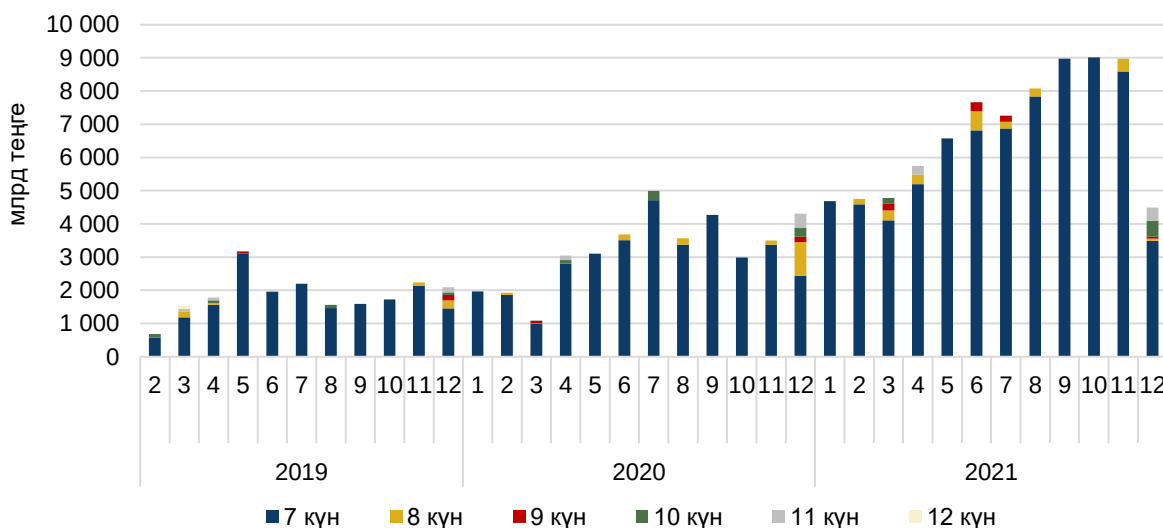

Дереккөзі: БҚОД

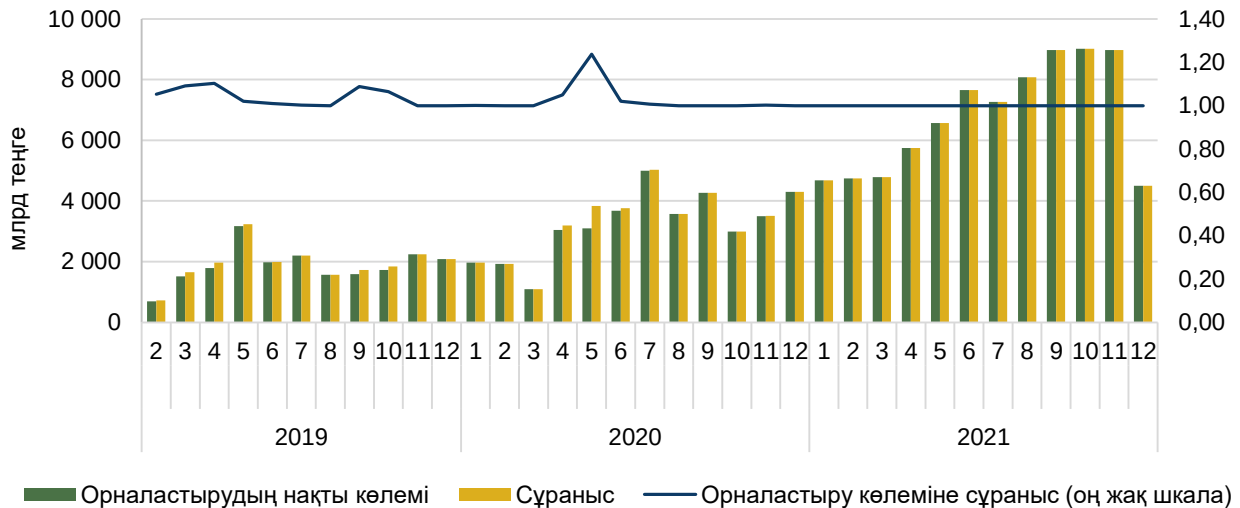
2021 жыл ішінде ҚРҰБ нарықтық қатысушылардың депозиттік аукциондарға сұранысын толық қанағаттандыра отырып, өтімділікті алу құралдарындағы депозиттік аукциондар үлесін біртіндеп ұлғайтты. 2020 жылдың соңында аукциондар бойынша позиция 1,1 трлн теңгені құрады және жыл ішінде 2,6 трлн теңгеге дейін өсті. Алайда жыл соңында теңгелік өтімділіктің қысқаруы аясында депозиттік аукциондар бойынша позиция 1,1 трлн теңгеге дейін қысқарды.

Жалпы депозиттік аукциондар репо өтімділігін алу үшін кепіл ретінде пайдаланылуы ықтимал ноталардан айырмашылығы мерзімі аяқталғанға дейін сыйақыны жоғалтпай пайдалануға болатындықтан, ноталармен салыстырғанда алып қоюдың неғұрлым тиімді құралы болып табылады. Алайда депозиттердің бұл қасиеті нарық қатысушыларына өтімділікті басқаруды қиындатады, сондықтан депозиттік аукциондардың ең ұзақ мерзімі – 12 күн, ал депозиттік аукциондардың көпшілігінде мерзімі – 7 күн.

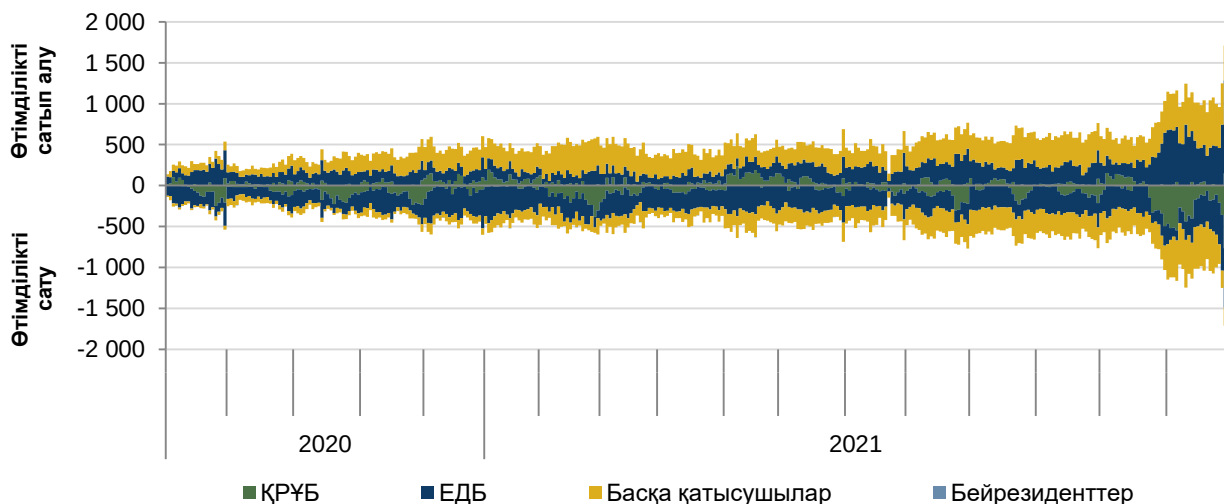
1.31-график Мерзімдер бөлігінде депозиттік аукциондар

Дереккөзі: ҚРҰБ

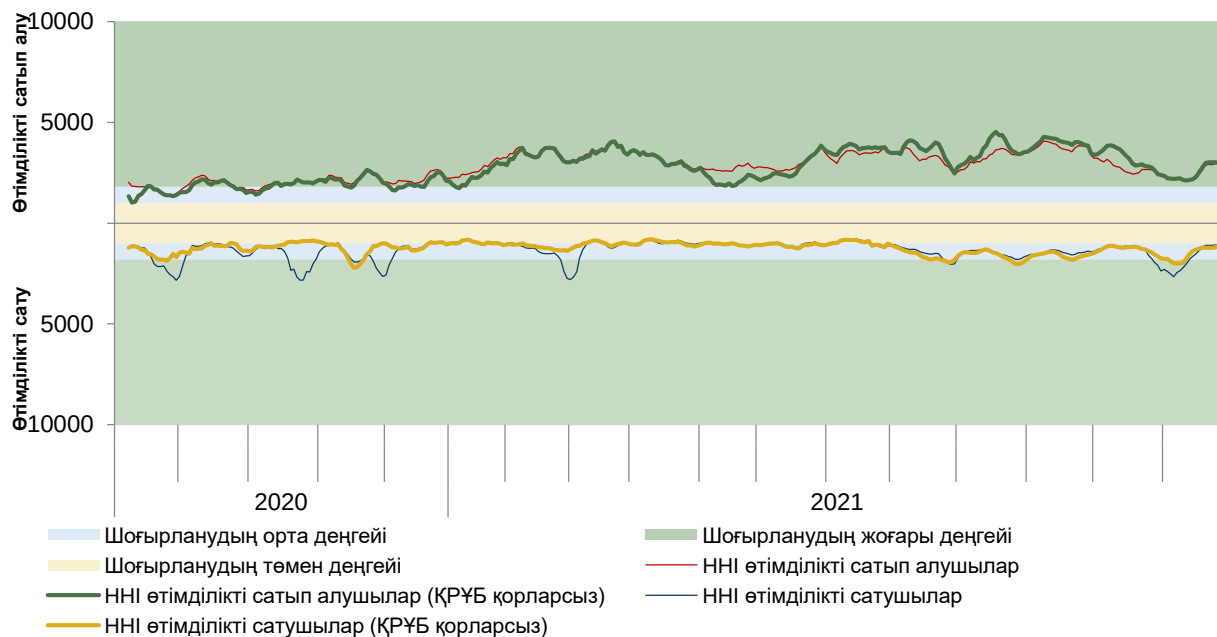
1.32-график **Депозиттік аукциондардағы сұраныс және нақты көлем****Дереккөзі: ҚРҰБ**

2021 жылғы қараша-желтоқсанда бағамға қысымның өсуі аясында авторепонарығындағы операциялар көлемі едәуір өсті. 2021 жылғы желтоқсанда операциялар көлемі 2021 жылдың алғашқы 10 айындағы орташа айлық мәннен екі есе асып түсті. Осы кезеңде ҚРҰБ өтімділікті ұсынды, 2021 жылғы желтоқсанда авторепонарығында берілген өтімділіктің жалпы көлемінің 28%-ы ҚРҰБ-ға тиесілі болды

1.33-график **Репонарығының көлемі, млрд теңге****Дереккөзі: ҚҚБ**

Ескертпе: Кестеде акция мен облигацияларды, оның ішінде МБҚ кепіл ретінде пайдаланатын авторепонарығындағы операциялары көрсетілген. Бұған дейін 2021 жылға дейінгі ҚТЕ-де тек МБҚ бар авторепонарығында ескерілген, ал мемлекеттік емес эмитенттердің акциялары мен облигациялары бар авторепонарығына есепке алынбаған.

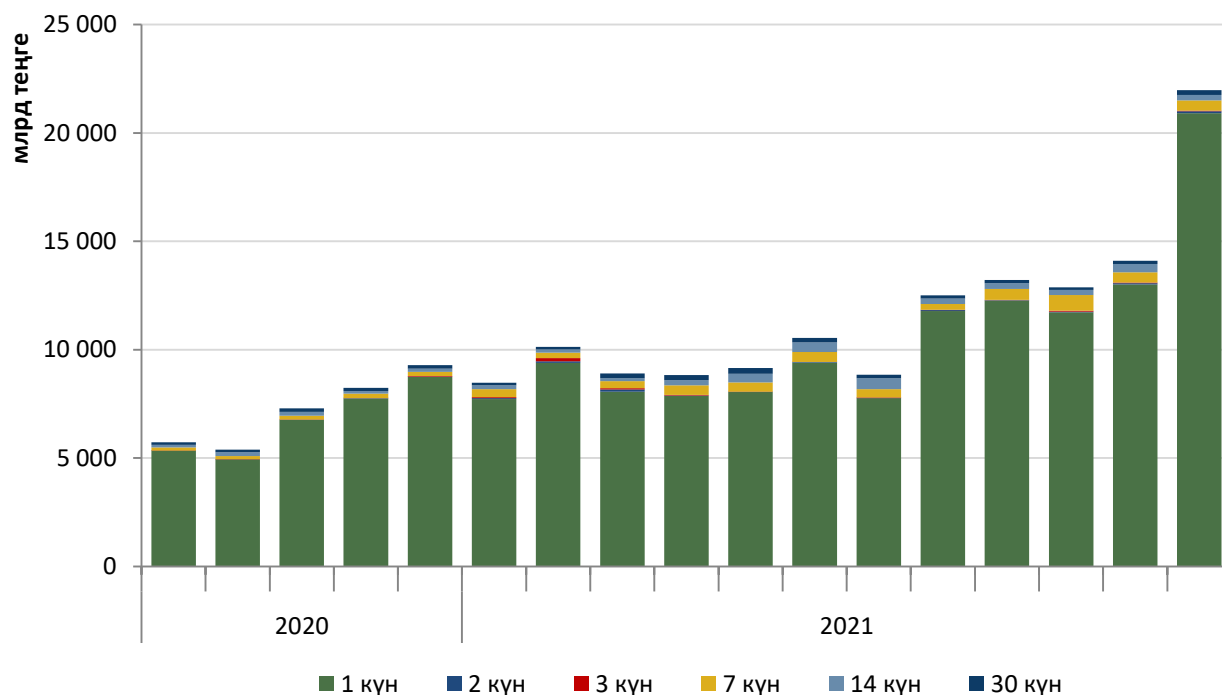
Сатушылардың шоғырлануымен салыстырғанда өтімділікті сатып алушылардың неғұрлым жоғары шоғырлануы өтімділікті сатып алудың негізгі көлемі нарықтың бірнеше қатысушысына тиесілі екендігін көрсетеді. Өтімділікті қарызға алатын қатысушылар саны қараша-желтоқсан айларында өсті, бұл шоғырлануды төмендетті. Жыл соңында өтімділікті сатушылардың шоғырлануының өсуіне ҚРҰБ-ның қатысуы себепші болды.

1.34-график **Репо нарығының шоғырлануы**

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

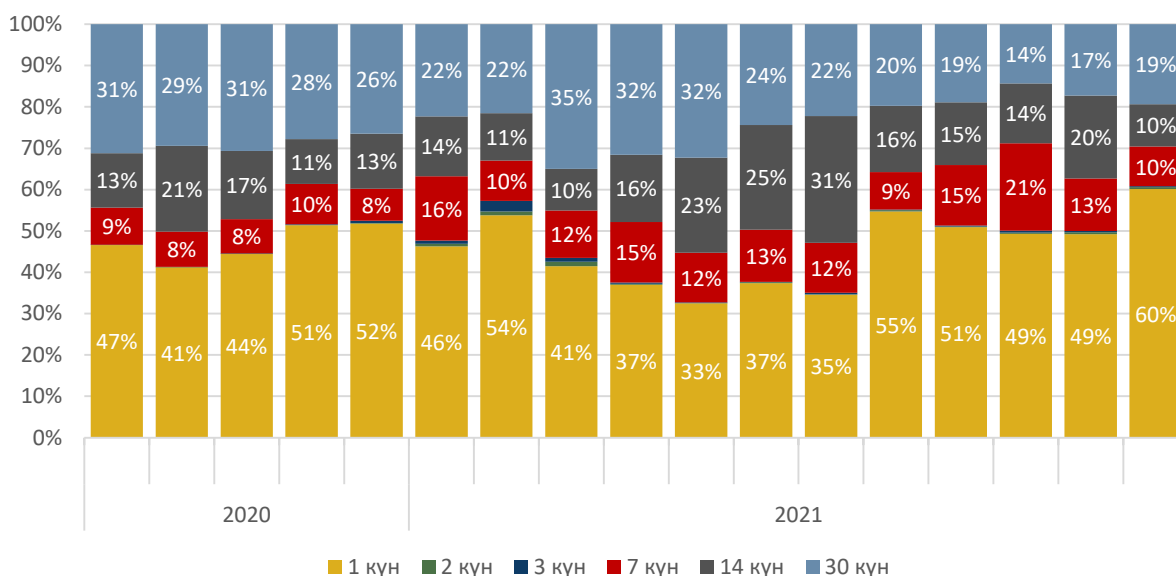
Ескертпе: ННІ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушы көлемдерінің үлестері квадраттарының сомасы ретінде есептеледі; Шоғырлану жүйелі 5 күн ішінде жылжымалы орташа ННІ ретінде есептелген

Автоматты репо нарығындағы операциялардың басым бөлігі бұрынғыдай 1 күн мерзіммен жасалады, 2021 жылы репо овернайт мәмілелері барлық операциялардың 92%-ын құрады (25-график), 7 күндік репоға операциялардың 4%-ы ғана тиесілі болды. Алайда мерзімі бойынша операцияларды өлшеу (26-график) өтімділіктің қарыз алуында 1 күндік операциялар 46%-ды, ал өтімділіктің 23%-ға жуығы 30 күн мерзімге қарыз алынғанын көрсетеді.

1.35-график **Мерзімділігі бөлігінде айлар бойынша автоматты репо операцияларының көлемі**

Дереккөзі: ҚҚБ

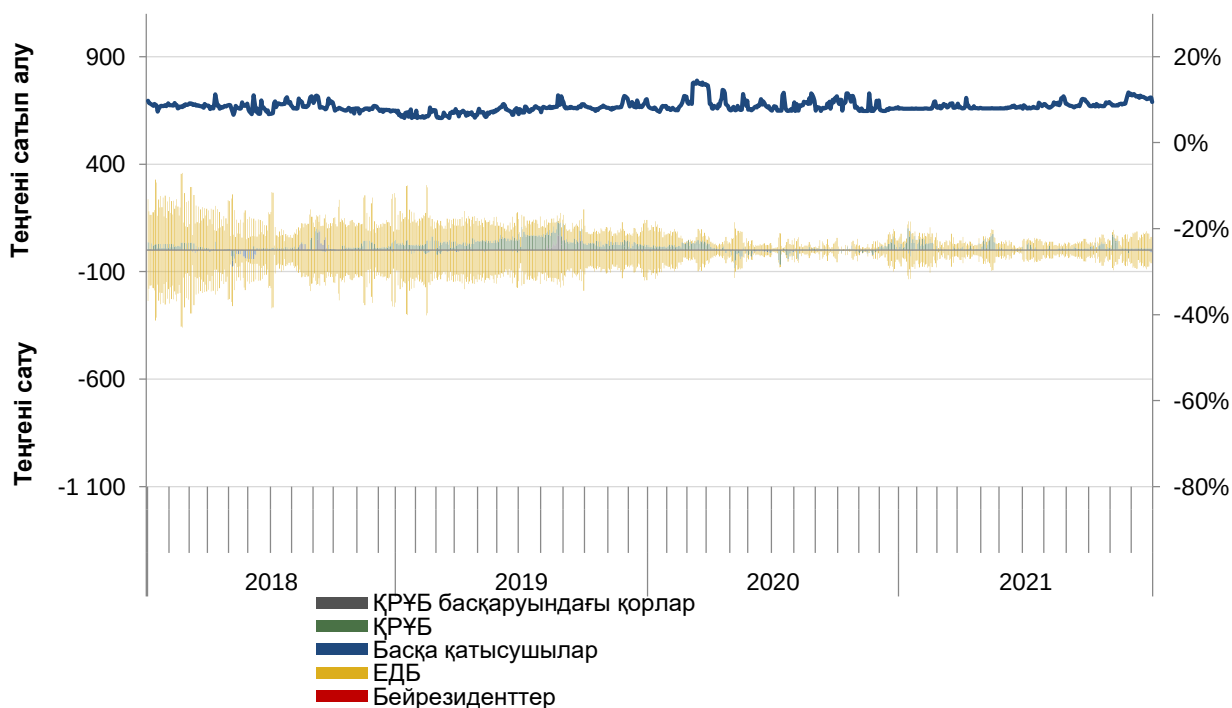
1.36-график Мерзімдері бойынша мөлшерленген автоматты репо операцияларының көлемі

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

2020-2021 жылдары своптар нарығындағы төмен белсенділік банк депозиттерін долларландыру деңгейінің өткен кезеңдерімен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен болуымен (2021 жылдың аяғында 37%) түсіндіріледі. Валюталық своп нарығындағы операциялар көлемі 2021 жылы 2020 жылмен салыстырғанда 11%-ға (11 трлн теңгеге дейін) өскеніне қарамастан, ол өткен жылдармен салыстырғанда айтарлықтай төмен көлемде қалып отыр. Осылайша, 2018 жылы операциялар көлемі 3 есе көп, ал 2017 жылы ол 2021 жылдан 5 есе артық болды. 2014 жылдан бастап валюталық своп нарығының негізгі қатысушылары ЕДБ болды.

1.37-график Валюталық своп нарығының көлемі

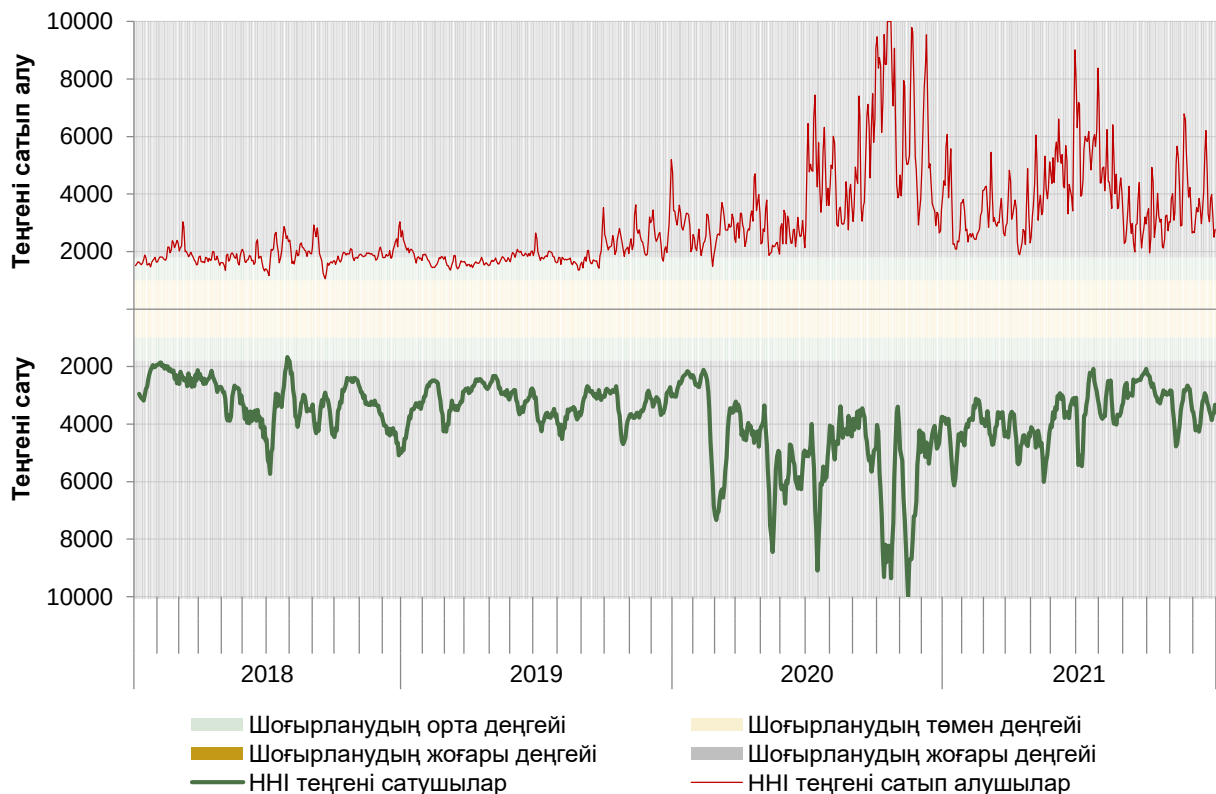

Дереккөзі: ҚҚБ

Долларландыру деңгейі жоғары ЕДБ үшін валюталық своп нарығы ақша нарығының рөлін атқарды, бұл ретте теңгедегі өтімділікті алуға валюталық позицияның төмен деңгейін қолдауға мүмкіндік берді, басқаша айтқанда своптар өтімділіктің қарыз алу құралы да, хеджирлеу құралы да болды. 2020-2021 жылдары депозиттердің долларлануы айтарлықтай төмендеді, оның үстіне қаржы нарығы өтімділік профициті жағдайында жұмыс істейді және ҚРҰБ айтарлықтай дәрежеде ноталардың көмегімен өтімділікті белсенді түрде алып тастайды. Тиісінше ЕДБ МБҚ-ның едәуір қорлары бола отырып, репо нарығындағы өтімділікті қарызға алғанды жоғары бағалайды. Мәселен, 2021 жылы авторепо нарығы валюталық своптар нарығының көлемінен 12 есе артық болды.

Валюталық своп нарығындағы теңгедегі өтімділікті сатып алушылардың саны өте шектеулі күйінде қалып отыр, мұны 2020 жылдан бастап теңгедегі өтімділікті сатып алушылар арасында жоғары шоғырлану дәлелдейді. Своптар нарығында 2020 жылдан бастап қатысып отырған өтімділік сатушыларының жоғары шоғырлануы 2021 жылы төмендеді. ҚРҰБ-ның валюталық своптар нарығына қатысуы шамалы болды және өтімділікті белуді нарыққа қатысушылар дербес жүзеге асырды.

1.38-график *Валюталық своп нарығының шоғырлануы*

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептері

Ескертпе: ННІ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушы көлемдерінің үлестері квадраттарының сомасы ретінде есептеледі; Шоғырлану жүйелі 5 күн ішінде жылжымалы орташа ННІ ретінде есептелген

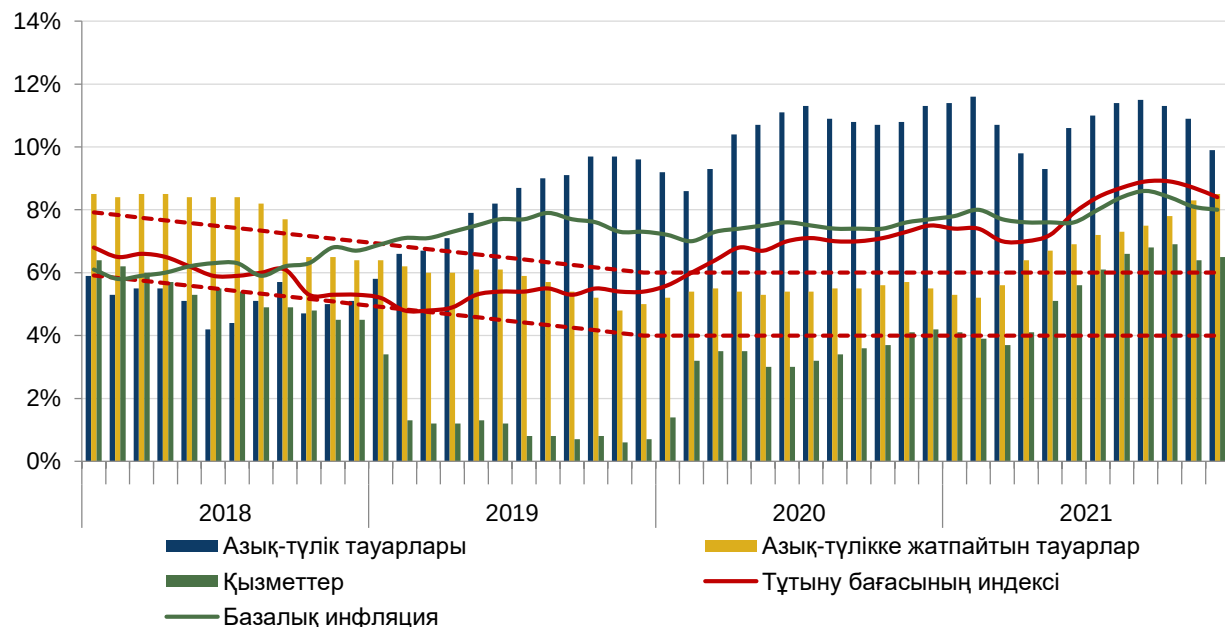
2021 жылы инфляцияның жоғары деңгейі сақталды, жыл қорытындысы бойынша инфляция 8,4-ті құрады. Сәуір айынан бастап инфляцияның жылдамдығы байқалды. Инфляцияның барлық құрамдас бөліктері бойынша жылдамдық байқалды. Азық-түлік тауарларына инфляция неғұрлым жоғары болды. Жыл қорытындысы бойынша азық-түлік тауарлары бағасының өсуі 9,9%-ды құрады. Азық-түлік бағасының өсуіне нан-тоқаш өнімдері, жармалар, ет және балық өнімдері негізгі үлес қосты. Нан-тоқаш және жарма бағаларының көтерілуі әлемдік жоғары бағалардың сақталуына және дәнді және дәнді-бұршақты дақылдардың ішкі түсімінің қысқаруына байланысты.

Ет өнімдері бағасының өсуі мал өсіру шығындарының өсуіне: жем-шөп пен дизель отыны бағасының өсуіне байланысты болды («Ақша-кредит саясаты туралы» баяндама, 2022 жылғы наурыз).

2021 жылғы наурызда азық-түлікке жатпайтын тауарлар инфляциясы қарқын ала бастады және жыл қорытындысы бойынша 8,5% болды. ЖЖМ бағасының және киім-кешек пен аяқ киім бағасының өсуі азық-түлікке жатпайтын инфляцияның өсуіне неғұрлым көп үлес қосты.

2021 жылы өткен екі жылда едәуір төмен деңгейде болған қызметтерге инфляция да жылдамдатылды. 2021 жылы қызмет көрсету бағасының өсуі 6,5%-ды құрады. 2021 жылы көрсетілетін қызметтер инфляциясының жеделдеуіне сұраныстың қалпына келуі аясында жекелеген қызметтер құнының қымбаттауы әсер етті. Атап айтқанда, қоғамдық тамақтану қызметтері, тұрғын үй-жайларды жөндеу қызметтері құнының өсуі байқалды. Сонымен қатар, реттеліп көрсетілетін коммуналдық қызметтер құнының өсуі елеулі болмады, бір жыл ішінде коммуналдық қызметтер құны 4,1%-ға өсті.

1.39-график *Инфляцияның құрамдас бөліктерінің динамикасы*

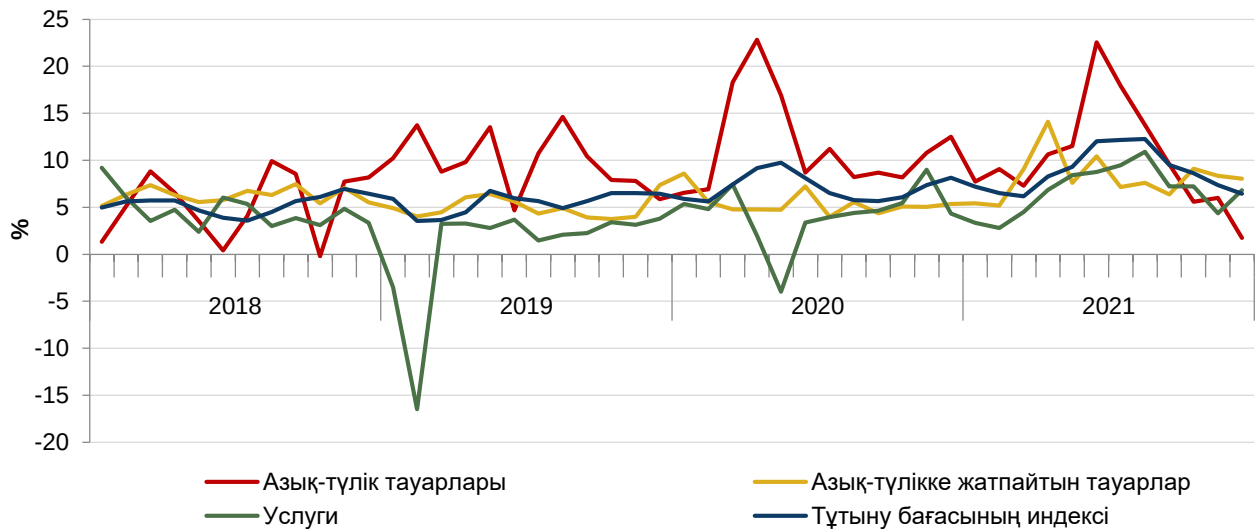

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Базалық инфляция үшін жемістер мен көкөністерді, коммуналдық қызметтерді (реттелетін), темір жол көлігін, байланысты, бензинді, дизель отынын және көмірді қоспағанда, базалық индекс алынды; 2019 жылға дейін инфляция бойынша таргет жыл соңына белгіленді, сондықтан кестеде 2018 және 2019 жылдары нысаналы аралық жыл ішінде төмендейді. Инфляцияның нысаналы аралығы қызыл пунктирлік сызықтармен көрсетілген

Маусымдық түзетілген инфляцияны талдау көрсеткендей, жыл ортасынан бастап инфляция төмендей бастайды, бұл азық-түлік тауарлары мен қызметтеріне инфляцияның төмендеуіне негізделді. Азық-түлікке жатпайтын тауарлардың инфляциясы керісінше 2021 жылғы төртінші тоқсанда жеделдей бастады.

1.40-график *Маусымдық түзетіліп аннуализацияланған жылжымалы орташа инфляция*

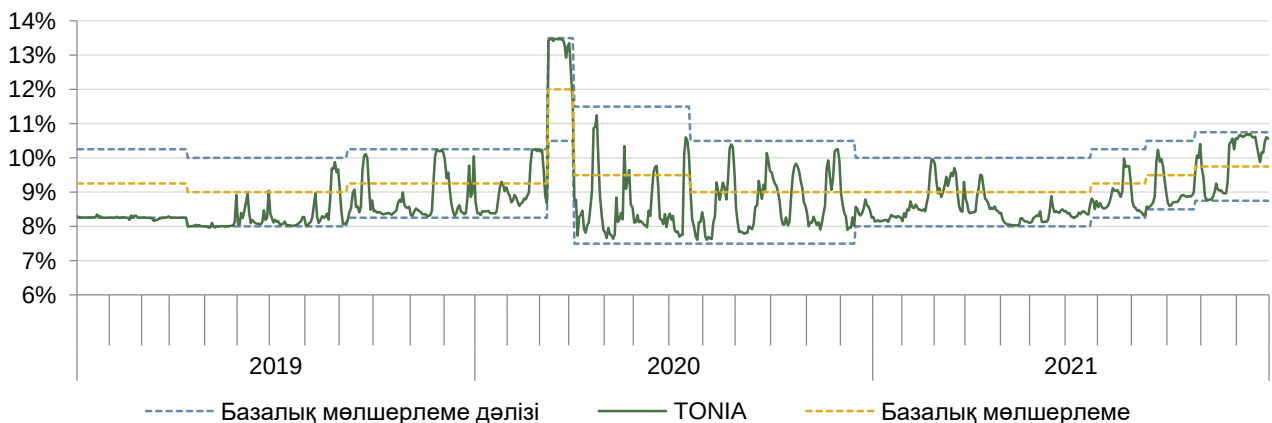
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

Ескертпе: кестеде тұтыну бағаларының индексі және оның компоненттері бойынша аннуализацияланған маусымдық түзетілген айлық деректер көрсетілген

ҚРҰБ пайыздық саясаты және ақша нарығының мөлшерлемелері

ҚРҰБ 2021 жылдың бірінші жартысында базалық мөлшерлемені 9% деңгейінде сақтады. Алайда 2021 жылғы шілдеден бастап инфляцияның жеделдеуіне байланысты ҚРҰБ оны біртіндеп көтере бастады. Шілде айында базалық мөлшерлеме 9,25%-ға дейін, қыркүйекте 9,5%-ға дейін, қазанда 9,75%-ға дейін көтерілді, желтоқсанда мөлшерлемені сақтау жөнінде шешім қабылданды. TONIA операциялық мөлшерлемесі базалық мөлшерлеме аралығының ішінде болды және негізінен базалық мөлшерлеменің шекарасына қатысты болмады. Қарашаның аяғында теңгемен қарыз өтімділігіне сұраныс артты, бұл пайыздық репо мөлшерлемелерін жоғарылата бастады, TONIA базалық мөлшерлемеден асып түсті және желтоқсанда базалық мөлшерлеме аралығының жоғарғы шегіне жетті. 2021 жылы репо нарығында ҚРҰБ көбінесе өтімділікті ұсыну жағына қатысты, ақпан және желтоқсан айларында ҚРҰБ-ның қатысуы ең жоғары болды, оның осы кезеңдердегі үлесі 28%-ды құрады.

1.41-график *ҚРҰБ – TONIA операциялық мөлшерлемесі*

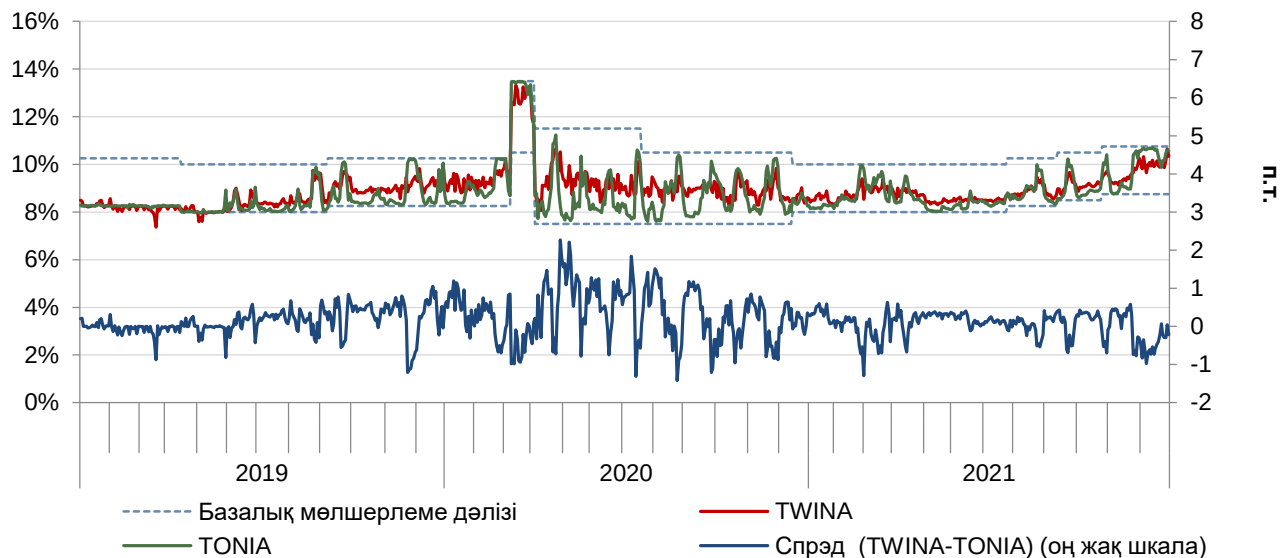

Дереккөзі: ҚҚБ

7 күндік және 1 күндік репо мөлшерлемелері арасында өзара байланыстылық сақталады, 7 күндік репо мөлшерлемелері іс жүзінде 1 күндік репо мөлшерлемелерінің

траекториясын қайталап, аз құбылмалылықты көрсетеді. Бұл 7 күндік репо нарығында ҚРҰБ-ның болмауына қарамастан, ақша нарығындағы трансмиссиялық арнаның тиімділігін көрсетеді.

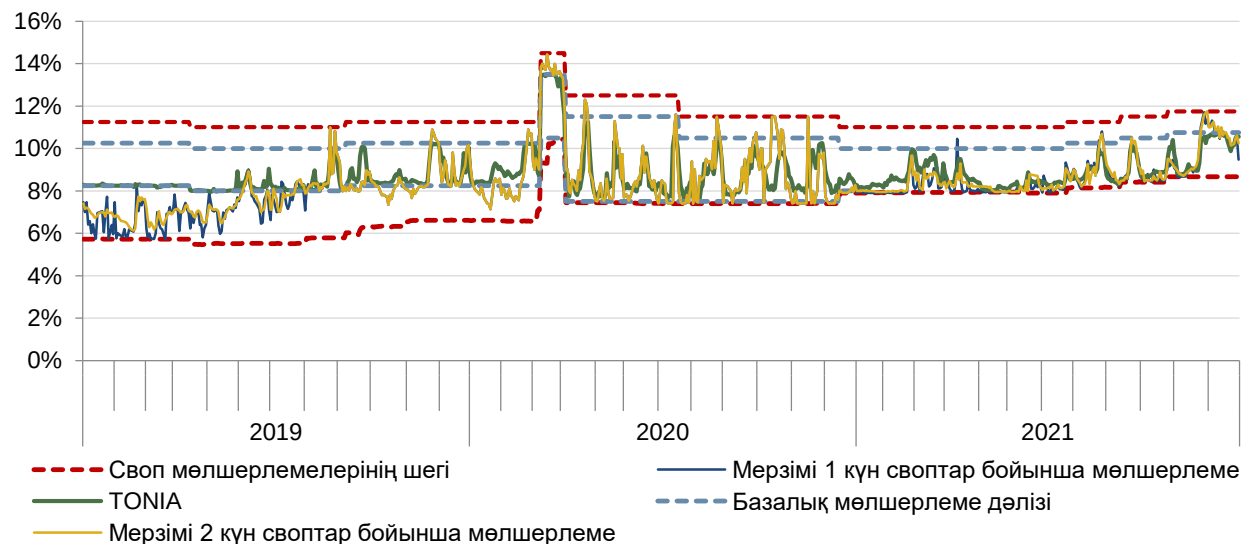
1.42-график *Репо нарығындағы пайыздық мөлшерлемелер*

Дереккөзі: ҚҚБ

Своптардың мөлшерлемелері репо мөлшерлемелерімен қатты байланысады, алайда неғұрлым кең аралыққа ие, сондықтан ықтимал құбылмалы болуы мүмкін. Жыл басында теңгедегі өтімділікке қажеттілік төмендеді және 2021 жылғы қаңтар-ақпанда своптардың мөлшерлемелері төменгі шекте болды, ондағы өтімділікті ҚРҰБ алды. Қараша-желтоқсан айларында своптардың мөлшерлемелері керісінше репо мөлшерлемелерінің шекарасынан асып түсті.

1.43-график *Валюталық своп нарығындағы пайыздық мөлшерлемелер*

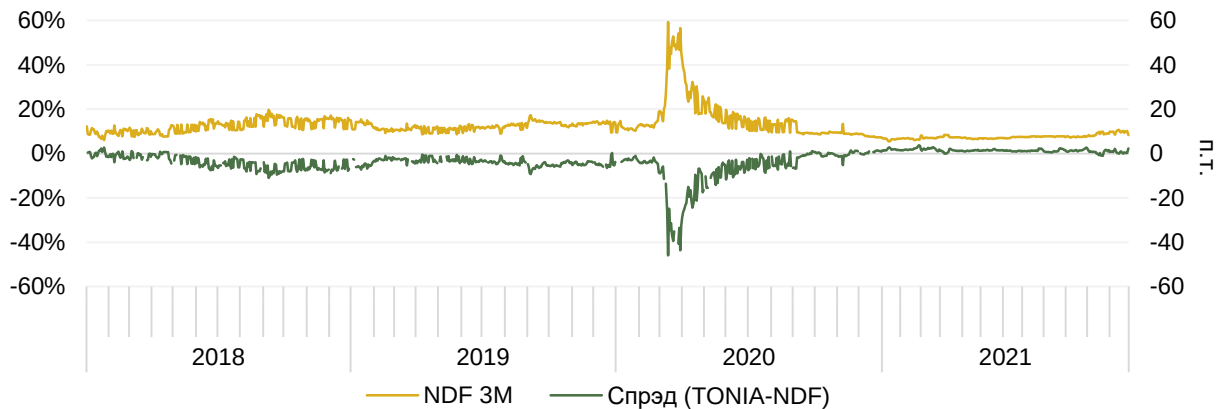
Дереккөзі: ҚҚБ

Банк салымдары Қазақстанның банк секторы үшін қорландырудың негізгі көзі болып қала береді, сондықтан базалық мөлшерлемені белгілеу кезінде қаржы секторындағы тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін оның салымшылардың қорларды теңгемен немесе валютамен сақтау жөніндегі артықшылықтарына ықпалын ескерген жөн. Салымшылар үшін екі нәрсе айқындаушы болып табылады: біріншісі - валюта бағамы бойынша күту, екіншісі – күтілетін инфляция. Тиісінше, егер теңгедегі

пайыздық мөлшерлеме валюта бағамы мен инфляция бойынша күтілетін өзгерістерді жауып, оң кірістілікті қамтамасыз ететін болса, онда артықшылық теңгенің пайдасына беріледі. Валюта бағамының өзгеруі жөніндегі күтулерді NDF мөлшерлемелері бойынша бағалаймыз. Екінші шарттың орындалуын талдау үшін нақты мөлшерлемені TONIA мен инфляция арасындағы спрэд деп бағалаймыз.

2021 жылы NDF мөлшерлемелерінің көтерілуі байқалмады, ҚРҰБ нөлге жақын TONIA мөлшерлемесі мен NDF мөлшерлемесі арасындағы спрэдті қолдай алды. Оның үстіне, спрэд ұзақ уақыт бойы нөлден сәл артық болды, төреліктің болмауы теңгенің төмендеуіне есептелген стратегияларды пайдасыз стратегияға жатқызды.

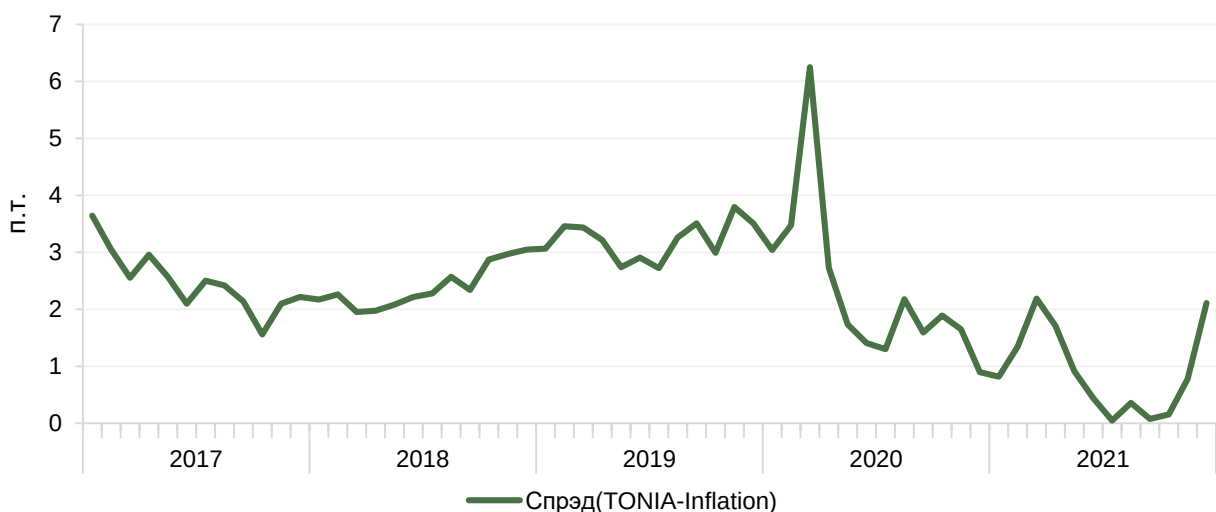
1.44-график **USD/KZT** валюта жұбы бойынша **TONIA** мөлшерлемесі мен **NDF** мөлшерлемесі арасындағы спрэд

Дереккөзі: ҚҚБ, Bloomberg

2021 жылғы наурыздан ҚРҰБ TONIA операциялық мөлшерлемесі алдымен инфляцияның төмендеуіне қарағанда тез арада төмендеді, ал маусымнан бастап инфляциядан баяу өсті. Бұл нақты пайыздық мөлшерлеменің біртіндеп төмендеуіне әкелді. 2021 жылғы тамызда нақты мөлшерлеме 2017 жылдан бастап тарихи ең төменгі мәнге (0,04%-ға дейін) дейін төмендеді. ҚРҰБ қазанда базалық мөлшерлемені 25 б.т. көтерді, ал қараша-желтоқсанда TONIA жоғарғы шегіне қарай жылжи бастады, TONIA мен инфляция арасындағы спрэд қайтадан оң болды және біртіндеп кеңейе бастады. Жыл соңына қарай нақты мөлшерлеме шамамен 2% болды.

1.45-график **Топіа** мөлшерлемесі және **тұтыну бағаларының индексі** арасындағы спрэд

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚР СЖРА ҰСБ

Базалық мөлшерлеме жөніндегі шешімдер депозиттер бойынша ең жоғары мөлшерлемені айқындау әдістемесі¹⁴ арқылы жеке тұлғалардың депозиттер нарығына тікелей таратылады. Тиісінше банк секторында тәуекелдерді ұстап қалу үшін теңгедегі депозиттер бойынша мөлшерлеме оң нақты кірістілікті қамтамасыз етуі тиіс.

Кредиттеу мөлшерлемелеріне одан әрі трансмиссиялау мемлекеттік қолдау бағдарламаларының болуымен, сондай-ақ қарыз алушылардың жоғары тәуекелдерімен тежеледі. Банктердің пайыздық мөлшерлемелерінің бағасын белгілеу саясаты көбінесе тәуекелдерді азайтуға бағытталған, сондықтан қарыз алушылардың тәуекелдері көбінесе мөлшерлемелерге әсер етеді, нәтижесінде кредиттер бойынша мөлшерлемелер базалық мөлшерлеменің өзгерістеріне бағынбайтын болып қалады.

1.4 Фискалдық саясат

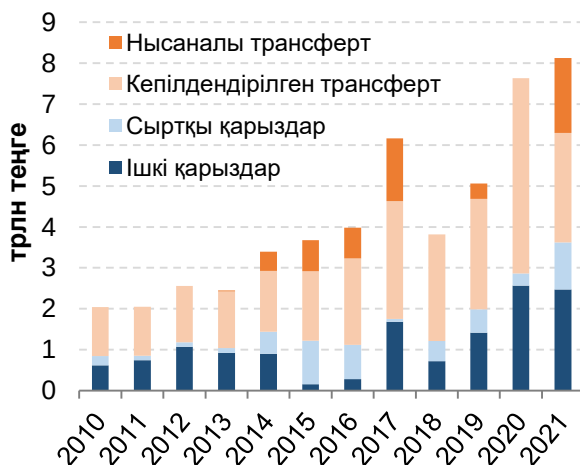
2021 жылы үкіметтің экономикалық өсімді қолдау және қалпына келтіру жөніндегі шаралары жалғасты. Экономиканың қалпына келуі аясында бюджетке түсетін мұнайға қатысты емес түсімдер 6,9%-ға өсіп, 7,16 трлн теңгені құрады. Дегенмен, республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығы 2021 жылдың қорытындысы бойынша ЖІӨ-ге қатысты 9,8%-ға жоғары деңгейде қалды. Ұлттық қордың қаражатын пайдалану және қосымша борыштық қаржыландыруды тарту нәтижесінде мемлекеттің таза қаржы активтері 2010 жылдан бастап ең төменгі деңгейге дейін төмендеді. Мемлекеттік қаржының теңгерімсіздігі фискалдық кеңістіктің тарылу, бюджет шығыстарының ұзақ мерзімді перспективада мәжбүрлі шоғырлану, борышты тарту құнының арту тәуекелдерін туындатады және соның салдарынан экономикадағы пайыздық мөлшерлемелердің өсуіне қысым көрсетуі мүмкін.

Бюджет тапшылығын кеңейту

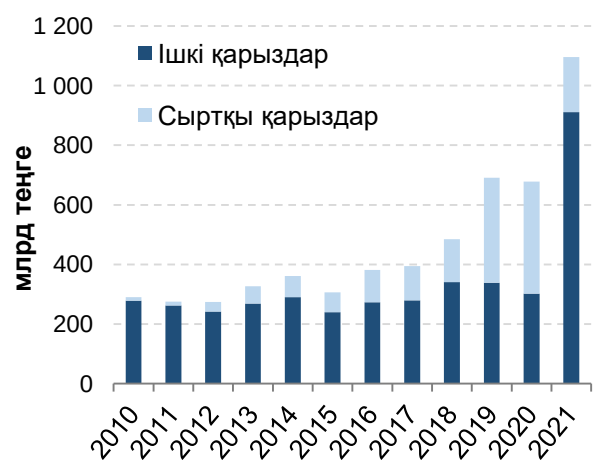
Ұлттық қордың борышы мен активтері есебінен бюджетті қаржыландырудың жиынтық көлемі 2020 жылдан бастап 6,4%-ға ұлғайып, 2021 жылы 8,1 трлн теңгені құрады (1.46-график).

1.46-график Мұнайға қатысты емес кірістердің жеткіліксіз көлемі Ұлттық қордың активтері және борышты тарту есебінен өтеледі

Республикалық бюджетті таза активтер есебінен қаржыландыру

Республикалық борыштың қарыздары бойынша негізгі борышты өтеу

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

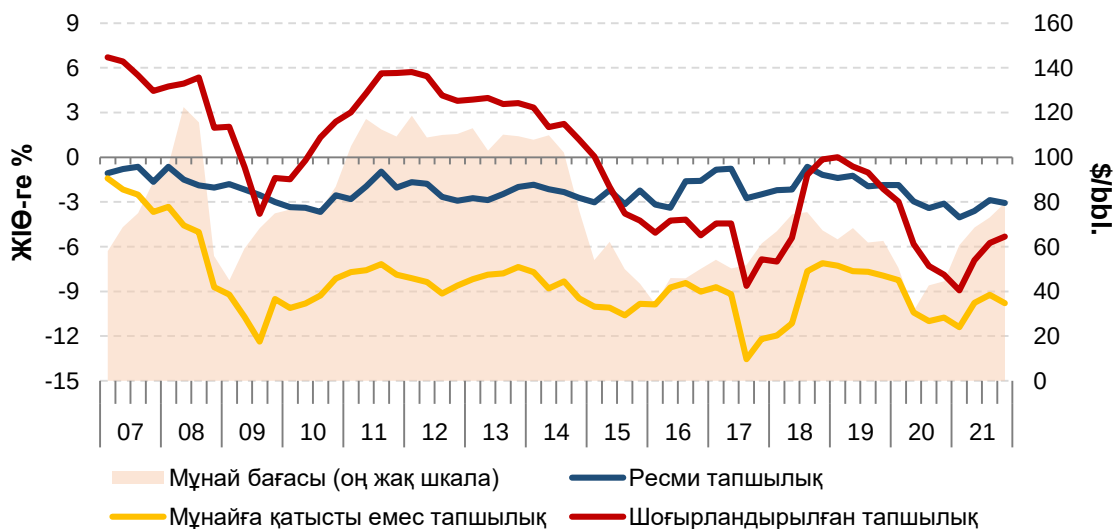
¹⁴ «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ Директорлар кеңесінің шешімімен бекітілген жеке тұлғалардың жаңадан тартылатын депозиттері бойынша сыйақының ең жоғары мөлшерлемесінің мөлшерін анықтау және белгілеу әдістемесі 2018 жылғы 12 шілдедегі № 12 хаттама

Үкіметтің экономикалық өсімді қалпына келтіру бойынша қолдауы аясында 1,8 трлн теңге көлемінде қосымша нысаналы трансферт бөлінді. 2021 жылы ішкі және сыртқы қарыздар бойынша негізгі борышты өтеу 2020 жылмен салыстырғанда 61,8%-ға ұлғайып, 1,1 трлн теңгені құрады.

2021 жылдың қорытындысы бойынша республикалық бюджеттің ресми тапшылығы 2020 жылғы 2,2 трлн теңгеден (ЖІӨ-ге 3,12%) 2,5 трлн теңгеге (ЖІӨ-ге 3,07%) дейін өсті. Бұл ретте республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығы абсолюттік мәнде 2020 жылы 7,5 трлн теңгеден 2021 жылы 8 трлн теңгеге дейін ұлғайды, алайда ЖІӨ-ге қатысты көрсеткіш ЖІӨ-ге қатысты 10,8%-дан ЖІӨ-ге қатысты 9,8%-ға дейін төмендеді (1.47-график). Шикі мұнай бағасының өсуі аясында республикалық бюджеттің шоғырландырылған тапшылығы 2020 жылы 5,5 трлн теңгеден (ЖІӨ-ге 7,9%) 2021 жылы 4,4 трлн теңгеге (ЖІӨ-ге 5,3%) дейін төмендеді. 2015 жылдың басынан бері Ұлттық қорға түсімдер статистикасын ескеретін республикалық бюджеттің шоғырландырылған тапшылығы теріс болды, бұл мемлекеттің таза активтерінің динамикасына теріс әсер етті.

1.47-график 10 жылдан астам уақыт бойына мұнайға қатысты емес тапшылықтың жоғары деңгейі сақталып келеді

Республикалық бюджет тапшылығы ЖІӨ-ге қатысты %-бен

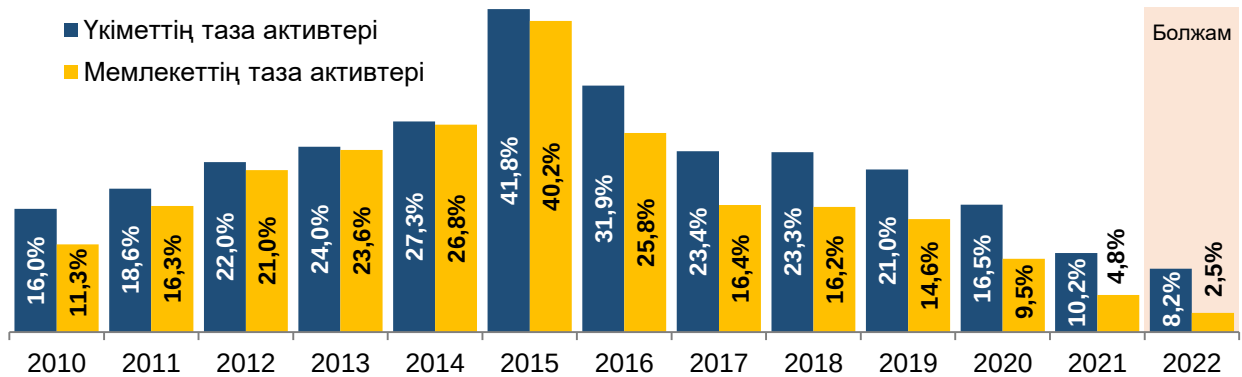
Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ХВҚ, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: Кесте үшін РБ шоғырландырылған тапшылығы ресми тапшылық ретінде Ұлттық қордан трансферттерді алып тастағанда және инвестициялық кірісті қоспағанда, Ұлттық қорға түсетін түсімдер ретінде есептелді.

Мәселен, 2021 жылдың соңына қарай үкіметтік борышты ескере отырып, мемлекеттің таза активтері ЖІӨ-ге қатысты 10,2%-ға дейін төмендеді, ал мемлекет кепілдік берген мемлекеттік борышты және мемлекеттің кепілгерліктері бойынша борышты ескере отырып, мемлекеттің активтері ЖІӨ-ге қатысты 4,8%-ға дейін төмендеді (1.48-график). Фискалдық кеңістіктің одан әрі тарылуы елдің рейтингіне және борыштық қаржыландыруды тарту қабілетіне айтарлықтай әсерін тигізеді. Мәселен, Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес, 2022 жылы үкіметтің таза активтері ЖІӨ-ге қатысты 8,2%-ға дейін төмендейді, ал мемлекет кепілдік берген борыш пен мемлекеттің кепілгерліктері бойынша борыштың өзгермейтін номиналды мәнін ескере отырып, таза активтер ЖІӨ-ге қатысты 2,5%-ды құрайды.

1.48-график Мемлекеттің таза қаржы активтері ЖІӨ-ге қатысты %-бен төмендеп, 2010 жылдан бастап ең төменгі мәнге жетті

Мемлекеттің таза активтері ЖІӨ-ге қатысты %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері, ӘЭДБ 2023-2027 (1-кезең).

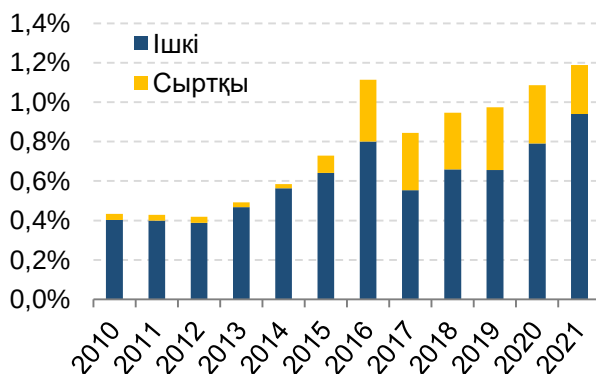
Ескертпе: (1) Үкіметтің таза активтері үкіметтік борышты алып тастағанда Ұлттық қордың активтері ретінде есептеледі. (2) Мемлекеттің таза активтері мемлекеттік борышты, мемлекет кепілдік берген борышты және мемлекет кепілгерліктері бойынша борышты ескере отырып, борышты алып тастағанда Ұлттық қордың активтері ретінде есептеледі.

10 жылдан астам уақыт бойына мұнайға қатысты емес тапшылықтың жоғары деңгейі және республикалық бюджеттің шоғырландырылған тапшылығының жоғары циклділігі сақталып келеді. Созылмалы жоғары мұнайға қатысты емес тапшылық (2010 жылдан бастап ЖІӨ-ге орта есеппен 8,8%) Ұлттық қордың құбылмалы мұнай кірістері есебінен толықтырылатын активтерімен және үкіметтің борышымен өтеледі. 2015 жылы мұнайдың жоғары баға кезеңі аяқталғаннан кейін мемлекеттік қаржының борышқа қызмет көрсету қабілеті біртіндеп төмендейді, бұл макро-фискалдық тәуекелдерді және тиісінше орта мерзімді перспективада қарыздарды тарту құнын арттырады.

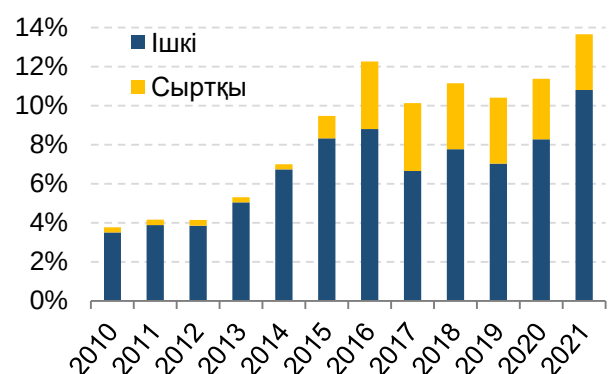
Республикалық бюджетке борыштық жүктеме жылдам қарқынмен өсуде. Мәселен, 2021 жылдың соңында үкіметтік борыштың сыйақысы бойынша төлемдер республикалық бюджетке түсетін мұнайға қатысты емес түсімдер көлемінің 13,7%-ын құрады (1.49-график). Бұл ретте үкіметтік борыштың сыйақысы бойынша төлемдер мөлшерінің өсуі ЖІӨ-нің номиналды өсімінен асып түседі.

1.49-график Республикалық бюджеттің борыштық жүктемесінің өсуі байқалады

Борышқа қызмет көрсету ЖІӨ-ге қатысты %-бен

РБ-ның мұнайға қатысты емес түсімдеріне борышқа қызмет көрсету %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Ағымдағы үрдістің жалғасуы фискалдық кеңістікті тарылтады, бұл тосын экономикалық күтпеген өзгерістер туындаған кезде экономиканы ынталандыру үшін қаражаттың жетіспеуіне алып келуі мүмкін. Шығыстармен салыстырғанда бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістерінің төмен деңгейі ұзақ мерзімді перспективада бюджет шығыстарының жалпы құрылымында борышқа қызмет көрсету үлесінің өсуі салдарынан фискалдық буфердің сарқылуы салдарынан шығыстарды тікелей де, жанама да шоғырландыруға әкеледі.

Бюджеттік түсімдер

Экономикалық белсенділікті қалпына келтіру республикалық бюджетке түсетін салық түсімдерінің мөлшеріне оң әсер етті, олар 2020 жылмен салыстырғанда 2021 жылы 26,6%-ға өсіп, 7 трлн теңгені құрады.

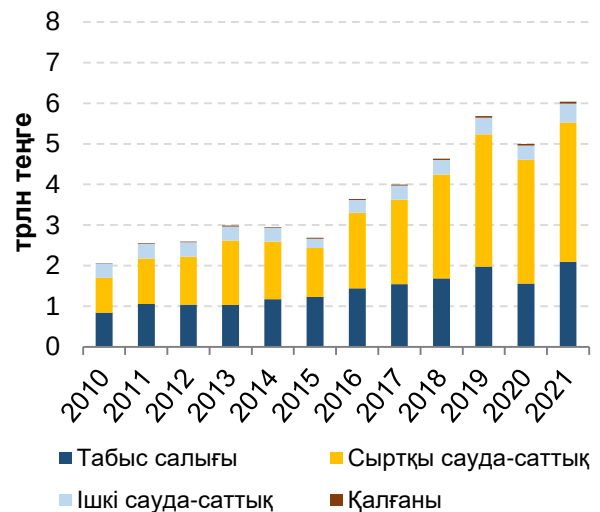
2021 жылы республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес кірісі пандемия алдындағы 2019 жылмен салыстырғанда 10,1%-ға өсті (*1.50-график*). Бұл ретте сол кезеңде республикалық бюджет шығыстарының өсуі 26,5%-ды құрады. 2010 жылдан бастап мұнайға қатысты емес кірістердің негізгі көзі ішкі саудаға салынатын салықтар және корпоративтік табыс салықтары болып табылады, олар орта есеппен тиісінше 44,8% және 31,6% құрады. 2010 жылдан бастап ішкі саудаға салынатын салықтар 81,8% ҚҚС-тан, мұнай секторын қоспағанда, табиғи және басқа ресурстарды пайдаланғаны үшін түсімдерден 14,8%, акциздерден 3,2%, сондай-ақ кәсіпкерлік және кәсіби қызметті жүргізуге арналған алымдардан және ойын бизнесіне салынатын салықтардан тұрады. Сондай-ақ, 2020 жылдан бастап шағын және орта бизнес субъектілері үшін корпоративтік салықтар жергілікті бюджеттерде қалып, 2020 және 2021 жылдары тиісінше 481,6 млрд және 732,3 млрд теңгені құрады.

1.50-график *Ішкі саудаға салынатын салықтар және корпоративтік табыс салығы мұнайға қатысты емес кірістердің негізгі көзі болып табылады*

РБ-ға мұнайға қатысты емес түсімдер

РБ-ға мұнайға қатысты емес салық түсімдері

Дереккөзі: Қаржымині, Ұлттық Банктің есептеулері

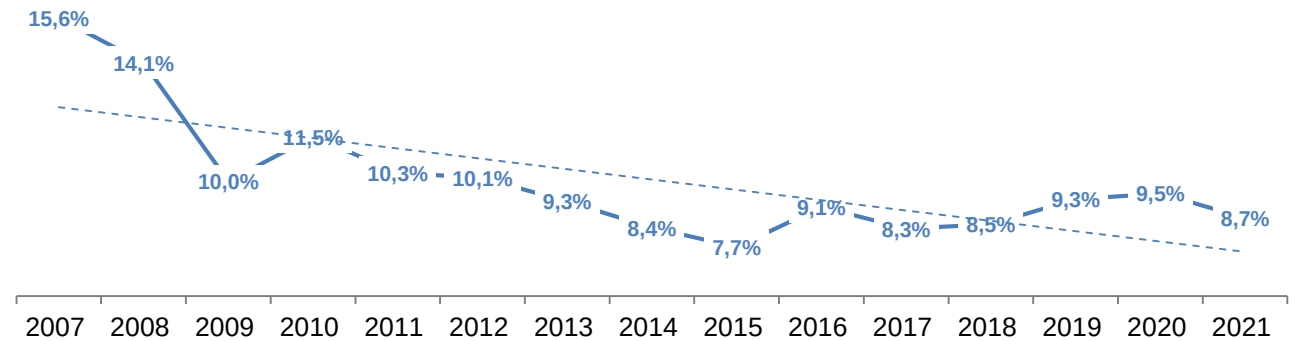
Ескертпе: Мұнайға қатысты емес түсімдер ҚР ҰҚ-дан трансферттер және шикі мұнайға экспорттық-кедендік баж шегеріле отырып, ресми түсімдер ретінде есептеледі.

2010 жылдан бастап номиналды өсімге қарамастан, республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістері номиналды ЖІӨ-ге қатысты төмен болып қалуда. Республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістерінің ЖІӨ-ге қатынасы 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысынан кейін салық мөлшерлемелері төмендеген соң

едәуір төмендеді (1.51-график). Келесі онжылдықта салық мөлшерлемелері төмен болып қалды, ал салық түсімдерінің жиналуын арттыру жөніндегі шаралар мұнай түсімдерінің өсуіне тиісті әсер бермейді.

1.51-график 2007 жылдан бастап ЖІӨ-ге қатысты мұнайға қатысты емес кірістер айтарлықтай төмендеді

Республикалық бюджетке түсетін мұнайға қатысты емес түсімдер ЖІӨ-ге қатысты %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

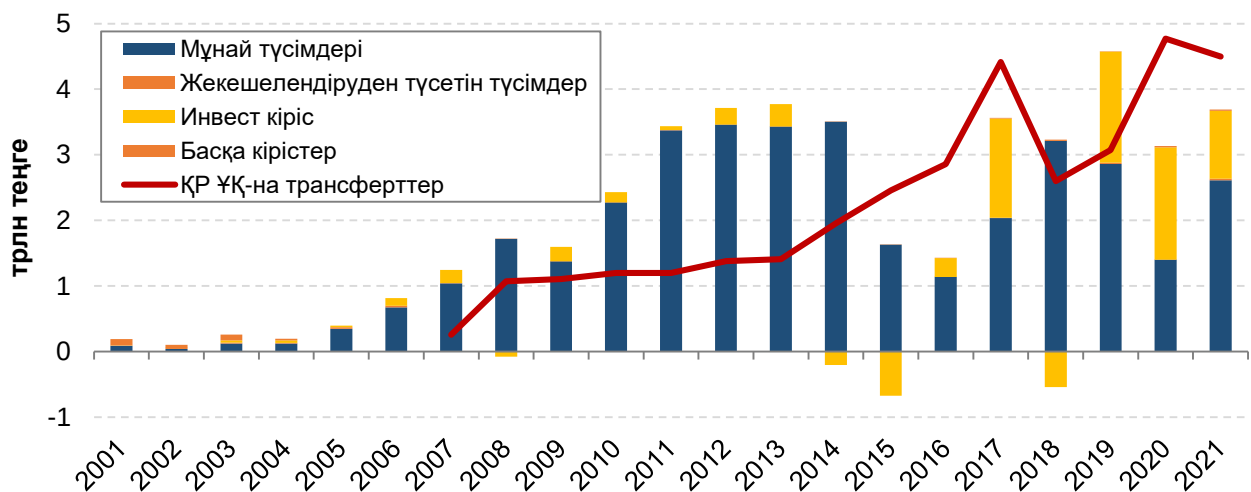
Ескертпе: 2009 жылы КТС мөлшерлемесі 30%-дан 20%-ға дейін төмендетілді. ҚҚС мөлшерлемесі 2007 жылдан 2009 жылға дейін біртіндеп 14%-дан 12%-ға дейін төмендеді.

Осылайша, шығыстардың жоғары деңгейін ұстап тұру үшін активтері мұнай секторы ұйымдарынан түсетін түсімдер есебінен толықтырылатын Ұлттық қордан бөлінетін трансферттердің мөлшері мен үлесі ұлғаяды.

2014 жылдың соңында мұнай бағасының құлдырауынан кейін Ұлттық қорға түсімдер бөлінетін трансферттерден едәуір төмен болды (1.52-график). Мұнай бағасының құбылмалылығын, жаңартылатын энергия көздеріне көшудің әлеуетті ұзақ мерзімді әлемдік үрдісін, сондай-ақ табиғи ресурстардың сарқылуын ескере отырып, мұнай кірістері Ұлттық қордың сақталуын қамтамасыз ету тетігісіз бюджет шығыстарын қаржыландырудың сенімді көзі бола алмайды.

1.52-график Ұлттық қорға мұнай түсімдері құбылмалы және ұзақ мерзімді перспективада трансферттердің өсуін қолдай алмайды

Ұлттық қорға түсетін түсімдер

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, Ұлттық банк, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: Инвестициялық кірістер Ұлттық қордың активтерін валюталық қайта бағалауды есепке алмай есептелген

Бокс 2. Ұлттық қордан кепілдендірілген трансферт мөлшерін шектеу жөніндегі фискалдық қағидалар

Ұлттық қор активтерінің сақталуын қамтамасыз ету үшін 2023 жылдан бастап бөлінетін Кепілдендірілген трансферттің мөлшерін реттейтін Бюджет кодексіне түзетулер әзірленді. Кепілдендірілген трансферттің мөлшері консервативтік кесімді бағаны кезінде Ұлттық қорға мұнай секторы ұйымдарынан түсетін түсімдерден аспайтын болады.

Кесімді бағаны есептеу Ұлттық экономика министрінің 2022 жылғы 9 наурыздағы № 21 бұйрығымен бекітілген Кесімді бағаны айқындау қағидаларына сәйкес жүргізіледі, оған сәйкес болжамды жылға арналған кесімді баға:

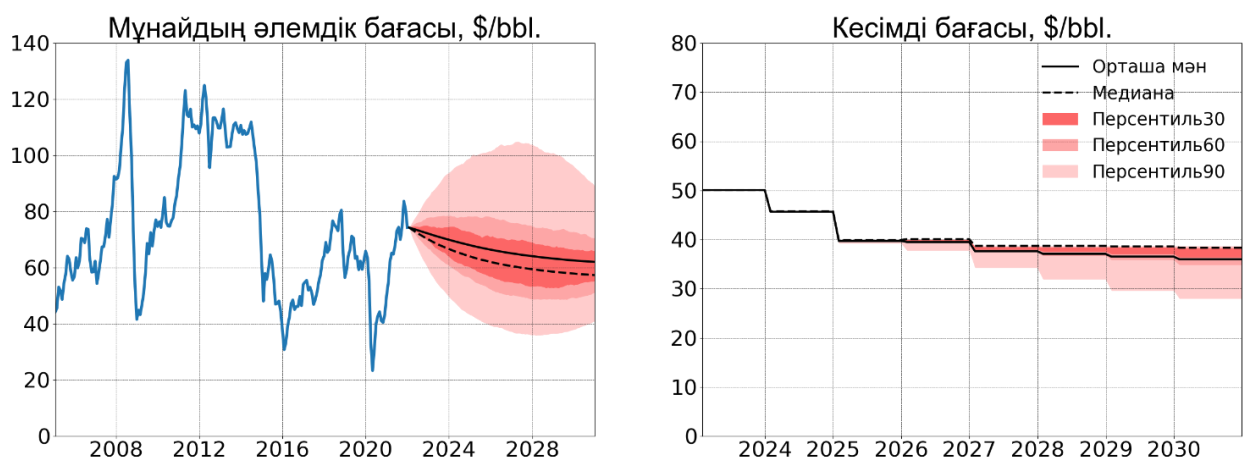
- 2023 жылға арналған өткен 15 жылдағы мұнайдың орташа тоқсандық тарихи бағасының 15-ші перцентилі;
- 2024 жылдан бастап өткен 15 жылда мұнайдың орташа тоқсандық тарихи бағасының 10-шы перцентилі болып айқындалады;

Шикі мұнай өндірудің болжамды деңгейі 2019 жылы мұнай өндірудің тарихи ең жоғары деңгейінен 90,5 млн тоннаға асып кеткен жағдайда болжамды мәннен асып түсуге барабар мынадай формулаға сәйкес бағаға қосымша түзету жүргізіледі:

$$\text{Кесімді баға} = \text{Түзетусіз кесімді баға} * \min\left(1, \frac{90,5}{\text{Мұнай өндірудің болжамды деңгейі}}\right)$$

Болжамды кезеңге арналған Ұлттық қордан кепілдендірілген трансферттің ең жоғары ықтимал мөлшері мұнай бағасы кесімді бағасына тең болған кезде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің міндетін атқарушының 2015 жылғы 21 қаңтардағы № 34 бұйрығымен бекітілген Бюджет түсімдерін болжау әдістемесіне сәйкес мұнай секторы ұйымдарынан Ұлттық қорға түсетін салықтық түсімдер ретінде есептеледі.

1.53-график Мұнайдың әлемдік бағалары мен кесімді бағаларының траекторияларын симуляциялау

Дереккөзі: World Bank, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: Мұнай бағасының симуляциясы 2005 жылдан бастап 1 миллион сценарий мен тарихи параметрлер негізінде AR (1) авторегрессиялық процесспен және 60 \$/bbl ұзақ мерзімді орташа бағамен жүргізілді.

Бұл қағидалар Ұлттық қор активтерінің сақталуы мен жинақталуын қамтамасыз ететін кепілдендірілген трансферттердің тұрақты және болжамды деңгейін ұстап тұруға мүмкіндік береді. Ұзақ мерзімді перспективада осы тәсіл фискалдық кеңістікті кеңейтуге және бюджет тапшылығын қаржыландыруға

байланысты тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді, бұл республикалық бюджетке борыштық жүктемені азайтуға тиіс.

Кесімді бағаның қағидалары айтарлықтай дәрежеде трансферттердің құбылмалылығын төмендетеді және мұнайдың жоғары әлемдік бағаларын сату кезінде олардың өсуін шектейді. Бұл ретте кесімді бағаны есептеуде мұнай өндірудің болжамды деңгейіне түзету жүргізіледі.

Бұл ретте тосын экономикалық күтпеген өзгерістер іске асырылған жағдайда, фискалдық ынталандыруды кеңейту нысаналы трансферт арқылы мүмкін болады, бұл қысқа мерзімді перспективада фискалдық саясатты түзетуге мүмкіндік береді.

Бюджеттік шығыстар

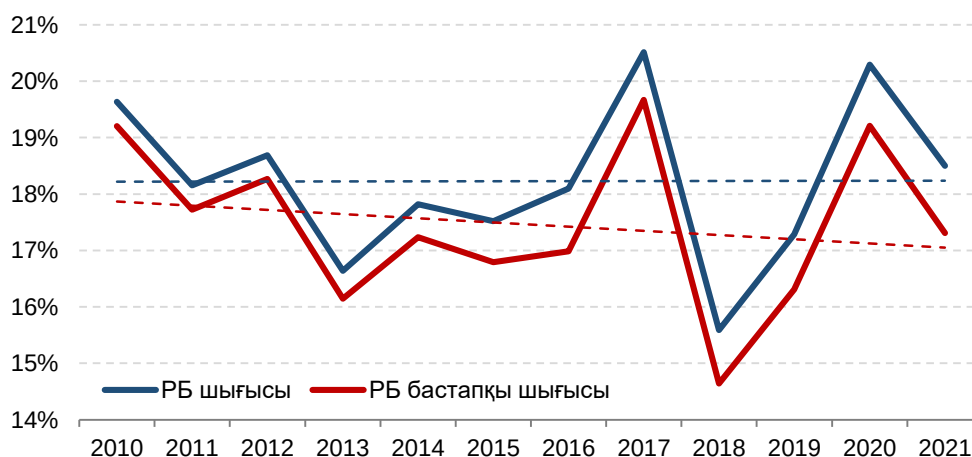
2021 жылы республикалық бюджет шығыстары 15,2 трлн теңгені (ЖІӨ-ге 18,5%) құрады, 2020 жылмен салыстырғанда 6,8%-ға (14,2 трлн теңге немесе ЖІӨ-ге 20,3%) ұлғайды. Осылайша, 2021 жылы экономиканың біртіндеп қалпына келуі аясында республикалық бюджет шығыстарының өсуі номиналды ЖІӨ өсуінен төмен болды (1.54-график).

Республикалық бюджеттің номиналды ЖІӨ-ге қатысты шығыстары пандемия кезеңіндегі тарихи орташа мәндерден асып түсті. Фискалдық ынталандыру ауқымын кеңейту пандемияның теріс әсерлерін тежеуге мүмкіндік берді, алайда экономиканың қалпына келуі аясында мемлекеттік қаржының теңгерімділігін қамтамасыз ету үшін бюджет шығыстары төмендеуі тиіс. Бұл ретте ЖІӨ-ге қатысты мұнайға қатысты емес түсімдердің өсуі одан әрі тоқырауға ұшыраған жағдайда шығыстарды шамадан тыс шоғырландыру қажеттілігі, сондай-ақ Ұлттық қор активтерінің сарқылу тәуекелдері туындайды.

Осылайша, қарыздар бойынша сыйақылар төлеу үшін қажетті шығыстар үлесінің өсуіне байланысты республикалық бюджет шығыстарының жанама шоғырлануы байқалады. Борышқа қызмет көрсетуді есепке алмағанда шығыстардың ЖІӨ-ге қатынасы республикалық бюджет шығыстарының айтарлықтай тұрақты үрдісі кезінде теріс үрдісін көрсетеді.

1.54-график Республикалық бюджеттің борыштық жүктемесінің өсуі шығыстардың жанама шоғырлануына әкеледі

Республикалық бюджет шығыстары ЖІӨ-ге қатысты %-бен

Дереккөзі: МФ РК, БНС РК, расчеты Национального банка

Ескертпе: Бастапқы шығыстар үкіметтің қарыздары бойынша сыйақы төлемдерін шегергенде республикалық бюджеттің шығыстары ретінде есептеледі.

Осылайша, қарыздар бойынша сыйақылар төлеу үшін қажетті шығыстар үлесінің өсуіне байланысты республикалық бюджет шығыстарының жанама шоғырлануы байқалады. Борышқа қызмет көрсетуді есепке алмағанда шығыстардың ЖІӨ-ге қатынасы республикалық бюджет шығыстарының айтарлықтай тұрақты үрдісі кезінде теріс үрдісін көрсетеді.

Бокс 3. Республикалық бюджет шығыстарының өсу қарқынын шектеу жөніндегі фискалдық қағидалар

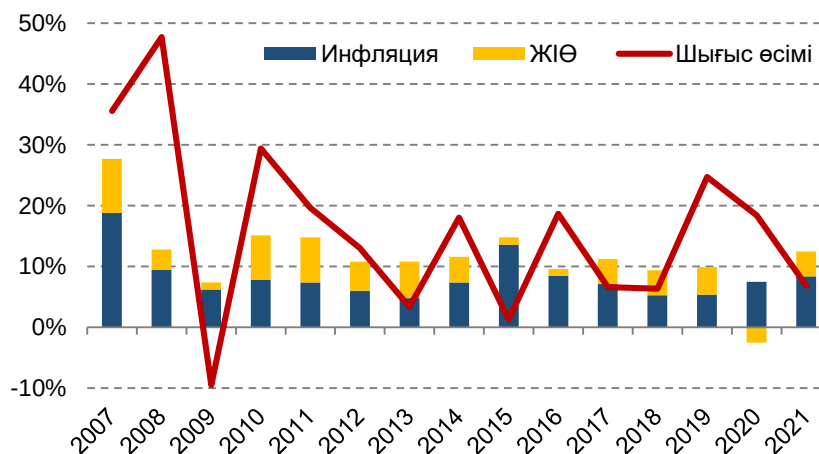
Мемлекеттік қаржының тұрақтылығын, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада шығыстардың өсуі мен экономиканың өнімділігі арасындағы байланысты қамтамасыз ету мақсатында Бюджет кодексіне бюджет шығыстарының өсу қарқынын шектеу бойынша бюджеттік қағиданы регламенттейтін түзетулер енгізілді¹⁵.

Осылайша, 2023 жылдан бастап республикалық бюджет шығыстарының өсу қарқыны инфляцияның нысаналы деңгейіне ұлғайтылған нақты ЖІӨ-нің ұзақ мерзімді өсімінен аспауы тиіс. Бұл ретте, өсу қарқынының баяулауы немесе экономиканың құлдырауы кезеңдерінде фискалдық ынталандыру қажет болған жағдайда, Ұлттық қордан нысаналы трансферт түрінде қосымша қаражат бөлу мүмкіндігі көзделген.

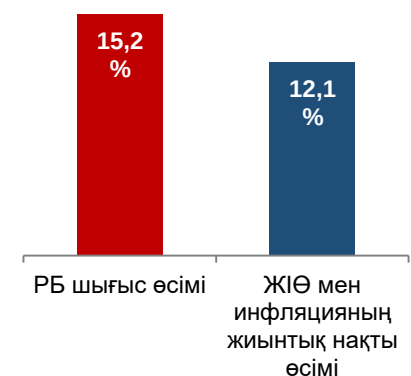
Бұл тәсіл қалпына келтіру үшін қосымша фискалдық ынталандыруларды бөлуге мүмкіндік бере отырып, оң экономикалық цикл кезеңдерінде шығыстардың шамадан тыс өсуін шектеуге мүмкіндік береді, одан жүргізілетін салық-бюджет саясатының контрциклділігін арттыруға мүмкіндік туындайды.

2007 жылы Ұлттық қордан кепілдендірілген трансферттер бөлу тәжірибесі енгізілген сәттен бастап республикалық бюджет шығыстарының орташа өсу қарқыны ЖІӨ мен инфляцияның нақты өсуінің жиынтық қарқынынан асып түсті.

Республикалық бюджет шығыстарының, нақты ЖІӨ мен инфляцияның өсу қарқыны

2007 жылдан 2021 жылға дейін өсімнің орташа қарқыны

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: Есептеулер кезінде 2017 жылы ЕДБ-ні 2 трлн теңге көлемінде қолдаудың біржолғы транзакциясы алынып тасталды.

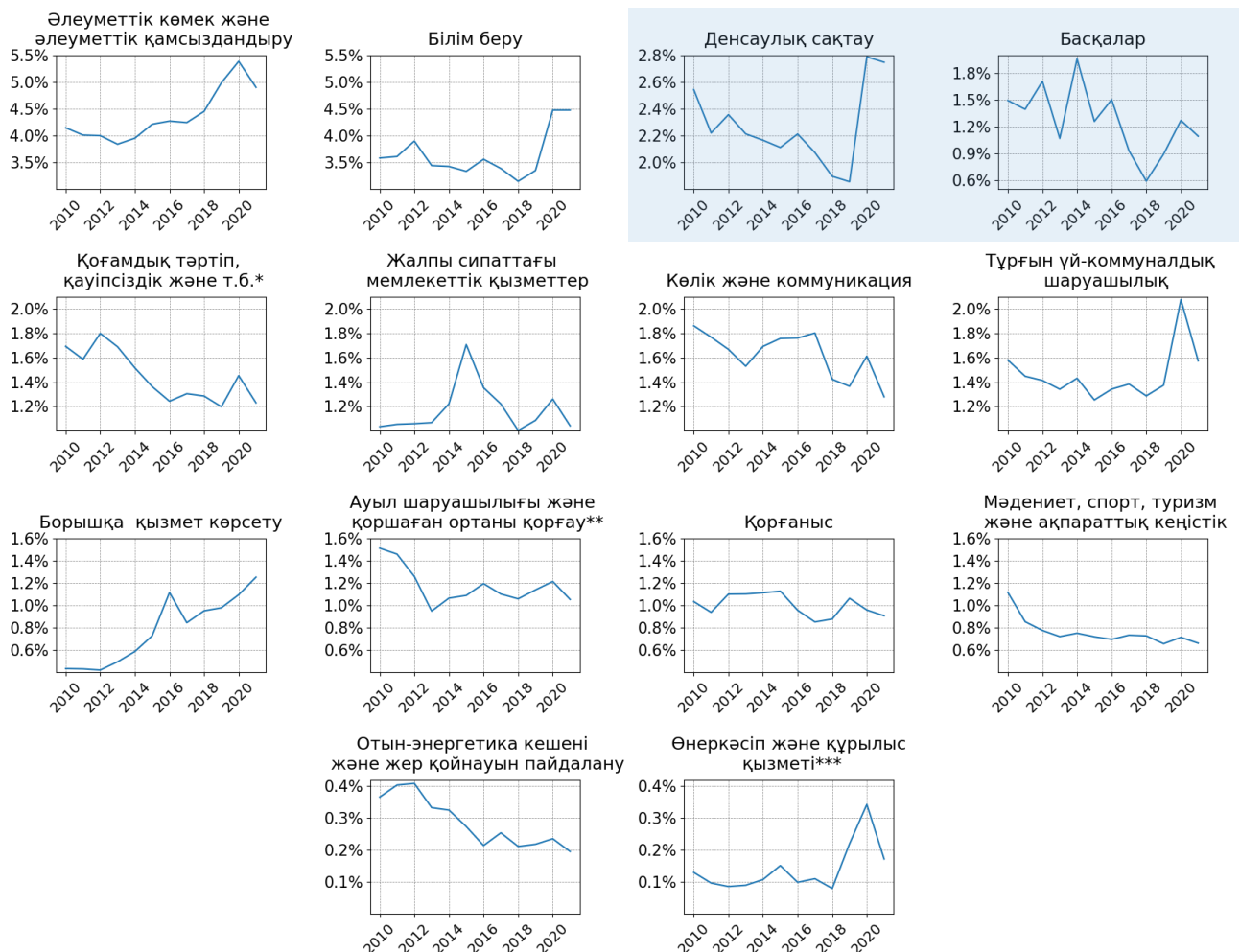
¹⁵ Мемлекет басшысы Қ.Қ. Тоқаев 31.12.2021ж. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік басқару, екінші деңгейдегі банктердің кепілдік саясатын, бағалау қызметін реттеуді және атқарушылық іс жүргізуді жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 100-VII ҚР Заңына қол қойды.

Республикалық бюджет шығыстарының әлеуметтік бағыттылығын ескере отырып, орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада бюджет саясатын шоғырландыруға байланысты тәуекелдер экономиканың өсуіне теріс әсер етуі мүмкін.

Мемлекеттік бюджет шығыстарының неғұрлым көп бөлігі әлеуметтік қамсыздандыруға бағытталған, олардың үлесі 2021 жылы шығыстардың 21,7%-ын және ЖІӨ-ге қатысты 4,9%-ын құрады (1.55-график). Соңғы 5 жылда ЖІӨ-ге қатысты үлестері тұрақты өскен негізгі санаттар әлеуметтік қамсыздандыруға және борышқа қызмет көрсетуге арналған шығыстар болды, 2021 жылы олар тиісінше 4,9% және 1,25%-ды құрады. Коронавирус пандемиясы басталғаннан бастап денсаулық сақтау, білім беру және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылыққа жұмсалатын шығыстар едәуір өсті, бұл медицина қызметкерлеріне түсетін жоғары жүктемеге және оқыту мен жұмыстың қашықтан жүргізілетін форматына уақытша көшуге байланысты болды.

1.55-график Бюджет қаражатының неғұрлым көп үлесі әлеуметтік қамсыздандыруға бағытталған

Мемлекеттік бюджет шығыстарының санаттар бойынша ЖІӨ-ге қатынасы %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: 2017 жылы ЕДБ қолдаудың біржолғы транзакциясын есепке алмағанда, мемлекеттік бюджеттің шығыстары 2 трлн теңге көлемінде.

Республикалық бюджет шығыстары санаттарының толық атаулары:

* Қоғамдық тәртіп, қауіпсіздік, құқықтық, сот, қылмыстық-атқару қызметі

** Ауыл, су, орман, балық шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, қоршаған ортаны және жануарлар дүниесін қорғау, жер қатынастары

*** Өнеркәсіп, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі

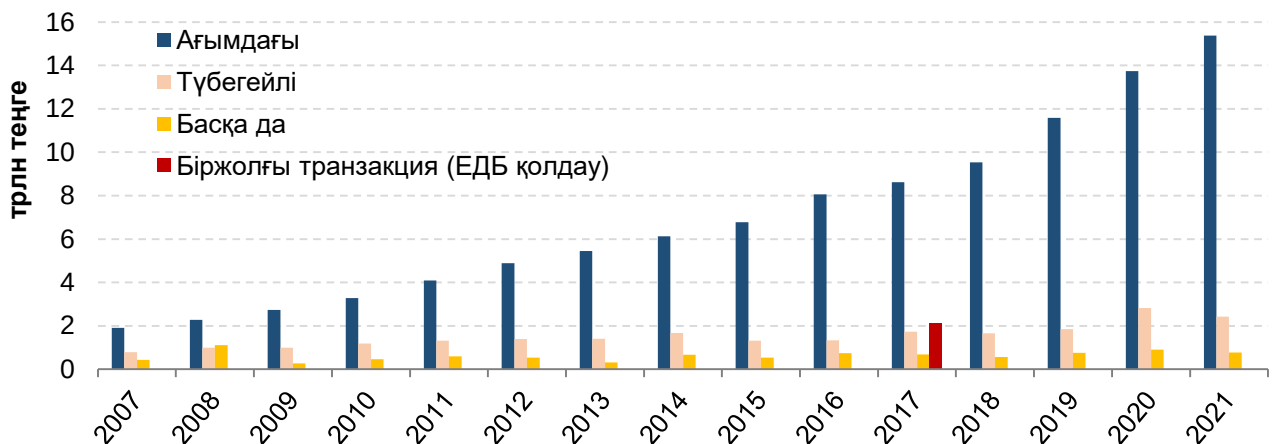
Отын-энергетика кешені мен жер қойнауын пайдалану, сондай-ақ өнеркәсіп, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі мемлекеттік бюджет шығыстарының құрылымында ең аз үлесін иемденетін секторлар болып қала береді. Сонымен қатар, 2010 жылдан бастап шығыстардың қалған санаттары бойынша шығыстар үлесінің айтарлықтай төмендеуін атап өткен жөн.

Экономикалық сыныптауыштағы мемлекеттік шығыстар ағымдағы шығыстардың тұрақты өсуін, сондай-ақ олардың жиынтық мемлекеттік шығыстар құрылымында тепе-тең емес үстемдігін (жалпы шығыстардың 77,4%-ы немесе 2021 жылы ЖІӨ-ге 19,1%) көрсетеді, бұл күрделі шығындардың өсу (2020 жылдың қорытындысы бойынша жалпы шығыстардың 12,2%-ы) мүмкіндіктерін шектейді.

Ағымдағы шығыстар ұзақ мерзімде өтелмейді, тек ұзақ мерзімді экономикалық өсім және капитал жинақтау үшін алғышарттар жасамай, ағымдағы тұтынуды қолдайды. Бұл ретте ағымдағы шығыстарды күрделі шығыстардың пайдасына қайта бөлу экономикадағы тұтыну деңгейіне теріс әсер етуі мүмкін, ал ол экономикалық өсімді баяулатады. Осылайша, күрделі шығыстардың өсуі үшін ұзақ мерзімді перспективада шығыстардың өсуін қамтамасыз ету қажет, бұл бюджеттің мұнайға қатысты емес түсімдерінің нақты өсімісіз мүмкін емес.

1.56-график **Ағымдағы мемлекеттік шығыстарды күрделі шығыстармен ығыстыру**

Экономикалық сыныптамадағы мемлекеттік бюджеттің шығыстары

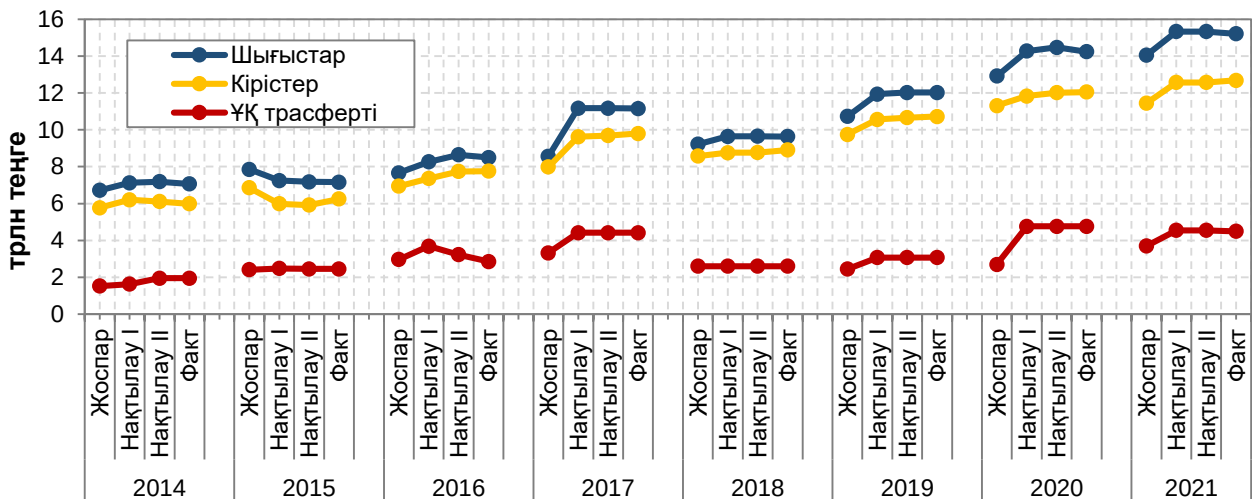

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Фискалдық тәртіп мемлекеттік қаржының теңгерімділігін арттыру үшін ең маңызды аспектілердің бірі болып табылады. Күрт нашарлау және экономикалық күтпеген өзгерістер жағдайында қысқа мерзімді фискалдық ынталандыру экономиканы қолдауға мүмкіндік береді. Алайда, орта мерзімді перспективада фискалдық саясат жеткілікті түрде ретке келтірілмеген, бұл бюджетті жиі қайта қараудан көрініс табады. Ағымдағы фискалдық саясатта ұзақ мерзімді стратегия мен экономикаға қысқа мерзімді фискалдық импульстер арасында нақты бөлініс жоқ. Бюджеттің жиі және едәуір түзетулері фискалдық саясатты ашық және болжауын қиын етеді.

1.57-график **Республикалық бюджетті түзету**

Ұлттық қордан республикалық бюджетке кірістер, шығыстар және трансферттер

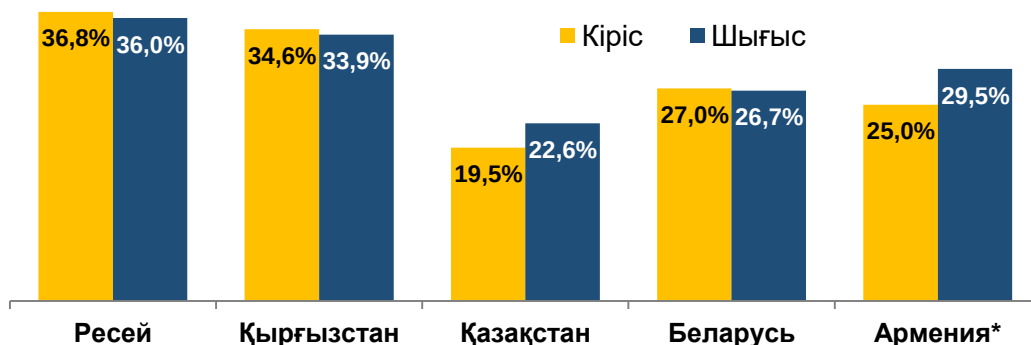
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Бюджеттің шығыс бөлігін жоспарлау және болжау процесі толық жетілдірілмеген, бұл автоматтық қағидалар мен реттеу болмаған кезде бюджетті жиі қайта қарау және түзету қажеттілігіне әкеп соғады. Атап айтқанда, 2016 жылдан бастап бюджет шығыстары Ұлттық қордан қосымша трансферттерді бөлу есебінен айтарлықтай дәрежеде арттыру жағына жүйелі түрде қайта қаралып отырды. Сонымен қатар, ең аз түзетулер мұнай бағасының тұрақты кезеңдерінде байқалды, бұл 2018 жылы республикалық бюджеттің шамалы түрде ғана қайта қаралғанынан көрініс табады.

ЕАЭО елдері бөлінісінде Қазақстан Республикасының ЖІӨ-ге қатысты шоғырландырылған шығыстары ең төмен болып табылатынын (1.58-график) айта кету керек, бұл көбінесе ЖІӨ-ге қатысты кірістің неғұрлым төмен үлесіне байланысты.

1.58-график **ЕАЭО елдері бөлінісінде Қазақстан Республикасының шығыстары ЖІӨ-ге қатысты %-бен ең төмен болып қалуда**

2021 жылы ЕАЭО елдерінің ЖІӨ-ге қатысты %-бен шоғырландырылған бюджеттің кірістері мен шығыстары

Дереккөзі: Еуразиялық экономикалық комиссия, Ұлттық Банктің есептеулері

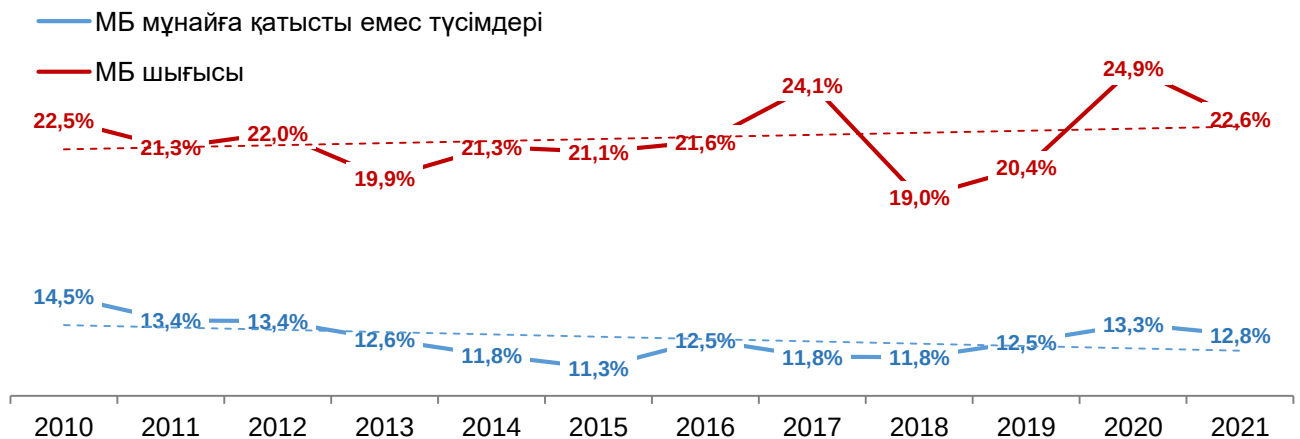
Ескертпе: ҚР Қаржыминнің әдіснамасы бойынша Қазақстан Республикасының шоғырландырылған бюджеті. (*) Армения Республикасы Қаржы министрлігінің деректеріне сәйкес Армения бойынша деректер

Фискалдық саясат үшін мемлекеттік қаржының теңгерімсіздігі тәуекелдің негізгі факторы болып табылады. Соңғы онжылдықта мемлекеттік бюджет шығыстарының ЖІӨ-ге қатысты үлесі оң өсу үрдісіне ие болды, ал мұнайға қатысты емес түсімдердің үлесі теріс үрдіске ие болды (1.59-график). 2021 жылдың соңында алшақтық ЖІӨ-ге

қатысты 9,91%-ды құрады. Мұнайға қатысты емес түсімдер мұнай түсімдерімен салыстырғанда неғұрлым тұрақты табыс көзі болып табылады, алайда олардың ағымдағы деңгейі ұзақ мерзімді перспективада шығыстардың өсуін қамтамасыз ете алмайды. Бұл мемлекеттің таза активтерінің сарқылуына, борышты тарту құнының өсуіне және бюджет шығыстарының мәжбүрлі шоғырлануына әкеп соғуы мүмкін.

1.59-график *Теңгерімсіз фискалдық саясат мұнайға қатысты емес түсімдер мен шығыстар арасындағы өсіп келе жатқан алшақтықты білдіреді*

Мемлекеттік бюджеттің мұнайға қатысты емес түсімдері мен шығыстары ЖІӨ-ге қатысты %-бен

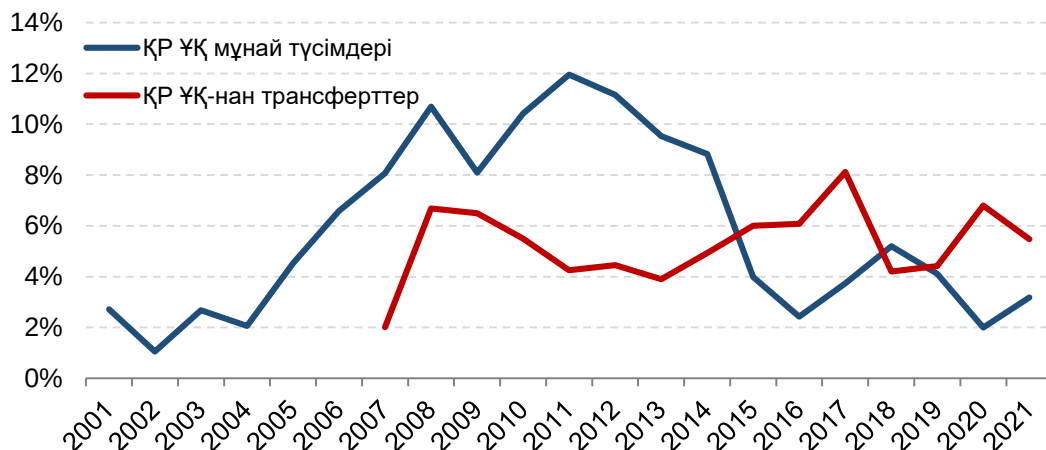
Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Ескертпе: Мемлекеттік бюджет өзара транзакцияларды шегергендегі Республикалық бюджет пен жергілікті атқарушы органдардың бюджеттерін қамтиды.

Шикі мұнайды сатудан түскен үстеме кірістердің жинақталу кезеңі 2015 жылы аяқталды, одан кейін мемлекеттің таза активтері қарқынды жылдамдықпен сарқылуда (**1.60-график**). Сондықтан, ұзақ мерзімді перспективада фискалдық саясатты өзгертпесе, Ұлттық қорға мұнай түсімдері бюджет шығыстарының өсуін жабу үшін жеткіліксіз болады. Осының салдарынан 2030 жылға дейінгі Мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасының жобасында көрсетілген бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістерін ұлғайту, бюджет шығыстарының тиімділігі мен жүйесін арттыру жөніндегі іс-шаралар салық-бюджет саясатының негізгі басымдығы болып табылады.

1.60-график *2015 жылы мұнай секторынан түскен үстеме кірістердің жинақталу кезеңі доғарылды*

Ұлттық қорға түсетін салық түсімдері және Кепілдендірілген трансферттер ЖІӨ-ге қатысты %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБС, Ұлттық Банктің есептеулері

Экономиканы қолдаудың фискалдық арнасы COVID-19 таралуынан туындаған терең экономикалық дағдарыс жағдайында тиімді жұмыс істеді. Алайда, ағымдағы динамиканы сақтаған кезде фискалдық кеңістіктің тарылуы салдарынан макро-фискалдық орнықтылық тәуекелдері артады.

Номиналды ЖІӨ-нің өсуіне қатысты мұнайға қатысты емес кірістердің төмен деңгейі соңғы 10 жылда үкіметтің таза активтерінің айтарлықтай төмендеуіне әкелді. Осының салдарынан ұзақ мерзімді перспективада борыштық жүктеменің өсуіне және фискалдық ынталандырудың жанама төмендеуіне байланысты тәуекел туындайды.

Мемлекеттік қаржының теңгерімділігін қамтамасыз ету мақсатында фискалдық қағидалар әзірленді, олар Ұлттық қор активтерінің сақталуын қамтамасыз етуге және 2023 жыл мен одан кейінгі жылдарға арналған бюджетті қалыптастыру кезінде пайдаланылатын шығыстардың контрциклділігін арттыруға бағытталған.

Осылайша, орта мерзімді перспективада салық-бюджет саясатының негізгі басымдығы бюджет шығыстарының тәртібі мен тиімділігін арттыру, сондай-ақ бюджеттің мұнайға қатысты емес кірістерінің нақты өсуін ұлғайту болуға тиіс.

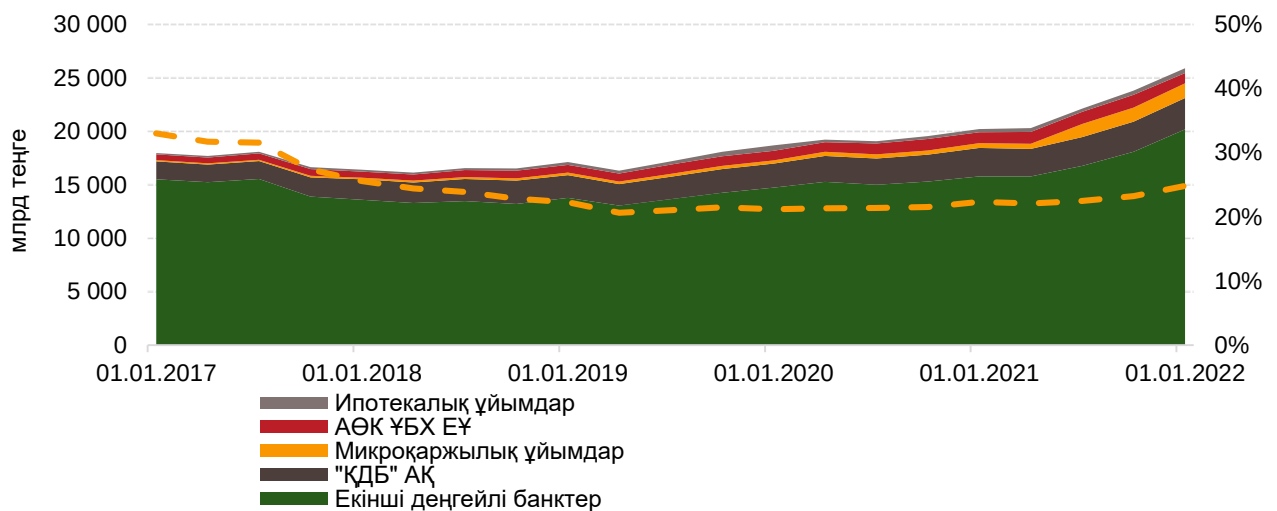
1.5 Кредиттік белсенділік

2021 жылы COVID-19 пандемиясы кезінде қолданылған шектеу шараларын жеңілдету ЖІӨ-нің өсу қарқынының жеделдеуіне ықпал етті. Сонымен қатар кредиттік қызмет те жанданды, бұл кредиторлардың барлық түрлері бойынша кредиттеудің жалпы көлемінің өсуіне әсер етеді.

Банктердің несие портфелінің өсуі жеке тұлғалар мен ШОК субъектілеріне жаңа қарыздар берумен қамтамасыз етілді, ал заңды тұлғалардың несие портфелінің қысқаруы банктердің баланстарын проблемалық қарыздардан тазарту бойынша жалғастырылған жұмыстардан және дәрменсіз банктердің жүйеден шығарылуынан туындады. Қызмет көрсету, сауда, өңдеу өнеркәсібі мен құрылыс сияқты салалар банктер кредиттейтін экономиканың негізгі секторлары болып табылады.

Бөлшек портфель құрылымында жаңа тұтынушылық және ипотекалық қарыздар берудің айтарлықтай өсуі байқалды. Банктік құралдарды технологиялық жетілдіру және олардың өнімдерін кеңінен таңдау қарыз алу процесін жеңілдетіп, оның қолжетімді болуын қамтамасыз етті. Зейнетақы жинақтарын пайдалану және тұрғын үй жағдайларын жақсартуға бағытталған мемлекеттік кредиттеу бағдарламалары ипотекалық кредиттеудегі сұраныстың өсуіне айтарлықтай әсер етті.

2021 жылы қаржы ұйымдарының кредиттік белсенділігі COVID-19 пандемиясы кезеңінде қарқыны төмендегеннен кейін қалпына келді. Кредиттеудің өсуі іс жүзінде экономика кредиторларының барлық түрлері бойынша байқалады. Мәселен, 2021 жылы экономиканың негізгі кредиторы – банктердің несие портфелі 27,9%-ға ұлғайып, 2022 жылғы 1 қаңтарда 20,2 трлн теңге болды (1.61-график). «АӨК» ҰБХ» ЕҰ қоспағанда, кредиттеу көлемінің ұлғаюы «ҚДБ» АҚ, микроқаржы ұйымдары мен ипотекалық ұйымдар сияқты кредиторлар тарапынан да байқалды (Бокс 4). Жалпы алғанда, банктер берген қарыздардың ЖІӨ-ге қатынасы 2021 жылы 24,9%-ға дейін ұлғайды (2020 жылы – 22,4%).

1.61-график *Кредиттеудің өсуі іс жүзінде кредиторлардың барлық түрлері бойынша байқалады***Кредиторлар бөлігінде кредиттеудің жалпы портфелінің динамикасы**

Дереккөзі: Қаржы ұйымдарының есептілігі, Кредиттік тіркелім, ҚР СЖРА ҰСБ

Бокс 4. Экономиканың негізгі кредиторлары (екінші деңгейдегі банктерді қоспағанда)

Қазақстанның кредиттеу нарығы екінші деңгейдегі банктерден басқа «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ, микроқаржы ұйымдары, ипотечалық ұйымдар мен агроөнеркәсіптік кешен саласындағы ұлттық басқарушы холдингінің еншілес ұйымдары сияқты кредиторлардан тұрады.

«Қазақстанның Даму Банкі» АҚ (бұдан әрі – «ҚДБ» АҚ) – миссиясы елдің шикізаттық емес секторына инвестицияларды жүзеге асыру арқылы ұлттық экономиканың орнықты дамуына жәрдем көрсету болып табылатын мемлекеттік даму банкі.

«ҚДБ» АҚ инвестициялық жобалар мен экспорттық операцияларды орта және ұзақ мерзімді кредиттеу, ағымдағы қызметті кредиттеу, аралық және мезониндік қаржыландыру, синдикатталған қаржыландыру, лизингтік мәмілелерді қаржыландыру, кепілдіктер беру, капиталға қатысу және банкаралық қаржыландыру қызметтерін ұсыну жолымен орта және ірі бизнесті қаржыландыру мен дамытуға маманданған. Сонымен қатар «ҚДБ» АҚ өңдеуші сектор мен инфрақұрылымдағы жобаларды, оның ішінде greenfield – «бастапқы» жобаларды, сондай-ақ экспорттық операцияларды және/немесе лизингтік мәмілелерді қаржыландырады.

Микроқаржы ұйымы¹⁶ – бұл жеке және (немесе) заңды тұлғаларға 20 000 АЕК-тен аспайтын мөлшерде қамтамасыз етуі бар не қамтамасыз етусіз микрокредиттер беретін қаржы ұйымы.

2022 жылғы 1 қаңтарға қарай Қазақстанда микроқаржы ұйымдарының саны 237 болды. Микроқаржы ұйымдарының құрамына кредиттік серіктестіктер мен ломбардтар да кіреді.

Кредиттік серіктестік (бұдан әрі – КС) жарғымен бекітілген кредиттік саясатқа сәйкес шарттық негізде және мерзімділік, қайтарымдылық пен ақылылық

¹⁶ Бұдан әрі мәтін бойынша: «МҚҰ» термині ретінде тек қана микроқаржы ұйымдары, «КС» – кредиттік серіктестіктер, «ЛМД» – ломбардтар, ал «микроқаржы ұйымдары» деп – МҚҰ, КС мен ЛМД жиынтығы түсініледі.

қағидаттарында өз қатысушыларына ғана кредиттер беретін жауапкершілігі шектеулі серіктестік нысанында құрылады.

2022 жылғы 1 қаңтарға қарай Қазақстанда кредиттік серіктестіктер саны 213 болды.

Ломбардтар (бұдан әрі – ЛМД) жеке тұлғаларға жеке пайдалануға арналған жылжымалы мүлік кепілімен бір жылға дейінгі мерзімге 8 000 АЕК-тен аспайтын мөлшерде микрокредиттер беруге маманданған.

2022 жылғы 1 қаңтарға қарай Қазақстанда ломбардтар саны 596 болды.

Агроөнеркәсіптік кешен саласындағы ұлттық басқарушы холдингінің еншілес ұйымдары (бұдан әрі – «АӨК» ҰБХ» ЕҰ) – бұл қаржыландырудың қолжетімді және тиімді жүйесін қалыптастыру жолымен Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің орнықты дамуына жәрдем көрсетуді қамтамасыз ететін ұйымдар, олардың құрамына мыналар кіреді:

«Аграрлық несие корпорациясы» АҚ агроөнеркәсіптік сектор субъектілеріне тікелей кредиттеу, сондай-ақ кредиттік серіктестіктер, микроқаржы ұйымдары, өңірлік инвестициялық орталықтар, екінші деңгейдегі банктер мен лизингтік компаниялар арқылы негізінен шағын және орта бизнесті қаржыландыру және бірлесіп қаржыландыру арқылы жеңілдікпен қаржыландыруды ұсынады. Қазақстанның барлық өңірлерінде компанияның 17 филиалы бар. Сонымен қатар 2021 жылғы желтоқсанда «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ-ға «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ-ның қосылуы шеңберінде микробизнесті кредиттеу, агроөнеркәсіптік секторды сақтандыру саласындағы оператордың, «Дипломмен ауылға!» жобасы шеңберінде ауылдық ипотека жөніндегі агенттің функциялары ауысты.

«ҚазАгроҚаржы» АҚ ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарының лизингін ұсынуды және агроөнеркәсіптік сектор субъектілерін кредиттеуді жүзеге асырады. Қазақстанның барлық өңірлерінде компанияның 16 филиалы бар.

Ипотекалық ұйым (бұдан әрі – ИҰ) – бұл уәкілетті органның банктік қарыз операцияларын жүзеге асыруға берілген лицензиясы негізінде ипотекалық қарыз беру қызметінің айрықша түрі болып табылатын заңды тұлға. Ипотекалық ұйымдарға «Экспресс Финанс» ипотекалық ұйымы» АҚ және «Қазақстан тұрғын үй компаниясы» АҚ (бұрын – «Қазақстан Ипотекалық Компаниясы» ИҰ» АҚ) жатады.

Дереккөзі: «Микроқаржылық қызмет туралы» ҚР Заңы, «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» ҚР Заңы, «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» ҚР Заңы, қаржы ұйымдарының ресми веб-сайттары

Микроқаржы ұйымдарын кредиттеу

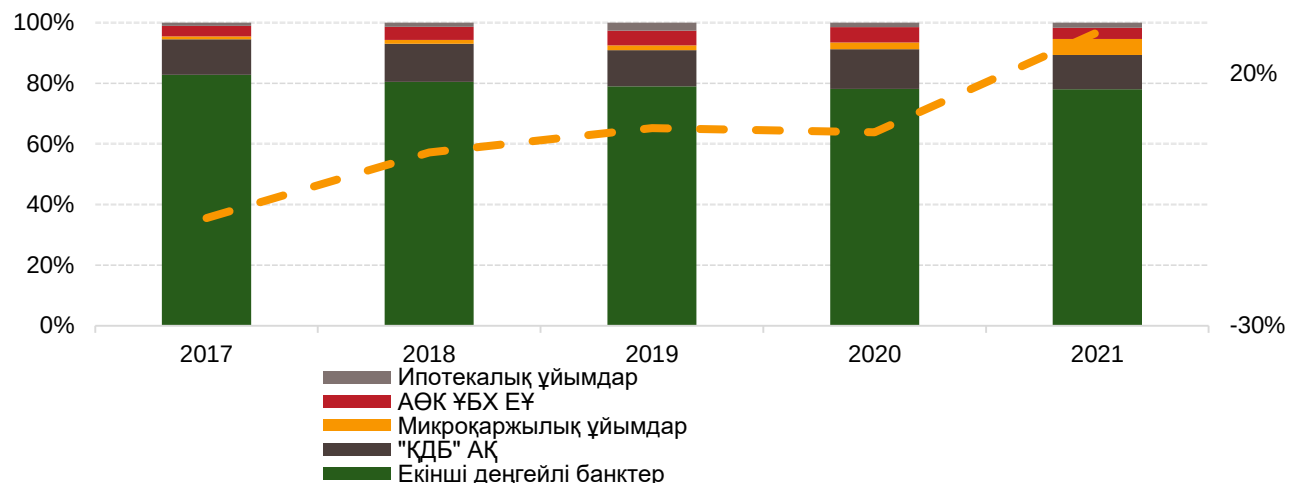
2021 жылы микроқаржы ұйымдарының несие портфелі 2020 жылғы 0,4 трлн теңгеге қарағанда 1,4 трлн теңгеге дейін ұлғайды. Микроқаржы ұйымдарының несие портфелінің мұндай ұлғаюы негізінен заңнамалық өзгерістерге байланысты болды. Мәселен, 2020 жылдың соңында банктік емес сектордағы тәуекелдерді азайту, оның айқындылығын арттыру мақсатында және қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау үшін микроқаржы ұйымдарының қызметі реттеу аясына кірді. Осыған байланысты 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстанда микроқаржылық қызметті лицензиялау жұмыс істейді, соның нәтижесінде КС және ЛМД 2021 жылғы шілдеден бастап берілген қарыздар бойынша есептілікті ұсына бастады.

Сонымен бірге қарыз берудің жеңілдетілген процесі және банктердің талаптарымен салыстырғанда микроқаржы ұйымдарының клиенттердің

төлемқабілеттілігіне қойылатын талаптарының төмен болуы олардың несие портфелінің ұлғаюына септігін тигізді. Мәселен, 2021 жылдың қорытындысы бойынша экономиканы кредиттеудің жалпы көлеміндегі микроқаржы ұйымдарының несие портфелінің үлесі 2020 жылғы 2,2%-дан 5,3%-ға дейін өсті (1.62-график). Сонымен бірге ауыл шаруашылығы ШОК субъектілерінің осы саладағы жобаларды қолдау қаржыландыруының басым бағыты болып табылатын ірі микроқаржы ұйымдарына өтініштер беруі де микроқаржы ұйымдары портфелінің өсуіне және «АӨК» ҰБХ» ЕҰ несие портфелінің біршама қысқаруына септігін тигізді.

1.62-график Микроқаржы ұйымдары үлесінің ұлғаюына қарамастан, екінші деңгейдегі банктер экономиканың негізгі кредиторы болып қалды

Кредиттеудің жалпы портфеліндегі кредиторлардың үлесі

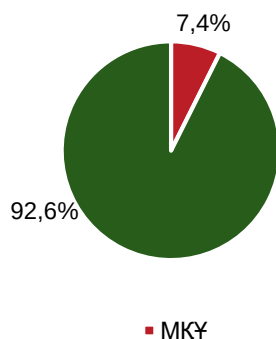

Дереккөзі Қаржы ұйымдарының есептілігі, Кредиттік тіркелім

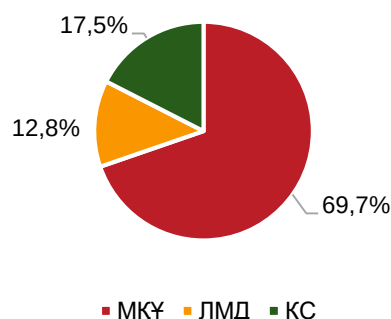
Микроқаржы ұйымдарының несие портфелінің құрылымында 2022 жылғы 1 қаңтарда кредиттеу субъектілері бойынша заңды тұлғалар микрокредиттерінің 92,6%-ын КС (1.63-график (а)) берді, ал жеке тұлғалар микрокредиттерінің 69,7%-ын МҚҰ берді (1.63-график (б)). Ломбардтардың несие портфелі тек қана жеке тұлғаларға берілген микрокредиттерден тұрады.

1.63-график Заңды тұлғалар КС-ның негізгі клиенттері болған, ал жеке тұлғалар көп жағдайда МҚҰ-дан кредит алған

а) Заңды тұлғаларға берілген қарыздар

б) Жеке тұлғаларға берілген қарыздар

Дереккөзі: Ұлттық Банктің ресми веб-сайты

Банктерді кредиттеу

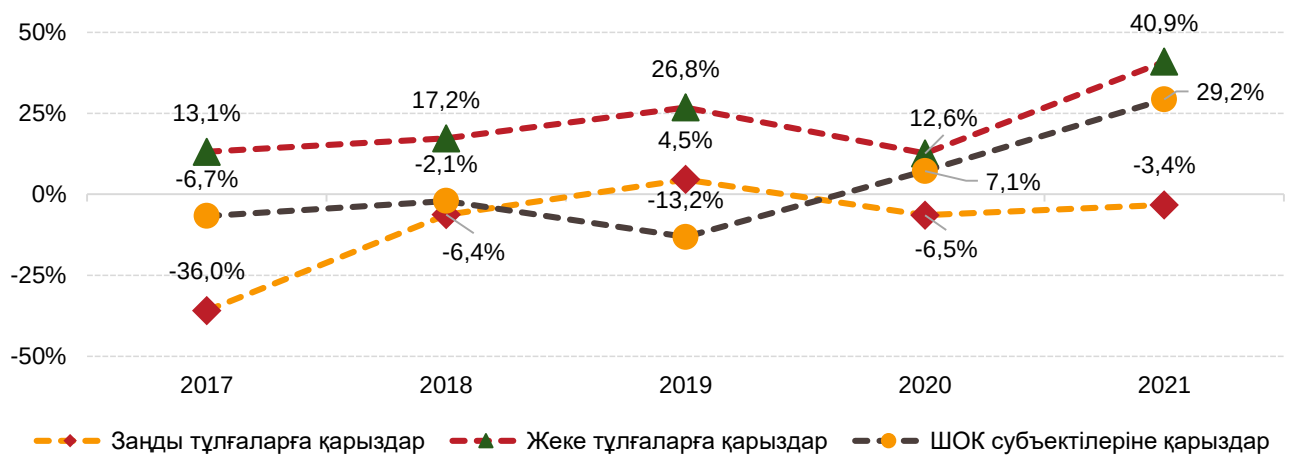
2022 жылғы 1 қаңтарда кредиттеу субъектілері бойынша банктердің несие портфелінде заңды тұлғалар үлесінің азаюы (2020 жылғы 24,3%-дан 18,4%-ға дейін) және жеке тұлғалар үлесінің ұлғаюы (45,1%-дан 49,7%-ға дейін) бөлігінде құрылымдық

өзгерістер болды. Бұл ретте ШОК субъектілерінің үлесі іс жүзінде өзгерген жоқ (26,9%-дан 27,2%-ға дейін).

2021 жылы заңды тұлғалардың несие портфелінің қысқару үрдісінің жалғасуы есепті жылы екі ірі банктің бірігуі, жүйеден дәрменсіз банктердің шығуы шеңберінде банктердің баланстарды проблемалық қарыздардан тазарту жөніндегі жұмысты жалғастыруына, сондай-ақ есептілік беру кезінде жекелеген банктердің осы санаттағы қарыздарды ШОК қарыздары санатына қайта сыныптауына байланысты. Жалпы алғанда, банктердің корпоративтік портфелі (ШОК-ты есепке алмағанда) 2021 жылы ж/ж 3,4%-ға төмендеді (2020 жылы – ж/ж 6,5%-ға төмендеді) (1.64-график). Бұл ретте банктердің заңды тұлғаларға жаңа қарыздар беру көлемі 11,1 трлн теңге (2021 жылы барлық қарыз берудің 51,6%-ы) болды, бұл алдыңғы кезеңнің көрсеткішінен 20,3%-ға артық.

1.64-график **Банктердің несие портфелі жеке тұлғалар мен ШОК субъектілерінің қарыздары есебінен өсуін жалғастырды**

Кредиттеу субъектілері бөлігінде банктердің несие портфелінің өсу қарқыны (ж/ж)

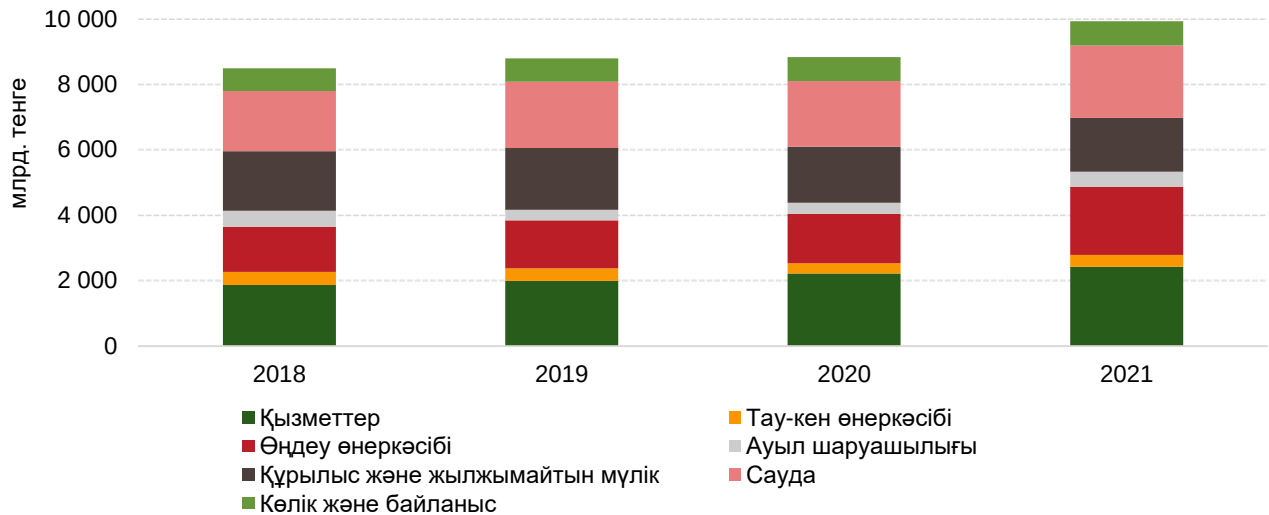

Дереккөзі: Ұлттық Банктің ресми веб-сайты

2021 жылы банктердің корпоративтік несие портфелінің салалық құрылымы айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Соңғы жылдары кредиттеудегі ең көп үлес қызмет көрсету (24,4%), сауда (22,3%), өңдеу өнеркәсібі (21%), сондай-ақ құрылыс және жылжымайтын мүлік (16,5%) сияқты салаларға тиесілі болды. Өз кезегінде, ең аз үлес тау-кен өндіру саласы (3,6%) және ауыл шаруашылығы (4,7%) субъектілеріне тиесілі (1.65-график).

1.65-график Кредиттеудегі ең көп үлес қызмет көрсету, сауда, өңдеу өнеркәсібі, сондай-ақ құрылыс және жылжымайтын мүлік сияқты салаларға тиесілі

Экономика салалары бөлігінде банктердің несиелік портфелі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім

2021 жылы жеке тұлғалардың қарыздары мен ШОК субъектілерінің қарыздары банктердің несиелік портфелінің ұлғаюына негізгі қозғаушы күш болды, олар тиісінше ж/ж 40,9%-ға және ж/ж 29,2%-ға ұлғайды (1.66-график).

ШОК субъектілеріне берілген кредиттердің өсуі бизнес субъектілерін қолдау жөніндегі мемлекеттік саясатты, оның ішінде пандемия кезеңінде басталған дағдарысқа қарсы шаралар кешенін іске асыру шеңберінде жалғастыруға байланысты болды. Банктердің экономика салалары бойынша шағын кәсіпкерлікке кредиттері¹⁷ есебіне сәйкес, шағын бизнес кредиттерінің өсу қарқыны 2021 жылы 2,1 есе жеделдеді, ал несиелік портфелінің мөлшері 3,8 трлн теңгеге жетті. ШОК субъектілерін кредиттеуде өнеркәсіп және сауда сияқты салаларда ең көп ұлғаю байқалды, олардың ШОК кредиттеріндегі үлесі тиісінше 24,1% және 23,9% болды.

2021 жылы бөлшек портфельде 10 трлн теңгеге дейін (2020 жылы – 7,1 трлн теңге) едәуір ұлғаю тіркелді, оның 34,1%-ы – тұрғын үй салуға және сатып алуға арналған қарыздар, ал 60,4%-ы – тұтынушылық қарыздар.

Есепті жылы тұрғын үй салуға және сатып алуға берілген жаңа қарыздардың 95%-ын портфельі 2020 жылғы 2,4 трлн теңгеден 2021 жылы 3,3 трлн теңгеге дейін ұлғайған ипотекалық тұрғын үй қарыздары құрайды. Есепті кезеңде азаматтардың зейнетақы жинақтарын тұрғын үй жағдайларын жақсарту мақсатында пайдалану мүмкіндігі ипотекалық қарыздардың өсу қарқынының 2020 жылғы ж/ж 32,8%-дан 2021 жылы ж/ж 37,8%-ға дейін жеделдеуіне айтарлықтай әсер етті. Өз кезегінде жеке тұлғалар қарыздарының өсіміне тұтынушылық қарыздар ең көп үлес (40,4%) қосты, олардың несиелік портфелінің өсуі бес жылдағы 33,5%-дық ең жоғары көрсеткішке жетті (2019 жылы – ж/ж 24,4%, 2020 жылы – ж/ж 4,0%) (1.66-график). Соңғы жылдары тұтынушылық қарыздардың осындай қарқынды ұлғаюы көптеген факторларға байланысты. Бір жағынан, халық тарапынан тұтынушылық сұраныстың артуы, жаңа банктік өнімдердің, атап айтқанда, онлайн кредиттеудегі банктік өнімдердің және тұтас

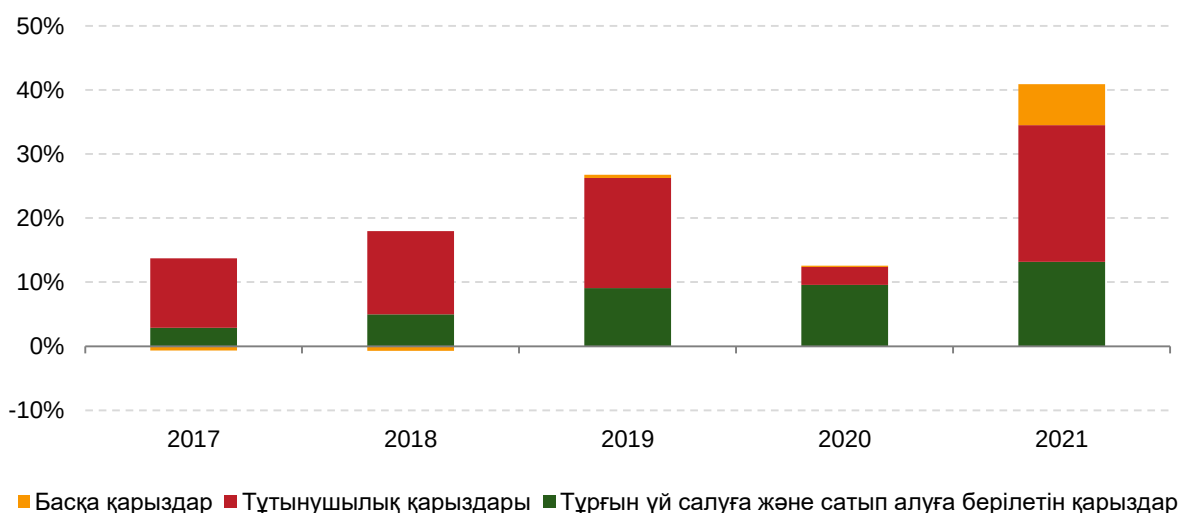
¹⁷ Экономика салалары бөлігінде банктердің шағын кәсіпкерлік субъектілеріне кредиттері: <https://nationalbank.kz/ru/news/kreditny-bankov-malomu-predprinimatelstvu-po-otraslyam-ekonomiki/rubrics/1778> қараңыз

қаржылық экожүйелердің дамуы, банктердің скорингтік модельдерін жетілдіру және қарыз беру бойынша шешімнің тез қабылдануы мен басқа технологиялық жаңалықтар қарыз алушылар үшін нарықта жоғары бәсекелестікке әкелді. Екінші жағынан, пандемия басталған кезеңнен бері байқалған халықтың нақты табысы өсуінің баяулауы, азық-түлік тауарлары бағасының жоғарылауы, сондай-ақ жалдамалы жұмыстан түсетін кірістер үлесінің қысқаруы мен халықтың әлеуметтік төлемдерге тәуелділігінің артуы халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуіне әкеледі. Бұл өз кезегінде халықтың табысын қарыз қаражатымен алмастыруға және тиісінше банктер үшін тәуекелдерді арттыруға әкелуі мүмкін.

Банктерге кредиттеу бойынша жүргізілген пікіртерімнің нәтижесіне сәйкес 2021 жылы тұтынушылық қарыздардың ұлғаюына клиенттердің төлемге қабілеттілігінің пандемиялық қалпына келуі, сондай-ақ банктердің маркетингтік акциялар мен науқандар жүргізу түріндегі барынша сапалы қарыз алушы үшін бәсекелестігі басты фактор болды. Сонымен қатар бір жыл ішінде өнімдер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді және банктік операциялар бойынша комиссияларды төмендету, қарыз алушының кепіл мүлкіне қойылатын талаптарды жеңілдету түрінде кредиттеу талаптарының өзгеруі байқалды, бұл да тұтынушылық қарыздарға сұраныстың артуына ықпал етті.

1.66-график Жеке тұлғалар қарыздарының өсуіне тұтынушылық қарыздар барынша көп үлес қосты

Бөлшек портфельдің өсіміне үлес қосу

Дереккөзі: Ұлттық Банктің ресми веб-сайты

Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде банктерді кредиттеу

Есепті жылы мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде заңды тұлғаларға қарыздар беру жалғасты. Сонымен бірге ақша-кредит саясатының стратегиясына¹⁸ сәйкес Ұлттық Банк экономиканы кредиттеудің нарықтық тетіктерін дамыту мақсатында жеңілдікпен кредиттеудің мемлекеттік бағдарламаларынан 2025 жылға дейін біртіндеп шығу процесін бастады.

Мәселен, 2021 жылы «ШОК субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасы»¹⁹ аяқталды. Бұл бағдарлама COVID-19 пандемиясының салдарынан зардап шеккен ШОК субъектілерін қолдау жөніндегі дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде 2020 жылы іске қосылып, 0,8 трлн теңге қорытынды қаржыландыру

¹⁸ Ақша-кредит саясатының 2030 жылға дейінгі стратегиясы, <https://nationalbank.kz/ru/page/osnovnye-napravleniya-dkp>

¹⁹ Осы бағдарлама шеңберінде кәсіпкерлік субъектілеріне қарыздар жылдық 8%-ға дейінгі сыйақы мөлшерлемесімен 12 айға беріледі

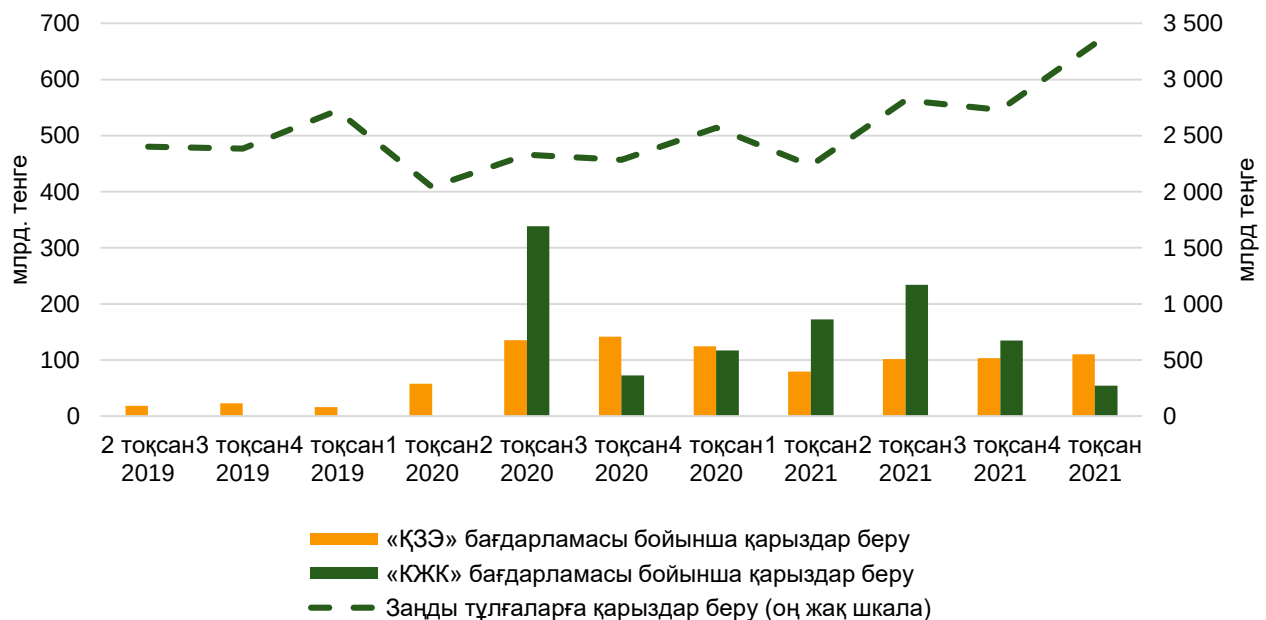
көлемімен 2021 жылдың соңына дейін ұзартылды. 2021 жылы осы бағдарлама шеңберінде 92,9%-дық мақұлдау үлесімен 0,6 трлн теңге сомасына қарыздар берілді (2020 жылы – 0,5 трлн теңге, 69,5%) (1.67-график).

Өз кезегінде банктер 1 трлн теңге жиынтық қаржыландыру көлемімен 2018 жылы іске қосылған «Қарапайым заттар экономикасы»²⁰ бағдарламасы шеңберінде (бастапқы бюджет – 0,6 трлн теңге) заңды тұлғаларды кредиттеуді жалғастыруда. Бағдарлама шеңберінде АӨК-те өңдеуге 0,3 трлн теңге, АӨК өндірісіне – 0,3 трлн теңге және өңдеу өнеркәсібі мен қызмет көрсетуге – 0,4 трлн теңге мөлшерінде қарыз қаражатын бөлу көзделген (1.67-график).

2021 жылы жоғарыда белгіленген екі бағдарлама бойынша қарыздар беру заңды тұлғаларға берілген қарыздардың жалпы көлемінің 8,9%-ын құрады (2020 жылы – 10,7%).

1.67-график «ШОК субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасы» бойынша бөлінген қаражаттың толық игерілуіне қарамастан, 2021 жылы заңды тұлғалардың банктік қарыздарға мүдделілігі артты

Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде заңды тұлғаларға қарыздар беру

Дереккөзі: ҚОҚ деректері, Ұлттық Банктің ресми веб-сайты

Өз кезегінде, кредиттеудің бөлшек сегментінде Қазақстан халқының әл-ауқатын жақсарту жөніндегі мемлекеттік әлеуметтік бастамалар шеңберінде 2018 жылдан бастап іске қосылған жалпы бюджеті 1 трлн теңге болатын «7-20-25» бағдарламасы және жалпы бюджеті 0,6 трлн теңге болатын «Баспана Хит» бағдарламасы негізгі мемлекеттік бағдарламалар болды.

«7-20-25» бағдарламасының талаптарына сәйкес клиенттер бастапқы нарықта тұрғын үй сатып алуға бастапқы жарнасы 20% болған кезде 25 жылға дейінгі мерзімге жылдық 7% жеңілдікті мөлшерлеме бойынша қарыз алды. 2021 жылы осы бағдарлама шеңберінде 0,2 трлн теңге сомасына ипотекалық қарыздар берілді, ал олар бойынша мақұлдау үлесі 57,2% болды (2020 жылы – 0,1 трлн теңге, 56,3%).

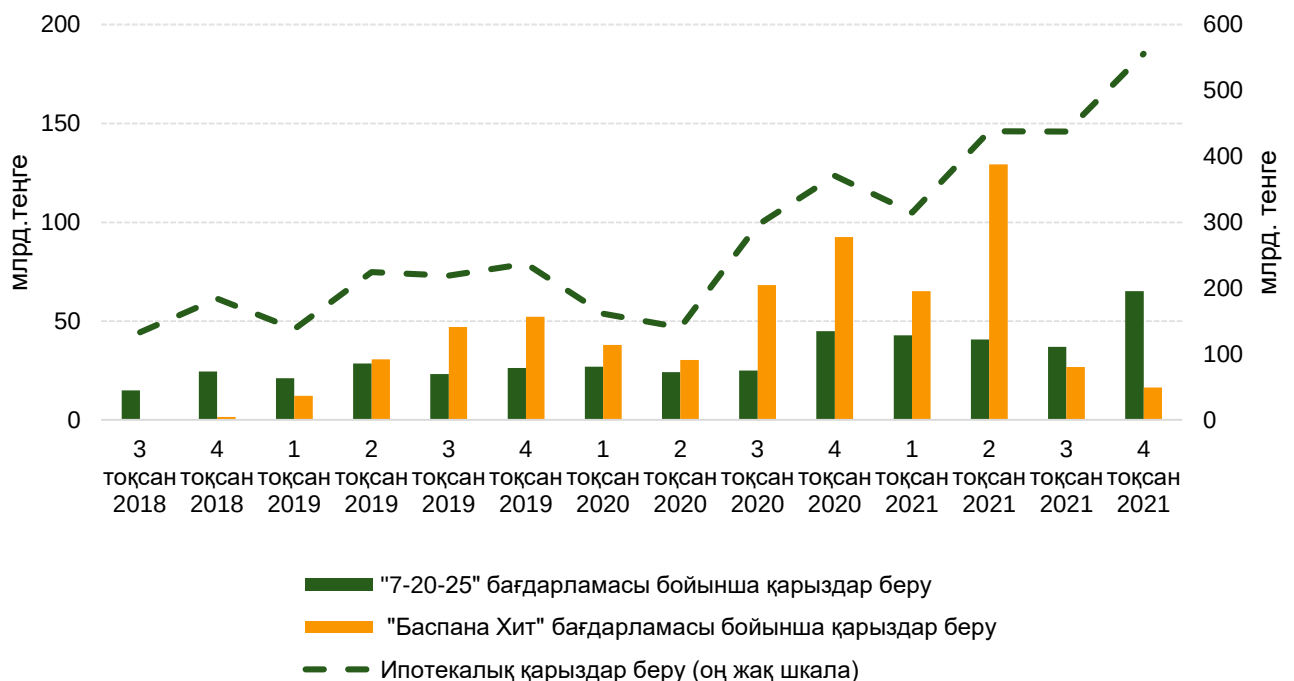
²⁰ Осы бағдарлама шеңберінде кәсіпкерлік субъектілеріне қарыздар инвестициялық мақсаттарға және жылға дейін айналым қаражатын толықтыруға 10 жылға дейінгі мерзіммен қарыз алушы үшін 6 %-ға дейін түпкілікті мөлшерлемеммен беріледі

Сонымен қатар «Баспана Хит» бағдарламасы шеңберінде клиенттер Ұлттық Банктің +175 базистік тармақ базалық мөлшерлемесіне тең мөлшерлеме бойынша 15 жылға дейінгі мерзімге 20% бастапқы жарнасымен бастапқы немесе қайталама тұрғын үй нарығында жылжымайтын мүлікті сатып алды. 2021 жылы осы бағдарлама шеңберінде 0,2 трлн теңге сомасына ипотекалық қарыздар берілді, ал олар бойынша мақұлдау үлесі 53,8% болды (2020 жылы – 0,2 трлн теңге, 52,8%).

Тұрғын үй жағдайын жақсарту жөніндегі мемлекеттік бағдарламалардан басқа 2021 жылы халыққа 2-тоқсаннан бастап ипотекалық қарыз берудің өсуіне әсер еткен зейнетақы жинақтарын осы мақсаттарға пайдалану мүмкіндігі берілді. Мәселен, есепті кезеңде ипотекалық қарыздар беру 1,7 трлн теңгені құрады, бұл 2020 жылғы көрсеткіштен 1,8 есе артық. Бұл ретте БЖЗҚ ақпаратына сәйкес 2021 жылдың соңына қарай ипотекалық қарыз бойынша бастапқы жарнаны енгізуге немесе алуға 0,3 трлн теңге бағытталды. Алайда, ипотекалық қарыз берудің осындай айтарлықтай ұлғаюына қарамастан, олардағы «7-20-25» және «Баспана Хит» мемлекеттік бағдарламаларының үлесі 2020 жылғы 36,1%-дан 2021 жылы 24,2%-ға дейін төмендеді. Бұл төмендеуге ықпал еткен негізгі фактор – «Баспана Хит» бағдарламасының осы бағдарлама шеңберінде бөлінген қаражаттың толық игерілуіне байланысты 2021 жылы аяқталуы (1.68-график).

1.68-график Мемлекеттік бағдарламалардың болуы және зейнетақы жинақтарын пайдалану мүмкіндігі ипотекалық қарыз берудің өсуін қамтамасыз етті

Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде ипотекалық қарыз беру

Дереккөзі: ҚОҚ деректері, Ұлттық Банктің ресми веб-сайты

1.6 Корпоративтік сектор

Кәсіпорындардың деректері бойынша активтерге міндеттемелердің үлесі соңғы 6 жылда біртіндеп төмендеп келеді. Бұл ретте сауда және құрылыс саласындағы кәсіпорындар ең жоғары борыштық жүктемесі бар санаттағы кәсіпорындардың негізгі бөлігін құрайды. Мұндай кәсіпорындардың берешегі олардың айналым капиталының жоғары деңгейіне байланысты негізінен қысқа мерзімді болып келеді. Бұл салалық ерекшелік басқа елдерге де тән.

Нақты сектор кәсіпорындарының негізгі қаражатының көлемі банктік қарыздарды қайтармау тәуекелдерін төмендетуге мүмкіндік береді, олардың деңгейі орташа алғанда олардың банктік борышынан төмен болмайды. Дегенмен жекелеген кәсіпорындардың пассивтері құрылымындағы борыштың үлкен көлемі кредиттік тәуекелдерді едәуір арттырады. Мәселен, кәсіпорындардың жартысына жуығы үстеме капиталдандырылмаған немесе дәрменсіз²¹ санатта банктік берешегі кәсіпорындардың (47%) қатарында. Бұл ретте дәрменсіз кәсіпорындардың 23%-ының банктік берешегінің көлемі олардың активтерінен артық, ал үстеме капиталдандырылмаған кәсіпорындардың 37%-ында – активтердің жартысынан асады.

2021 жылы кәсіпорындардың кірістері мен ақша ағындары негізінен көпшілігінде банктік қарыздары жоқ төлемге қабілетті кәсіпорындар есебінен едәуір өсті. Бұл ретте капиталы төмен немесе теріс кәсіпорындарды кредиттеу жалғасуда. Мұндай кәсіпорындарға қарыз беру кезіндегі негізгі фактор – олардың ақша ағындары. Төмен не теріс капиталы бар және банктік борышы бар кәсіпорындардың таза ақша ағыны банктік борышы жоқ кәсіпорындарға қарағанда орташа алғанда жоғары екендігі байқалады.

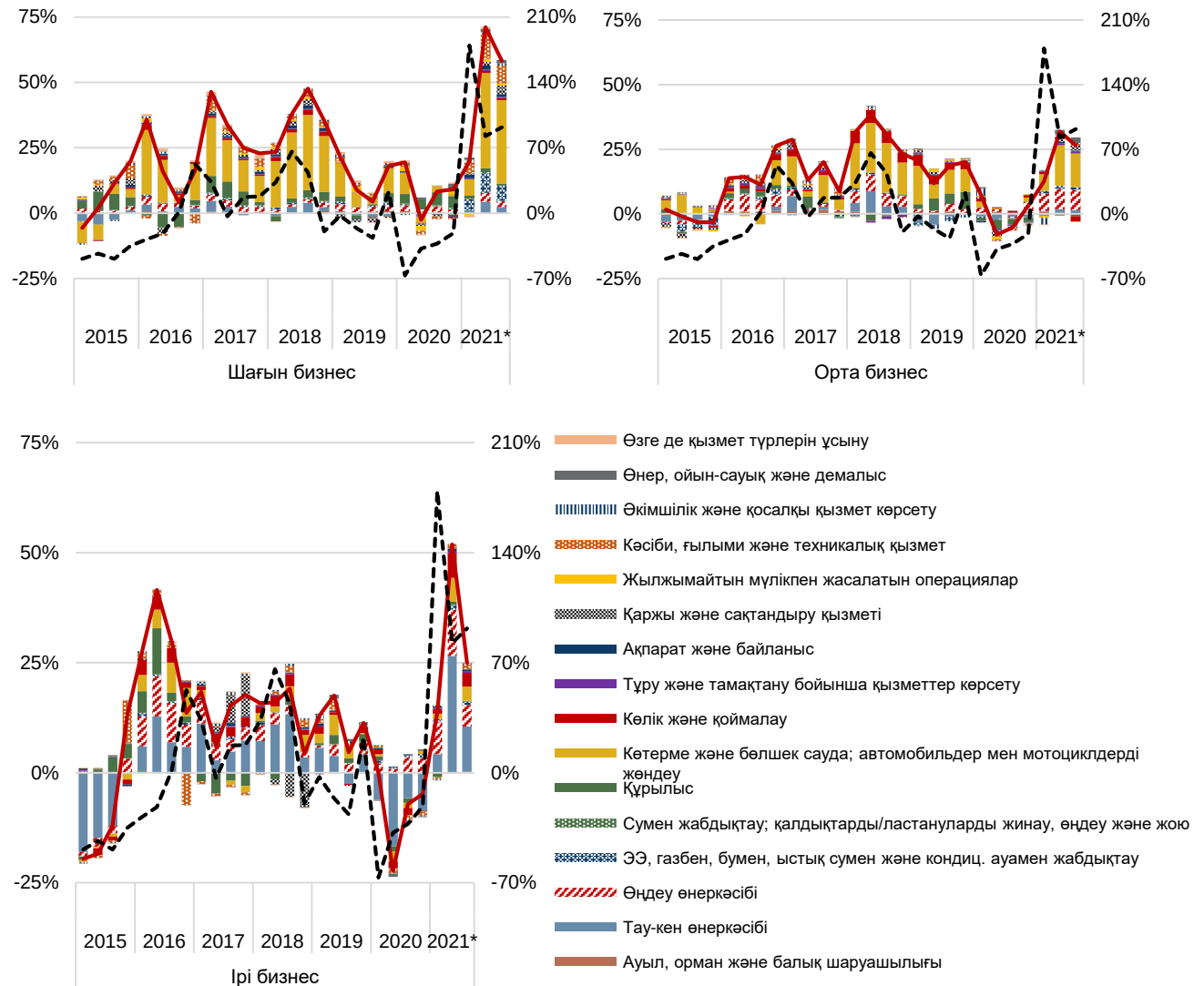
2021 жылы кәсіпорындардың жиынтық кірістерінің өсу қарқыны алдыңғы жылы төмендегеннен кейін 2-тоқсанда күрт өсті (*1.69-график*). Ірі және орта бизнестің тау-кен өндіру және өңдеу өнеркәсібі, сондай-ақ шағын және орта бизнестің көтерме және бөлшек саудасы саласының кәсіпорындары жиынтық кірістің өсуіне негізгі үлес қосты. 2021 жылы кәсіпорындар кірістерінің айтарлықтай өсуі алдыңғы жылдың кірістерінің төмен базасымен түсіндіріледі, бірақ олар 2019 жылғы кірістердің деңгейінен де едәуір асып түсті. Орташа алғанда, 2021 жылы банктік борышы бар кәсіпорындардың тоқсандық кірісі²² банктік берешегі жоқ кәсіпорындардың ұқсас кірісінен 2 есе көп екендігі байқалады. Бұл ретте төлемге қабілетті кәсіпорындардың үлесіне барлық кірістердің төрттен үш бөлігі тиесілі.

Кәсіпорындардың кірістері динамикасының маңызды ерекшелігі – олардың мұнай бағасының динамикасымен өзара байланысы. Мәселен, 2015 - 2021 жылдар аралығындағы кезеңде кәсіпорындардың жиынтық кірістері мен мұнай бағасының тоқсандық өсу қарқынының корреляция коэффициенті 60% болды. Мұнай бағасы көбінесе орта кәсіпорындардың кірістерімен (61%), ал аз дәрежеде ірі бизнестің кірістерімен (50%) байланысты. Мұндай байланыс Қазақстан экономикасының мұнайдың әлемдік бағасына жоғары тәуелділігін айғақтайды.

²¹ Нақты секторды талдау мақсаттары үшін оң капиталы бар, бірақ жоғары борыштық жүктемесі (80% – дан астам) бар кәсіпорындар капиталдандырылмаған, теріс капиталы бар кәсіпорындар дәрменсіз, ал капиталы 20% – дан асатын кәсіпорындар төлемге қабілетті болып айқындалған

²² Тоқсандық негізде банктік берешек туралы ақпарат тек ірі және орта кәсіпорындар үшін қол жетімді, шағын кәсіпорындар үшін мұндай ақпарат тек жылдық негізде жиналады.

1.69-график **Кәсіпорындардың кірістері 2021 жылы күрт өсті**

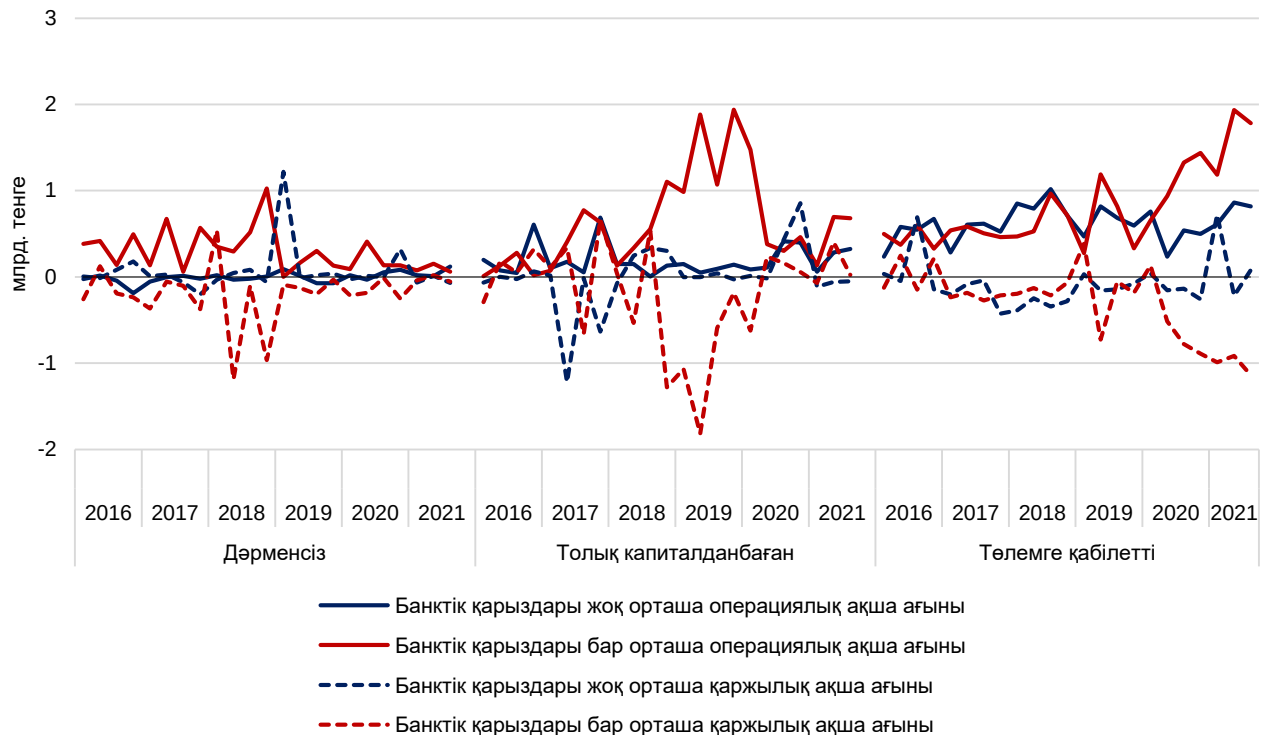

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кірістердің өсу қарқыны (алдыңғы жылдың ұқсас тоқсанына тоқсан) кәсіпорындардың тоқсандық кірістерінің жиынтық көлеміне есептелген. Бұл ретте шағын кәсіпорындардың кірістері деректердің жалпы жиынтығына, орта және ірі бизнесте – жалпы жиынтыққа қолданылған деректер бойынша ұсынылған. 2021 жылғы деректер 1-тоқсаннан бастап 3-тоқсанға дейін ғана қол жетімді.

2021 жылы кәсіпорындар кірістері өсуінің қалпына келуімен қатар кәсіпорындардың ақша ағындарының өсуі байқалады²³. 2021 жылы кәсіпорындардың операциялық, қаржылық және инвестициялық қызметі нәтижесінде ақша ағындарының неттосы алдыңғы жылғы ақша ағындарынан шамамен 3 есе асып түсті. Кәсіпорындардың ақша ағындары негізінен төлемге қабілетті кәсіпорындардың операциялық қызметі есебінен ұлғайды, олардың үлесі респонденттердің жалпы санының 63%-ын құрайды (1.70-график). Банктік борышы бар және банктік борышы жоқ төлемге қабілетті кәсіпорынның операциялық ақша ағыны 2021 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда тоқсан ішінде орта есеппен 1,5 есе ұлғайды, ал жеткіліксіз не теріс капиталы бар кәсіпорында бұл көрсеткіш біршама төмендеді.

²³ Тоқсандық негізде міндеттемелер туралы ақпарат ірі және орта кәсіпорындар бойынша ғана бар, шағын кәсіпорындар бойынша мұндай ақпарат тек жылдық негізде жиналады.

1.70-график *Төлемге қабілетті кәсіпорындардың ақша ағындары өсуде*

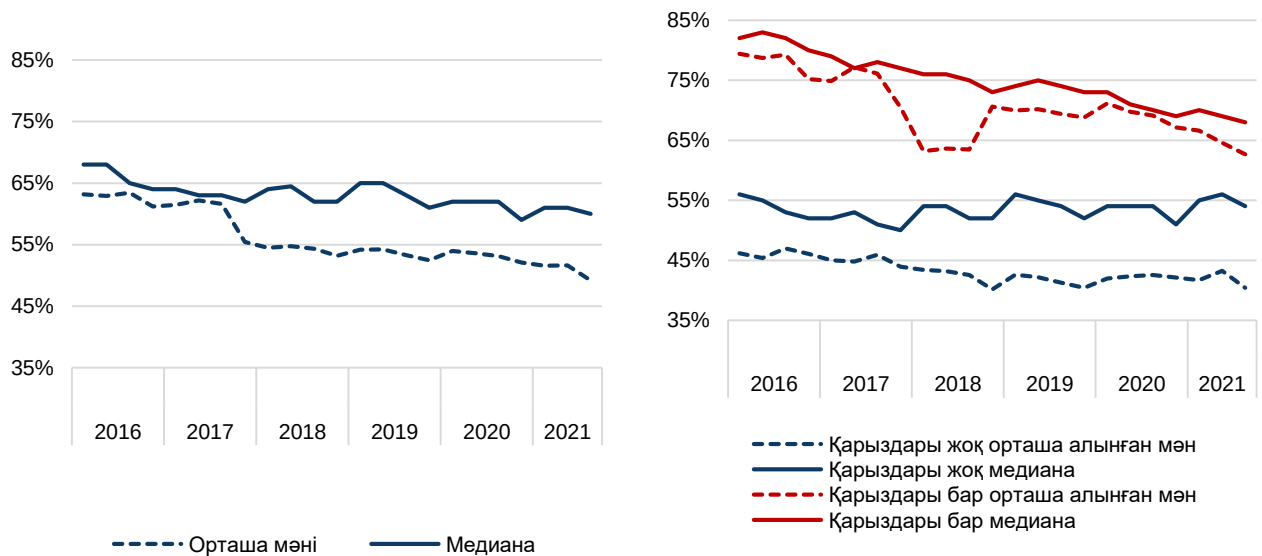
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кәсіпорынның тоқсандық ақша ағыны орта және ірі кәсіпорындар үшін жалпы жиынтықтың орташа арифметикалық мәні ретінде есептеледі. Ақша ағыны ақшалай қаражаттың түсуі мен есептен шығарылуы арасындағы айырмашылыққа тең.

Банктік борышы бар кәсіпорындардың операциялық қызметі бойынша ақша ағындары көбінесе банктік берешекті қаржыландыруға байланысты қаржылық қызмет бойынша теріс ақша ағындарынан асып түседі. Бұл ретте кәсіпорынның борыштық жүктемесіне қарай ақшалай қаражат ағындарының деңгейі әр түрлі болады. Мәселен, төлемге қабілетті кәсіпорындар санатында операциялық және қаржылық қызметтен түсетін орташа ақша ағындарының неттосы банктік борышы жоқ кәсіпорынға қарағанда банктік борышы бар кәсіпорында төмен. Ал үстеме капиталдандырылмаған және дәрменсіз кәсіпорындар санаттарында, керісінше, банктік борышы бар кәсіпорында операциялық және қаржылық қызметтен ақша ағындары жоғары болады. Бұл ерекшелік банкердің борыштық жүктемесі жоғары кәсіпорындарға қарыздар беру кезінде ең алдымен бизнестің ақша ағындарына назар аударатынын көрсетеді. Өз кезегінде, төлемге қабілетті кәсіпорындар негізінен банктік қарыз түрінде қосымша қорландыруды қажет етпейді.

Кәсіпорындардың²⁴ борыштық жүктемесінің жиынтық деңгейлері міндеттемелердің активтерге арақатынасы ретінде соңғы 6 жылда төмендейді және төмендеу банктік борышы бар кәсіпорындардың борыштық жүктемесінің азаюы есебінен болады (1.71-график). Зерттелетін кезеңнің соңында респонденттердің жартысының борыштық жүктемесі 60%-дан, ал банктік борышы бар кәсіпорындар арасында – 68%-дан асты. Міндеттемелердің активтерге орташа өлшенген мәндері орташа мәннен төмен, бұл активтерінің мөлшері жоғары кәсіпорындардағы борыштық жүктеменің төмен деңгейін көрсетеді.

²⁴ Тоқсандық негізде міндеттемелер туралы ақпарат ірі және орта кәсіпорындар бойынша ғана бар, шағын кәсіпорындар бойынша мұндай ақпарат тек жылдық негізде жиналады.

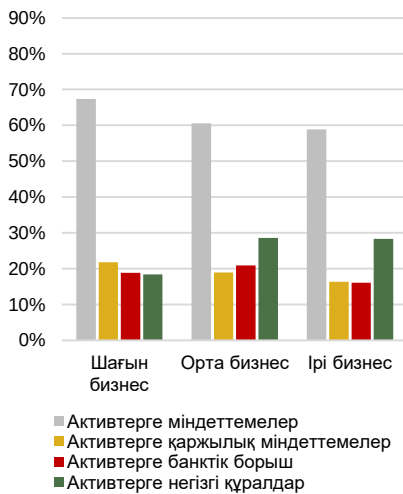
1.71-график Кәсіпорындардың активтеріне міндеттемелердің үлесі төмендеуде**Дереккөзі:** ҚР СЖРА ҰСБ**Примечание:** Кәсіпорындардың активтеріне міндеттемелердің орташа өлшенген мәндері (тоқсан) олардың активтері бойынша өлшенген

Демек, орта есеппен кәсіпорын мөлшерінің борышпен теріс байланысын байқауға болады (1.72-график). 2021 жылдың басында ірі кәсіпорындарда міндеттемелерінің деңгейі шағын кәсіпорындарға қарағанда едәуір төмен. Кәсіпорындардың мөлшері бойынша борыштық жүктеме деңгейлеріндегі мұндай айырмашылық банктік борышы бар, сол сияқты банктік борышы жоқ кәсіпорындар топтарында сақталады. Міндеттемелердің уақыт құрылымы бойынша кәсіпорындарда ұзақ мерзімді қарыздарға қарағанда қысқа мерзімді қарыздарға көп. Әсіресе шағын кәсіпорындарда қысқа мерзімді міндеттемелер көп, олар орташа есеппен олардың баланстарының жартысына жуығын алады (45%).

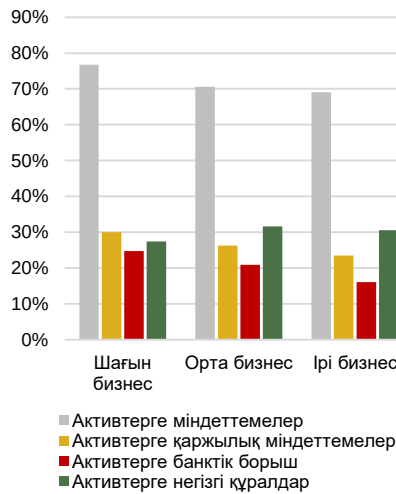
Теория бойынша кәсіпорынның негізгі қаражаты кредиторларға қайтарылмау тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік беретін борышты қосымша қамтамасыз ету болып табылады. Баланстық есептілік банктік борышы бар медианалық кәсіпорынның негізгі қаражатының көлемі банктік берешегі жоқ ұқсас кәсіпорынға қарағанда жоғары екенін көрсетеді. Ірі және орта компаниялардың негізгі қаражатының орташа көлемі олардың міндеттемелерінің жартысына жуығын құрайды және олардың қаржылық және банктік борышының деңгейінен асып кетеді. Шағын бизнес тобында негізгі қаражат, өз кезегінде, шамамен банктік берешекпен бірдей деңгейде.

1.72-график *Кәсіпорындардың негізгі қаражатының үлесі орташа алғанда банктік борыштың деңгейімен салыстырмалы*

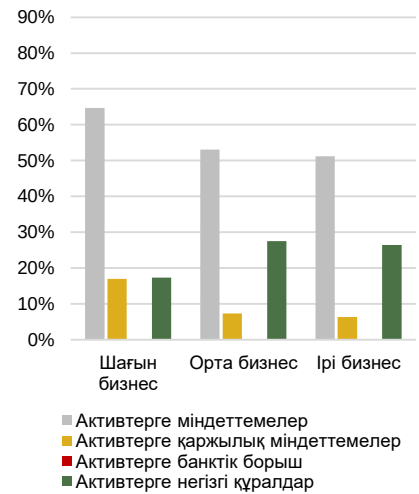
А. Барлығы

Б. Банктік борышы бар

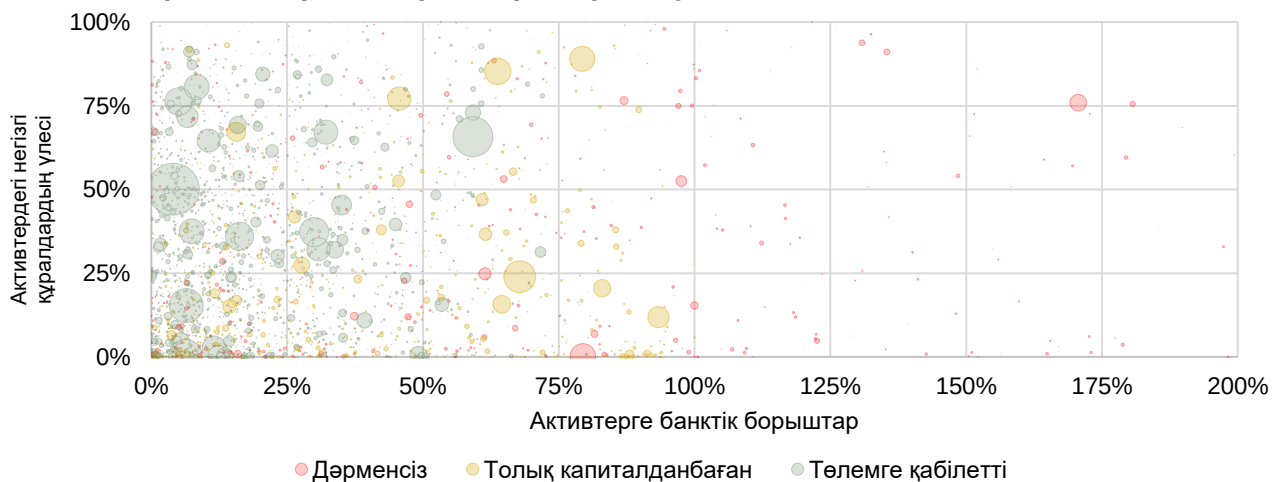
В. Банктік борышы жоқ

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Примечание: 2021 жылдың басындағы міндеттемелердің, қаржылық міндеттемелердің, банктік борыштың және активтерге негізгі қаражаттың медианалық мәні. Шағын кәсіпорындар үшін іріктеме бойынша және орта және ірі бизнес кәсіпорындарының жалпы жиынтығы бойынша кәсіпорындардың жылдық деректері пайдаланылды. Банктік борышы бар іріктемеге 2756 респондент кірді, қалған 23482 респондент – банктік берешегі жоқ санатта

Банктік борышы бар кәсіпорындарды олардың банктік қарыз, негізгі қаражат үлесі, пассивтер құрылымы мен мөлшері бойынша бөлу бірқатар ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді (1.73-график). Мәселен, дәрменсіз кәсіпорындардың ғана активтері банктік берешекті өтеуге жеткіліксіз болуы мүмкін. Мұндай кәсіпорындардың үлесі теріс капиталы және банктік борышы бар компаниялар тобында 23%-ды құрайды, олардың жартысында активтердегі негізгі қаражаттың үлесі 30%-дан аз. Үстеме капиталдандырылмаған кәсіпорындардың жартысында қарыздар мен негізгі қаражат активтердің 50%-ынан аспайды.

1.73-график *Борыштық жүктеме неғұрлым жоғары болса, банктік борыш соғұрлым көп болады*

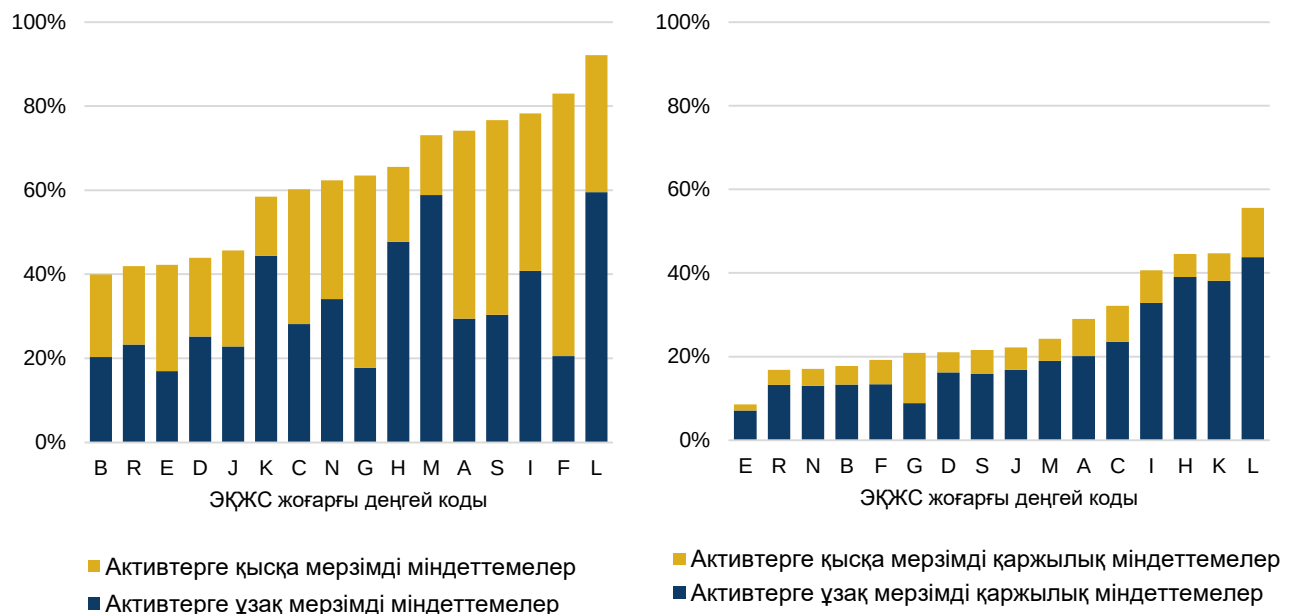
Банктік борышы бар кәсіпорындарды іріктеу**Дереккөзі:** ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Дөңгелекшенің алаңы активтердің көлеміне пропорционалды. Іріктемеге банктік борышы бар шағын, орта және ірі кәсіпорындар кірді. 2021 жылдың басындағы деректер шағын кәсіпорындар бойынша – іріктелмелі жиынтық бойынша, орта және ірі кәсіпорындар бойынша – жалпы жиынтық бойынша.

Бұл ретте үстеме капиталдандырылмағандар тобындағы кәсіпорындардың 37%-ының қарыздары активтердің жартысынан асады, ал олардың көпшілігінде (77%) негізгі қаражат активтердің жартысынан аз. Барлық банктік қарыз алушылардың 53%-ы – төлемге қабілетті кәсіпорындар, олардың үштен екі бөлігінде қарыздар мен негізгі қаражат активтердің 50%-ынан аспайды.

Борыштың құрылымы мен деңгейлеріндегі жоғарыда сипатталған айырмашылықтардан басқа, зерттелген кәсіпорындар балансының пассивті бөлігінде салааралық айырмашылықтар бар және олардың борыш деңгейі экономикалық қызмет түріне байланысты өзгереді. 2009-2020 жылдар аралығындағы кезеңде активтерге міндеттемелердің медианалық мәндерінің орташа шамасы²⁵ сауда саласында 84%-ға, ал құрылыста – 78%-ға тең. Сауда және құрылыс қызметі респонденттерінің жоғары үлесін ескере отырып²⁶, олар ең жоғары борыштық жүктемесі бар санаттағы кәсіпорындардың негізгі бөлігін құрайды.

1.74-график Құрылыс және жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар салалары ең жоғары борыштық жүктемемен сипатталады

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кәсіпорындардың активтері бойынша көрсеткіштердің орташа өлшенген мәндері (активтерге міндеттемелер) 2009-2020 жылдар аралығындағы кезеңде орташа алынды. Деректер жылдық негізде.

ЭҚЖЖ жоғарғы деңгейі: А - Ауыл, орман және балық шаруашылығы, В - Тау-кен өндіру өнеркәсібі, С - Өңдеу өнеркәсібі, D - Электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және ауаны кондициялаумен жабдықтау, Е - Сумен жабдықтау; қалдықтарды/ластануды жинау, өңдеу және жою, F - Құрылыс, G - Көтерме және бөлшек саудада сату; автомобильдерді және мотоциклдерді жөндеу, H - Көлік және жинақтау, I - Тұру және тамақтану бойынша қызмет көрсету, J - Ақпарат және байланыс, K - Қаржы және сақтандыру қызметі, L - Жылжымайтын мүлікпен операциялар, M - Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет, N - Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету, R - Өнер, ойын-сауық және демалыс, S - Көрсетілетін қызметтердің өзге де түрлерін ұсыну.

Активтерге борыш коэффициентінің²⁷ орташа өлшенген мәндері бойынша пассивтер құрылымын салалар бойынша бөлу басқаша көрінеді (1.74-график). Құрылыс қызметі пассивтер құрылымындағы міндеттемелердің ең көп үлесі бар

²⁵ 2009-2020 жылдар аралығындағы кезеңде кәсіпорындар активтеріне міндеттемелер үлестерінің медиандық мәндерінің орташа арифметикалық мәні.

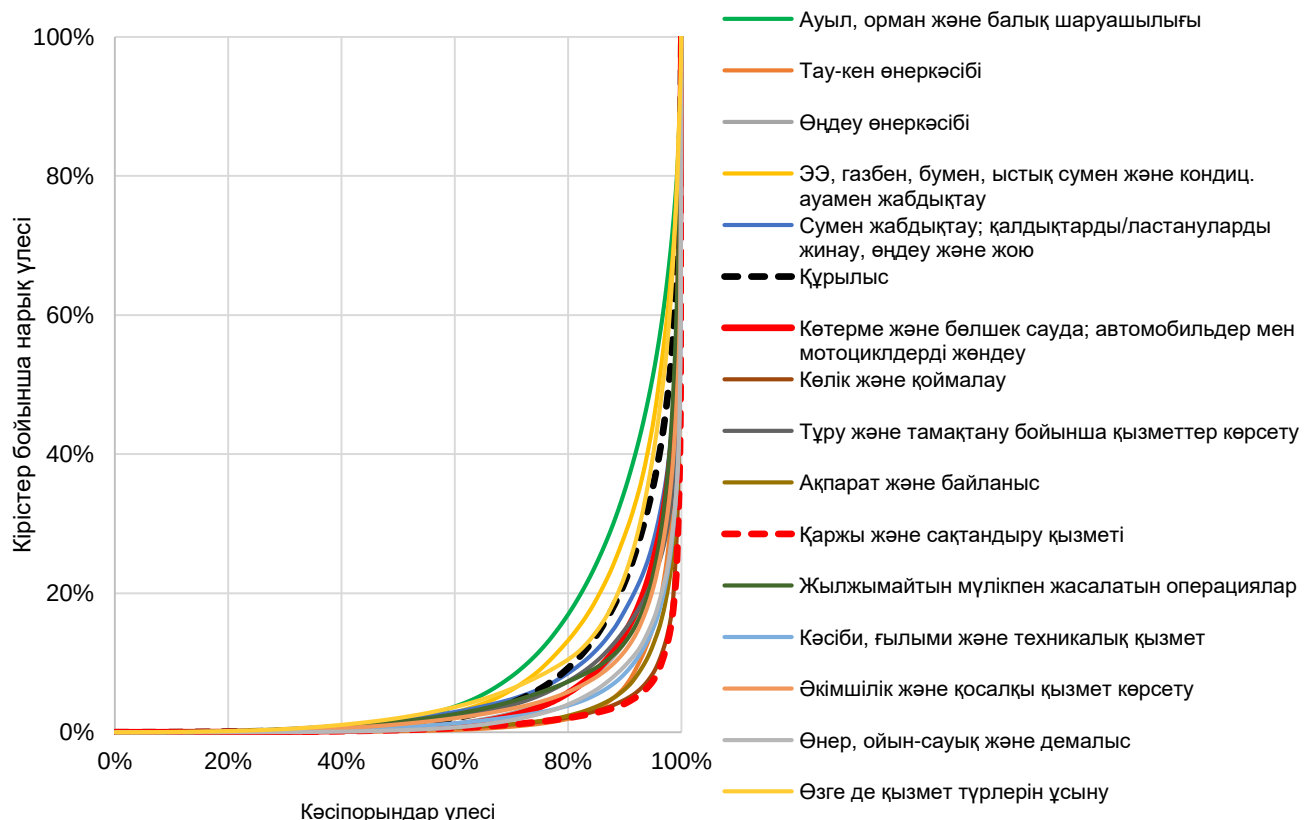
²⁶ Респонденттердің ең үлкен үлесі сауда (14%) және құрылыс (12%) салаларына тиесілі.

²⁷ Активтер бойынша орташа алынған активтерге борыш коэффициентінің мәндерін есептеу кезінде кәсіпорындарды іріктеу нөлдік емес міндеттемелері бар респонденттерге дейін тарылады.

санатта қалып отыр, бұл саладағы активтер мен міндеттемелердің мөлшері арасындағы оң байланысты көрсетеді. Бұл ретте құрылыс компанияларының міндеттемелері негізінен қысқа мерзімді, ал қаржылық борыштың үлесі төмен, бұл көбінесе олардың кредиторлық берешегінің²⁸ жоғары үлесімен түсіндіріледі. Құрылыс кәсіпорындары сияқты сауда кәсіпорындарына қысқа мерзімді міндеттемелердің жоғары үлесі тән, олардың қызметінде айналым капиталының жоғары деңгейі қажет. Қаржылық міндеттемелер бойынша кәсіпорындардың жылжымайтын мүлікпен операциялар саласында борыштың ең көп үлесі, әсіресе ұзақ мерзімді үлесі бар. Керісінше, сауда қызметі кәсіпорындарының қаржылық берешегі негізінен қысқа мерзімді.

Сонымен қатар салалар бөлігінде компаниялар кірістерінің шоғырлану деңгейі бойынша кәсіпорындарды талдау²⁹ (Херфиндаль-Хиршман, HHI) қаржы және сақтандыру нарығын 2020 жылдың қорытындысы бойынша барынша шоғырланған нарық ретінде көрсетті (HHI=2570). Қалыпты шоғырланғандарға тау-кен өнеркәсібі, сондай-ақ өнер, ойын-сауық және демалыс саласы жатады ($1000 < \text{HHI} \leq 1800$). Қалған салалар төмен шоғырланғандар санатында. Кәсіпорындар кірістерінің салалар бойынша біркелкі бөлінбеуі Лоренц қисығы арқылы графикалық түрде бейнелеуге болады (1.75-график). Қаржы және сақтандыру қызметі саласында ірі респонденттердің 1% үлесіне барлық кірістердің 78%-ы тиесілі. Керісінше, ең аз шоғырланған ауыл, орман және балық шаруашылығы саласында ірі кәсіпорындардың 1% үлесіне кірістердің 32%-ы тиесілі.

1.75-график Компаниялардың шоғырлану дәрежесі қаржы және сақтандыру қызметі саласында барынша жоғары

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, 2020 жылдың соңындағы деректер

²⁸ Қаржылық борыш банктік қарыздарды және өзге де қаржылық міндеттемелерді қамтиды

²⁹ ҚР Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуішінің жоғарғы деңгейі бойынша. Нарық үлесі респонденттердің кірістері негізінде есептелді

Бокс 5. Соңғы 10 жылдағы Қазақстандағы зомби кәсіпорындар саны

Ұлттық Банк кәсіпорындардың³⁰ есептіліктері деректерінің негізінде пайдасы пайыздық шығысын әрең өтейтін зомби компаниялар деп аталатындарды бағалады. Мәселен, 2020 жылы біздің бағалауымыз бойынша мұндай кәсіпорындардың саны 2019 жылмен салыстырғанда екі есе артты (*1.76-график*). Зерттеу іріктемесіне 2010 - 2020 жылдар аралығында жыл сайын пайыздар мен салықтарды төлегенге дейін пайда нөлдік емес 3013³¹ ірі, орта және шағын кәсіпорындар кірді.

Халықаралық әдебиеттерде «зомби компаниялар» әдетте нарықтан сатып алу немесе банкроттық арқылы кетпейтін және жұмысын жалғастырып жатқан тиімсіз фирмалар ретінде анықталады. ЭЫДҰ зомби фирмаларға 10 жыл болған не одан асқан, үш жыл қатарынан пайыздарды жабу коэффициенті 1-ден төмен болған компанияларды жатқызады. Біздің жағдайда зомби компанияларына пандемиялық 2020 жылға дейін кемінде 10 жыл жұмысын жүргізген және екі жыл қатарынан пайыздарды жабу коэффициенті 1-ге тең не одан кем кәсіпорындар кіреді.

2020 жылдың қорытындысы бойынша іріктеме негізінде зомби санатына түскен кәсіпорындардың үлесі ең жоғары көрсеткіш 12%-ға жетті, бұл ретте алдыңғы 10 жылда мұндай компаниялардың үлесі айтарлықтай төмен болды және 6%-дан 8%-ға дейін ауытқып отырды. Зомби санатындағы кәсіпорындардың жартысынан көбі үстеме капиталдандырылмаған немесе дәрменсіз. Сонымен қатар, зомби компанияларының жартысынан көбі банктік қарыз алушылар болып табылады.

1.76-график 2020 жылы зомби кәсіпорындар саны екі есе өсті

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Зомби санатына кірген компаниялардың негізгі бөлігі тарихи тұрғыдан міндеттемелері өз активтерінен асатын дәрменсіз кәсіпорындардың қатарынан шыққан. Осылайша, дәрменсіз кәсіпорындар соңғы 10 жылда орта есеппен зомби кәсіпорындарының жартысын құрады, ал үстеме капиталдандырылмаған және төлеуге қабілетті кәсіпорындар тиісінше 17%-ды және 33%-ды құрады. Алайда, 2020 жылы зомби компаниялардың саны төлеуге қабілетті кәсіпорындардың есебінен өсті, бұл капитал (пассивтер) құрылымына қарамастан көптеген компаниялардың бизнесіне теріс әсер еткен пандемия дағдарысының ерекшелігімен түсіндіріледі. Осылайша, 2020 жылы төлеуге қабілетті

³⁰ «Кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметі туралы есеп» 1-ӨФ және «Шағын кәсіпорынның қызметі туралы есеп» 2-ШК жылдық есептері негізінде

³¹ 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі бір кезеңде операциялық пайданы көрсеткен бірегей респонденттердің жалпы саны 108 мыңға тең.

кәсіпорындардың үлесі 45%-ға, ал төмен және теріс капиталы бар кәсіпорындардың үлесі тиісінше 20%-ға және 35%-ға жетті.

Зомби кәсіпорындар пассивтерінің құрылымындағы ерекшеліктеріне байланысты, олардың EBIT бойынша кірістілігін бөлу, әрине, пандемияға дейін және пандемия кезеңінде әр түрлі болады. Мысалы, 2020 жылы пайыздар мен салықтарды төлегенге дейін теріс пайдасы бар кәсіпорындардың үлесі 47%-ды немесе 169 кәсіпорынды құрады, ал 2019 жылы мұндай кәсіпорындардың үлесі 71% деңгейінде немесе 130 кәсіпорын болды.

Салалық бөлікте пандемияға дейін және пандемия кезінде кәсіпорындар арасындағы зомби компаниялардың үлесінде айтарлықтай айырмашылықтар болған жоқ. Мәселен, 2020 жылы зомби кәсіпорындардың негізгі саны өңдеу өнеркәсібі (22%), ауыл шаруашылығы³²(12%) және сауда (11%) салаларында болды.

Кәсіпорындардың жеке тобы 10 жыл бойы тұрақты түрде зомби санатына түсіп отырғанын айта кету керек. Сонымен, зерттелген іріктемеден барлығы 845 (28%) кәсіпорын 2011 жылдан 2020 жылға дейін зомби тобына кем дегенде 1 рет түскен, бұл ретте олардың 17%-ы (147) осы санатта 5 және одан да көп рет қалған. Орташа алғанда, зомби санатына тұрақты түсетін кәсіпорындардың жартысынан көбі (80) дәрменсіз болды.

Пайыздарды жабу коэффициентінің мәні бірнеше жыл бойы бірлікке тең не одан төмен болған кезде, кәсіпорындар борыштық шығыстарды жабуға арналған тапшылықты өз капиталы есебінен, ал ол болмаған жағдайда, сыртқы құйылулар есебінен толтыратыны белгілі. Зомби кәсіпорындардың негізгі бөлігінің меншікті капиталы жоқ екенін ескерсек, мұндай компаниялар сөзсіз мемлекеттік қолдауды пайдаланады, қарыздарды қайта қаржыландыруға өтініш береді не иелерінің қосымша жарналары есебінен жұмыс істейді.

³² Орман және балық шаруашылығын қоса алғанда

II. Мемлекеттік бағалы қағаздар нарығы

Соңғы екі жылда нарық өтімділігінің біртіндеп жақсарғаны байқалады. Бұған ірі бақылау шығарылымдарын құру жөніндегі міндеттемені қамтитын борыш эмиссиясы практикасының өзгеруі, дилерлік бәсекелестікті күшейтуге бағытталған нарыққа қатысушылар құрылымындағы өзгерістер, сондай-ақ Қазақстанның МБҚ жаһандық индекстерге енгізу және халықаралық инвесторлардың Қазақстан нарығына қол жеткізуін оңайлату сияқты факторлар әсер етті, бұл оң аспект болып табылады.

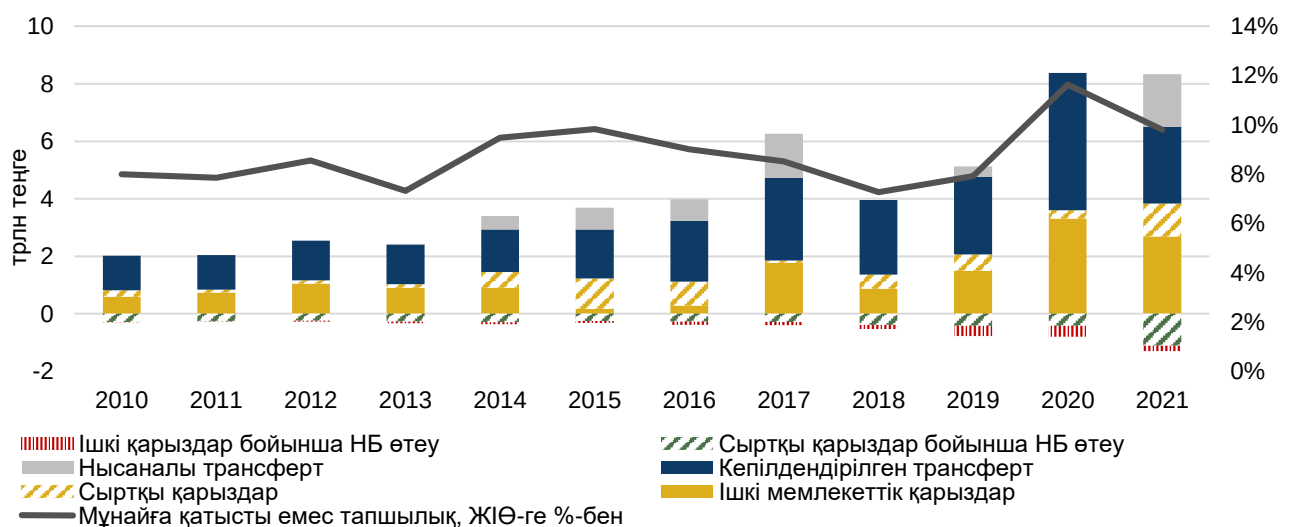
Бұл ретте, ҚР Қаржы министрлігінің облигациялар нарығының өтімділігі шектеулі болып қалады. Өтімділік деңгейінің өсуін шектейтін факторларға Қаржыминистрінің теңгедегі борышының шамамен үштен екісінің каптивті инвесторлар портфелінде шоғырлануы, инвесторлардың көпшілігінің өтеуі дейін МБҚ ұстап қалуға бейімділігі, борышты фрагменттеудің жоғары деңгейі, өтеу кестесінің теңгерімсіз схемасы, мемлекеттік борышты басқарудың әдістемелік саясатының болмауы жатады. Өтімділіктің төмендігі кірістілік қисығының ақпараттылығына және оның нарыққа қатысушылардың пайыздық мөлшерлемелерге қатысты күтулерін тиімді біріктіру қабілетіне теріс әсер етеді. Бұл ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігі пайыздық арнасының бастапқы буыны ретінде МБҚ нарығының рөлін шектейді.

ҚРҰБ-ның ноталар нарығы өтімді болды, ал ондағы мөлшерлемелер банктердің ерікті сұранысын көрсетуді жалғастырды. Ұлттық Банк шығарылатын ноталардың мерзімділігін қысқарта отырып, өтімділікті алып қою құралын оңтайландыруды жалғастырды. Бұл реттеушілік пікірдің бір күннен астам мерзімдегі мөлшерлемелерге ықпал ету дәрежесін төмендетуге және кірістілік қисығының қысқа мерзімді сегментінде нарықтық емес деформацияны алып тастауға мүмкіндік береді.

2.1 Мемлекеттік борыш

2.1-график Ішкі қарыздар бойынша негізгі борышты өтеу өсуді көрсетіп, 1,1 трлн теңгені құрады

ҚР бюджетінің мұнайға жатпайтын тапшылығын қаржыландыру құрылымы

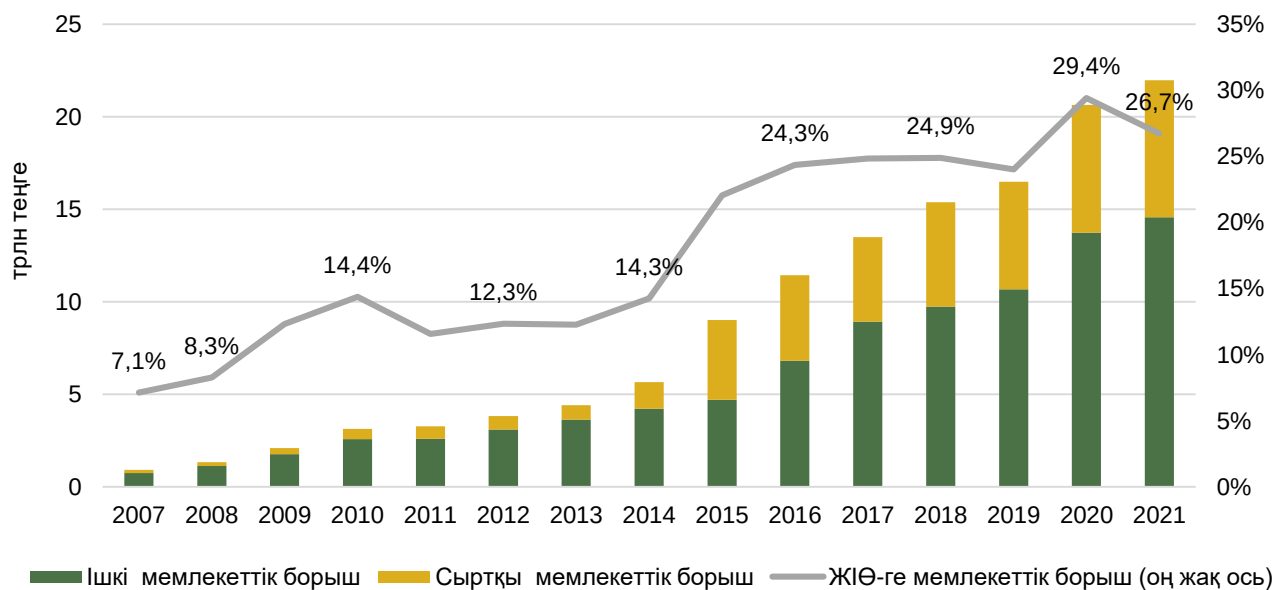
Дереккөзі: ҚР Қаржыминистрі, БҚОД, ҚР ҰБ есептері

Ескертпе: 1) НБ – негізгі борыш; 2) 2020 жылғы шығарылымдарды өтеу 2021 жылы НБ өтеудің ұлғаюына әкелді

2021 жылы ҚР ҰҚ-дан бөлінген трансферттер республикалық бюджеттің мұнайға жатпайтын тапшылығын қаржыландырудың негізгі көзі болды (2.1-график). 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша мемлекеттік бюджетке ҚР ҰҚ-дан 4,5 трлн теңге көлемінде қаражат (кепілдендірілген трансферт — 2,67 трлн теңге, нысаналы трансферт — 1,83 трлн теңге) бөлінді. Сыртқы қарыздар 2021 жылы 3,9 есе ұлғайып, 1,15 трлн теңгені құрады. Ішкі қарыздар бойынша негізгі борышты өтеу 2021 жылы 2,6 есе ұлғайып, 1,1 трлн теңгені құрады. Бұл үрдіс келешекте күрделі инвестициялауды қаржыландыру қабілетін төмендету тәуекеліне алып келеді. Мысалы, экономикадағы өнімділікті арттыруға ықпал етпейтін ағымдағы бағыттағы мемлекеттік шығыстардың осындай санатын жабу үшін тұрақты мұнайға жатпайтын түсімдердің өсуін және жоғары циклді мұнай кірістерінің төмендеуін қамтамасыз ету қажет. Жиынтық шығыстармен салыстырғанда бюджеттің мұнайға жатпайтын кірістерінің төмен арақатынасы мемлекеттің таза активтерінің абсолютті болжануына және сарқылуына және бюджеттің шығыс бөлігін жанама шоғырландыру қажеттілігіне әкеп соғады. Бұл әлеуметтік бағыттың ағымдағы шығыстарын қысқартудың күрделілігіне байланысты күрделі инвестициялаудың неғұрлым жоғары пропорциясын талап ететін ұзақ мерзімді қайтарымы бар секторлардың басымдылығын төмендетуді білдіреді. Осылайша, осы үрдістің сақталуы мемлекеттік бюджетті күрделі қаржыландыру қабілетін төмендету тәуекеліне алып келеді.

2.2-график Мемлекеттік борыштың динамикасы шекті мәндерге жақындау тәуекелдерін көрсетеді

ҚР мемлекеттік борышының құрылымы

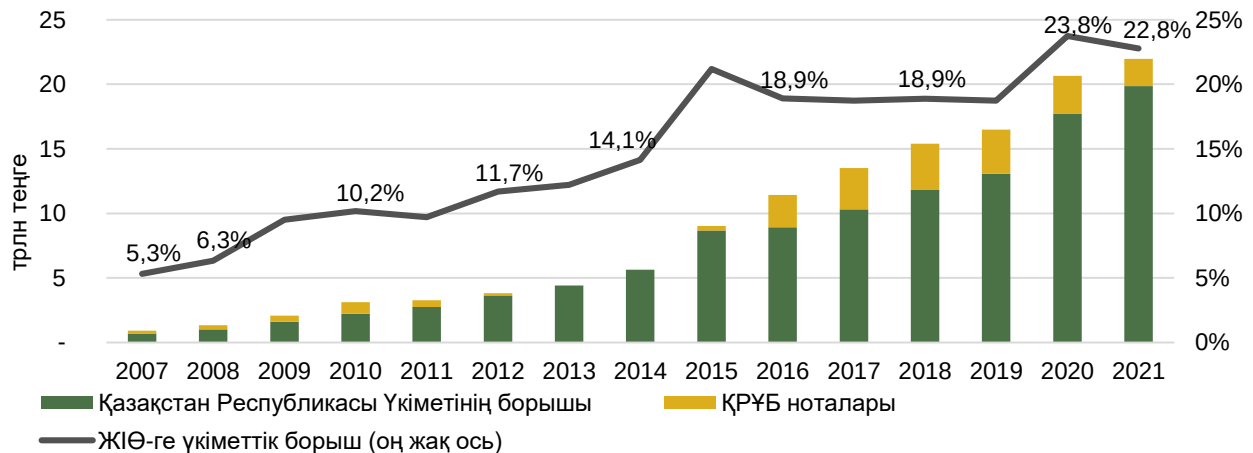
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша мемлекеттік борыш өткен жылмен салыстырғанда 6,4%-ға ұлғайып, 21,97 трлн теңгені құрады. Мемлекеттік борыштың 85,2%-ы Қазақстан Республикасы Үкіметінің борышы есебінен қалыптасты, Ұлттық Банктің борышы - 9,6%, Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдарының борышы - 5,2%. 2022 жылғы 1 қаңтарда ішкі мемлекеттік борыш 14,57 трлн теңгені, сыртқы борыш 7,4 трлн теңгені құрады. 2022 жылғы 1 қаңтарда мемлекеттік сыртқы борыштың үлесі 33,7%-ды, 2021 жылғы 1 қаңтарда 33,4%-ды құрады. 2022 жылғы 1 қаңтарда мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы 26,7%-ды (бір жыл бұрын 29,4%) құрады. Мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасының қысқаруы ҚР Ұлттық Банкінің (ҚР ҰБ ноталары) қарызының төмендеуімен тежелген 2021 жылғы мемлекеттік борыштың өсуіне қатысты ЖІӨ-нің неғұрлым жоғары өсуінен туындады.

2010-2021 жылдары мемлекеттік борыштың орташа жылдық өсу қарқыны 21,6%-ды, номиналды ЖІӨ – 14,03%-ды құрады. Мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасының орташа жылдық өсу қарқыны 6,7%-ды, нақты ЖІӨ-нің өсу қарқыны 3,9%-ды құрады. Мұндай үрдістің ұзақ уақыт сақталуы келешекте қарыз алу құнының ұлғаюына, нарықтық қайта бағалауға және теңгедегі активтердің төмен тартымдылығына әкеледі. Мұндай сценарий кезінде қаржылық тұрақтылық тәуекелдері артады.

2.3-график *Үкімет борышының өсуімен қатар Ұлттық Банктің борышы төмендеуде*

Үкіметтік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Ескерту: Үкіметтің борышы үкіметтің борышы мен ҚР жергілікті атқарушы органдарының борышын қамтиды

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша үкіметтік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы 22,8%-ды (бір жыл бұрын 23,8%) құрады. Үкіметтің қарызы 12,4-ға пайызға өсіп, 18,7 трлн теңгені құрады. ҚР ҰБ ноталары 28,2%-ға төмендеп, 2,1 трлн теңгені (бір жыл бұрын 2,9 трлн) құрады.

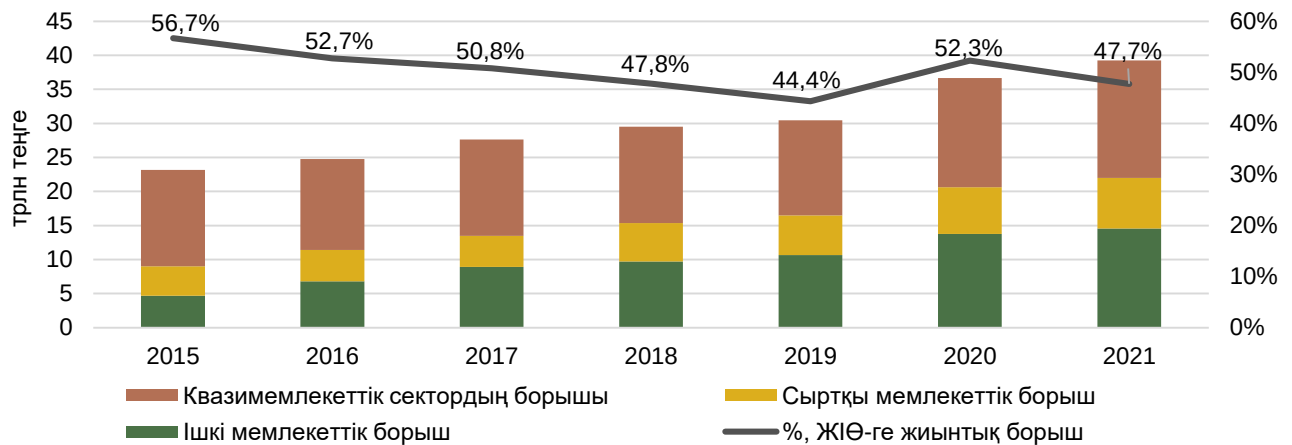
Ақша-кредит саясатын іске асыру және баға тұрақтылығын қолдау жөніндегі өзінің негізгі мандатын орындау шеңберінде Ұлттық Банк өтімділікті беру не алып қою құралдары арқылы өз балансын кеңейту немесе қысу, оның ішінде ноталарды шығару есебінен қаржы жүйесіндегі өтімділік деңгейін реттейді және қарыз капиталының құнына ықпал етеді. Белгіленген операцияларды жүргізу трансмиссиялық тетіктің пайыздық арнасының бөлігі болып табылады.

Ұлттық Банк айналыстағы ноталарды қысқарта отырып, қысқа мерзімді құралдарды алып қоюды оңтайландырады. Мәселен, айналыстағы мемлекеттің бағалы қағаздары құрылымындағы ноталардың үлесі 2022 жылғы 1 қаңтарда 13,6%-ды (2021 жылғы 1 қаңтарда 20%-ды) құрады.

АКС іске асыру процесін жетілдіру, трансмиссиялық тетіктің тиімділігін арттыру мақсатында Ұлттық Банк 2022 жылдың II тоқсанынан бастап 182 күндік ноталар шығаруды алып тастау, 91 күндік ноталар шығару көлемін 100 млрд теңгеге дейін шектеу және қысқа мерзімді өтімділікті реттеуге шоғырландыру туралы шешім қабылдады.

Таргеттеу үшін басымдық алу көлеміне емес, мөлшерлемеге берілетін, ноталарды орналастыру бойынша аукциондар өткізу тәжірибесін ескере отырып, шығарылатын ноталардың мерзімділігін одан әрі қысқарту баға белгілеудің нарықтылығын арттыруға және 2021 жылы жиі байқалған кірістілік қисығының қысқа мерзімді сегментінде реттеушілік деформацияны төмендетуге мүмкіндік береді.

2.4-график Квазимемлекеттік сектордың борышы қаржылық тұрақтылық тәуекелдерін күшейтеді

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Ескерту: 1) Жиынтық мемлекеттік борыш мемлекеттік борыштан және квазимемлекеттік сектор борышынан тұрады.

ҚР квазимемлекеттік секторының борышы 2022 жылғы 1 қаңтарда 17,3 трлн теңгені немесе ЖІӨ-нің 21%-ын құрады. 2021 жылғы 1 қаңтарда – 16,03 трлн теңге немесе 22,9% (2021 жылы өсім 7,7%-ды құрады). 2022 жылғы 1 қаңтарда квазимемлекеттік сектор борышы мен мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге жиынтық қатынасы 47,7%-ды құрады (2.4-график), ЖІӨ-нің өсуі есебінен бір жыл бұрын 52,3%-дан төмендегенін көрсетті.

2030 жылға дейін мемлекеттік қаржыны басқару тұжырымдамасының жобасында үкіметтік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы үшін 30%, сондай-ақ мемлекеттік борыш үшін 35% мөлшерінде лимит айқындалған. Орта мерзімді перспективада Тұжырымдама жобасына сәйкес шекті деңгейлерге жақындау үрдісін жеделдету тәуекелдері байқалады.

Сонымен қатар, қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдерді азайту мақсатында «Самұрық-Қазына» ҰОҚ» АҚ, «Бәйтерек» ҰБХ» АҚ топтарының қарыздарына мемлекет кепілдіктері мен кепілгерліктері сияқты мемлекеттік борыштың экономикада жоғары шоғырлануы есебінен олардың орнықты траекториясына елеулі әсер етуі мүмкін жасырын бюджеттен тыс міндеттемелерге мониторинг жүргізу қажет.

2.5-график 2018-2021 жылдары борышқа қызмет көрсету бойынша шығыстардың орташа жылдық өсу қарқыны 21%-ды құрады

Борышқа қызмет көрсету бойынша шығыстардың өсу қарқыны

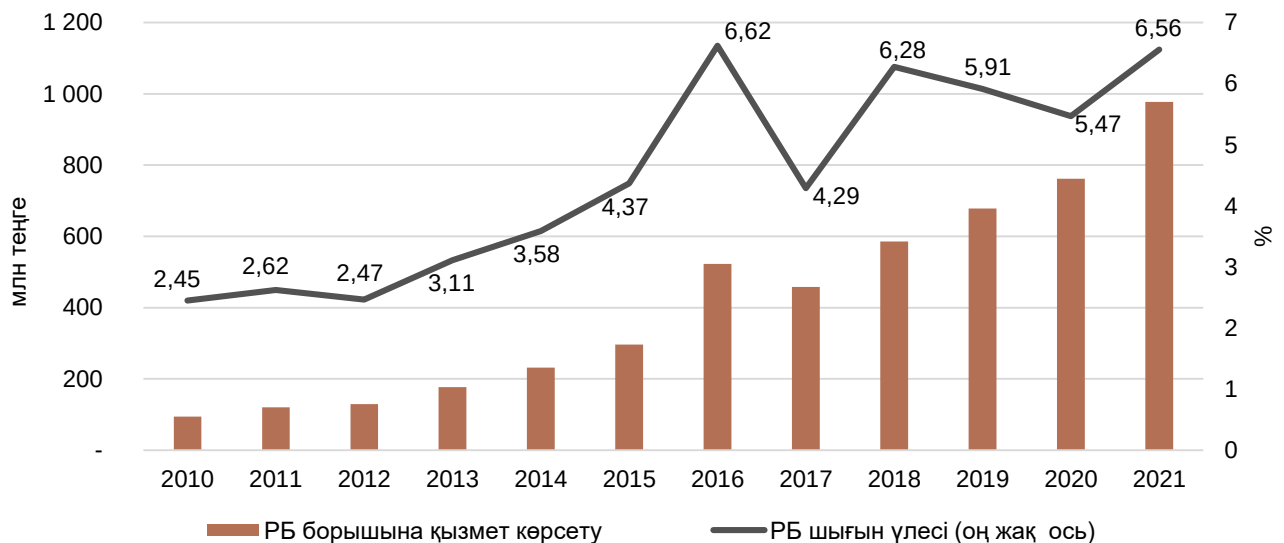

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБ есептері

2018-2021 жылдары борышқа қызмет көрсету бойынша шығыстың өсу үрдісі, сондай-ақ олардың республикалық бюджет шығыны құрылымындағы үлесінің ұлғаю үрдісі байқалады. 2021 жылдың қорытындысы бойынша республикалық бюджет борышына қызмет көрсету өткен жылғы 762,1 млрд теңгемен салыстырғанда бір жыл ішінде 28%-ға өсіп, 977,7 млрд теңгені құрады (2.6-график). Сонымен қатар, 2017 жылдың қорытындысы бойынша борышқа қызмет көрсету 458,1 млрд теңгені құрады. Борышқа қызмет көрсету төрт жыл ішінде 2,1 есе өсті.

2.6-график Республикалық бюджет шығындарының құрылымында борышқа қызмет көрсету үлесі өсуде

Республикалық бюджет шығындарының құрылымында борышқа қызмет көрсету динамикасы

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚР ҰБ есептері

Борышқа қызмет көрсету үлесі 2022 жылғы 1 қаңтарда 6,6%-ды, 2021 жылғы

1 қаңтарда 5,56%-ды құрады. 2022 жылғы 1 қаңтарда борышқа қызмет көрсету шамасы республикалық бюджет шығындарының құрылымында бесінші, 2021 жылғы 1 қаңтарда - сегізінші, 2020 жылғы 1 қаңтарда - тоғызыншы орын алды.

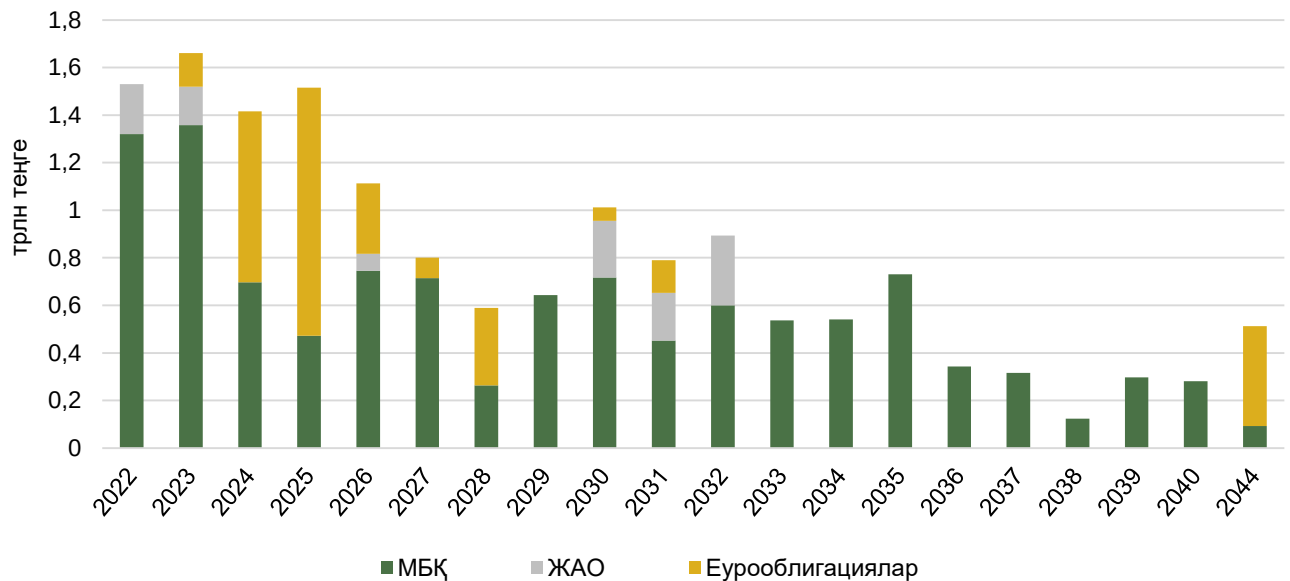
Мемлекеттік бюджет шығындарының абсолютті көрінісінде де, құрылымында да борышқа қызмет көрсетудің ұлғаю үрдісі мемлекеттік борышты жоспарлау және басқару сапасын арттыру қажеттігін көрсетеді.

Мемлекеттік борышты өтеудің уақытша құрылымы біркелкі емес күйінде қалып отыр. Мәселен, 2022-2026 жылдары мемлекеттік борыш бойынша төлем сомасы 1,4 трлн теңгеден асады, бұл ретте 2036-2040 жылдары төлем жыл сайын 400 млрд теңгеден кем болады.

Мемлекеттік қарыз алуды оңтайландыру кезінде инвесторлардың сенімінің маңызы зор. Кредитор үшін өтеу кестесінің схемасы көбінесе қарыз алушының прагматизмінің көрсеткіші болып табылады. Фискалдық процестегі мақсаттарды айқындау проблематикасы стратегиялық мақсаттарға емес қысқа мерзімді мақсаттарға басымдық береді. Соңғыларына оның құрылымы мен сыйымдылығының теңгерімділігі тұрғысынан мемлекеттік борыш нарығының жоспарлы дамуы жатады.

2.7-график Мемлекеттік борыш бойынша төлемдердің уақытша құрылымы біркелкі емес

2022 жылғы 1 қаңтарға арналған мемлекеттік борыш бойынша төлемдер кестесі

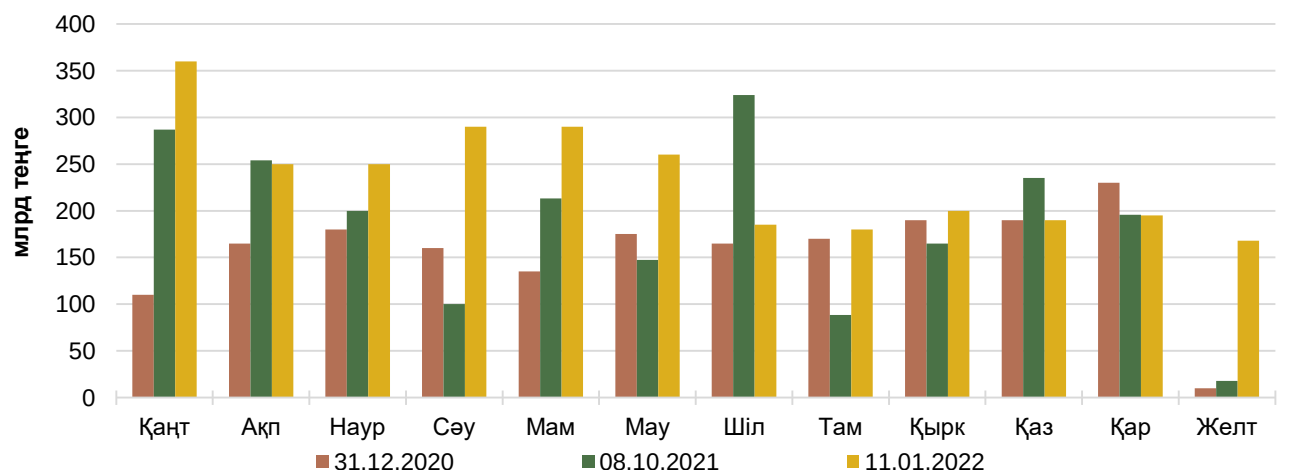
Дереккөзі: KASE

Ескерту: ЖАО – жергілікті атқарушы органдар

МБҚ-ны өтеудің қолданыстағы уақытша құрылымы қазіргі сәтте өтімділік тәуекелдеріне және валюталық тәуекелдерге ұшыраған күйінде қалып отыр. Бұл фискалдық саясаттың циклділігін арттырады, сондай-ақ фискалдық кеңістікті тарылтады. Бұл үрдіске жеткіліксіз назар аудару инвестициялық тартымдылықтың ұзақ мерзімді төмендеуіне жанама түрде әсер етуі мүмкін, бұл шетелдік инвесторлар тарапынан сұранысты шектеуі мүмкін.

2.8-график Жыл ішінде шығарылым көлемін қайта қарау елеусіз болып табылады

ҚР Қаржыминінің МБҚ шығару графиктері

Дереккөзі: KASE

Ескерту: 1) 2020 жылғы 8 қазандағы графиктің көлемі бір жылға арналған бастапқы жоспарлардан едәуір асып түседі. Күндер ҚР МБҚ шығару графиктерінің күндерін білдіреді; 2) 2022 жылғы 11 қаңтардағы шығару графигіне сәйкес 2022 жылға жоспарланған шығару көлемі сары түспен белгіленген

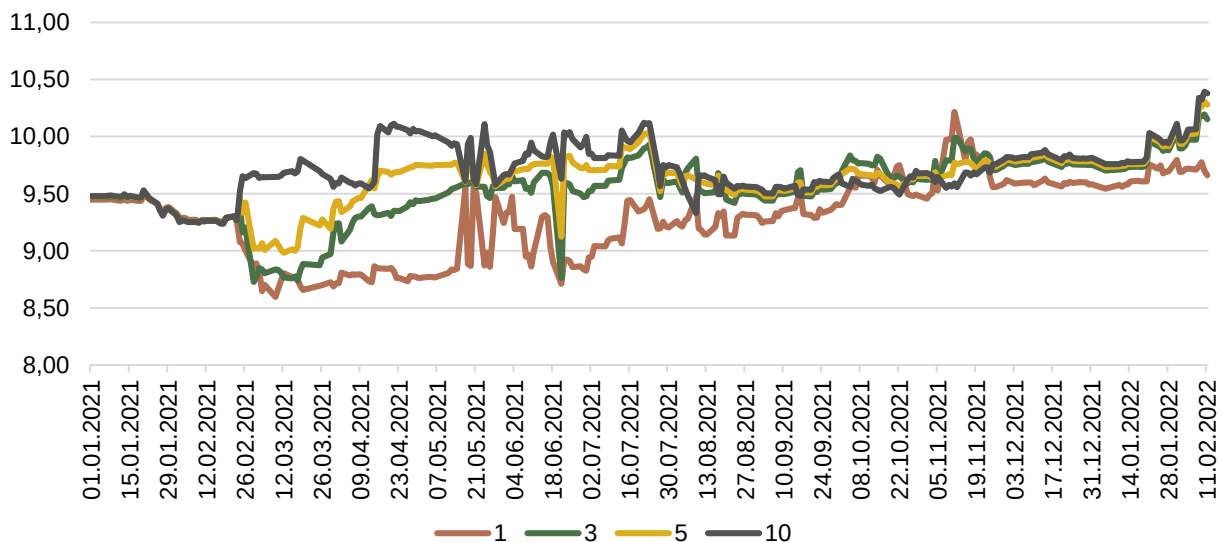
Қаржымині МБҚ шығару графигі жыл ішінде қайта қарауға тиіс. Мәселен, 2021 жылғы 8 қазандағы шығару графигі бойынша көлемнің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы графикте көзделген көлемнен айтарлықтай айырмашылығы бар. 2021 жылғы 8 қазандағы шығару графигінің жиынтық көлемі 2,2 трлн теңгені құрады, бұл ретте 2020 жылғы 30 желтоқсанда 2021 жылға орналастыру 1,88 трлн теңге көлемінде жоспарланған болатын. 2021 жылы асып түсу 18,6%-ды, 2020 жылы 80,9%-ды құрады. Бекітілген кестеге сәйкес МБҚ нақты орналастыруды орындау инвесторлардың осы құралдарға сенім деңгейін арттыруға ықпал етеді.

МБҚ тұрақты графиктен тыс орналастыру инвесторлардың болжамдылығы мен сенімін төмендететінін айта кеткен жөн. Бұл инвесторлық базаны тарылтады және эмитент үшін қарыз алу тиімділігіне әсер етеді. Сондықтан Қаржымині жоспарлау тәртібін арттыру бойынша жұмысты жалғастыруы қажет.

Бокс 6. МБҚ кірістілік қисығы

2.9-график **МБҚ кірістілігі 2021 жылы түрлі бағыттағы динамиканы көрсетті**

Өтеу мерзімі бойынша МБҚ кірістілігі

Дереккөзі: KASE

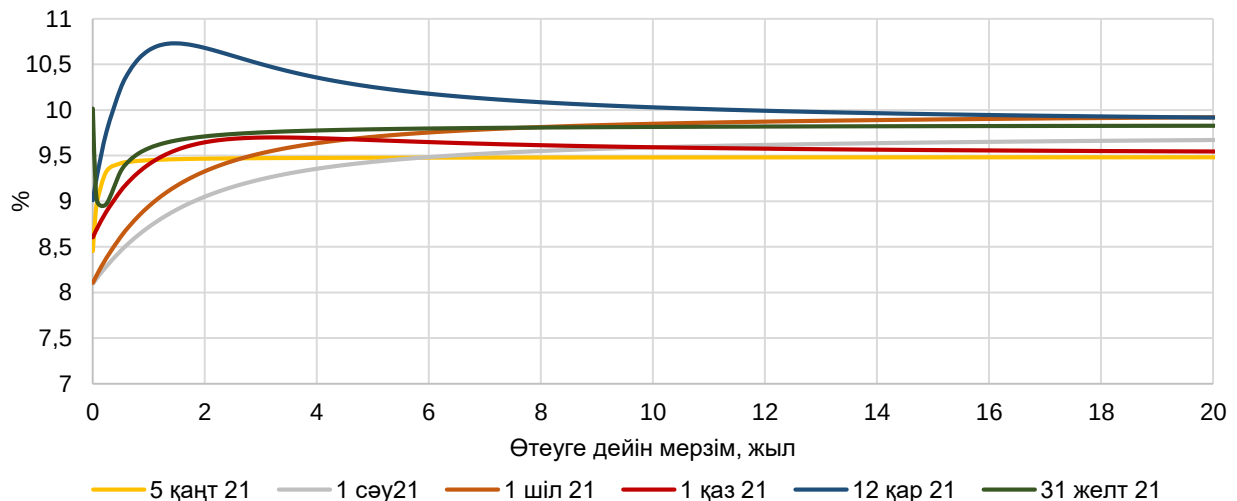
МБҚ кірістілік қисығын құруда Нельсон-Зигельдің параметрлік моделі негізге алынған және төрт параметрден (b_0 , b_1 , b_2 , TAU) тұрады. Beta параметрлері (b_1 , b_2 , b_3) Нельсон-Зигель теңдеуі құраушының коэффициенттері болып табылады және оларды қисықтың деңгейі мен еңістігін, сондай-ақ магнитудасы мен ауытқу мерзімін бірге сипаттайтын латенттік факторлар ретінде түсіндіруге болады. Сонымен, b_0 бірінші факторы ұзақ мерзімді мөлшерлемені анықтайды, ал $b_0 + b_1$ қысқа мерзімді мөлшерлемені анықтайды. B_2 параметрі магнитуданы және қисықтың ауытқу бағытын белгілейді. TAU параметрі осы ауытқудың мерзімділігін сипаттайды.

2021 жылы қисықтың оң еңісі жылдың екінші жартысына дейін сақталды. ҚР МБҚ кірістілігі қаңтар, ақпан және қарашадағы сауда-саттықты қоспағанда, өтеу мерзіміне тікелей тәуелділікті көрсетті. Мәселен, өтеу мерзімі бір жылға дейінгі МБҚ бойынша кірістілік 2021 жылғы 8-22 қарашада сауда-саттықта қалған санаттардың кірістілігінен және МБҚ-дан асып түсті. Қаңтарда және ақпанда сауда-саттықта кірістілік 9-9,5% аралығында өзгерді, бұл ретте 10 жылдық МБҚ бойынша кірістілік өтеу мерзімі бір жылға дейінгі МБҚ кірістілігінен 0,03% ғана асты. 2021 жылғы

8 қарашада МБҚ кірістілігінің инверсиясы тіркелді. Өтеу мерзімі бір жылға дейінгі МБҚ кірістілігі өтеу мерзімі 10 жыл МБҚ кірістілігінен асып түсті.

Қисық нысанының құбылмалылығын төмендету және сегментте реттеушілік ықпалдың әсерін бір жылға дейін шектеу мақсатында, 2022 жылғы 5 сәуірде KASE нарықтық тәуекелдер комитеті ТАУ параметрін іздестіру шегін 1-ден 2-ге дейінгі диапазонға дейін өзгерту туралы шешім қабылдады. Бұрынғы диапазон 0,076-дан 1-ге дейін болды. Сонымен бірге, Комитет 2022 жылғы 06 сәуірден бастап мерзімділік диапазондар санын 4-тен 6-ға дейін ұлғайтты.

2.10-график *Кірістілік қисығы ұзақ мерзімді сегментте тегіс болып қалуда*
МБҚ кірістілік қисығы (спот)

Дереккөзі: KASE

Қисықтың оң еңісі қысқа мерзімді аралықта өсуі байқалған қарашаны қоспағанда, 2021 жылдың екінші жартысында төмендеді. Орта және ұзақ мерзімді сегменттегі қисықтың нысаны тегіс болып қала береді. МБҚ нарығының 2021 жылы ақша-кредит саясатының пайыздық арнасының бірінші буыны ретіндегі өз функциясын орындауы жеткіліксіз тиімді болды, бұл тұтастай алғанда жүргізілетін ақша-кредит саясатының тиімділігін төмендетеді.

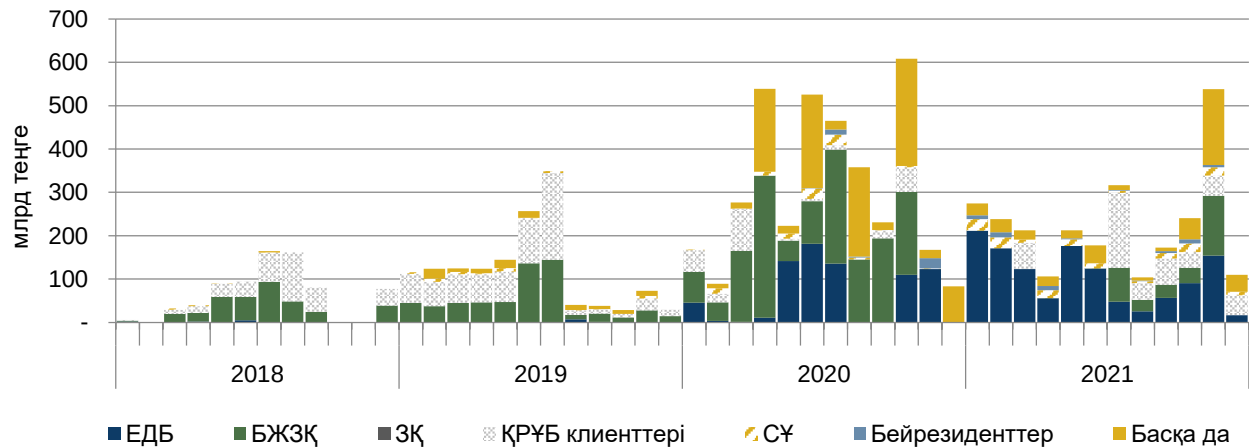
2019 жылы кірістілік қисығын құрудың жаңа моделіне көшу бағалау құралы ретінде ашықтық деңгейін арттырды және өтімділікті одан әрі арттыруға мүмкіндік береді. Алайда, кірістілік қисығы әлі де өтімді емес нарықта байқаулар бойынша құрылып жатқанда, оның нарыққа қатысушылардың ұзақ мерзімді қорлардың құнына қатысты күтулерін тиімді көрсету қабілеті жеткіліксіз болып қалуда. Екінші жағынан, мұны біле отырып, нарыққа қатысушылар нарықтық баға белгілеу үшін басқа құралдар мен өнімдерге бағдар ретінде кірістілік қисығына аз сенеді. Қор нарығы дамыған елдерден айырмашылығы, Қазақстанда бизнесті қаржыландыру көбінесе банк жүйесі арқылы жүргізіледі, ол үшін негізгі бағдар реттелетін қысқа мерзімді мөлшерлемелер болып табылады. Осылайша, МБҚ нарығының өтімділік дәрежесі монетарлық саясаттың трансмиссиялық тетігінің тиімділігіне тікелей әсер етеді.

2.2 МБҚ ұстаушылар

Қаржы министрлігінің борышына негізгі сұраныс екінші деңгейдегі банктердің есебінен қалыптасты. Ерікті инвесторлардың ішінен нарыққа бейрезиденттер және сақтандыру ұйымдары қатысты, алайда олардың үлесі шамалы. Нарыққа қатысушылар тарапынан қызығушылық нәтижесінде ұстаушылар бөлінісінде каптивті инвесторлардың шоғырлануы біршама төмендеді.

2.11-график *Орташа өтеу мерзімі бар МБҚ орналастыру көлемі ұлғайды*

Ұстаушылар бөлінісінде ҚР Қаржыминінің МБҚ орналастыру көлемі

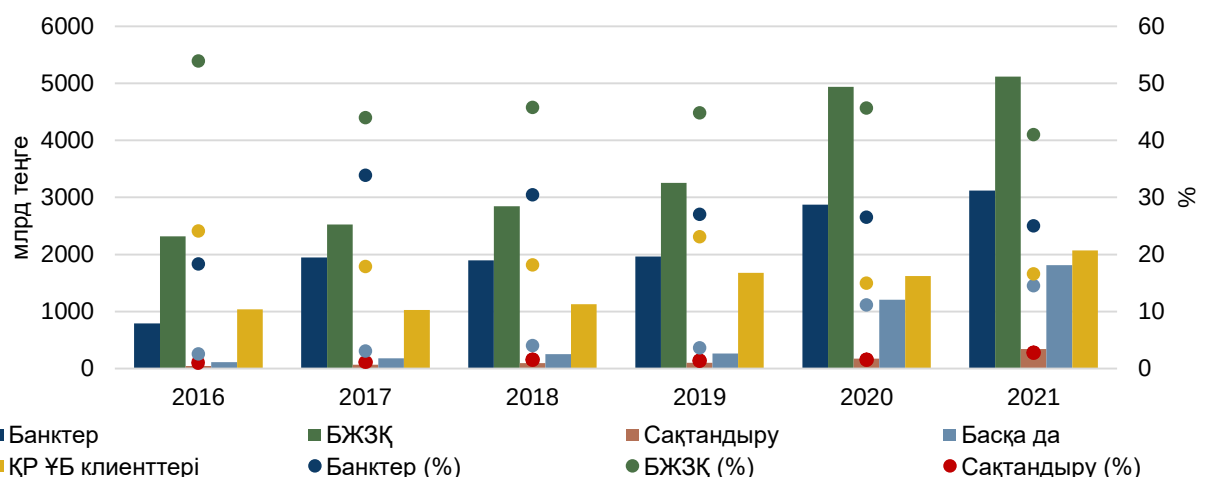
Дереккөзі: БҚОД

Ескерту: 1) «Басқалары» инвесторының түріне брокер-дилерлер, инвестициялық қорлар, жеке адамдар, мемлекеттік ұйымдар, басқа да заңды тұлғалар және зейнетақы қорларының меншікті активтері енгізіледі; СО - сақтандыру ұйымдары

2021 жылы МБҚ бастапқы нарығындағы негізгі сатып алушылар банктер болды, олардың үлесі 46,4%, БЖЗҚ үлесі 11,5%, СҰ – 6,4%, бейрезиденттер – 2%, ҚР ҰБ клиенттері – 17%, өзгелері – 16,7%-ды құрады.

2.12-график *Борышты ұстаушылар құрылымындағы БЖЗҚ мен банктердің үлесі жоғары болып қалуда*

ҚР Қаржымині МБҚ борышын ұстаушылар

Дереккөзі: БҚОД

Ескерту: 1) «Басқалары» санатына басқа да заңды тұлғалар, жеке тұлғалар, атаулы ұстаушылар, брокер-дилерлер, бағалы қағаздар нарығының басқа да лицензиаттары кіреді

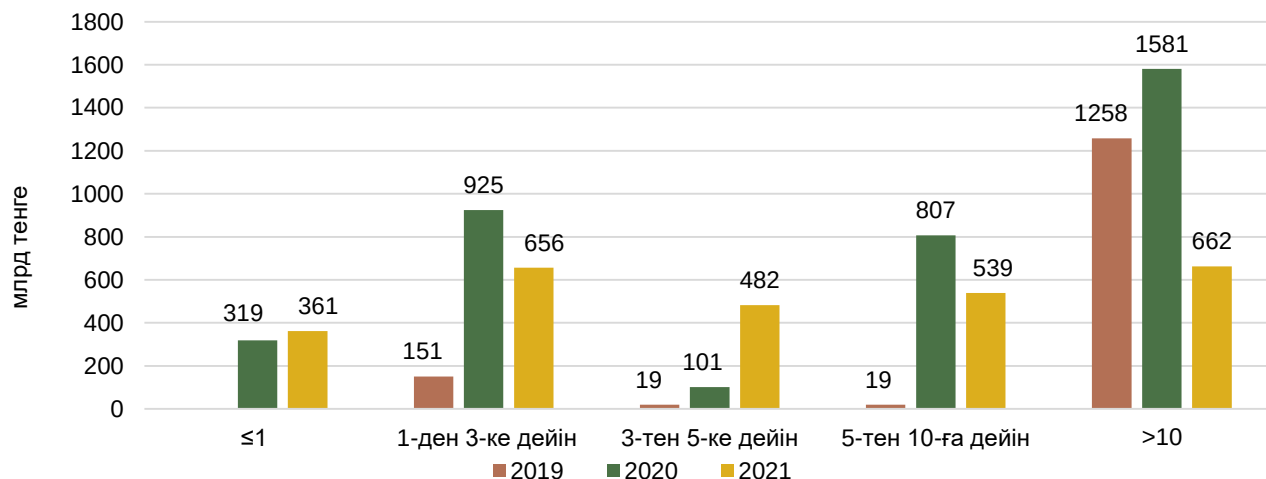
ҚР МБҚ сұраныстың жоғары шоғырлану проблемасы өзекті болып отыр. Мәселен, БЖЗҚ мен ҚРҰБ басқаруындағы қорлар ұстап қалатын шығарылымдардың көпшілігінде үлес жартысынан астамын құрайды. Қысқа мерзімді қағаздарды белсенді

орналастыруға қарамастан, Қаржыминінің борышын ұстаушылар құрылымындағы банктердің үлесі шамалы төмендеді, бұл ретте сақтандыру ұйымдарының үлесі едәуір өскенін көрсетті.

ҚР МБҚ борышын ұстаушылар құрылымындағы банктердің үлесі 2022 жылғы 1 қаңтарда 25,04%-ды (бір жыл бұрын 26,6%-ды), БЖЗҚ – 41,05%-ды (бір жыл бұрын 45,7%-ды), сақтандыру ұйымдары – 2,7%-ды (бір жыл бұрын 1,6%-ды), басқалары – 14,6%-ды (бір жыл бұрын 11,1%-ды), ҚР ҰБ клиенттері – 16,6%-ды (бір жыл бұрын 15%-ды) құрады.

2.13-график **Орташа өтеу мерзімі бар МБҚ орналастыру көлемі ұлғайды**

Мерзімділігі бөлігінде бастапқы нарықта ҚР Қаржыминінің МБҚ орналастыру көлемі

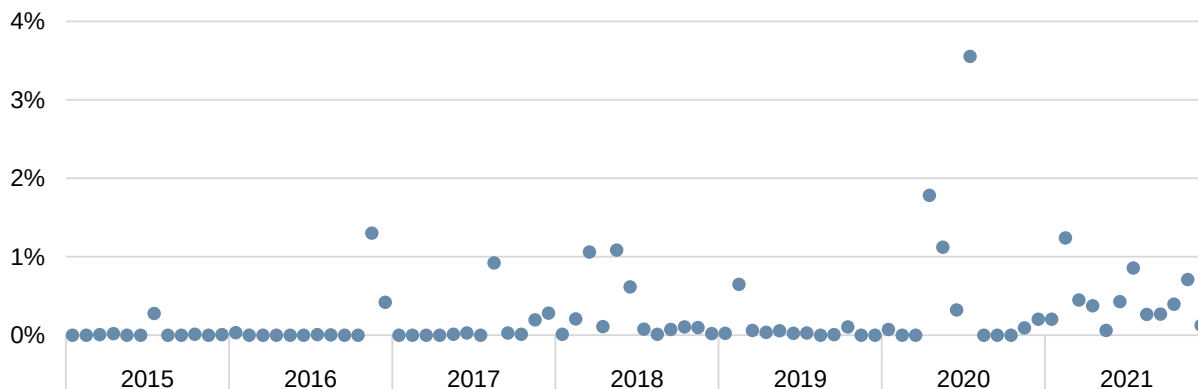
Дереккөзі: KASE

Мерзімділігі бөлігінде бастапқы орналастыру динамикасы 2021 жылы 3 жылдан 5 жылға дейін кем дегенде 1 жыл мерзіммен орналастыру көлемінің өсуімен және қалған санаттар бойынша орналастыру көлемінің төмендеуімен сипатталады. 3 жылдан 5 жылға дейінгі мерзіммен орналастыру үлесі 3-тен 18%-ға дейін өсті, 10 жылдан жоғары мерзіммен орналастыру үлесі 42-ден 25%-ға дейін қысқарды.

Осылайша, 2020 жылы байқалған ҚР Қаржымині МБҚ бастапқы нарығындағы орналастыру көлемінің теңгерімсіздігі 2021 жылы түзетілді. ҚР Қаржы министрлігі жүргізген орналастыру тәртібін арттыру бойынша жұмыс осы аспектіде оң нәтиже берді.

2.14-график **МБҚ нарығында төмен өтімділік сақталады**

ҚР Қаржымині МБҚ айлық айналымдылығы

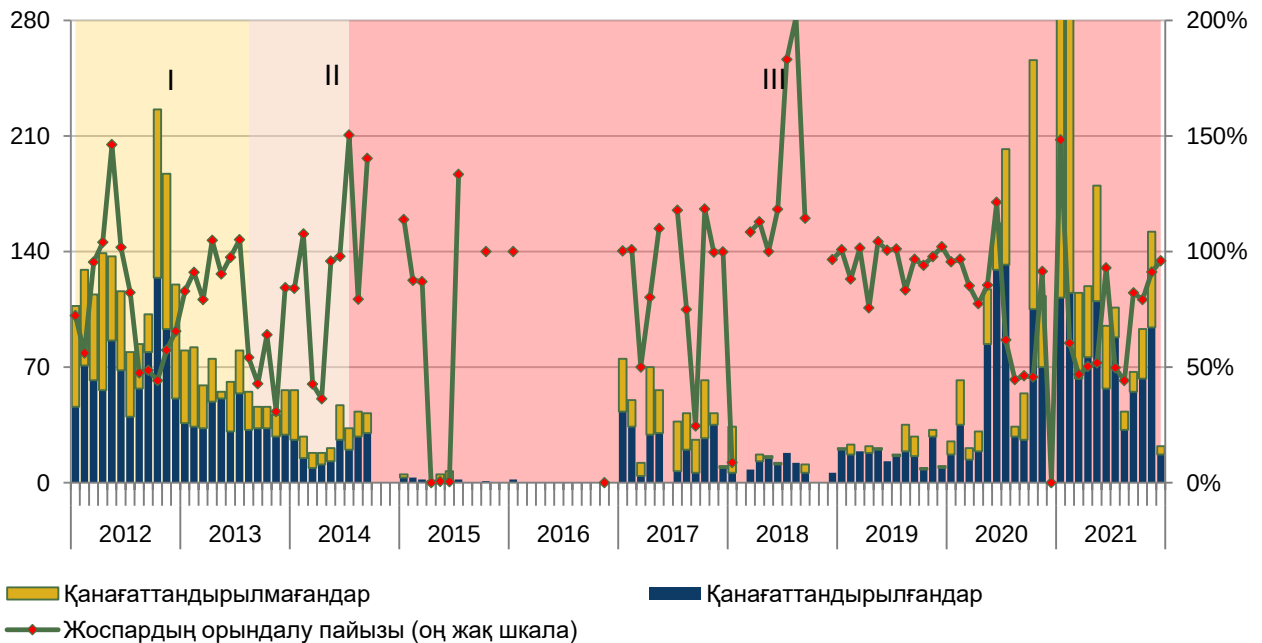
Дереккөзі: БҚОД

Ескерту: көрсеткіш айына қайталама нарықтағы операциялардың айдың басындағы орналастырылған көлемге қатынасы ретінде есептелген

ҚР МБҚ нарығының өтімділігі төмен. Бастапқы нарықтың едәуір көлеміне қарамастан, қайталама нарықта мәмілелер өте сирек жасалады. Осылайша, ҚР Қаржымині МБҚ айлық айналымдылықтың ең жоғары мәні 2021 жылы 1,2%-ды құрады, бұл ретте 12 айдың 11-інде бұл көрсеткіш 1%-дан төмен болды.

2.15-график *Қанағаттандырылған өтінімдердің арақатынасы нарықтағы қызығушылық пен бәсекелестіктің өсуін көрсетеді*

Жоспардың орындалу пайызы 2021 жылдың соңына қарай тұрақтанды

Дереккөзі: KASE

Ескерту: 1) Жүйе құраушы банк оның қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде 2017 жылғы шілдеде сатып алған МБҚ іріктеуден алып тасталды; 2) Жоспардың орындалу пайызы нақты орналастырылған көлемнің МБҚ жарияланған көлеміне арақатынасы ретінде есептеледі; 3) I - жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының кезеңі; II - біріктіру кезеңі; III – БЖЗҚ кезеңі.

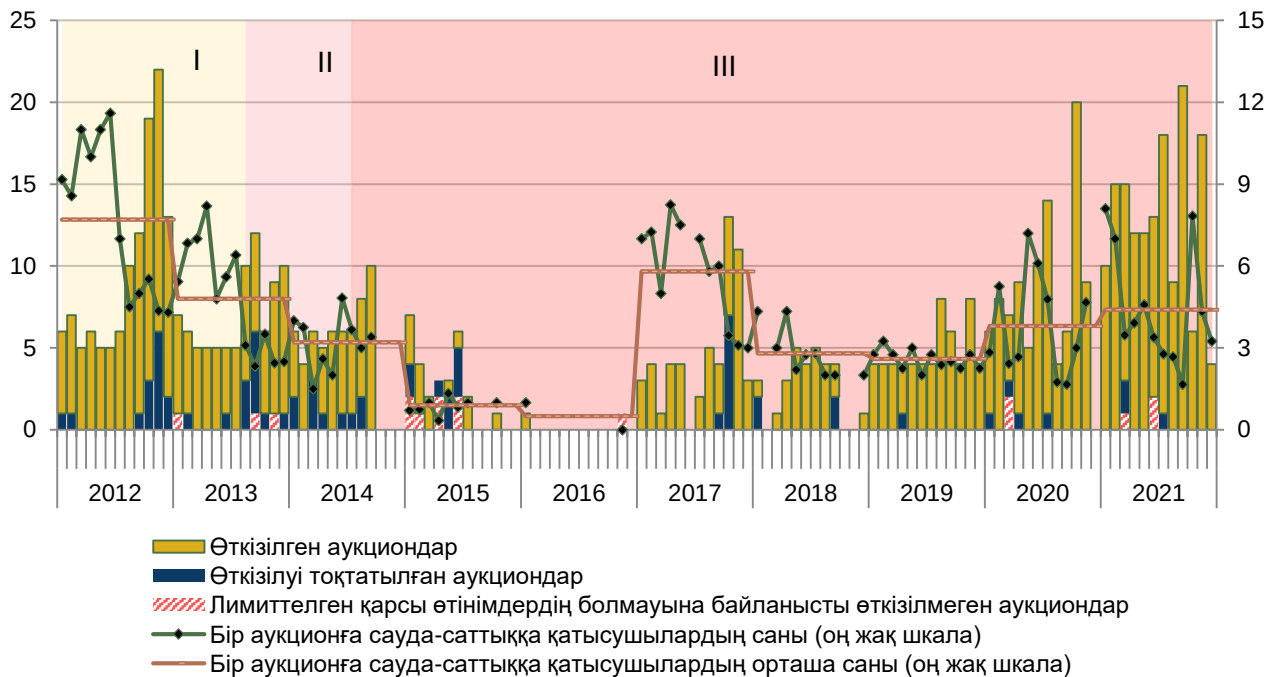
2021 жылы қанағаттандырылған өтінімдердің орташа айлық саны 73-ті (2020 жылы 55-ті) құрады. 2021 жылы қанағаттандырылмаған өтінімдердің орташа айлық саны 57-ні (2020 жылы 34-ті) құрады.

Қанағаттандырылған өтінімдер санының өсуі және жоспардың орындалу пайызының жоғары деңгейде сақталуы нарыққа қатысушылар тарапынан қызығушылықтың артуы туралы белгі береді. Дегенмен, нарықтың өтімділігін арттыру мәселесі одан әрі даму үшін негізгі мәселелердің бірі болып қала береді.

Жоспарды орындау пайызының құбылмалылығы Қаржы министрлігі жариялаған көлемді орындауға нарыққа қатысушылардың сенім деңгейін төмендетеді. Болашақта осы көрсеткішті тұрақтандыру Қаржы министрлігінің мөлшерлеме бойынша бөлу қағидатын емес, көлемдерді қанағаттандыру қағидатын жүзеге асыруы туралы белгі беретін болады.

2.16-график Сауда-саттық қатысушыларының орташа жылдық саны нарықтың өсіп келе жатқан мүдделілігін көрсетеді

Өткізілуі тоқтатылған аукциондар санының болуы ҚР Қаржыминінің нарықпен жұмыс істеуге дайындығы туралы белгі береді

Дереккөзі: KASE

Ескерту: 1) Жүйе құраушы банк оның қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде 2017 жылғы шілдеде сатып алған МБҚ іріктеуден алып тасталды; 2) Бір аукционға сауда-саттыққа қатысушылардың саны аукциондарға қатысушылар санының аукциондар санына арақатынасы ретінде есептеледі; 3) Сауда-саттыққа қатысушылардың орташа жылдық саны бір аукционға сауда-саттыққа қатысушылардың орташа саны ретінде есептеледі.

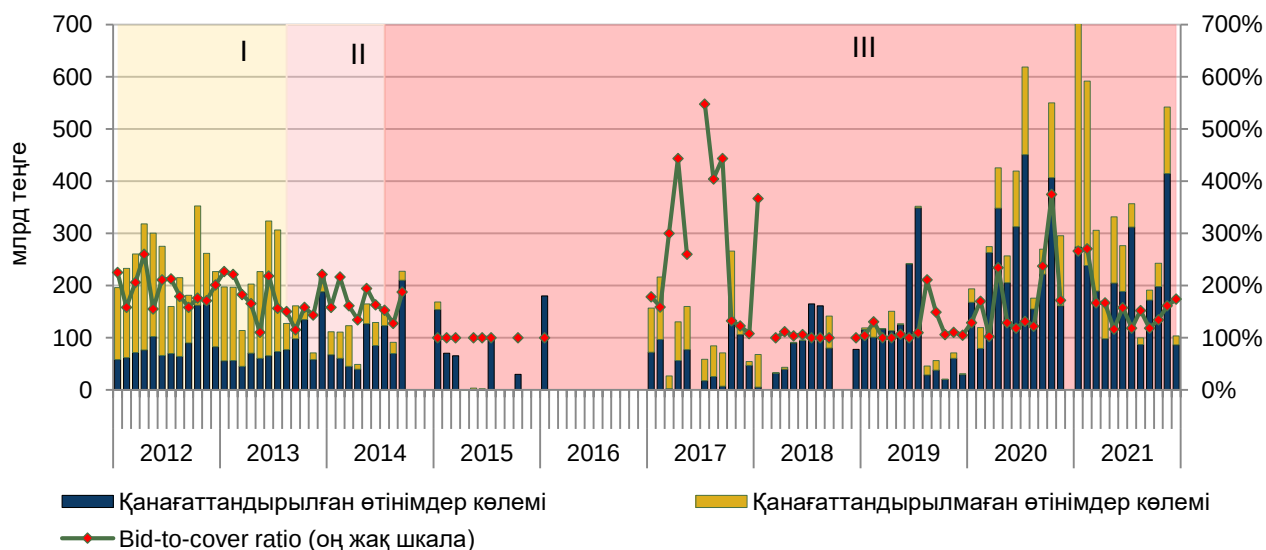
2.16-график өткен аукциондардың бір аукционға сауда-саттыққа қатысушылар санының өсу динамикасын көрсетеді, сондай-ақ 2021 жылы аукциондарды өткізбеу жиілігінің жоғары емес деңгейде сақталғанын көрсетеді, бұл оң аспект болып табылады. Сауда-саттыққа қатысушылардың орташа жылдық саны 2021 жылы 4,4-ті құрады, бұл көрсеткіш 2020 жылы 3,8-ді құрады.

2021 жылы өткізілуі тоқтатылған аукциондардың болуы Қаржы министрлігінің нарық қатысушыларымен консенсусы әлі де жеткіліксіз деңгейде екенін көрсетеді. Мысалы, 2021 жылы лимиттелген қарсы өтінімдердің болмауына байланысты өткізілуі тоқтатылған аукциондардың, сондай-ақ өткізілмеген аукциондардың жиынтық саны – 6, 2020 жылы – 6, 2019 жылы – 1 болды (2.16-график).

2020 жылы айтарлықтай өсім көрсеткен қанағаттандырылған өтінімдер көлемі 2021 жылы да жоғары деңгейде сақталды. Бұл ретте қанағаттандырылмаған өтінімдер көлемі 2021 жылы 77,6%-ға өсті (2021 жылы 1,47 трлн теңге, 2020 жылы 828 млрд теңге), бұл нарықтағы бәсекелестіктің өсуі, сондай-ақ нарыққа қатысушылар тарапынан қызығушылықтың өсуі туралы хабарлайды.

2.17-график 2021 жылғы құбылмалылыққа қарамастан, қанағаттандырылмаған өтінімдер көлемі өсімді көрсетті

Bid-to-cover ratio көрсеткіші бастапқы нарықта өсіп келе жатқан бәсекелестікті көрсетеді

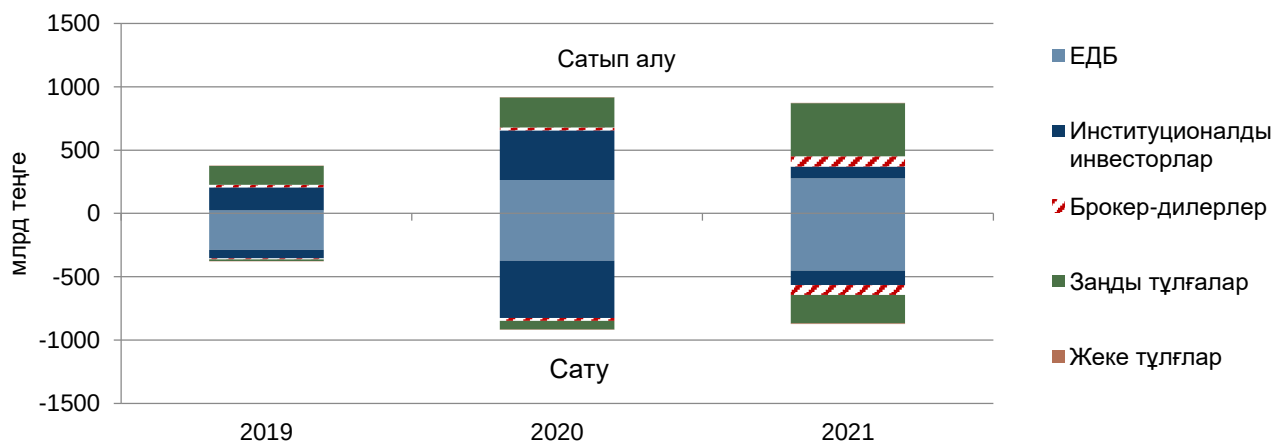
Дереккөзі: KASE

Ескерту: 1) Жүйе құраушы банк оның қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде 2017 жылғы шілдеде сатып алған МБҚ іріктеуден алып тасталды; 2) Bid-to-cover ratio бір айда ҚР ҚМ МБҚ орналастырудың әрбір аукционы бойынша қанағаттандырылған өтінімдерге барлық белсенді өтінімдер санының орташа өлшенген (орналастырудың жарияланған көлемі бойынша) арақатынасы ретінде есептеледі; 3) Bid-to-cover ratio есептеу үшін өткізілген сауда-саттықтағы белсенді өтінімдердің саны бойынша ғана деректер ескерілді; 4) I – жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының кезеңі; II – біріктіру кезеңі; III – БЖЗҚ кезеңі.

Қанағаттандырылмаған өтінімдердің жоғары көлемі жоспарланған тарту көлеміне қол жеткізілмеген аукциондарда да байқалды. Бұл аукциондарда Қаржы министрлігі әлемдік тәжірибеде болғандай жоспарланған көлемді тарту емес, мөлшерлемені таргеттеуді жалғастыратынын көрсетеді. Бір мезгілде негізгі фискалдық және түйінді монетарлық құрал болып табылатын мемлекеттік борыштың тиімділігін арттыру мәселесі бүкіл қаржы секторының және тұтастай алғанда экономиканың дамуы мен тұрақтылығын айқындайды.

2.18-график ҚР МБҚ қайталама нарығындағы көлем 2020 жылы өсуден кейін тұрақтанды

Ұстаушылар бөлінісінде ҚР Қаржымині МБҚ қайталама нарығындағы көлемдер

Дереккөзі: KASE

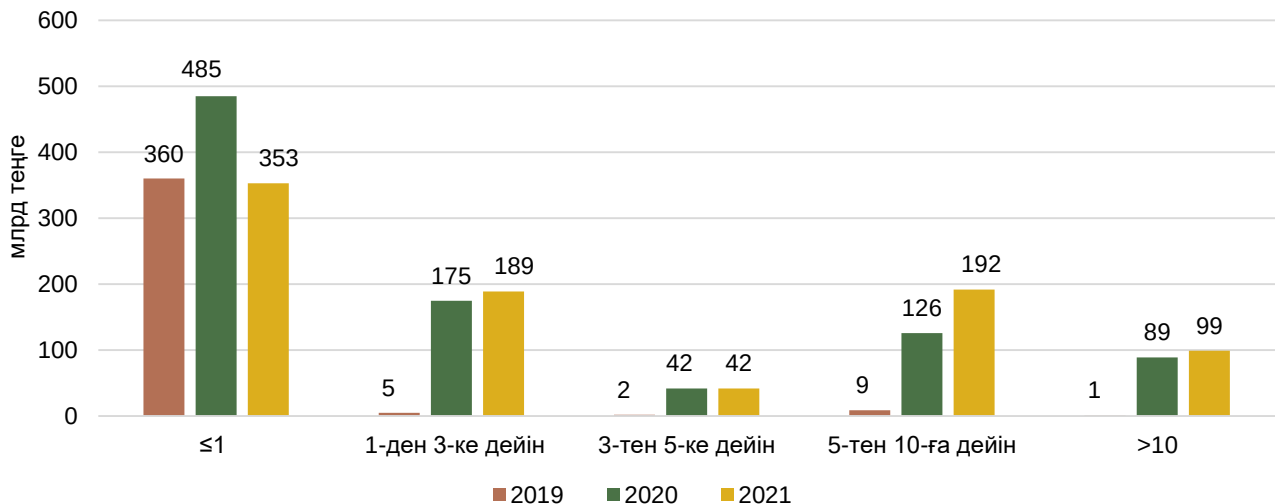
Ескерту: МБҚ ұйымдасқан нарығының мәмілелері көрсетілген

2021 жылы қайталама нарықтағы сауда көлемі 874,4 млрд теңгені құрады, бұл 2020 жылға қарағанда 4,6%-ға төмен. Сатып алу жағында заңды тұлғалардың үлесі өсті (2020 жылғы 26%-дан 2021 жылы 48%-ға дейін), институционалдық инвесторлардың үлесі қысқарды (2020 жылғы 42,7%-дан 2021 жылы 10,9%-ға дейін). Сату жағында заңды тұлғалардың үлесі өсті (2020 жылы 7%-дан 2021 жылы 26%-ға дейін), институционалдық инвесторлардың үлесі төмендегенін (2020 жылы 49,4%-дан 2021 жылы 12,8%-ға дейін) көрсетті.

Жеке тұлғалардың 2021 жылы ҚР ҚМ МБҚ қайталама нарығындағы белсенділігі назар аударарлық. Осылайша, жеке тұлғалардың сатып алу көлемі 2021 жылы 3 есеге өсіп, 2,7 млрд теңгені, сату көлемі – 4,7 трлн теңгені (өсім 9,4 есе) құрады. Бұл ретте сатып алу құрылымында да, сол сияқты сату құрылымында да жеке тұлғалардың үлесі 1%-дан аспағанына қарамастан, 2021 жылы бастапқы нарықтағы жеке тұлғалар көлемінің өсуі аясында болашақ жылдары қайталама нарықтағы жеке тұлғалар белсенділігінің жоғары әлеуеті сақталады. Мысалы, 2021 жылы бастапқы нарықтағы жеке тұлғалардың көлемі 2 млрд теңге (өсім 42 есе, көлемі 2020 жылы – 48 млн теңге) болды.

2.19-график *Орташа өтеу мерзімі бар МБҚ орналастыру көлемі ұлғайды*

Мерзімділігі бөлігінде ҚР МБҚ қайталама нарығындағы көлемдер

Дереккөзі: KASE

Қайталама нарықта өтеуге дейінгі мерзімдер бойынша бөлу кезінде өтеу мерзімі бір жылға дейінгі бағалы қағаздармен сауда-саттық үлесінің 2021 жылы 53%-дан 40%-ға дейін төмендеуі байқалады. Сауда-саттық көлемінің неғұрлым өсуі 5 жылдан 10 жылға дейінгі аралықты бағалы қағаздармен байқалады (осы қағаздармен сауда-саттық үлесі бір жыл ішінде 14%-дан 22%-ға дейін өсті).

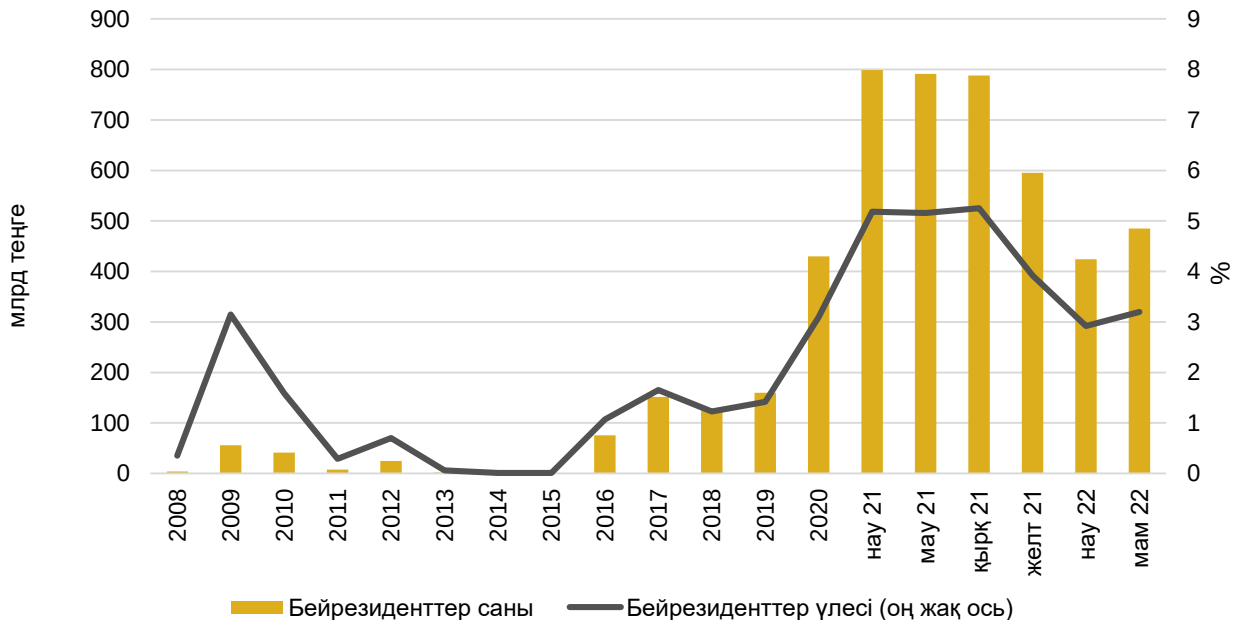
Қазақстандық МБҚ нарығының тартымдылығын арттыру жөніндегі іс-қимыл тұрғысынан алғанда 2021 жыл шетелдік инвесторлар үшін айтарлықтай нәтижелі болып шықты. Нәтижесінде 2021 жылғы қыркүйекте Қазақстанның мемлекеттік облигациялары FTSE Frontier Emerging Markets Government Bond Index индексіне енгізілді. Бұдан басқа J.P. Morgan 2021 жылдың ортасында Қазақстанның борыш нарығы J.P. Morgan GBI-EM дамушы нарықтар облигацияларының жаһандық индексіне Қазақстан Республикасының МБҚ әлеуетті қосу үшін «радар астындағы тізімге» қосылғанын хабарлады.

МБҚ нарығына қолжетімділікті оңайлату үшін DvP-да (Delivery versus Payment) Clearstream-мен FoP-тың (Free of Payment) халықаралық желісі шеңберінде есеп айырысулар жүргізу процесі түрлендірілді.

ҚР МБҚ нарығының халықаралық индекстерге қосылуы халықаралық инвесторлардың қызығушылығы мен назарының артып келе жатқанын көрсетеді. Осы бағыттағы жұмысты жалғастыру ҚР МБҚ нарығын дамыту үшін қажет.

2.20-график Бейрезиденттердің көлемі 2021 жылғы қазанда тарихи ең жоғары көрсеткіштерге қол жеткізгеннен кейін төмендегенін көрсетеді

ҚР МБҚ құрылымындағы бейрезиденттердің үлесі

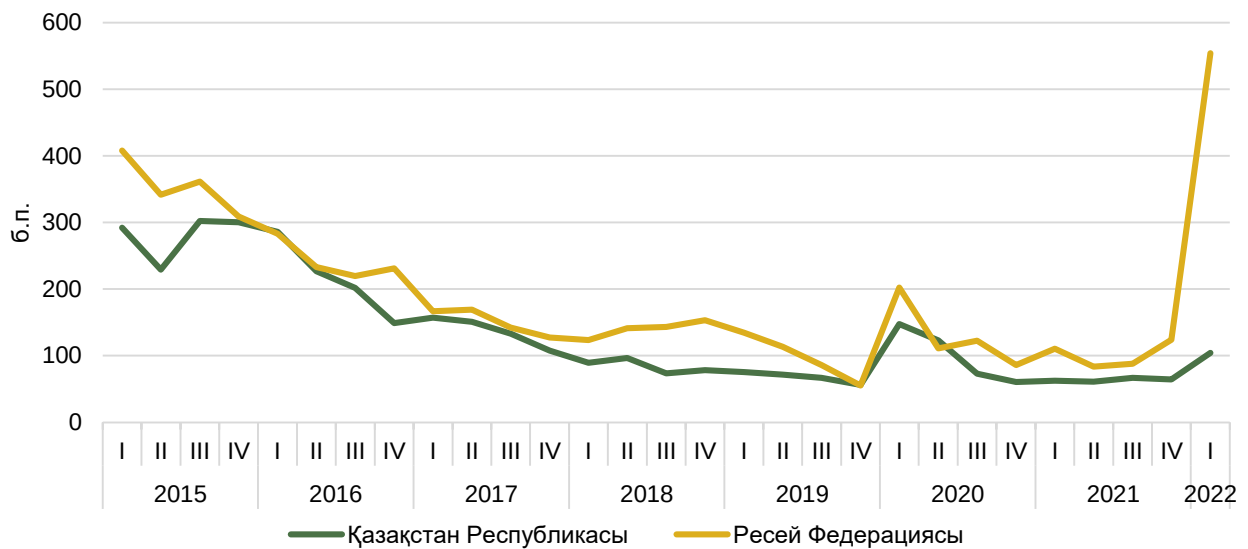

Дереккөзі: БҚОД, ҚР ҰБ есептері

2016 жылдан бастап МБҚ ұстаушыларының бейрезиденттері үлесінің өсуі байқалып, 2021 жылдың қазан айында тарихи ең жоғары 5,6% немесе 863,1 млрд теңгеге жетті. Алайда, 2021 жылдың қазанынан бастап бейрезиденттер үлесінің төмендеуі байқалады. Осылайша, 2022 жылдың 1 сәуірдегі үлесі 2,9% немесе 424 млрд теңгені құрады. 2022 жылы АҚШ Федералдық резервтік жүйесінің ақша-кредит саясатының күтілетін қатаңдатылуы перспективада бейрезиденттердің үлесіне қысым жасайтын болады. Мәселен, 2018 жылы АҚШ АКС қатаңдатылған жағдайда МБҚ ұстаушылары бейрезиденттерінің үлесі 2018 жылғы наурыздағы 4,5%-дан (2018 жылғы ең жоғары мән) 2018 жылғы қарашада 1,05%-ға дейін төмендеді (кемінде бір жыл ішінде). Бұл ретте 2022 жылдың екінші жартысында сұраныстың арту факторы ресейлік нарыққа бағдарланған инвесторлар болуы мүмкін. Олар үшін теңгедегі құралдар рубльдегі құралдардың проксиіне айналуы мүмкін. Сондай-ақ, 2022 жылғы сәуірден бастап FTSE Frontier Emerging Markets Government Bond Index индексіне ҚР МБҚ-ның енуі техникалық сұранысты жүзеге асыру есебінен бейрезиденттердің нарыққа қатысуына қолдау көрсетуі мүмкін.

ҚР CDS 5Y 2021 жылы 59,8 – 69,9 б.т. аралығында тұрып, салыстырмалы түрде тұрақты динамиканы көрсетті. 2022 жылғы қаңтардан бастап: қаңтарда 70,5 – 83,1 б.т. аралығында болды, ақпанда 79,8 – 137,6 б.т., наурызда 143,3 – 290,6 б.т. өрлемелі динамиканы көрсетті. РФ CDS 5Y 2021 жылы 77,2 – 133,2 б.т. аралығында болды, 2022 жылғы қаңтарда – 248,08 б.т. дейін, ақпанда – 917 б.т. дейін, наурызда – 3471 б.т. өсті, бұл тарихи ең жоғары көрсеткіштер болып табылады. CDS 5Y қаржы құралының тәуекелі үшін сыйлықақыны нарықтың бағалауының көрінісі болып табылады. РФ CDS 5Y бойынша сауда-саттық 26 ақпан – 13 наурыз аралығында тоқтатылды.

2.21-график ҚР және РФ 5 жылдық кредиттік дефолтты своптарының мөлшерлемелері

Дереккөзі: Bloomberg, ҚР ҰБ есептері

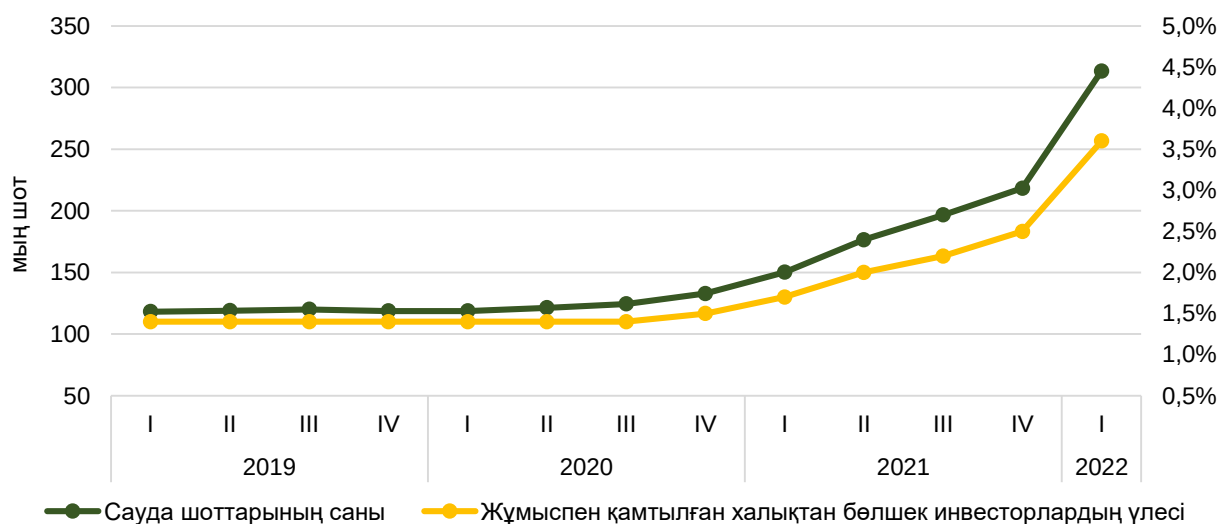
Ескерту: 1) кесте 2015-2022 жж. тоқсан сайынғы, 2022 жылғы 25 ақпандағы жағдай бойынша; 2) 2022 жылғы 25 ақпандағы жағдай бойынша РФ тәуелсіз CDS 5Y-ның мәні 553 б.т., ҚР CDS 5Y 104,3 б.т. құрады.

2020 жылғы қыркүйекте Қаржымині 40 млрд рубль көлеміндегі рубльдік МБҚ-ның үш шығарылымын шығарды, оларды орналастыру Мәскеу биржасында (39,5 млрд рубль) және АИХ-те (0,5 млрд рубль) жүзеге асырылды, сондай-ақ 2021 жылғы маусымда 40 млрд рубль көлеміндегі төрт МБҚ шығарылымы (Мәскеу биржасында 32,24 млрд рубль және АИХ-қа 7,76 млрд рубль). 2021 жылы ФҚО қисықтығына қатысты айтарлықтай жоғары спред Қазақстанның кредиттік дефолттық своптарының (CDS 5Y) неғұрлым төмен мөлшерлемелеріне қарамастан, ФҚО қағаздарымен салыстырғанда ҚР ҚМ рубльдік МБҚ өтімділігі үшін дисконт көрсетті. 2022 жылы ҚР мен РФ-ның CDS 5Y спреді артты.

2021 жылы әлемде бөлшек инвестициялаудың күрт өсуі байқалады. Қазақстан Республикасында сондай-ақ бағалы қағаздарға, оның ішінде МБҚ-ға да инвестициялардың әкелінуі байқалады. 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ҚР Қаржымині МБҚ ұстаушылар құрылымында жеке тұлғаларға 326,9 млн теңге тиесілі (бір жылда 12,5 есе өсім). Бұл өсу үрдісі жеке тұлғалардың қаржылық сауаттылығының өсуін ескерсек, сақталуы мүмкін. Инвестициялардың әкеліну көзі жеке тұлғалардың депозиттер нарығы болуы мүмкін, ол 2022 жылғы 1 қаңтарда 13,2 трлн теңгені құрады.

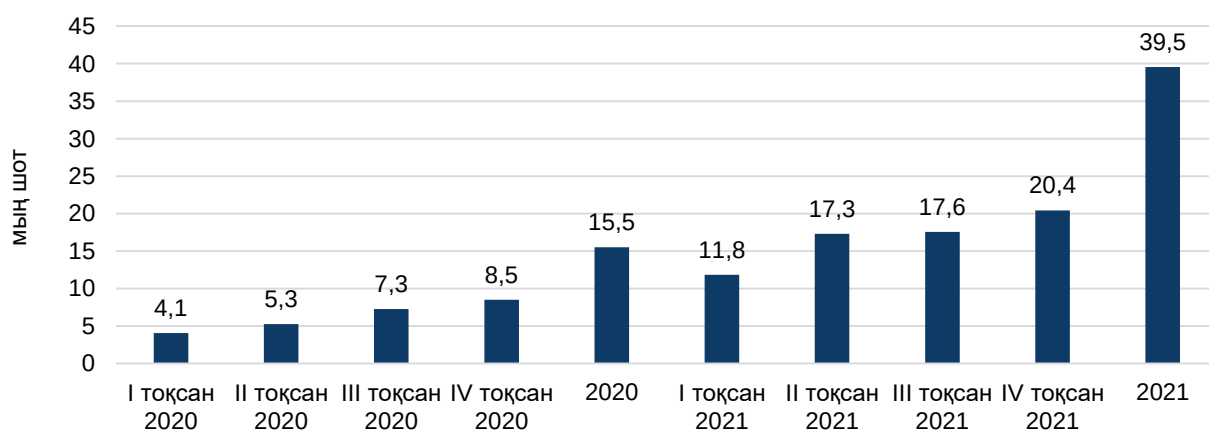
Бокс 7. Бөлшек инвесторлар нарығы

2021 жылы нарыққа бөлшек инвесторлардың келуі байқалады. Мәселен, Орталық депозитарийде тіркелген бөлшек инвесторлардың сауда шоттарының саны 2021 жылы 64%-ға өсіп, 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 218 мыңды құрады (2.22-график).

2.22-график 2021 жылы бөлшек сауда инвесторларының саны артты**ОД жеке тұлғалардың сауда шоттарының саны**

Дереккөзі: KASE

Осу үрдісі 2022 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша 313 мың шотты құрап, 2022 жылғы I тоқсанда да жалғасты. Брокерлік шоттардың барлық иелері-жеке тұлғалардың 48,1%-ын 35 жасқа дейінгі қазақстандықтар, 35,2%-ын 35 жастан бастап-54 жастағы, 16,6%-ын 55 жастан жоғары қазақстандықтар құрады. Кәмелетке толмаған азаматтар шоттарының үлесі 0,1%-дан аспайды.

2.23-график Бөлшек инвесторлардың белсенді шоттарының саны артуда**ОД жеке тұлғалардың белсенді сауда шоттарының саны**

Ескерту: 1) белсенді сауда шотының өлшемі кезең ішінде кем дегенде бір мәміле жасау болып табылады; 2) активті шоттардың жылдық саны тоқсандық мәндердің сомасынан қалыптаспайды, өйткені шоттардың қайталануы алып тасталады

2021 жылы белсенді сауда шоттарының саны 154,8%-ға ұлғайып, 39,5 мың шотты құрады (2.23-график).

Инвесторлық базаның өсуі нарыққа кіру кедергілерінің төмендеуінің, жеке тұлғаны қашықтықтан сәйкестендіру есебінен брокерлік шотты ашу процесінің жеңілдеуінің және жаңа цифрлық брокерлік қосымшалардың пайда болуының арқасында жүреді.

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша акциялар нарығының капиталдандырылуы 28,8 трлн теңгені құрады, 2021 жылы 51%-ға артты, KASE индексі I тоқсаннан бастап әлемдік қор нарықтарындағы динамиканы қайталай отырып, сенімді өсті. 2021 жылғы 18 қарашада индекс бір жылда кезекті рет 3800 тармақтар белгісінен асып, тарихи ең жоғары көрсеткіштерді жаңартты. 2021 жылы KASE индексі 32,6%-ға өсті. 2021 жылы акциялар саудасының көлемі 428,4 млрд теңгені құрап, 2020 жылмен салыстырғанда 82,4%-ға артты.

Бастапқы нарықта орналастыру талаптарының ашықтығы, болжамдығы талаптарын сақтаған кезде МБҚ нарығын дамыту нарыққа қатысушылардың сенімін арттыруға мүмкіндік береді. ҚР МБҚ нарығы тапшылықты қаржыландыру құралы ретінде ҚР ҰҚ-дан трансферттерді тартуды азайту есебінен тәуелсіз активтерді шоғырландыру міндетіне, сондай-ақ шетел валютасындағы борыш үлесін төмендету арқылы елдің нарықтық тәуекелдерге ұшырауын төмендетуге ықпал ете алады.

Бұдан басқа, өтімділікті арттыру үшін қажетті шарттардың бірі нарықтық инвесторлар нарығын дамыту болып табылады.

III. Жылжымайтын тұрғын үй нарығы

2021 жылы бастапқы нарықта да, қайталама нарықта да жылжымайтын мүлік құнының айтарлықтай өскені байқалды. 2020 жылмен салыстырғанда бір айда жасалған сатып алу-сату мәмілелерінің орташа саны екі есе өсті. Жылжымайтын мүлік құнының өсуі және оған сұраныстың артуы аясында 2021 жылмен салыстырғанда 2022 жылы абаттандырылған тұрғын үйді жалдау құны 17,5%-ға өсті. Жылжымайтын мүлік нарығындағы өтімділіктің ұлғайғаны байқалды, ол қайталама нарықтағы мәмілелер санының өсуінен көрінеді.

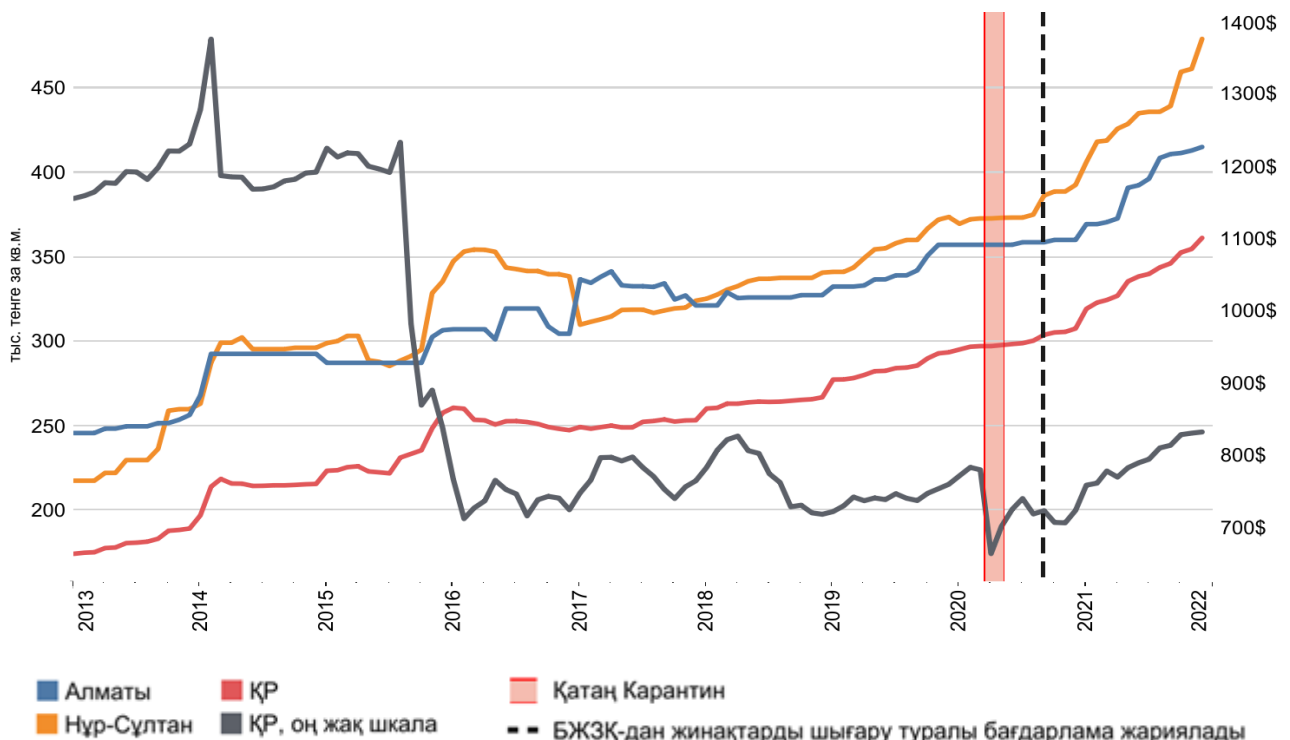
Мәмілелер санының айтарлықтай ұлғаюына халықтың тұрғын үй жағдайын жақсартуға арналған мемлекеттік бастамалар негіз болды. Әлеуметтік бағыттағы мемлекеттік бағдарламалар сұранысты ынталандырады, бірақ ипотекалық кредиттеуде нарықтық баға белгілеуді бұрмалайды, нарықтық мөлшерлемелер бойынша ипотекалық кредиттеуді ығыстырады және жылжымайтын мүлік нарығының бұдан әрі субсидияларға тәуелділігін арттырады. Қалған жеңілдікпен кредиттеу бағдарламаларының қолжетімді болуы халықтың тұтынушылық сұранысына оң әсерін тигізеді, яғни алғашқы баспанасын сатып алады немесе өзінің баспанасын жақсартады.

3.1 Жылжымайтын нарық бағасының динамикасы

2021 жылғы желтоқсанда өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда абаттандырылған тұрғын үйді қайта сату бағасы 34.3%-ға, жаңа тұрғын үйді сату бағасы 16.6%-ға өсті. Абаттандырылған тұрғын үйді жалдау ақысы 17.5%-ға артты. 2021 жылдың соңында Қазақстанда бастапқы тұрғын үйдің 1 шаршы метрінің бағасы 361 мың теңгеге, Алматыда 415 мың теңгеге, елордада 480 мың теңгеге жетті. Бұл ретте бастапқы нарықта да, қайталама нарықта да сату динамикасы өсіп барады.

3.1-график 2021 жылы жылжымайтын мүліктің бастапқы нарығындағы орташа бағалар ұлттық валютада және шетелдік валютада айтарлықтай өсті

ҚР-да бастапқы тұрғын үйдің шаршы метрінің орташа бағасы

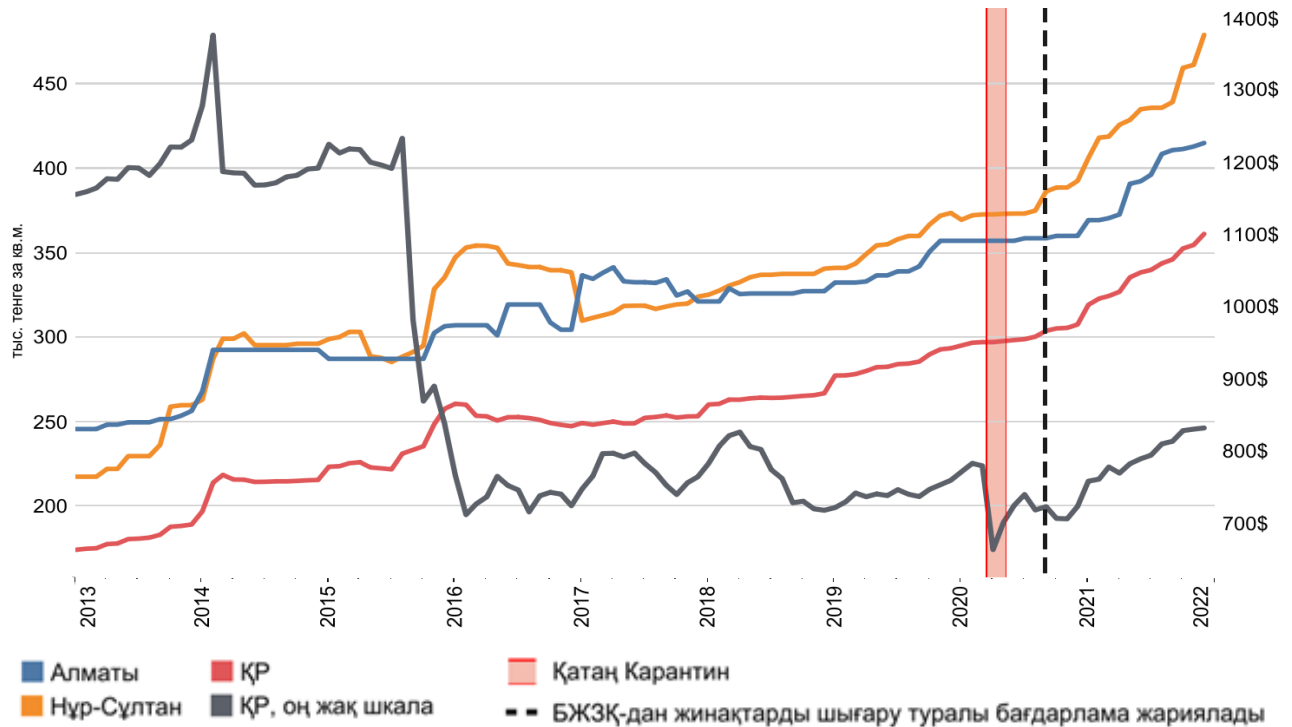

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

Бұл ретте, қайталама нарықта Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларындағы жылжымайтын мүлік бағасы бастапқы нарыққа қарағанда біраз жоғары, ал еліміздің барлық жерінде бастапқы тұрғын үйдің бағасы қайталама нарықтағы бағадан едәуір жоғары.

3.2-график 2021 жылы жылжымайтын мүліктің қайталама нарығындағы орташа бағалар ұлттық валютада және шетелдік валютада айтарлықтай өсті

ҚР-да қайталама тұрғын үйдің шаршы мертінің орташа бағасы

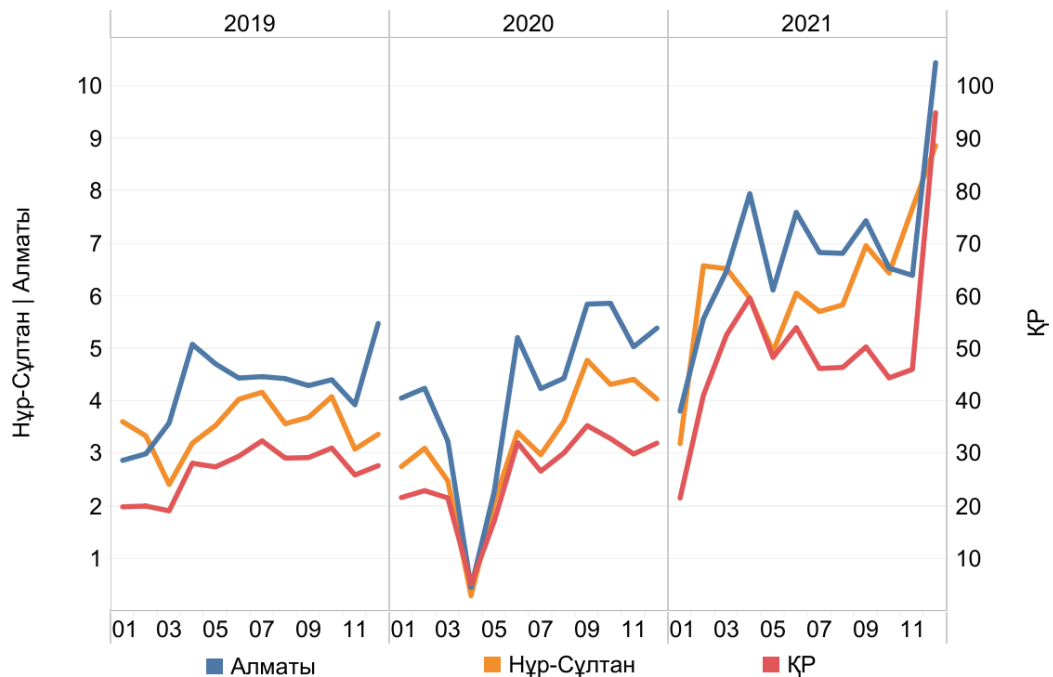
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

Жылжымайтын мүлік нарығы барынша өтімді болып барады, ол қайталама нарықтағы мәмілелер санының өсуінен көрінеді. 2020 жылмен салыстырғанда 2021 жылы бір айда жасалған сатып алу-сату мәмілелерінің орташа саны шамамен 26 мәміледен 50 мың мәмілеге дейін 2 есе өсті.

Мәмілелер санының айтарлықтай өсуі тұрғын үй жағдайын жақсарту үшін Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан шекті мәннен асатын зейнетақы жинақтарының бір бөлігін мерзімінен бұрын алуға мүмкіндік беруге және 2021 жылғы қаңтарда тұрғын үй сатып алуға арналған жеңілдікті бағдарламаларының көбеюіне байланысты болды. Бұл ретте, 2020 жылғы наурызда COVID-19 пандемиясы аясында қатаң карантиндік шараларды енгізу кезінде мәмілелер саны күрт төмендеді.

3.3-график 2019-2020 жылдармен салыстырғанда транзакциялар жалпы айтарлықтай ұлғайған кезде 2021 жылғы ақпан мен желтоқсанда мәмілелер санының күрт өскені байқалады

Жылжымайтын мүлік нарығындағы сатып алу-сату мәмілелері санының динамикасы

Оның үстіне, 2022 жылдан бастап зейнетақы жинақтарын алу үшін шекті мәннің өсетіні туралы хабарландыруға байланысты жасалған мәмілелер саны 2021 жылғы желтоқсанда барлық өңірлерде айтарлықтай өсіп, ел аумағында шамамен 95 мың мәнге жетті.

3.2 Тұрғын үй құрылысы

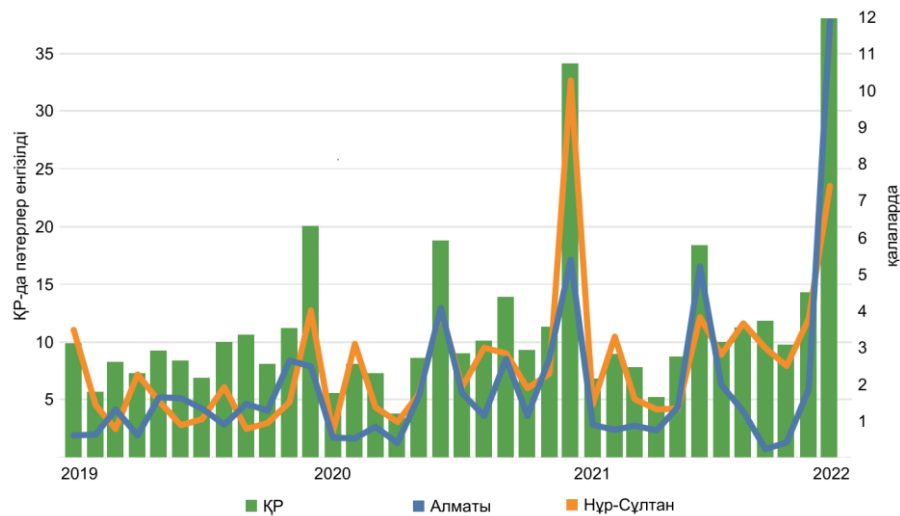
2021 жылғы қаңтар-желтоқсанда тұрғын үй құрылысына шамамен 2,4 трлн теңге жұмсалды, бұл 2020 жылға қарағанда 19,1%-ға артық. Бұл ретте, тұрғын үй ғимараттарының жалпы аумағының шамамен 17 млн шаршы метрі пайдалануға берілді, бұл 2020 жылмен салыстырғанда 11,4%-ға артық. Пайдалануға берілген жалпы тұрғын үй аумағының үштен бірінен астамы Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларына тиесілі, тиісінше 18,8% және 15,4%. 3-орынды 7,08%-бен Маңғыстау облысы алады. 2020 жылғы наурыздағы пандемия аясында айтарлықтай төмендегеніне қарамастан, соңғы 2 жылда пайдалануға берілген тұрғын үй аумағының саны күрт өсті.

2020 жылғы деректермен салыстырғанда тұрғын үйдің жалпы аумағының 1 шаршы метрін салуға жұмсалатын орташа нақты шығын* <арнайы және басқа тұрғын үй ғимараттарын есепке алмағанда> 2021 жылғы қаңтар-желтоқсанда бір ш.м. үшін 129.4 мың теңгеге жетіп, 5,97%-ға өсті, оның ішінде халық өзі салған үйлердің бір ш.м. үшін 133.7 мың теңгеге дейін тиісінше 1,44%-ға ұлғайды.

Тұрғын үй ғимараттарының жалпы санынан шамамен 42 мың жеке және 1.7 мың көппәтерлі тұрғын үй пайдалануға берілді. Барлық меншік нысанындағы ұйымдар 151 мың пәтер салды. Пәтерлердің 42%-дан астамы, тиісінше 36 мың және 27,5 мың пәтер Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларына тиесілі.

3.4-график 2019 жылғы желтоқсаннан бастап бүкіл республика бойынша берілген пәтерлер санының жарты жылдық маусымдық өсуі байқалады

Тұрғын үйлерде берілген пәтерлер санының динамикасы, мың

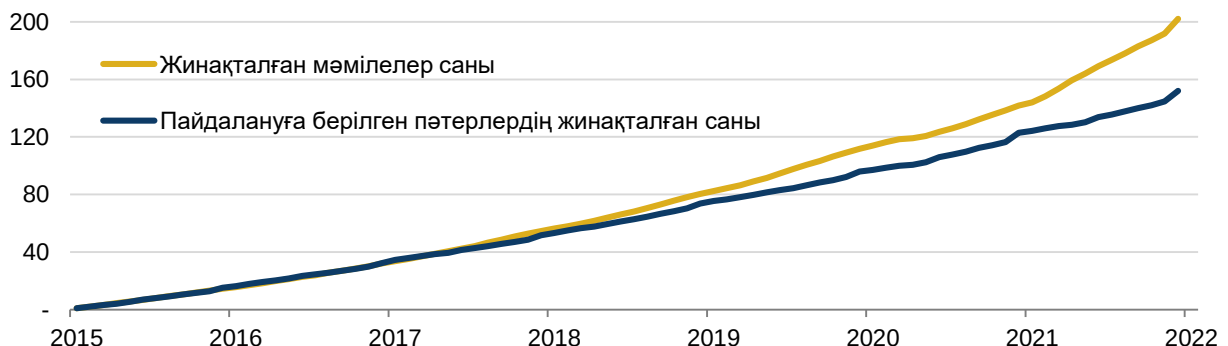
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Жылжымайтын тұрғын үй нарығындағы теңгерімділікті талдау үшін біз көппәтерлі үйлердегі тұрғын үйге деген сұраныс пен ұсыныстың динамикасын зерттедік. Сұраныс метрикасы ретінде 2015 жылдың басынан бері транзакциялар санының жиынтығы пайдаланылады. Сәйкесінше, ұсыныстың метрикасын өлшеу ретінде 2015 жылдың басынан бері көппәтерлі үйлерде пайдалануға берілген тұрғын үй аумағының жиынтығы пайдаланылады.

2018 жылдың соңына дейін транзакциялар санының өсуімен бірге енгізілген аумақтың шамалас өсуі қатар жүрді, бұл сұраныс пен ұсыныс теңгерімін сақтады. Бірақ, 2019 жылдан бастап сұраныс пен ұсыныс метрикаларында айырмашылықтың артқаны байқалады. 2021 жылдың соңына қарай сұраныс метрикасы 202-ге дейін өсті, ал ұсыныс метрикасы 167-ге ғана жетті.

3.5-график 2019 жылдан бастап жылжымайтын мүлік нарығында сұраныс пен ұсыныс арасында теңгерімсіздік байқалады

2015 жылғы қаңтардағы көрсеткіштердегі транзакциялар саны мен енгізілген пәтерлер аумағының жиынтығы

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2021 жылы нақты ЖІӨ өсімі 2017-2019 жылдардағы деңгейге жетіп, 4.1% болды. 2019 жылдан бері құрылыс секторы нақты ЖІӨ-нің өсуіне елеулі үлесін қосып келеді әрі шамамен 1%-ды құрайды. COVID-19 пандемиясы экономиканың басқа секторлары сияқты құрылыс секторына аса теріс әсер еткен жоқ, бұл 2020 жылы нақты ЖІӨ-нің

2.5%-ға дейін құлдырауын бәсеңдетті. Бұл ретте құрылыс секторының байқалған үлесі 2009 жылдан бастап едәуір өсті, бірақ 2006 және 2007 жылдардағы дағдарысқа дейінгі көрсеткіштерге жетпейді.

3.6-график Құрылыс секторының үлесі теріс сыртқы күрт өзгерістерден кейін 1.2%-дан 0.9%-ға дейін шамалы төмендеді

Нақты ЖІӨ-нің өсуіне қосқан үлесі

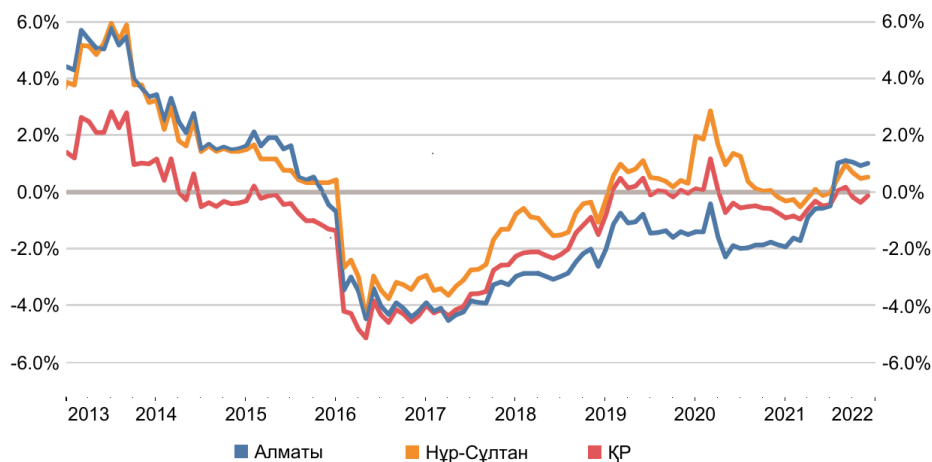

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2013 және 2014 жылдары Қазақстанда тұрғын үйді жалдау кірістілігі депозиттік мөлшерлемеден едәуір асып түсті, ҚР-дағы кірістілік айырмашылығы 2%-дан артық болды, ал Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында 6%-ға жетті. 2016 жылдан бастап ҚР-дағы жылжымайтын мүлік нарығының кірістілігі ұзақ мерзімді депозиттермен салыстырғанда аз болды және сыртқы күрт өзгерістерден кейін өте ұзақ уақыт бойы қалпына келді. Депозиттер бойынша мөлшерлемелердің шамамен 9,5%-дан 13%-ға дейін күрт өсуі негізгі себебі болды

3.7-график Қазақстанда жылжымайтын мүліктің инвестициялық тартымдылығы баяу қарқынмен қалпына келуде

Жылжымайтын тұрғын үй мүлкін енгізу көлемі бойынша ірі қалалардағы жеке тұлғалардың депозиттері бойынша жалдау кірістілігі мен орташа алынған мөлшерлеме арасындағы айырма

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

Ескертпе: Жалдау кірістілігін есептеу кезінде коммуналдық шығыстар есепке алынған жоқ.

Бүкіл Республикада және Нұр-Сұлтан қаласында жалданатын тұрғын үйдің кірістілігі қалпына келді және COVID-19 пандемиясы басталғанға дейін ұзақ мерзімді депозиттердің мөлшерлемелерінен асып түсті. 2021 жылғы екінші жартыжылдықтан бастап Алматы мен Нұр-Сұлтан қалаларындағы жалданатын тұрғын үйдің кірістілігі ұзақ мерзімді депозиттердің кірістілігінен асып түсті, бірақ олардың арасындағы айырмашылық шамалы ғана және кемінде 1% болды.

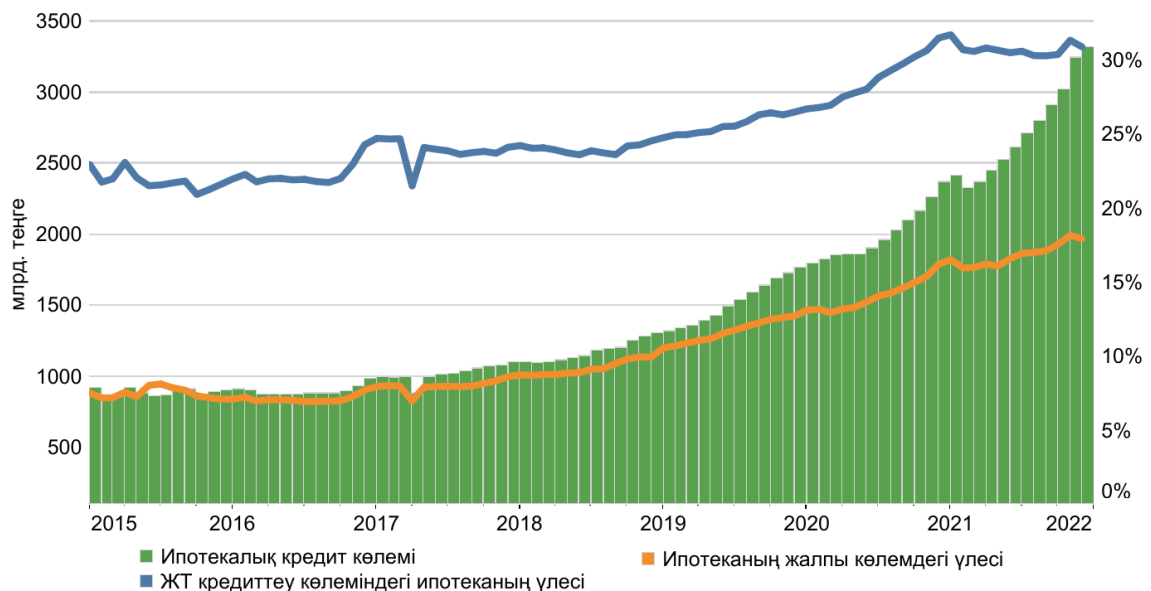
3.3 Ипотекалық кредиттеу

2021 жылдың соңына қарай кредиттердің жалпы үлесіндегі ипотекалық кредиттеудің үлесі тарихи ең жоғары көрсеткішке 18%-ға жетті, ал ипотекалық кредиттеудің жалпы көлемі өсіп барады. Кредиттеудің жалпы көлемінде жеке тұлғаларды ипотекалық кредиттеу үлесінің тұрақтануы тұтынушылық кредиттеудің үлкен қарқынмен өсуіне және тиісінше корпоративтік кредиттермен салыстырғанда жеке тұлғаларды кредиттеудің барынша жоғары деңгейіне байланысты.

Жеңілдік берілген мемлекеттік тұрғын үй бағдарламаларын жалғастыру, сондай-ақ азаматтардың зейнетақы жинақтарын тұрғын үй жағдайларын жақсартуға пайдалану тетігін іске асыру нәтижесінде 2021 жылдың қорытындысы бойынша ипотекалық қарыздар көлемі 3 322,1 трлн теңгеге жетті, бұл 2015 жылғы көрсеткіштен 3.3 еседен артық. Бұл ретте жеке тұлғаларды кредиттеудің жалпы көлеміндегі ипотекалық кредиттеу үлесі 2015 жылғы 22%-дан 2021 жылдың соңына қарай 31%-ға дейін өсті.

3.8-график Жеке тұлғаларды жалпы кредиттеу көлеміндегі ипотекалық кредиттеудің үлесі 31% деңгейінде тұрақталды, ал абсолюттік мәнде ипотекалық кредиттеудің жалпы көлемі өсіп барады

ҚР-да жеке тұлғаларды жалпы кредиттеу бөлігінде ипотекалық кредиттеудің даму динамикасы

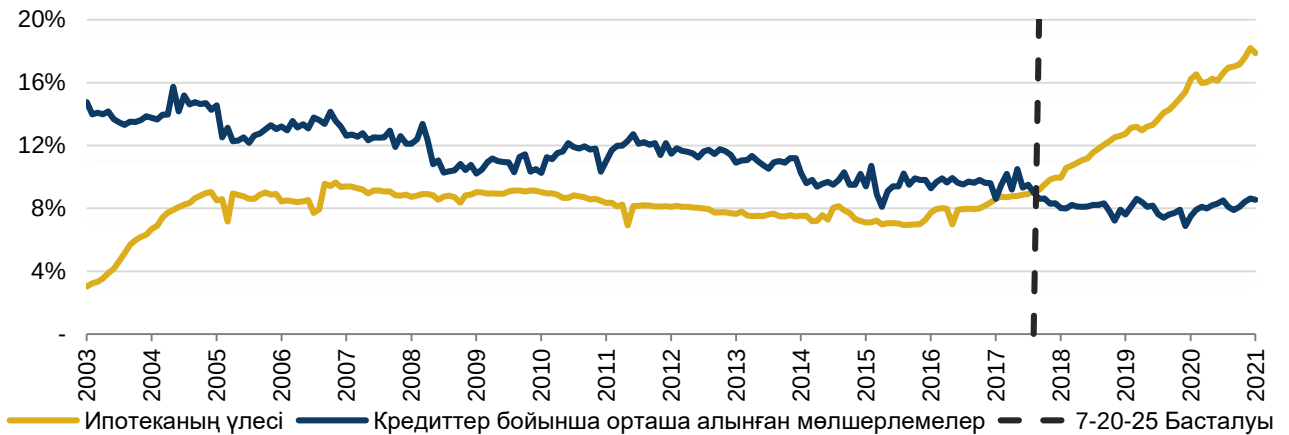

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

2017 жылдың соңынан бері ипотекалық қарыздар үлесінің 2021 жылдың соңына қарай 10%-дан 18%-ға дейін бірден өскені байқалады. 2021 жылғы қарашада 6,9% көлемінде ең аз мәнге қол жеткізген кезде аталған кезеңдегі мөлшерлемелердің 10,5%-дан 8,5%-ға дейін құлдырауы ЕДБ кедиттер портфеліндегі ипотекалық қарыздар үлесінің өсуіне әсер етті.

3.9-график *Ипотекалық қарыздар бойынша мөлшерлемелердің төмендеуі ипотекалық кредиттеудің өсуіне әкелді*

ЕДБ кредиттер портфеліндегі ипотекалық қарыздар үлесі; Берілген ипотекалық қарыздар бойынша орташа алынған мөлшерлемелер;

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

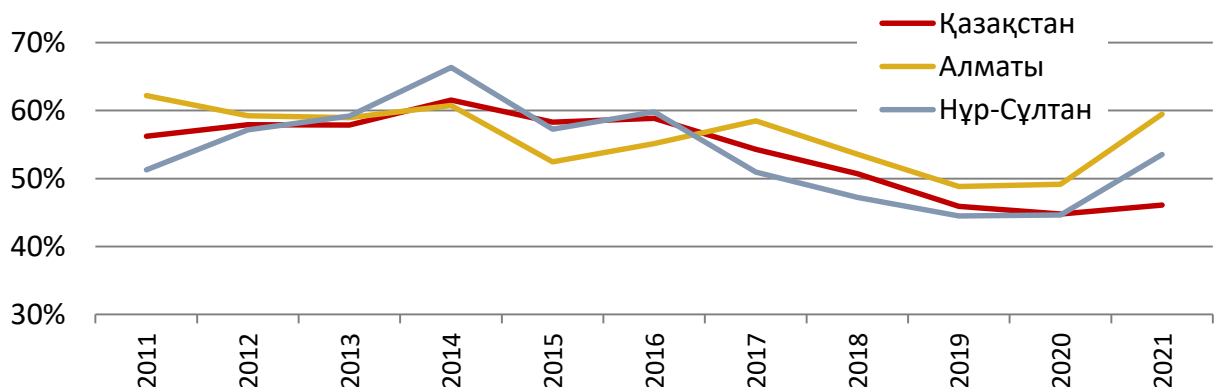
Ескертпе: Орташа алынған мөлшерлемелерде нарықтық және сол сияқты жеңілдікті ипотекалық қарыздар мөлшерлемелері қамтылады

Сонымен қатар, соңғы 2 жылда ипотекалық кредиттеудің жеңілдікті мемлекеттік бағдарламаларын енгізу аясында ипотекалық қарыздар бойынша мөлшерлемелердің тарихи ең төменгі көрсеткіштерге дейін төмендегені байқалады, бұл нарықтық ипотекаға жағымсыз әсерін тигізеді және оны ығыстырады.

Дегенмен, бастапқы нарықтағы және сол сияқты қайталама нарықтағы тұрғын үйге төленетін ипотекалық төлемнің үй шаруашылықтарының иелігіндегі кірісіне арақатынасы 2021 жылы айтарлықтай жоғары болып қалып отыр, ол Нұр-Сұлтан қаласында үй шаруашылықтары кірісінің 50%-нан және Алматы қаласында 60%-нан асады. 2021 жылғы ең қолжетімді баспанаға Қазақстанның басқа өңірлеріндегі қайталама нарықтағы тұрғын үй жатады, онда ипотекалық төлемнің иеліктегі кіріске арақатынасы 40%-дан аспайды.

3.10-график *2021 жылы ипотекалық төлемнің бастапқы нарықтағы үй шаруашылықтарының иелігіндегі кірісіне қатынасы өңірге байланысты 45-60% аралығында тұр*

Бастапқы тұрғын үй

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі, ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептері

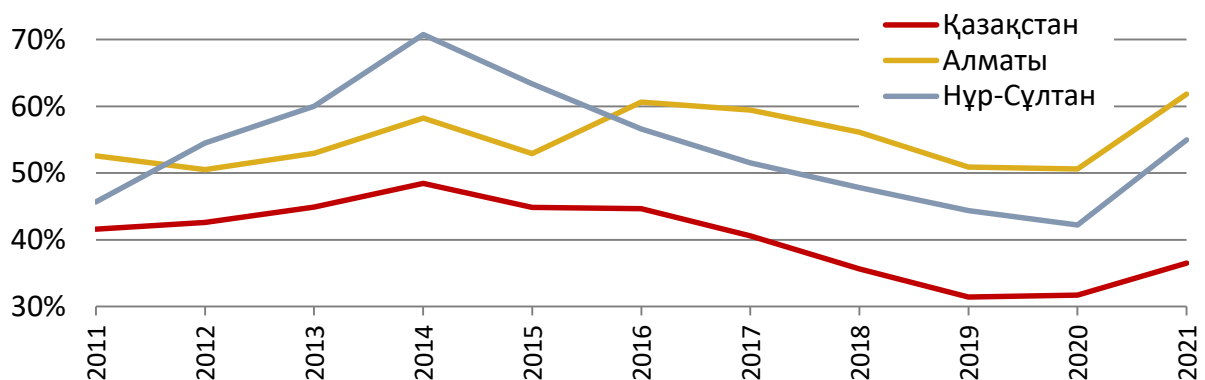
Ескертпе: Ипотекалық төлем 54 ш.м. тұрғын үйдің орташа бағасы ретінде, 30% бастапқы жарна, ЕДБ бойынша орташа мөлшерлемелер ретінде 20 жыл мерзімге есептелді. Иеліктегі кіріс салықтарды, төлемдерді және басқа да төлемдерді, басқа үй шаруашылықтарына ағымдағы

трансферттерді, сондай-ақ кредит пен борышты өтеу бойынша төлемдерді шегергенде үй шаруашылықтарының атаулы ақшалай кірісі ретінде есептеледі.

2018-2020 жылдар аралығында ипотекалық төлемдердің иеліктегі кірістерге арақатынасы бастапқы нарықта едәуір төмендеді және барлық қалада 50%-ға жетпегенін атап өткен жөн. Осындай үрдіс қайталама нарықта да байқалды, мұнда ипотекалық төлемдердің барлық қаладағы иеліктегі кірістерге арақатынасы 51%-дан асқан жоқ.

3.11-график 2021 жылы Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында ипотекалық төлемнің қайталама нарықтағы үй шаруашылықтарының иелігіндегі кірісіне қатынасы бүкіл ел бойынша қарағанда жоғары және 55-65% аясында тұр

Қайталама тұрғын үй

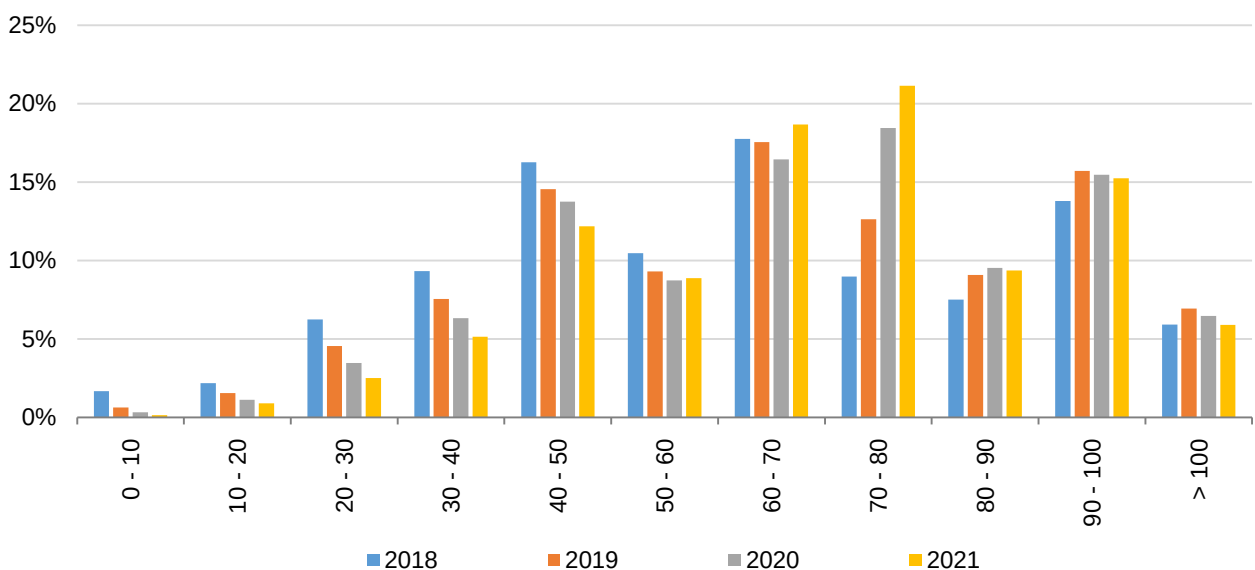

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Бастапқы жарна деңгейі төмен жеңілдікті ипотеканың едәуір ұлғаюы ЕДБ портфеліне әсер етті және оны банктер үшін неғұрлым тәуекелді етті. LTV деңгейі 70-80% аралығындағы ипотекалық қарыздар саны 2018 жылдан бастап 2021 жыл аралығында 12.16%-ға ұлғайып, 21,13%-ға жетті, ал LTV деңгейі 60%-дан төмен ипотекалар саны жиынтығында 16.39%-дан аса төмендеді.

3.12-график 2021 жылдың нәтижесі бойынша бастапқы жарнасы төмен қарыздар үлесінің артқаны байқалады. LTV 60%-дан жоғары ипотекалық қарыздардың үлесі 70%-дан асады

ЕДБ портфеліндегі LTV деңгейі бойынша ипотекалық кредиттерді бөлу

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Ескертпе: Loan-to-Value - кредит сомасының кепілдің бағалау құнына қатынасы. Есептеу үшін жалғыз кепілдігі бар ипотекалық қарыздар пайдаланылды.

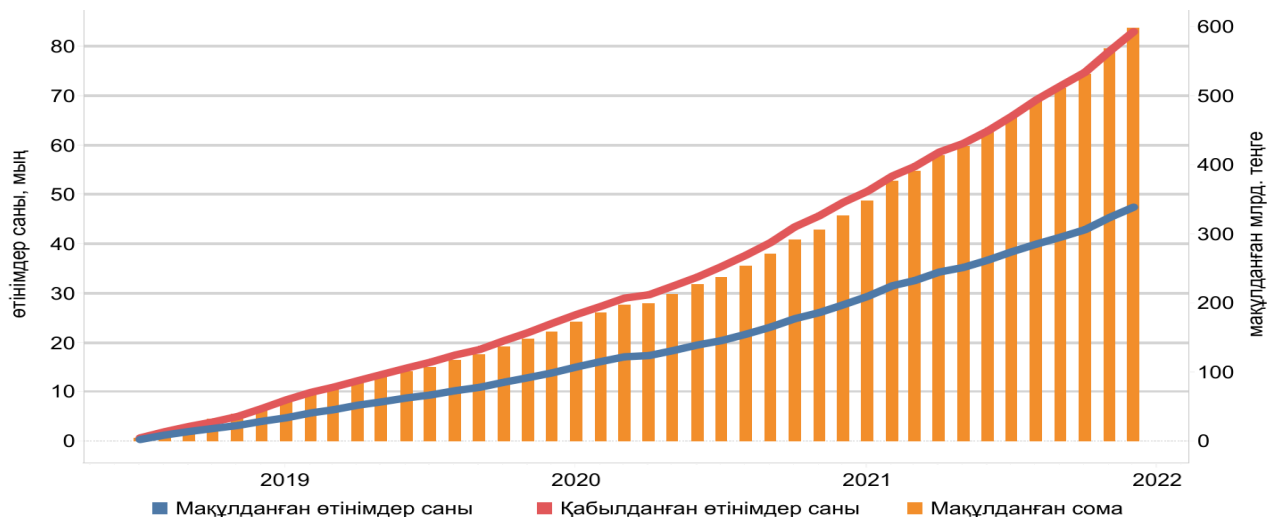
Ипотекалық кредиттер бойынша мөлшерлемелердің төмендеуіне қарамастан, жеңілдікті ипотекалық бағдарламаларды іске асыру аясында жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалардың қатар өсуі халық үшін тұрғын үйдің қолжетімділігін төмендетуі мүмкін. Ипотекалық кредиттеудің жоғары өсу қарқынының қаржылық тұрақтылық үшін әлеуетті тәуекелдері бар және халықтың борыштық жүктемесінің артуына апаруы мүмкін.

3.4 Мемлекеттік бағдарламалар

Жеңілдікпен кредиттеудің мемлекеттік бағдарламалары ипотекалық қарызды нарықтық мөлшерлемеден төмен мөлшерде алуға мүмкіндік береді. Бұл ретте Баспана Хит бағдарламасы бастапқы нарықта ең жоғары лимиті 35 млн теңге және қайталама нарықта 25 млн теңге болатын тұрғын үйді неғұрлым жоғары бағамен сатып алуға мүмкіндік береді, ал 7-20-25 бағдарлама қайталама нарықта тұрғын үйді сатып алуға мүмкіндік бермейді және ең жоғары лимиті 25 млн теңге болады.

3.13-график 2021 году 2021 жылы «7-20-25» жеңілдікті ипотекалық бағдарламасына сұраныс жоғары болып отыр

Айлар бойынша 7-20-25 бағдарламасы бойынша өтінімдердің жалпы санының динамикасы

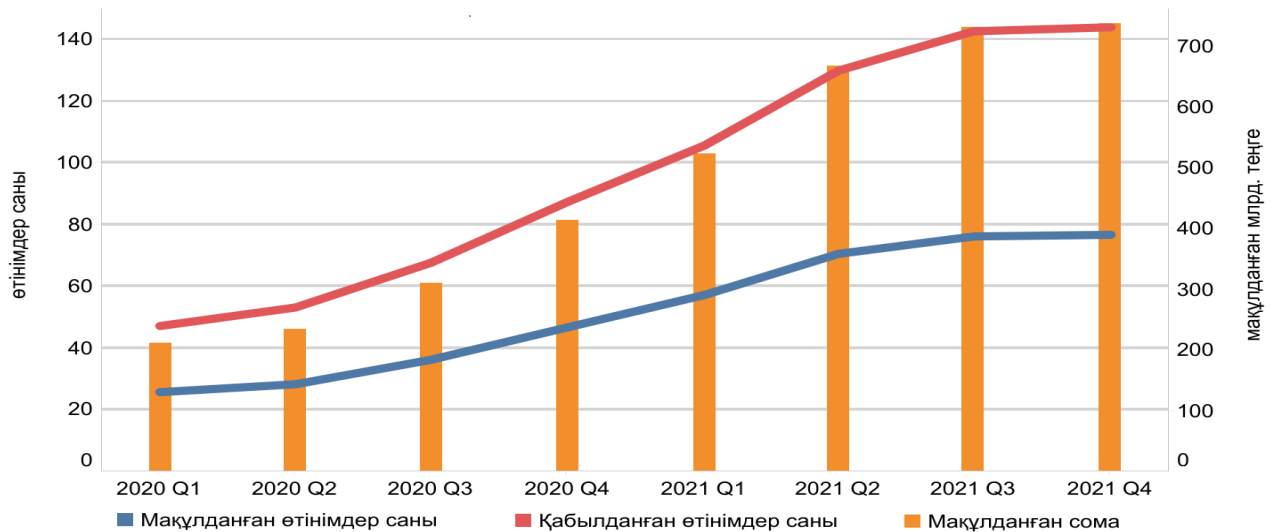

Дереккөзі: ҚОҚ

Оның үстіне, республика бойынша 7-20-25 бағдарламасы бойынша ипотекалық төлемдерді төлеудің үй шаруашылықтарының кірісіне қатынасы 32% болады, бұл Баспана Хит бағдарламасымен салыстырғанда 8%-ға төмен. Мұндай айырмашылық 7-20-25 бағдарламасы бойынша 11.5%-ға қатысты 7% болатын төмен сыйақы мөлшерлемесіне және 15 жылға қатысты 25 жыл болатын кредиттеудің неғұрлым ұзақ мерзіміне байланысты. 2021 жылдың соңына қарай 7-20-25 бағдарламасы бойынша 83 мыңнан астам өтінім қабылданды, оның ішінде 598 млрд. теңге сомасына 47 мың өтінім мақұлданды. Бұл ретте Баспана Хит бағдарламасы бойынша 144 мыңнан астам өтінім берілді, оның ішінде 738 млрд теңге сомасына 77 мың өтінім мақұлданды.

3.14-график Баспана Хит жеңілдікті ипотекалық бағдарламасы 600 млрд теңге таргеттелген көлемді артығымен орындады және аяқтады

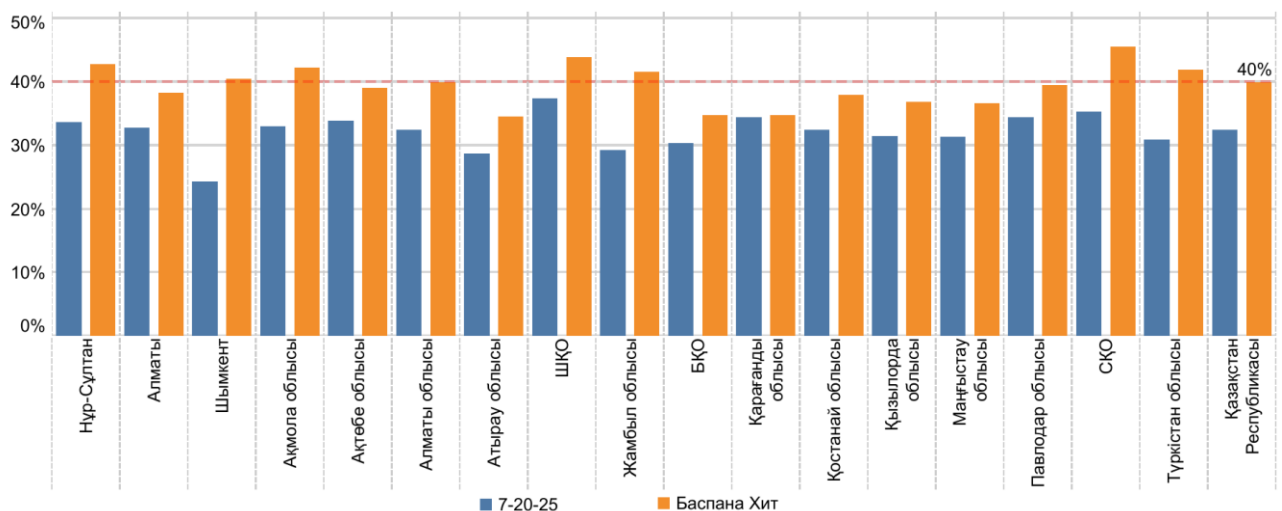
Баспана Хит бағдарламасы бойынша тоқсандар бойы өтінімдердің жалпы санының динамикасы

Дереккөзі: ҚОҚ

Жеңілдікті ипотека пәтер құнынан кемінде 20% бастапқы жарнаны енгізуді талап етеді, сол арқылы несие алушы үшін және сол сияқты кредитор үшін тәуекелдерді азайтады. Бұл ретте 7-20-25 бағдарламасы бойынша LTV көрсеткіші Баспана Хит бағдарламасына қарағанда 5%-ға жоғары және республика бойынша 77%-ға жетеді. Баспана Хит бағдарламасы бойынша орташа бастапқы жарна 28%, бұл неғұрлым жоғары пайыздық мөлшерлемелерді және кредиттеудің аз мерзімін өтейді.

3.15-график Баспана Хит бағдарламасы бойынша ипотекалық төлемдердің үлесі Нұр-Сұлтан қ., СҚО, ШҚО, Ақмола, Түркістан және Жамбыл облыстарындағы халық табысының 40%-нан асады

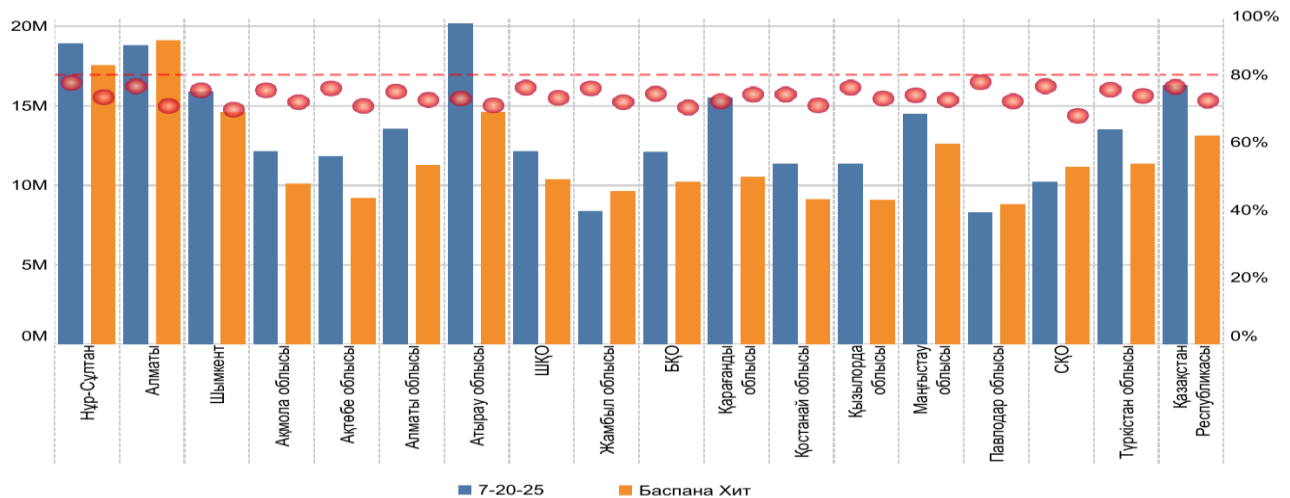
Дереккөзі: ҚОҚ

Ескертпе: Debt-Service-to-Income Ratio – Ипотека бойынша айлық төлемнің үй шаруашылықтарының орташа кірісіне қатынасы

Жалпы, 7-20-25 бағдарламасы бойынша Баспана-Хит бағдарламасына қарағанда қымбатырақ баспана рәсімделеді. Осылайша, неғұрлым қымбат тұрғын үйді сатып алу мүмкіндігі 7-20-25 бағдарламасы бойынша тиімді ипотека арқылы реттеледі.

3.16-график Мемлекеттік бағдарламалар бойынша барынша қымбат тұрғын үйлер Алматы, Нұрсұлтан қалаларында және Атырау облысында сатып алынады. Ал барынша қолжетімді тұрғын үй Павлодар, Жамбыл, Қызылорда және Қостанай облыстарында сатып алынады

Тұрғын үйдің орташа құны млн теңге, LTV (оң жақ шкала)

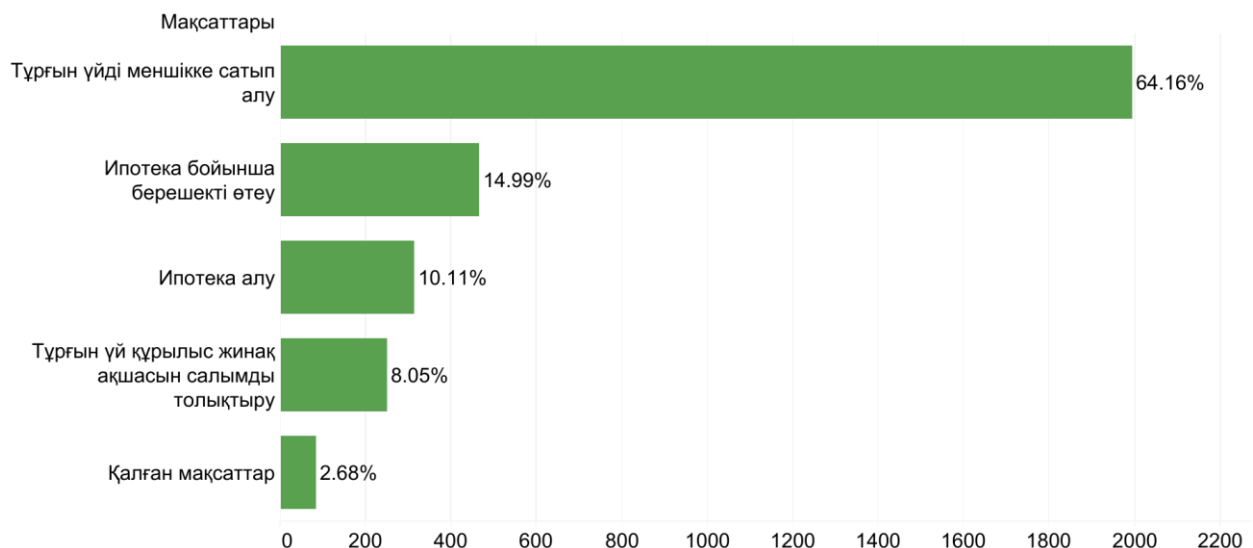

Дереккөзі: ҚОҚ

Азаматтардың тұрғын үй жағдайын жақсарту үшін зейнетақы жинақтарын алу мүмкіндігі жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның негізгі қозғаушы күштерінің бірі болды. <2022 жылғы 20 сәуірде 3.1 трлн теңгеден астам сомаға 1.3 млн астам өтініш мақұлданды.>

3.17-график БЖЗҚ-дан шамамен 2 трлн теңге жылжымайтын мүлік сатып алуға жұмсалды, бұл барлық біржолғы зейнетақы төлемдерінің 64%-дан астамын құрайды

Біржолғы зейнетақы төлемдерінің сомасын мақсаты бойынша бөлу, млн теңге

Дереккөзі: БЖЗҚ-ның 20.04.2022 ж. деректері

Жылжымайтын мүлік сатып алу үшін 2 трлн теңге шамасындағы сомаға 467 мыңнан астам өтініш мақұлданды. Ипотекалық қарыздарды толық өтеу үшін 460 млрд теңгеден астам сомаға 435 мыңға жуық өтініш берілді, ал бастапқы ипотекалық жарнаны енгізу үшін 314 млрд теңге сомасына 100 мыңнан астам өтініш мақұлданды. Жинақ шоттарды толықтыруға және қалған мақсаттарға мақұлданған өтінімдердің барлық сомасының 12%-нан аз жұмсалды.

IV. Банк секторының кредиттік тәуекелдері

4.1 Несие портфельінің сапасы

2021 жылдың қорытындысы бойынша банктердің несие портфельінің сапасы едәуір жақсарды – жинақталған проблемалық қарыздардың қысқаруы нәтижесінде, оның ішінде орнықтылығы ең төмен банктер қызметінің тоқтатылуы салдарынан жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейі 3,3%-дық рекордтық төмен мәнге жетті.

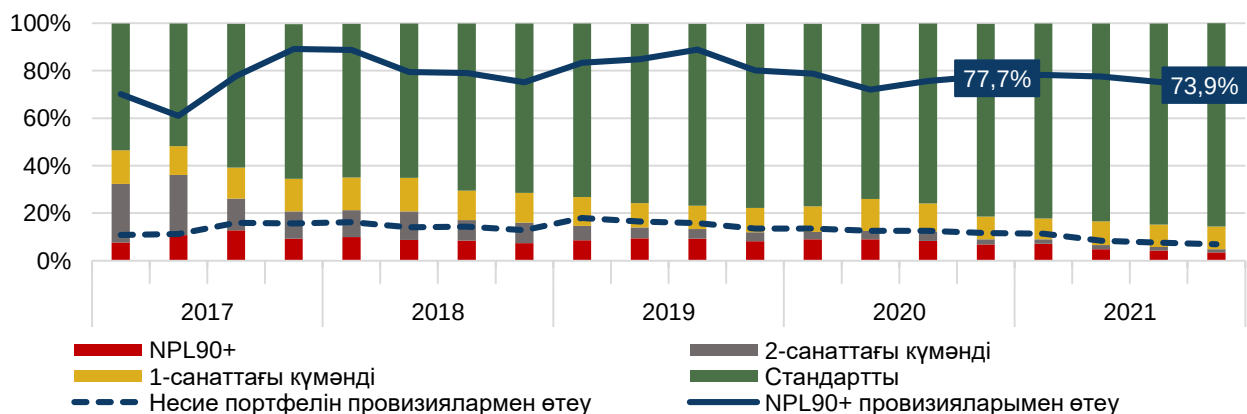
Активтер сапасының жақсаруы корпоративтік, сол сияқты бөлшек портфельде де байқалады, бұл ретте корпоративтік сектор бойынша сапаның балама көрсеткіштері жоғары деңгейде сақталады, бұл корпоративтік портфель сапасының төмендеу тәуекелдерінің сақталғанын көрсетеді.

2021 жылы банктердің несие портфельінде ірі қарыз алушылардың шоғырлануы төмендеді. Тарихи тұрғыдан ірі қарыз алушыларға жоғары тәуелділік және олардың сапасының нашарлауы айтарлықтай кредиттік шығындарға, сәйкесінше банктердің төлем қабілетсіздігіне әкелді. 2021 жылы таратылған банктердің ірі қарыз алушыларының портфельі бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейі тарату сәтінде 80%-дан жоғары болды.

2021 жылы NPL 90+ және күмәнді қарыздарды қамтитын проблемалық қарыздардың көлемі Ұлттық Банктің³³ бағалауы бойынша 18,6%-дан 14,3%-ға дейін қысқарды (4.1-график). Атап айтқанда, NPL 90+ үлесі 6,9%-дан рекордтық 3,3%-ға дейін, күмәнді қарыздар үлесі – 11,7%-дан 10,9%-ға дейін төмендеді. 2021 жылы жүйе бойынша несие портфельін провизиялау коэффициенті 11,6%-дан 7,0%-ға дейін төмендеді, оның ішінде NPL 90+ қарыздарын провизиялармен жабу негізінен ірі банктердің заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын есептен шығару есебінен 77,7%-дан 73,9%-ға дейін қысқарды.

4.1-график Несие портфельінің сапасы банк секторын дәрменсіз банктерден қалпына келтіру және жинақталған проблемалық кредиттерді есептен шығару есебінен жақсарды

Несие портфельінің құрылымы

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 1) NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; күмәнді қарыздар - NPL90+ қоспағанда, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша төмен қайтарылымдылық

³³ Кредиттік тәуекелді талдау мақсаты үшін жеке қарыз деңгейінде Кредиттік тіркелімнің деректері негізінде Ұлттық Банк есептеген, 2021 жылғы ақпаратты ескере отырып жаңартылған қарыздар сапасының индикаторлары (РЕПО операцияларын және басқа банктерге берілген қарыздарды есепке алмағанда) қолданылды. Мәселен, мынадай белгілер орын алады: NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар; күмәнді қарыздар (1, 2-санатты) – Ұлттық Банктің бағалауы бойынша негізгі борыш бойынша ақша ағындары жоқ және жоғары жинақталған есептелген сыйақысы бар, қайтарылмау белгілері бар қарыздар; 2-санаттағы күмәнді қарыздардың төмен сапа белгілері бар; проблемалық қарыздар – NPL90+ және күмәнділердің жалпы көлемі; стандартты қарыздар – жоғарыда аталғандарға жатқызылмаған қарыздар

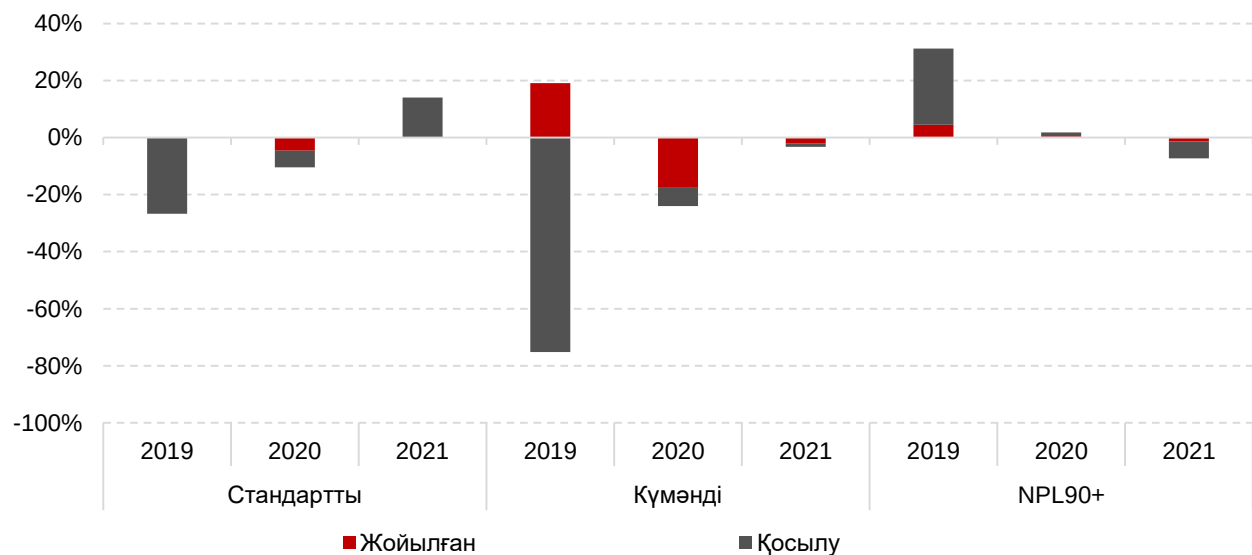
белгілері бар қарыздар; 2) График алдыңғы жылдардағы өзектілендірілген деректерді ескере отырып, банктердің реттеушілік есептілігі негізінде құрылған

2021 жылы несие портфелінің сапасын жақсартуға жүйеден шығарылған дәрменсіз банктер («AsiaCredit Bank (АзияКредит Банк)» АҚ, «Capital Bank Kazakhstan» АҚ) қарыздарының, сол сияқты жекелеген банктер реттеген жинақталған проблемалық қарыздардың да төмендеуі әсер етті (4.2-график).

Сонымен қатар 2021 жылғы бірінші жартыжылдықта бір банк («Пәкістан Ұлттық Банкінің» Қазақстандағы ЕБ АҚ) ерікті түрде таратуға өтінішхат берді.

4.2-график Несие портфелінің сапасы баланстарды жұмыс істемейтін қарыздардан тазарту жөніндегі іс-шаралардың аяқталуы нәтижесінде проблемалық қарыздар көлемін қысқарту есебінен жақсарды

Көрсеткіштердің өзгеруіне үлес қосу

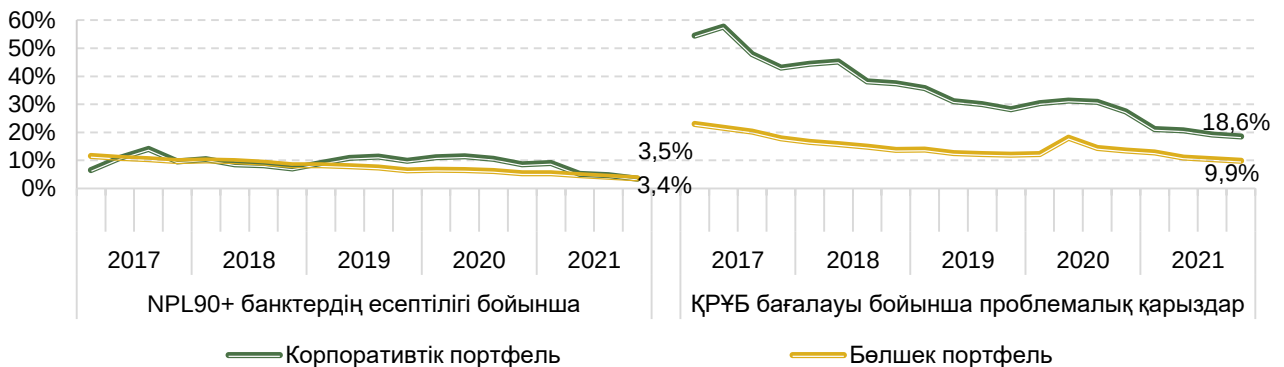
Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: Таратылғандар (есепті күні лицензиядан айыру кезінде қол жетімді болған деректер көрсетілген) – 2019-2021 жылдары лицензиясынан айырылған банктер: «Tengri Bank» АҚ (18.09.2020ж.), «AsiaCredit Bank (АзияКредит Банк)» АҚ (12.02.2021ж.), «Пәкістан Ұлттық Банкінің» Қазақстандағы ЕБ АҚ (05.05.2021ж.), «Capital Bank Kazakhstan» АҚ (25.06.2021ж.); Қосылу – 2019 жылы «Цеснабанк» АҚ-ның және «First Heartland Bank» АҚ-ның қосылу жолымен «First Heartland Jysan Bank» АҚ құрылды, ол 2020 жылдың соңында «АТФБанк» АҚ-ны иеленді, оның ерікті түрде қайта ұйымдастырылу рәсімі 2021 жылы аяқталды

2021 жылы банктік кредиттеудің барлық сегменттерінде жұмыс істемейтін қарыздар деңгейі төмендеді. Бұл ретте бөлшек портфельдің сапасы бұрынғысынша жоғары болып қалуда – 3,5% NPL 90+ (Ұлттық Банктің бағалауы бойынша күмәнді қарыздардың үлесі – 6,4%). Өз кезегінде, корпоративтік сегменттегі проблемалық қарыздардың айтарлықтай деңгейіне (18,6%) қарамастан, 2021 жылдың қорытындысы бойынша есептілік бойынша NPL 90+ корпоративтік қарыздардың үлесі 3,4% болып, соңғы бес жылда өзінің ең төменгі деңгейіне жетті (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

4.3-график Корпоративтік және бөлшек қарыздардың сапасы 2021 жылдың қорытындысы бойынша айтарлықтай жақсарды

Проблемалық қарыздардың үлесі

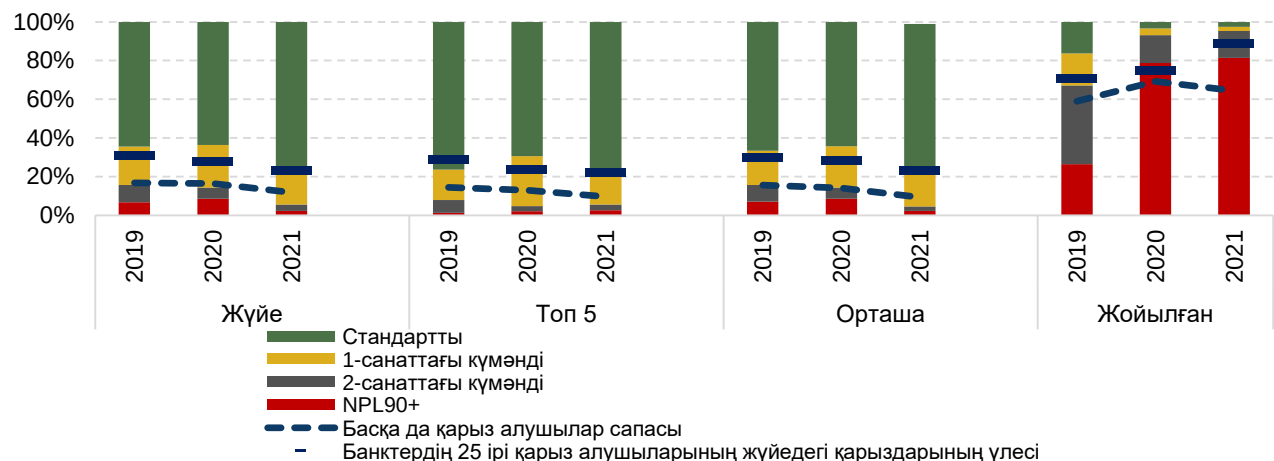
Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; проблемалық қарыздар – NPL90+ есептегенде Ұлттық Банктің бағалауы бойынша төмен қайтарылымдылық белгілері бар қарыздар

Банк секторын қалпына келтіру барысында болған институционалдық өзгерістер аясында банктер бөлігінде 25 ірі қарыз алушы қарыздарының сапасы 2021 жылдың қорытындысы бойынша айтарлықтай жақсарды (**Ошибки! Источник ссылки не найден.**). Олар бойынша проблемалық қарыздардың үлесі 2021 жылдың соңында өткен жылмен салыстырғанда 12,9 пайыздық тармаққа төмендеп, олардың жалпы берешегінің 23,5%-ын құрады. Сонымен қатар банктердің несие портфелінде ірі қарыз алушылардың шоғырлануы төмендегені байқалады. 2021 жылдың қорытындысы бойынша банк жүйесіндегі әрбір банктің 25 ірі қарыз алушысы қарыздарының үлесі 27,5%-дан 22,8%-ға дейін төмендеді.

4.4-график Ірі қарыз алушылардың сапасы жақсарды, бірақ басқа қарыз алушылармен салыстырғанда төмен болып отыр

Банктердің 25 ірі қарыз алушысының несие портфелінің құрылымы

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 1) Талдау әрбір банктің корпоративтік және бөлшек портфельдері бойынша несие портфелінің 25 ірі қарыз алушысы бойынша жүргізілді. 2) Банктердің топтары несие портфелінің шамасы бойынша әрбір тиісті есепті кезеңнің қорытындысы бойынша: 2019ж. - 01.01.2020ж.; 2020ж. - 01.01.2021ж., 2021 ж. - 01.01.2022 ж. жағдай бойынша есептелген. 3) Орташа – ең ірі 10 банк; Таратылғандар (есепті күні лицензиядан айыру кезінде қол жетімді болған деректер көрсетілген) – 2019-2021 жылдары лицензиясынан айырылған банктер: «Tengri Bank» АҚ (18.09.2020ж.), «AsiaCredit Bank (АзияКредит Банк)» АҚ (12.02.2021ж.), «Пәкістан Ұлттық Банкінің» Қазақстандағы ЕБ АҚ (05.05.2021ж.), «Capital Bank Kazakhstan» АҚ (25.06.2021ж.). 4) Басқа да қарыз алушылардың сапасы – 25 ірі қарыз алушыға енгізілмеген қарыз алушылар портфеліндегі проблемалық қарыздардың үлесі

Орташа банктер тобы бойынша проблемалық қарыздардың барынша төмендеуі байқалды. Мәселен, 2021 жылдың қорытындысы бойынша орташа банктердің 25 ірі қарыз алушысының проблемалық қарыздарының үлесі 13,8 пайыздық тармаққа азайып, 21,9% болды, NPL90 + үлесі 8,6%-дан 2,2%-ға дейін төмендеді.

2021 жылдың соңында ірі қарыз алушыларға жоғары тәуелділік дәрменсіз банктерде байқалды. Реттеуші есептілікті ұсынудың соңғы есепті күнінде таратылған банктердің несие портфельіндегі 25 ірі қарыз алушының проблемалық қарыздарының үлесі 97,5%, оның ішінде NPL90+ – 81,4% болды.

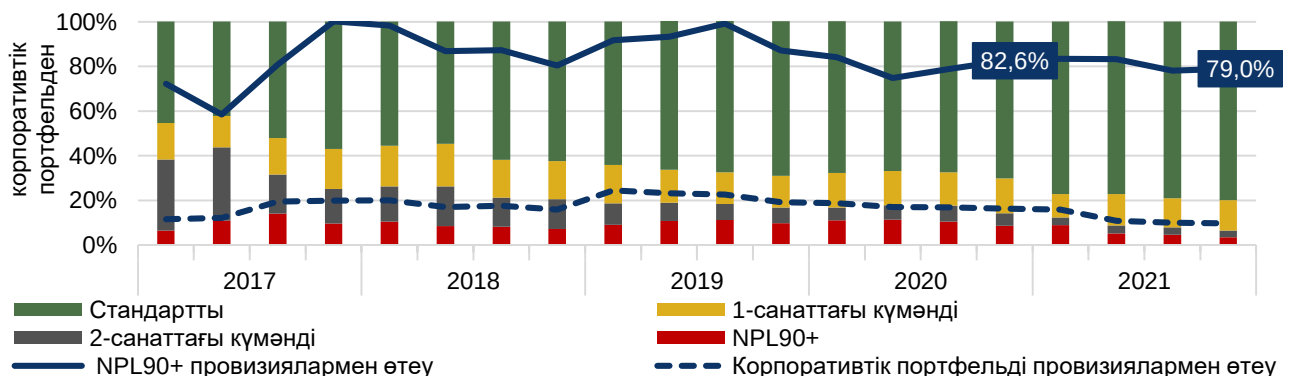
4.2 Корпоративтік портфельдің сапасы

2021 жылы корпоративтік несие портфельі сапасының жақсару үрдісі жалғасты. Проблемалық қарыздардың қысқаруы негізінен банктердің баланстарын өткен кезеңдерде жинақталған проблемалық қарыздардан тазарту нәтижесінде орын алды. Проблемалық қарыздардың деңгейі бұрынғыдай экономиканың сауда жасалмайтын секторларында, әсіресе сауда және құрылыс секторларында шоғырланған. Валюталық корпоративтік портфельдің нашарлау белгілері бар – ШОБ сегментінің портфельі бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың өсуі байқалады, алайда бұл портфельдің үлесі шамалы.

COVID-19 таралуына қарсы іс-қимыл бойынша шектеулерге қарамастан, 2021 жылы корпоративтік портфель өсуді көрсетті (2021 жылы қарыздар беру 2020 жылы 0,8%-ға төмендеуге қарағанда 20,3%-ға өсті), ол ірі банктердің баланстардан заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын тазартуы нәтижесінде ішінара реттелді. Бұл іс-шаралар күмәнді қарыздар үлесінің 14,6%-дан 16,7%-ға дейін ұлғаюына қарамастан, NPL 90+ үлесінің 8,6%-дан 3,4%-ға дейін азаюы есебінен проблемалық корпоративтік қарыздар көлемін 23,2%-дан 20,1%-ға дейін төмендету жолымен несие портфельінің сапасын жақсартуға септігін тигізді **(Ошибка! Источник ссылки не найден.)**.

4.5-график Корпоративтік портфельдің сапасы жақсарып келеді. NPL90 + үлесі 3,4%-дық тарихи ең төмен деңгейге жетті

Корпоративтік портфельдің құрылымы

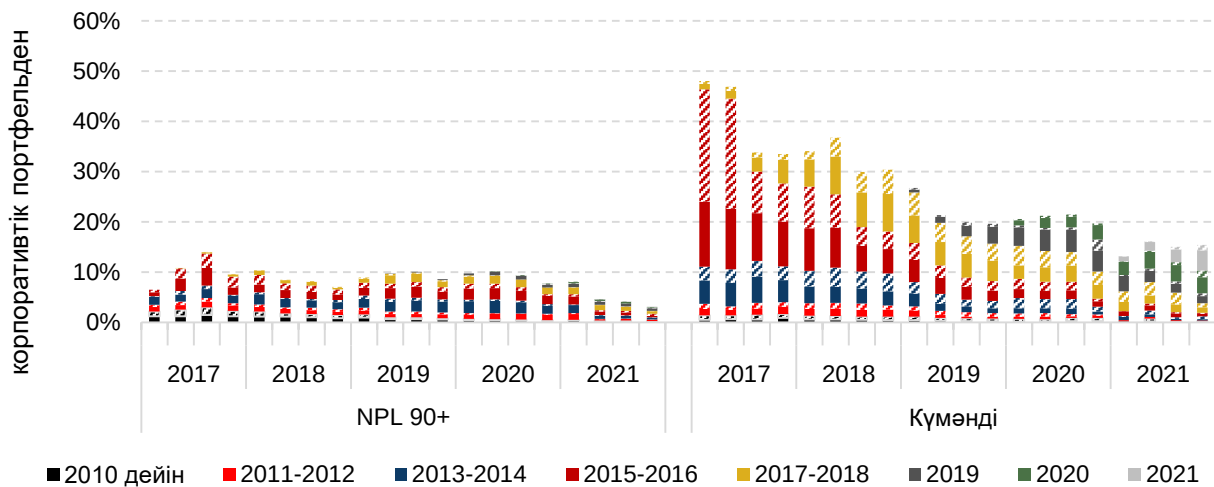
Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 1) NPL 90+ - банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; күмәнді қарыздар – NPL90+ есептемегенде, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша төмен қайтарылымдылық белгілері бар қарыздар; 2) График алдыңғы жылдардағы өзектілендірілген деректерді ескере отырып, банктердің есептілігі негізінде құрылған

Проблемалық корпоративтік қарыздар портфельінің құрылымында ең үлкен көлем портфельді жұмыс істемейтін қарыздардан тазарту және COVID-19 пандемиясына байланысты теріс әсерді жою бойынша дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру аясында 2017-2018 жылдар кезеңінде теңгемен берілген NPL 90+

қарыздарына (0,5%), сондай-ақ 2020 жылы және 2021 жылы теңгемен берілген күмәнді қарыздарға (тиісінше 3,2% және 4,0%) тиесілі болды (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

4.6-график Өткен жылдардағы корпоративтік проблемалық қарыздардың үлесі айтарлықтай қысқарды

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

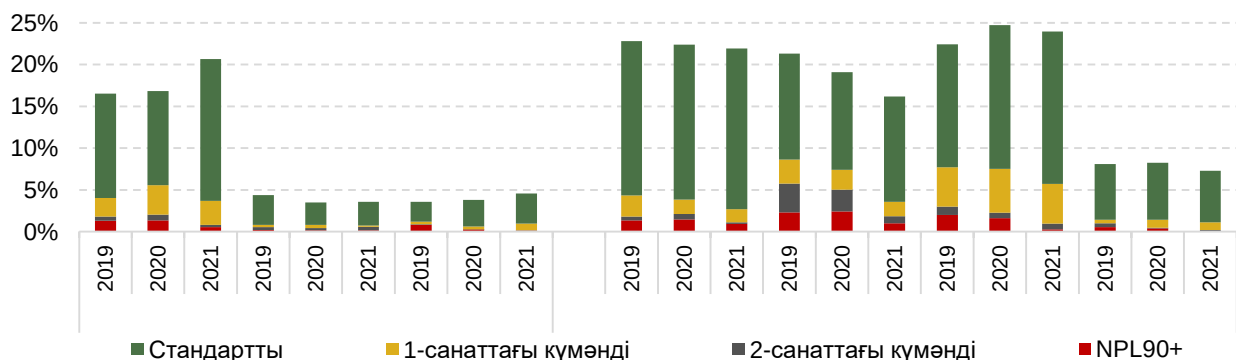
Примечание: Өрнекті түспен бояу валютада берілген қарыздарға сәйкес келеді

Экономика салалары бөлігінде проблемалық қарыздардың ең аз үлесі саудасаттық секторының (өңдеуші, тау-кен өндіру саласы және ауыл шаруашылығы саласы) салаларына тиесілі. Корпоративтік портфель сапасының едәуір жақсаруына өңдеу өнеркәсібінде кредиттер беру көлемінің ұлғаюы ықпал етті, бұл проблемалық қарыздар үлесінің 2021 жылдың қорытындысы бойынша 5,6%-дан 3,7%-ға дейін азаюына әкелді (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

Сонымен қатар құрылыс және жылжымайтын мүлікпен операциялар салаларында проблемалық қарыздардың деңгейі 2021 жылдың басынан бастап 7,4%-дан 3,6%-ға дейін (NPL 90+ қарыздарының үлесі 2,4%-дан 1,0%-ға дейін) 2 есеге жуық қысқарды. Проблемалық қарыздар үлесінің тиісінше 1,8 пайыздық тармаққа, 1,2 пайыздық тармаққа және 0,3 пайыздық тармаққа азаюына қарамастан, қызмет көрсету, сауда, көлік және байланыс салаларындағы қарыздардың сапасы бұрынғысынша төмен болып қалуда.

4.7-график Корпоративтік портфельдің проблемалық қарыздарының шоғырлануы сауда жасалмайтын секторларда жоғары болып қалуда

Корпоративтік портфельдегі үлес

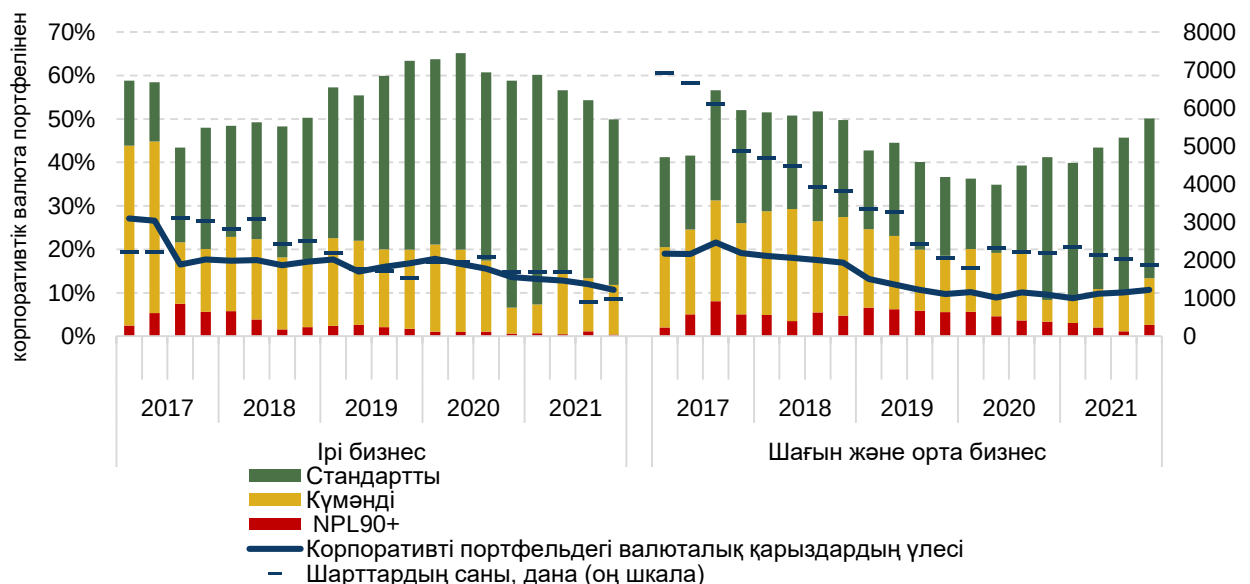
Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

2021 жылдың қорытындысы бойынша валюталық корпоративтік қарыздардың үлесі корпоративтік портфельдің 21,3%-ын (немесе 2 344,3 млрд теңгені) құрап, аздап қысқарды. Бизнес сегменттері бөлігінде валюталық корпоративтік қарыздардың динамикасы біртекті емес. Мәселен, ірі бизнестің валюталық қарыздарының үлесі корпоративтік портфельдің 10,6%-ына дейін 3 пайыздық тармаққа қысқарды, сонымен қатар ШОБ валюталық қарыздарының үлесі 9,5%-дан 10,7%-ға дейін өсті.

Ұлттық Банктің бағалауы бойынша, талданып отырған кезеңде валюталық корпоративтік портфельдің сапасы аздап әлсіреді. Мәселен, 2021 жылдың соңында ірі бизнестің валюталық портфеліндегі проблемалық қарыздар 2020 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 5,2 пайыздық тармаққа ұлғайып, 11,8% болды. Бұл ретте ШОБ валюталық портфелінің сапасы нашар – проблемалық қарыздардың үлесі 13,4% болды, ол 2020 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 5,0 пайыздық тармаққа өсті (Ошибка! Источник ссылки не найден.).

4.8-график *Ірі бизнес сегментіндегі корпоративтік валюталық портфельдің сапасы ШОБ-тан жоғары болып қалуда*

Валюталық портфель

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

4.3 Корпоративтік портфельдің сапасына COVID-19 ықпалы

2021 жылы COVID-19 пандемиясы кезеңінде экономиканың барынша зардап шеккен секторларынан ШОБ субъектілерін қолдауды жалғастыру мақсатында дағдарысқа қарсы шаралардың үшінші топтамасы іске асырылды, онда қарызға қызмет көрсету бойынша төлемдерді кейінге қалдыру қамтылды. 3-қолдау шарасы шеңберінде төлемдерді кейінге қалдыру ШОБ субъектілері арасында алдыңғы шаралармен салыстырғанда аз сұранысқа ие болды. Шағын бизнес сегменті қарыз бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды алуға барынша мүдделі болды. Кейінге қалдырылған қарыздар бойынша активтерді сыныптау кезінде банктердің құнсыздануды тану бөлігінде реттеушілік жеңілдіктер жағдайында олардың сапасының төмендеуі байқалды.

Қаржылық қиындықтарға ұшыраған қарыз алушылардың қаржылық жағдайының нашарлауын болдырмау үшін 2021 жылы экономиканың зардап шеккен салаларында қарыз алушыларды қолдау жұмысы жалғастырылды, ол қарыздар бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды да қамтыды. Банк секторындағы дағдарысқа қарсы

үшінші шаралар топтамасы шеңберінде төлемдерді кейінге қалдыру ерекшеліктері 1-бокста сипатталған.

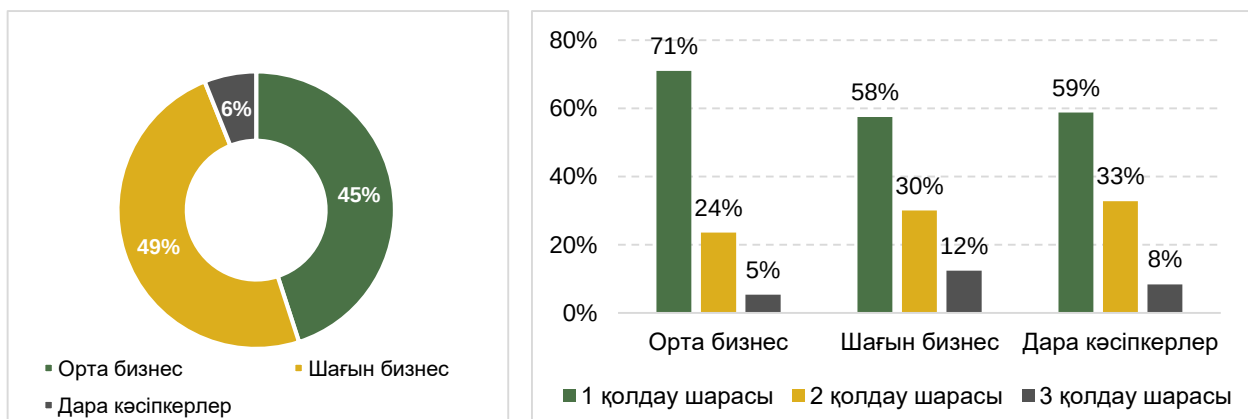
Несие портфелінің сапасына COVID-19 әсерін бағалау мақсатында Ұлттық Банк банктердің корпоративтік портфеліне³⁴ 01.03.2020ж. - 01.07.2021ж. аралығындағы кезеңде³⁵ (бұдан әрі – талданатын кезең) қарыздар бойынша төлемдерді кейінге қалдыру мүмкіндігін алған қарыз алушылар бөлігінде талдау жасады. 2020 жылға ұқсас талдау несие берешегінің көлемі (кейінге қалдырылған төлемдер сомасы бойынша емес, негізгі борыш сомасы бойынша) және шарттар саны бөлігінде жүргізілді.

Банктердің ақпаратына сәйкес, талданып отырған кезеңде қарыздар бойынша төлемдердің мерзімін кейінге қалдыруды 15 мыңға жуық заңды тұлға пайдаланған. Төлемдердің мерзімін кейінге қалдыруға байланысты ШОБ және ДК несие портфелінің көлемі 1,4 трлн теңге болды, ол 01.07.2021ж. жағдай бойынша осы сегменттің несие портфелінің 31,4%-ын иеленді.

Үш қолдау шарасы қолданылған кезеңде негізгі борыш сомасы (49%) бойынша да, шарттар саны (64%) бойынша да шағын бизнес тарапынан кейінге мерзімін қалдыруды алуға үлкен сұраныс болды (4.9-график).

4.9-график **Шағын бизнес төлемдерді кейінге қалдырудың негізгі алушысы болды**

Сегмент бөлігіндегі негізгі борыш сомасы бойынша қарыздар үлесі

Сегмент бөлігіндегі шарттар саны бойынша қарыздар үлесі

³⁴ Төлемдерді кейінге қалдыра отырып талданып отырған кезеңде корпоративтік қарыздарды талдау жүйеден шыққан банктерді, сондай-ақ қарыз алушылар тарапынан төлемдерді кейінге қалдыру жөнінде сұраныс аз болған микроқаржы ұйымдарын есепке алмай жүргізілді

³⁵ Талдау 1-қолдау шарасының (16.03.2020ж. - 15.06.2020ж.), 2-қолдау шарасының (16.06.2020ж. - 01.10.2020ж.) және 3-қолдау шарасының (01.04.2021ж. - 30.06.2021ж.) қолданылу кезеңінде қарыздар бойынша төлемдерді кейінге қалдырған қарыз алушылар бойынша банктерден алынған ақпарат негізінде жүргізілді

Дереккөзі: Банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 01.03.2020 – 01.07.2021жж. кейінге қалдырудың қолданылу кезеңі

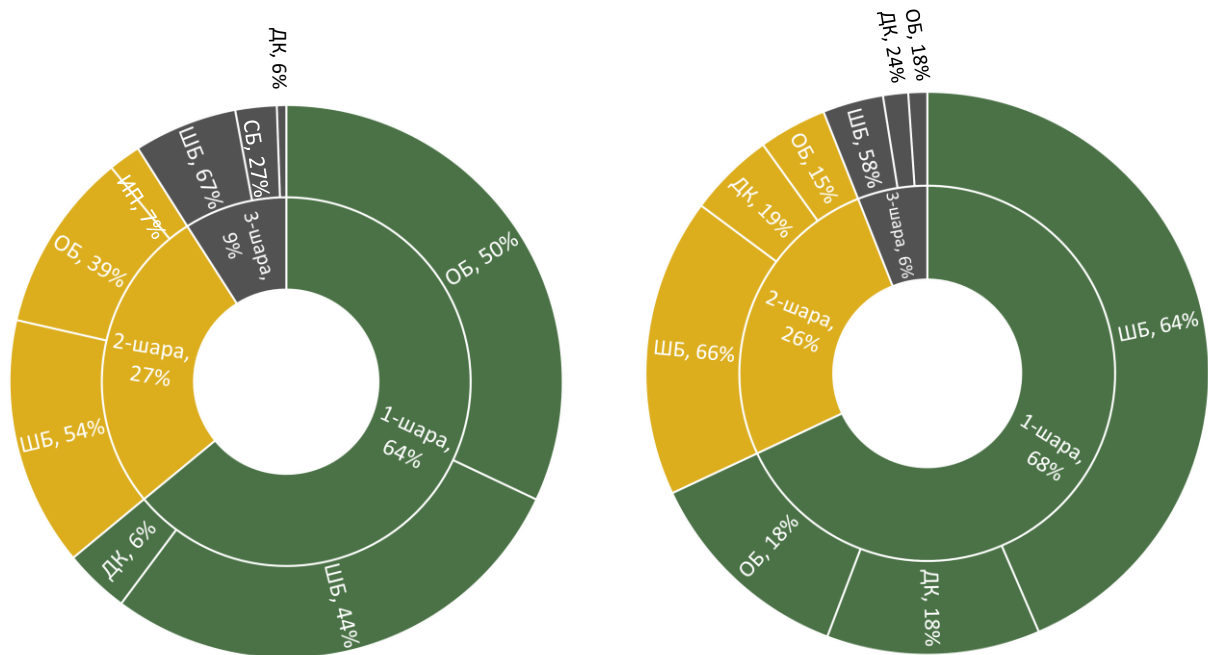
Қарыздар бойынша кейінге қалдыруды алу негізінен карантиндік шектеу шараларының қолданылу кезеңінде сұранысқа ие болды. Мәселен, талданып отырған кезеңдегі кейінге қалдырудың жалпы санынан негізгі борыш сомасы бойынша 1 қолдау шарасына 64% және шарттар саны бойынша 68% тиесілі болды. 2 және 3-қолдау шаралары шеңберінде кейінге қалдыру аз сұранысқа ие болды – олардың негізгі борыш сомасы бойынша үлесі тиісінше 27% және 9%, шарттар саны бойынша – 26% және 6% болды (4.10-график).

Кәсіпкерлік субъектілерінің санаттары бөлігінде негізгі борыш сомасы мен шарттар саны бойынша кейінге қалдыру біркелкі бөлінбеген. Мәселен, төлемдері кейінге қалдырылған қарыздар борышының негізгі көлемі орта бизнес сегментіне тиесілі болды және 2 және 3-қолдау шараларында тиісінше 39%-ға және 27%-ға дейін төмендеп, 1-қолдау шарасының қолданылу кезеңінде 50% болды. Әрбір шара шеңберінде ДК үлесі 7%-дан аспады, шағын бизнес сегменті бойынша берешек көлемінің үлесі тиісінше әрбір шараның қорытындысы бойынша 44%, 54% және 68%-ды құрап, ұлғайып отырды.

Бұл ретте қарыз шарттарының едәуір үлесі шағын бизнес сегментіне тиесілі болды, ол 1-қолдау шарасында тиісінше 64%, 2 және 3-қолдау шараларында тиісінше 66% және 58% болды. Орта бизнестің қарыз шарттарының үлесі әр шарада өзгерген жоқ, ал ДК сегменті біртіндеп өсті, оның үлесі 1-шарада 18%, 2-шарада – 19% және 3-шарада – 24% болды.

4.10-график Төлемдерді кейінге қалдыру негізінен ТЖ қолданылу кезеңінде сұранысқа ие болды және орта бизнесте берешек сомасы бойынша, ал шағын бизнесте – шарттардың саны бойынша шоғырланды

Шаралар бөлігінде негізгі борыш Шаралар бөлігінде негізгі шарттар бойынша қарыздарды бөлу бойынша қарыздарды бөлу

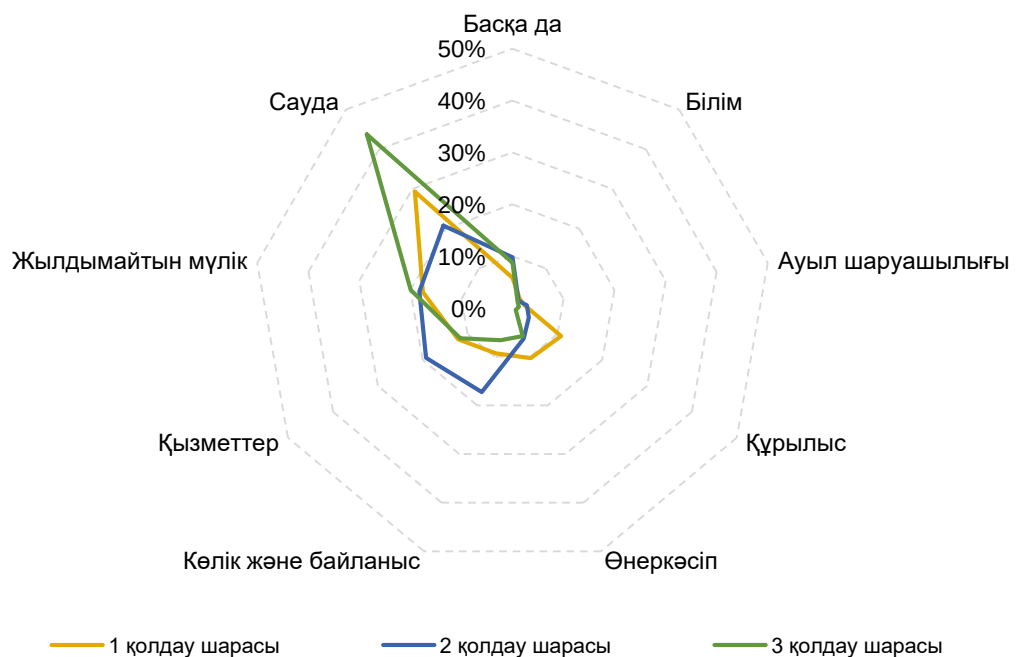
Дереккөзі: Банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 01.03.2020 – 01.07.2021жж. кейінге қалдырудың қолданылу кезеңі

Корпоративтік портфельдің салалық құрылымы бөлігінде 1 және 2-қолдау шарасының қолданылу кезеңінде кейінге қалдырылған қарыздардың едәуір үлесі тиісінше сауда секторында – 29% және 21%, жылжымайтын мүлік секторында – 17,6% және 18,3%, қызмет көрсету секторында – 12% және 19% болып шоғырланды. 3-қолдау шарасының қолданылу кезеңінде сауда саласындағы қарыздардың үлесі барлық кейінге қалдырылған қарыздардың 44%-ына дейін ұлғайды, керісінше, құрылыс саласындағы қарыздардың үлесі небәрі 1%-ды құрап, азайды (1 және 2-қолдау шарасының қолданылу кезеңінде саланың үлесі – тиісінше 11% және 4%). Кейінге қалдыру бойынша ең аз сұраныс ауыл шаруашылығы және білім беру саласында байқалды, оларда кейінге қалдырылған қарыздардың үлесі 2%-дан аспады (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*).

4.11-график Төлемдерді кейінге қалдыру сауда және жылжымайтын мүлік салаларында барынша сұранысқа ие болды

Салалар бөлігінде негізгі борыш сомасы бойынша қарыздар үлесі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 1) Кейінге қалдырылған қарыздар бойынша саланың үлесі әрбір шараның ішінде есептелген, яғни әрбір шара 100%-ға сәйкес келеді. 2) Сауда – көтерме және бөлшек сауда, автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу; Жылжымайтын мүлік – жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар; Қызметтер – тұру және тамақтану жөніндегі қызметтер, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер, басқа да қызмет түрлерін көрсету; Көлік және байланыс – көлік және жинақтау, ақпарат және байланыс; Өнеркәсіп – өңдеу және тау-кен өнеркәсібі және карьерлерді қазу; Басқалары – жоғарыда көрсетілген топтарға жатпайтын қызмет түрлері

Дағдарысқа қарсы шаралардың үшінші топтамасы шеңберінде банктерге кейінге қалдыру кезеңі аяқталғаннан кейін банктерде қарыз алушының қарыз шарты бойынша міндеттемелерін уақтылы өтеу ықтималдығының оң бағасы болған жағдайда провизияларды қалыптастыру кезінде қарыздың автоматты түрде құнсыздану өлшемшарттарынан кейінге қалдыруды ұсыну белгісін алып тастау бөлігінде реттеушілік жеңілдіктер ұзартылғанын атап өткен жөн.

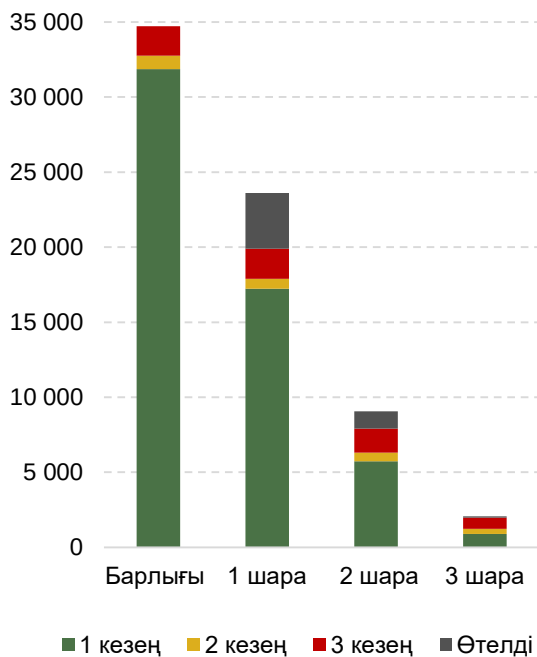
Бұл ретте шектеу шараларының жеңілдетілуіне қарай төлемдерді кейінге қалдыру ұсынылған шарттардың саны төмендеп отырды. 3-шарамен қамтылған қарыздардың үлесі үш қолдау шарасының қорытындысы бойынша кейінге

қалдырылған қарыздардың 6%-ын құрады (*Ошибка! Источник ссылки не найден., А*).

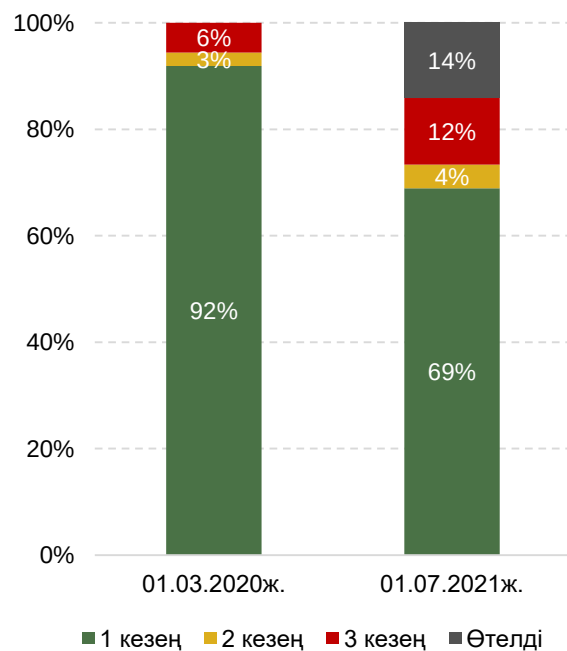
Талданып отырған кезеңдегі төлемдері кейінге қалдырылған қарыздардың сапасы төмендеді. Шарттардың саны бойынша 1-кезеңдегі қарыздардың үлесі 23 пайыздық тармаққа қысқарды, бұл ретте 2 және 3-кезеңдегі қарыздардың үлесі тиісінше 2 пайыздық тармаққа және 7 пайыздық тармаққа ұлғайды (*Ошибка! Источник ссылки не найден., Б*).

4.12-график Төлемдері кейінге қалдырылған корпоративтік қарыздардың сапасы төмендеді

А) Шарттардың саны, дана.

Б) Шарттардың саны бойынша қарыздардың үлесі, %

Дереккөзі: Банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

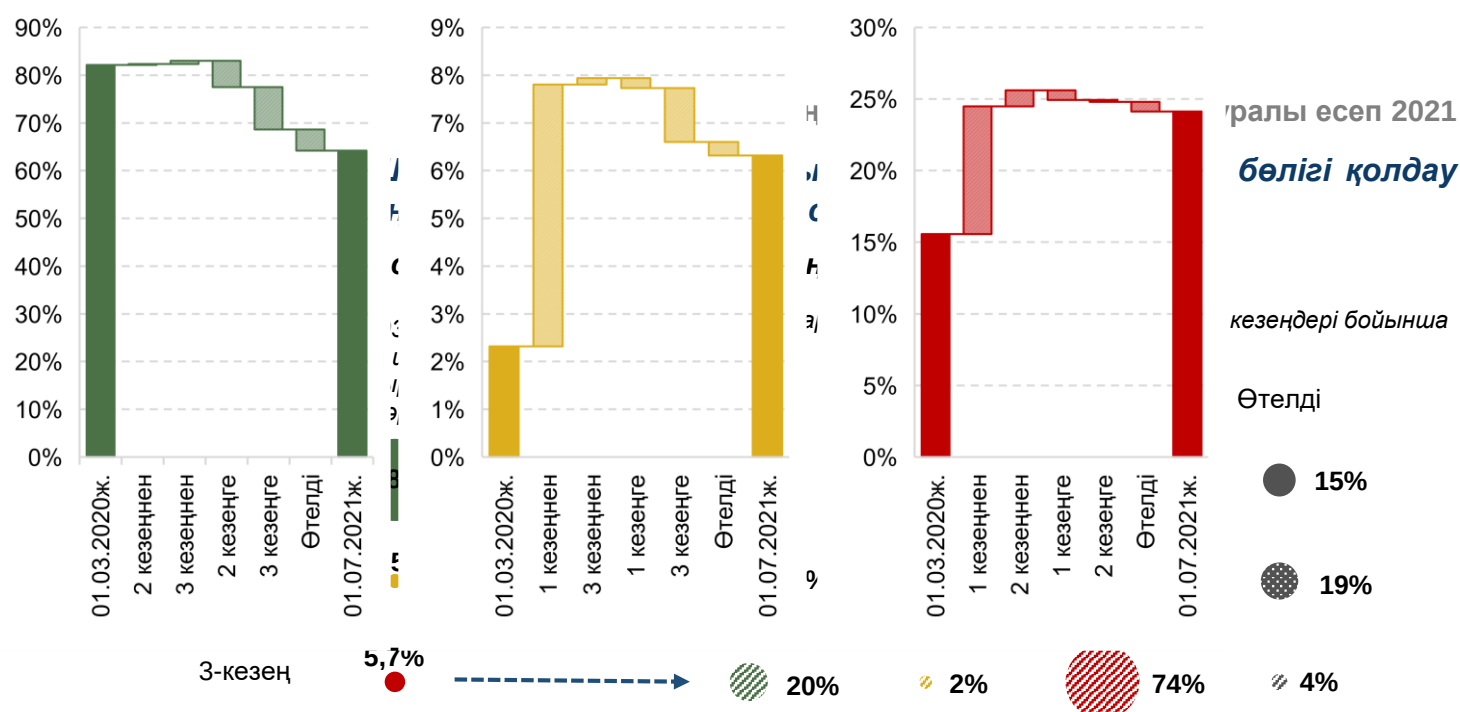
Ескертпе: Барлығы – 16.03.2020ж. - 01.07.2021ж. аралығындағы кезеңде кейінге қалдыру ұсынылған шарттардың саны;

Шарттардың саны мынадай шаралар бойынша бөлінді: 01.07.2020ж. (1-шара), 01.10.2020ж. (2-шара), 01.07.2021ж. (3-шара)

Дереккөзі: Банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 01.03.2020ж. – кейінге қалдыруды алғанға дейін ХҚЕС бойынша қарыз шарттарының құнсыздану мәртебелері, 01.07.2021ж. – кейінге қалдыруды алғаннан кейінгі қарыз шарттарының мәртебелері

Шарттардың саны бойынша құнсыздану кезеңдері арасындағы қарыздардың ауысуы кейінге қалдыруды алған 1-кезеңдегі қарыздардың үлесі қарыздарды 2-кезеңге (4%) және 3-кезеңге (8%) қайта сыныптау не өтеу (15%) есебінен кейінге қалдырудың қолданылу кезеңінде 73%-ға дейін төмендегенін көрсетті (*4.13-график*). 2-кезеңдегі қарыздардың үлесі елеусіз болды (2,5%), оның 26%-ы 3-кезеңге өтті. Бұл ретте 3-кезеңге жатқызылған қарыздарды өтеген қарыз алушылардың қолданыстағы қарыздарының жақсаруы есебінен қарыздардың 3-кезеңнен 1-кезеңге (20%) көшуі байқалды.

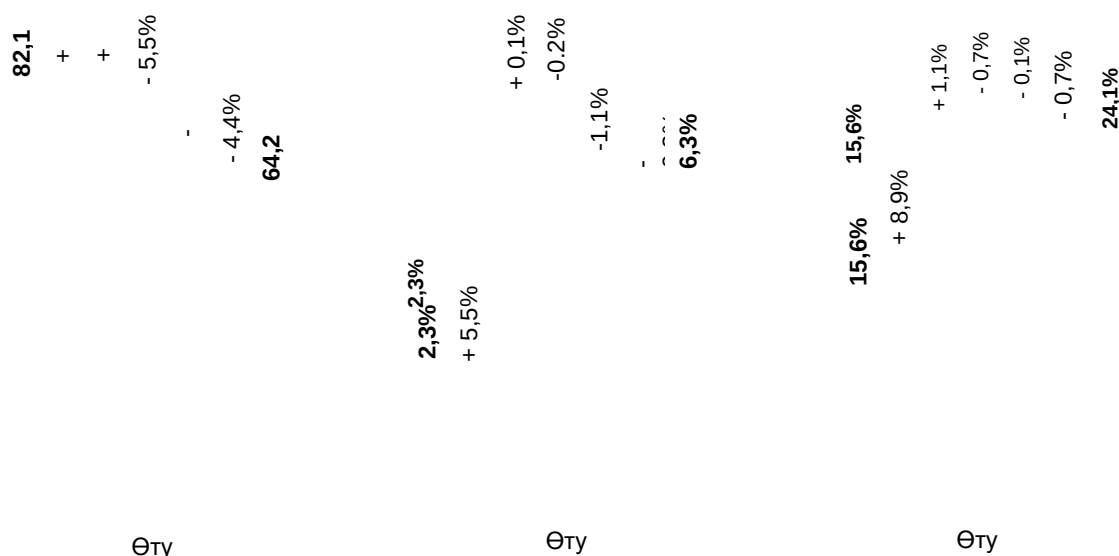
Дереккөзі: Банктердің деректері бойынша Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: Дөңгелекшенің алаңы құнсыздану кезеңдері бөлігінде шарттар саны бойынша есептелген қарыздар үлесіне барабар

Қарыздар сапасының төмендеуі үш қолдау шарасының қорытындысы бойынша кейінге қалдырылған қарыздардың несиелік берешегінің көлемі бойынша да байқалды. Мәселен, 1-кезеңдегі қарыздардың үлесі қарыздарды 2-кезеңге (нетто 5,3%) және 3-кезеңге қайта сыныптау (нетто 8,2%) не өтеу (4,4%) есебінен 18 пайыздық тармаққа (82,1%-дан 64,2%-ға дейін) қысқарды (4.14-график). 2-кезеңдегі қарыздардың үлесі іріктеменің 6,3%-ына дейін 4 пайыздық тармаққа ұлғайды. 3-кезеңдегі қарыздардың үлесі негізінен кейінге қалдырудың қолданылу кезеңінде қарыздардың 1-кезеңнен көшуі есебінен 15,6%-дан 24,1%-ға дейін ұлғайды.

4.14-график Корпоративтік қарыздар сапасының төмендеуі қарыздардың 3-кезеңге көшуіне байланысты.

Негізгі борыш сомасы бойынша корпоративтік қарыздар үлесінің өзгеруі

Дереккөзі: Банктер ұсынған деректер негізіндегі Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: 01.03.2020ж. ХҚЕС бойынша қарыздардың құнсыздану мәртебелері іріктеменің 100%-ын құрайды

Бокс 8. Банк секторындағы дағдарысқа қарсы шаралардың үшінші топтамасы шеңберінде төлемдерді кейінге қалдыру ерекшеліктері

2021 жылы уақытша шаралардың қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін Агенттік үшінші топтама шеңберінде коронавирустық инфекцияның таралу салдарымен күресу бойынша кейбір дағдарысқа қарсы шараларды ұзартты.

Атап айтқанда, қаржылық қиындықтарға ұшыраған қарыз алушылардың қаржылық жағдайының нашарлауын болдырмау мақсатында, егер қарыз алушының өтінішінде және кредиттік ұйымның шешімінде басқа мерзім көрсетілмесе, ДК қоса алғанда, шағын және орта бизнес субъектілеріне 2021 жылғы 1 сәуір - 30 маусым аралығындағы кезеңде ШОБ субъектісінің таңдауы бойынша 30 күннен 90 күнге дейінгі кезеңге қарыздар бойынша төлемдердің мерзімін кейінге қалдыру ұсынылды³⁶.

ШОБ субъектілері қосымша келісімдерге қол қоймай-ақ қарыздар бойынша төлемдердің жаңа кестелерін белгілеу жолымен қарыз мерзімінің соңына дейін кейінге қалдырылған төлемдерді біркелкі бөлу не кейінге қалдыру кезеңіне қарыз мерзімін ұлғайту түрінде кейінге қалдыру ұсынылды.

Үшінші қолдау шарасының алдыңғы екеуінен негізгі айырмашылығы – кейінге қалдыруды екінші деңгейдегі банктер мен микроқаржы ұйымдары кәсіпкерлік субъектілерінің санаттарына байланысты берген, яғни кейінге қалдыруды берудің сараланған тәртібі қолданылған.

В 2021 году по истечении срока действия временных мер Агентством в рамках третьего пакета были продлены некоторые антикризисные меры по борьбе с последствиями распространения коронавирусной инфекции.

Мәселен, *микро және шағын кәсіпкерлік* субъектілеріне (*оның ішінде ДК*) кейінге қалдыру субъектінің экономиканың зардап шеккен салаларында қызметті жүзеге асыруы кезінде қарыз алушының өтініші негізінде, ал орта кәсіпкерлік субъектілеріне кейінге қалдыру қарыз алушының өтініші мен карантиндік шектеу шараларының қолданылуы салдарынан қаржылық жай-күйінің нашарлауын растайтын құжаттар негізінде жеке тәртіппен берілген.

Бұл ретте реттеушілік жеңілдіктерге сәйкес, егер контрагенттің қаржылық жай-күйінің нақты көрсеткіштерін бағалау негізінде қарыз алушылардың ақша ағындары қарыздар бойынша шарттық міндеттемелерді жабу үшін жеткілікті болады деп күтілген жағдайда, *орта кәсіпкерлік* субъектілері (*оның ішінде ДК*) төлемдерді кейінге қалдыра алатын және қаржылық қиындықтарға ұшыраған кредиттік ұйымдар деп танылмауы мүмкін еді.

Қарыз алушылардың қаржылық жай-күйін бағалау қарыз алушылардың нақты кірістерін және енгізілген карантиндік шектеу шараларының қарыз алушылардың кәсіпкерлік қызметіне, оның ішінде қарыз алушылардың тауарларына, жұмыстарына және/немесе қызметтеріне тұтынушылық сұраныстың төмендеуіне, тауарларды және/немесе қызметтерді жеткізу тізбегінің бұзылуына, тауарларға, жұмыстарға және/немесе қызметтерге ақы төлеу мерзімін бұзуға әсерін талдауды көздеді.

Осылайша, кейінге қалдыруды алу қарыз алушылардың кредиттік тарихының нашарлауына негіз болған жоқ, олай болса, кредиттік ұйымдар қарыз алушылар

³⁶ «Шағын және орта бизнес субъектілерінің қарыздары бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды беру тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі Төрағасының 2021 жылғы 9 сәуірдегі № 127 бұйрығы

туралы теріс ақпаратты кредиттік бюроларға жібермеген. Бұл шара корпоративтік қарыз алушыларға қолдау шарасы қолданылған кезеңде борыштық жүктемені төмендетуге, ал кредиттік ұйымдарға кредиттік портфельдер сапасының нашарлауын танудың бірқалыпты процесін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Пандемия басталғаннан бері *бөлшек портфель* бойынша төлемдерді кейінге қалдыру жеке тұлғаларға 2020 жылғы 16 наурыз – 15 маусым аралығындағы кезеңде бір рет берілді, бұл бөлшек клиенттерге борыштық жүктемені азайтып, қиын кезеңнен елеулі шығынсыз өтуге мүмкіндік берді. Бөлшек портфельді қолдаудың тұрақтандыру шаралары уақтылы іске асырылып, халықтың әлеуметтік шиеленісінің төмендеуіне және қысқа мерзімді кезеңде елдегі эпидемиологиялық ахуалға байланысты кредиттік тәуекелдерді барынша азайтуға әкелді. Бөлшек клиенттердің іскерлік белсенділігінің артуына байланысты олардың әрекетінің өзгеруіне байланысты (кейінге қалдырылған әсерді ескере отырып) 2021 жылы төлемдерді кейінге қалдыруды ұсыну жөніндегі шараларды қайта іске асыру қажеттілігі болған жоқ (толығырақ 2020 ҚТЕ Несие портфелінің сапасына COVID-19 әсері 5.2-шағын бөлімінде берілген).

4.4. Бөлшек портфель

Пандемиядан кейінгі кезеңде халықтың сатып алу қабілетін қалпына келтіру және халыққа банк қызметтерін көрсету бойынша цифрлық шешімдердің кеңінен таралуы бөлшек кредиттік портфельдің өсуіне оң әсер етті. Бөлшек портфельдің сапасы барлық сегменттер бойынша жақсарды. Ипотекалық және тұтынушылық қарыздарды беру көлемінің жоғары болуы, тұтынушылық қарыздардың қысқа мерзімділігі бөлшек портфель сапасының жақсы болуының негізгі факторлары болып табылады – 2021 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейі 3,6% болды. Бұл ретте бөлшек портфельдің кредиттік тәуекелі нақты кірістердің төмендеуіне және халықтың борыштық жүктемесінің өсуіне өзінің осалдығын сақтап отыр.

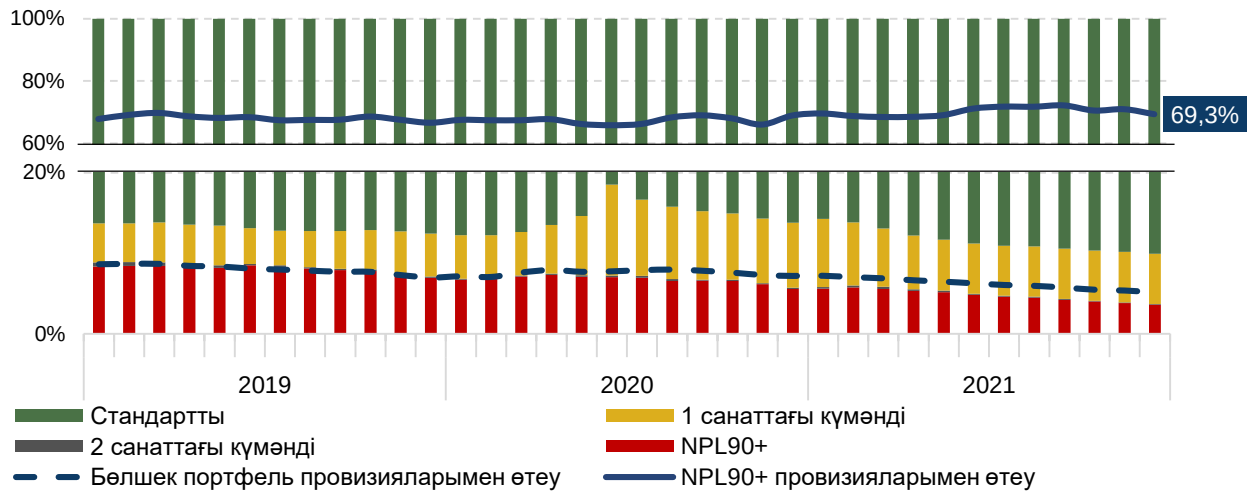
В 2021 году банки активно наращивали розничный портфель. Рост портфеля составил более 40% по итогам года (по итогам 2020 года – 12,6%). Так, доля займов физических лиц в ссудном портфеле превысила долю корпоративного портфеля и составила 52% (по итогам 2020 года – 47%). Стремительное увеличение объемов розничного портфеля продолжилось за счет роста потребительского беззалогового кредитования и ипотечных займов. В частности, по итогам 2021 года в розничном портфеле преобладают потребительские беззалоговые займы (53% от розничного портфеля) и ипотечные жилищные займы (25%).

Качество кредитного портфеля розничных заемщиков сохраняется выше корпоративного портфеля и продолжает свое улучшение с 2019 года. Факторами сокращения уровня проблемных займов розничного портфеля являются активный рост портфеля и вывод из системы несостоятельных банков (доля проблемных займов вышедших из системы банков в 2021 году составляла 1,4% от всех проблемных займов в системе на начало 2021 года). Так, доля проблемных займов в 2021 году снизилась с 13,8% до 9,9%. При этом максимальная доля проблемных займов (19%) наблюдалась в конце июня 2020 года в связи с отсрочкой платежей по займам в период режима ЧП, связанным с пандемией.

Покрытие провизиями розничного портфеля снизилось в 2021 году с 7,2% до 5,1%. При этом за 2021 год коэффициент покрытия провизиями займов NPL90+ незначительно увеличился с 68,9% до 69,4%, несмотря на снижение объемов провизий по данным займам (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*).

4.15-график **Бөлшек портфельдің сапасы портфельдің белсенді түрде өсуі есебінен жақсаруда**

Бөлшек портфель

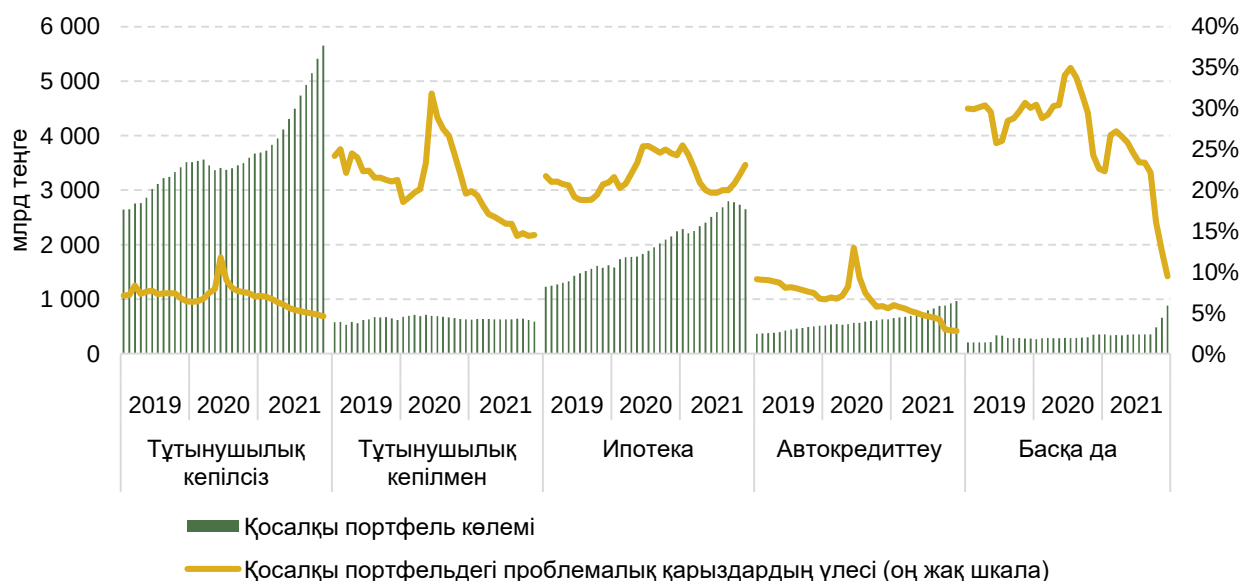

Источник: Кредитный регистр, оценка Национального Банка

По итогам 2021 года улучшение качества займов наблюдалось практически во всех сегментах розничного кредитования (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**). Наименьшая доля проблемных займов сосредоточена в субпортфеле автокредитования. Данный сегмент продемонстрировал уменьшение проблемных займов почти в 2 раза с 5,9% до 2,7% с начала 2021 год. Высокое качество займов сохраняется в потребительских беззалоговых займах – 4,6% проблемных займов. Уровень проблемных займов в сегменте ипотеки снизился с начала года на 1,2 пп до 23,1%, доля займов NPL90+ в субпортфеле также снизилась с 1,7% до 0,8%. В сегменте потребительских займов с обеспечением проблемные займы составляли 14,5% по итогам 2021 года (2020г. – 19,6%).

4.16-график **Бөлшек портфельдің барлық сегменттеріндегі проблемалық қарыздардың үлесі 2021 жылы төмендеді**

Бөлшек портфель

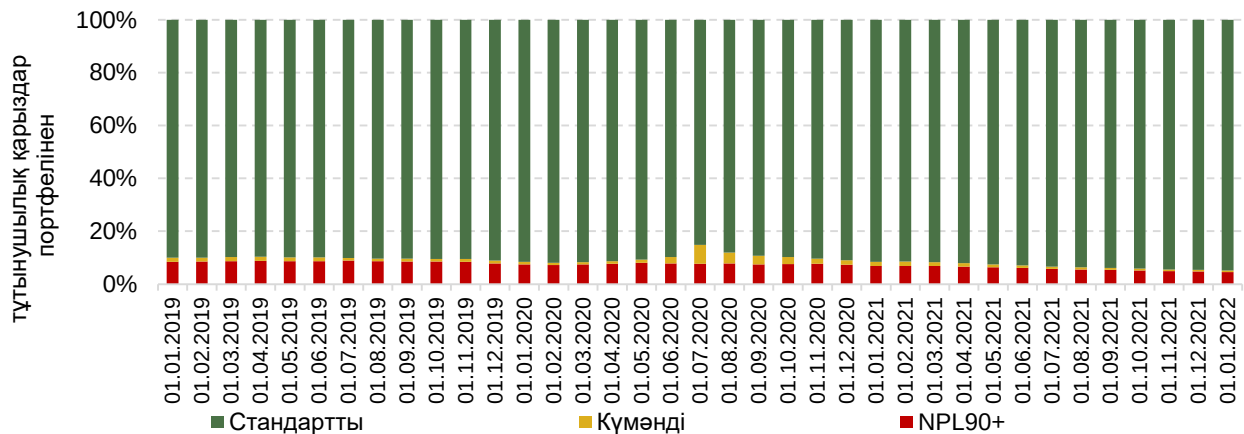
Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

4.4.1. Тұтынушылық қарыздар портфелінің сапасы

Автокредиттеу, кепілсіз тұтынушылық қарыздар және қамтамасыз етуі бар тұтынушылық қарыздар сияқты сегменттерді қамтитын тұтынушылық қарыздар портфелінің сапасы тарихи жоғары деңгейде сақталып отыр. Ұлттық Банктің бағалауы бойынша проблемалық қарыздардың үлесі 2021 жылы 8,4%-дан 5,1%-ға дейін азайды (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*). Бұл ретте тұтынушылық қарыздардың басым бөлігінің (96,6%) беру көлемінің қарқынды өсуіне, осы сегменттің ерекшелігіне және жүйеден дәрменсіз банктерді шығаруға байланысты 2021 жылдың соңында төлемдер бойынша мерзімін өткізіп алуы жоқ. Жүйедегі проблемалық қарыздардың жалпы портфелінен таратылған банктердің проблемалық тұтынушылық қарыздарының үлесі жыл басында 2,2%-ды құрады. Проблемалық қарыздар таратылған банктер есебінен 20%-ға азайды. Портфельдің кредиттік тәуекел деңгейі қалыпты болғанына қарамастан, ол халықтың табысының өзгеруіне сезімтал болып қала береді. Бұл ретте халықтың өсіп жатқан борыштық жүктемесі халықтың төлем қабілеттілігі мен әл-ауқаты үшін тәуекелдер әкеледі.

4.17-график Тұтынушылық қарыздардың сапасы жоғары деңгейде сақталуда

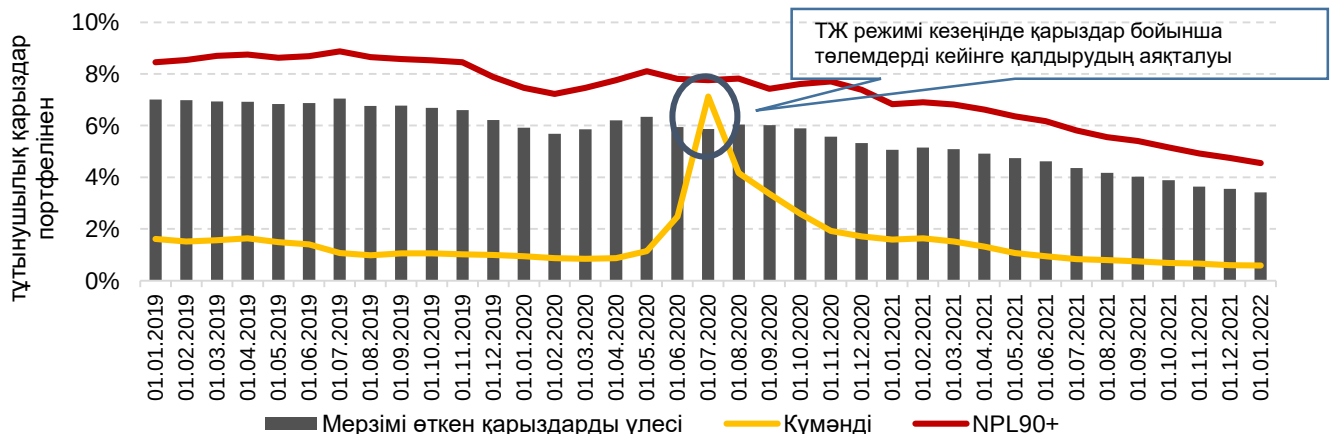
Тұтынушылық қарыздар портфелі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Тұтынушылық кредиттеу сегментіндегі күмәнді қарыздардың төмен деңгейі (0,6%) банктердің кредиттік шығындарды барынша толық және уақтылы тануын әлеуетті түрде көрсетеді (4.18-график). Алайда, қамтамасыз етуі бар күмәнді тұтынушылық қарыздардың деңгейі жоғары (2,6%).

4.18-график Мерзімі өткен тұтынушылық қарыздардың үлесі төмендеуде

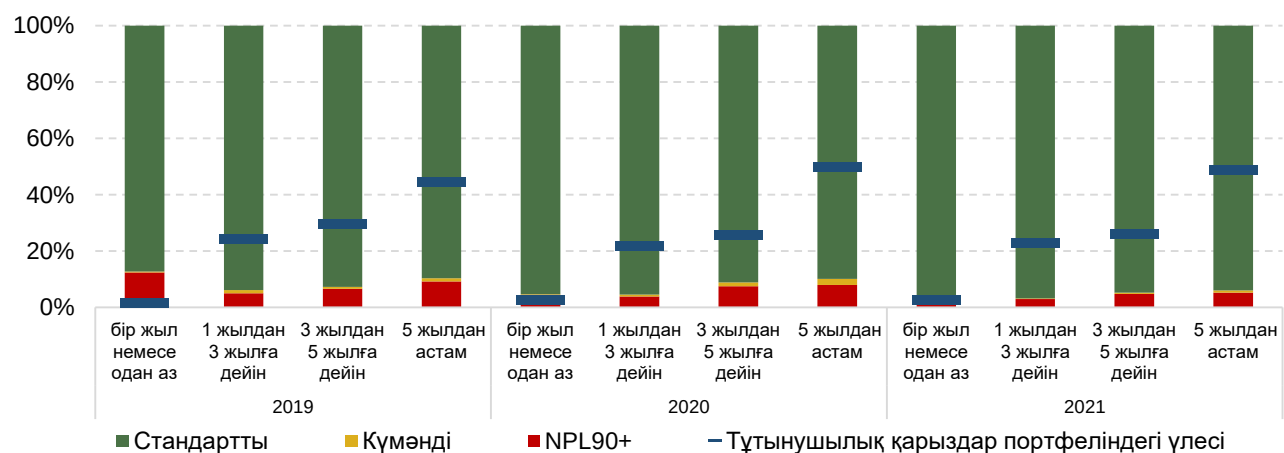

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Тұтынушылық кредиттер портфелінде қарыздың сапасы мен ұзақтығы арасындағы байланыс байқалады. Мәселен, тұтынушылық қарыздар портфеліндегі проблемалық қарыздар деңгейі мерзімі 5 жылдан астам қарыздар үшін барынша жоғары – 6%, ал бір жылдан аз және бір жылдан 3 жылға дейінгі қарыздар үшін 2021 жылдың соңында тиісінше 3,9% және 3,2% (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*). Жеке өтеу кестелерінің болуына байланысты мерзімі бір жылдан аз қамтамасыз етілген тұтынушылық қарыздар бойынша (проблемалық қарыздар деңгейі – 19%) ең төмен сапа байқалды. Жеке өтеу кестесі бар қарыздар беру көп жағдайда банкпен байланыстылық белгілері бар тұлғаларға қатысты сапасыз кредиттік шешімдердің салдары болып табылады. Банктің тәуекел-менеджментінің әлсіз деңгейі әлеуетті байланысты тарапқа берілген қарыздар бойынша жоғары тәуекелдерді қабылдау себебі болып табылады.

4.19-график *Тұтынушылық қарыздар портфелінде қарыздың сапасы мен мерзімі арасындағы байланыс байқалады*

Қарыз мерзімі бойынша тұтынушылық қарыздар портфелі

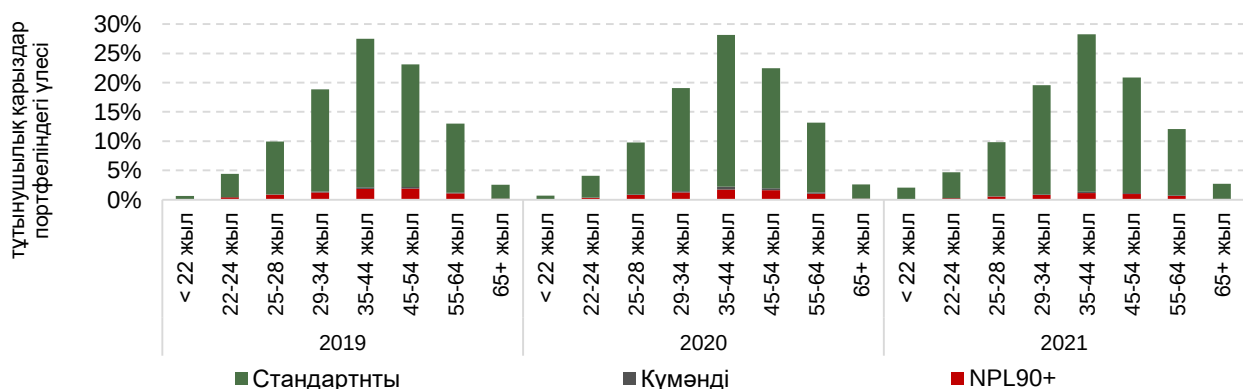

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

2021 жылы қарыздардың сапасы көптеген жас санаттарында жақсарды. Атап айтқанда, 28 жасқа толмаған қарыз алушылардың проблемалық қарыздарының үлесі 9%-дан 5,5%-ға дейін, 29-55 жас аралығында – 8,2%-дан 4,9%-ға дейін, 55 жастан асқан қарыз алушылардың қарыздары 8,7%-дан 6%-ға дейін төмендеді. Проблемалық қарыздардың ең аз үлесі 22 жасқа дейінгі жас санатында байқалды – 3,1%. Қалған жас санаттарында проблемалық қарыздардың үлесі 5-6% деңгейінде байқалады (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*).

4.20-график *Қарыздардың сапасы көптеген жас санаттарында жақсарды*

Тұтынушылық қарыздар портфелі

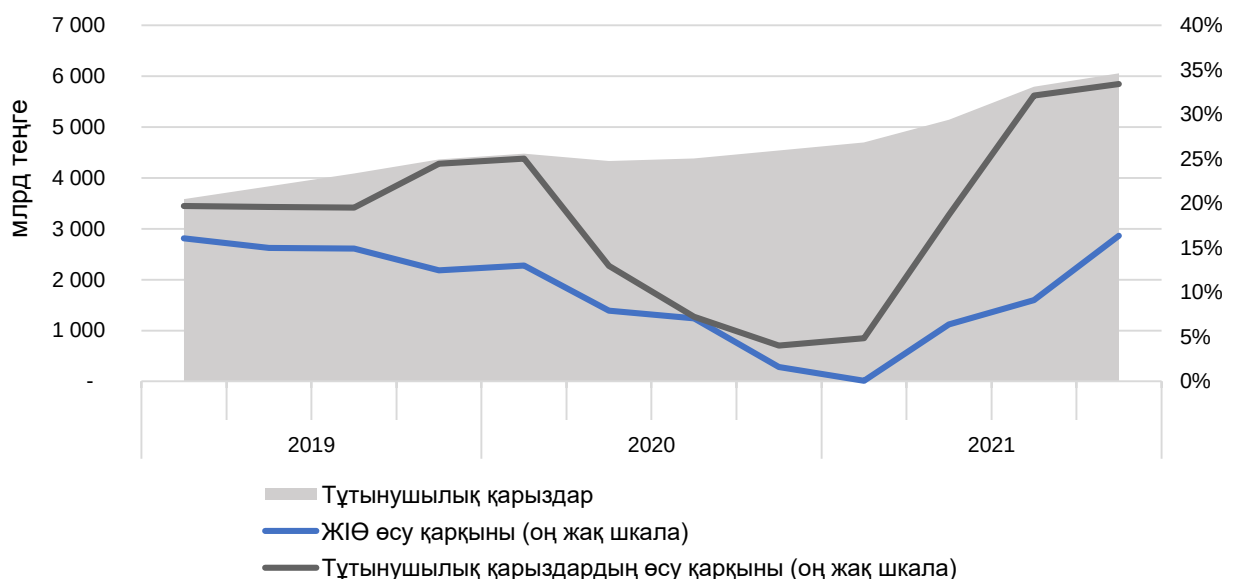
Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Бокс 9. Тұтынушылық кредиттеу

Тұтынушылық кредиттеудің өсу қарқыны 2021 жылы айтарлықтай өсті. Тұтынушылық портфель 46%-ға өсті (2020 ж. – 6%). Тұтынушылық қарыздар портфеліндегі үлесі 78% болған кепілсіз тұтынушылық қарыздар өсудің қозғаушы күші болды. Бұл сегмент 2021 жылы 54%-ға өсті.

2021 жылы банктік қызметтерді белсенді түрде цифрландыру жалғасты. Халық үшін қызметтер алуды оңтайлаандыру (кредиттер мен транзакцияларға өтінімдерді қарау) кепілсіз кредиттеуге сұраныстың өсуіне алып келді. Сонымен қатар тұтынушылық кредиттеудің белсенді түрде өсуі коронадағдарыс салдарымен – кейінге қалдырылған сұраныспен, тұтынушылық әрекеттегі өзгерістермен және пандемия кезеңінде дағдарысқа қарсы мемлекеттік шаралар салдарынан банктердің теңгелік өтімділігінің шамадан артық артуымен негізделген. Бұл сегменттің артқан сұранысы мен жоғары рентабельділігіне байланысты көптеген банктер бөлшек кредиттеуге белсенді түрде назар аудара бастады. Мәселен, жеке тұлғаларға арналған қосымшалар мен онлайн-қызметтер бар, бірақ кредиторлардың кейбіреуінде ғана корпоративтік клиенттерге арналған ұқсас өнімдер бар. Сонымен қатар сапалы корпоративтік қарыз алушылар санының көп болмауы және портфельдің төмен шоғырлануы банктер үшін кепілсіз тұтынушылық кредиттеудің тартымды болу факторларының бірі болып табылады.

4.21-график Тұтынушылық қарыздар портфелінің өсу қарқыны ЖІӨ өсу қарқынынан едәуір асып түседі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, банктердің есептілігі, Ұлттық Банктің бағалауы

Тұтынушылық қарыздар портфелінің жоғары сапасына қарамастан, портфельдің өсуі ЖІӨ өсуінен едәуір асып түсті, бұл тұтынушылық кредиттеу сегментінде тәуекелдердің жинақталғанын білдіреді. 2021 жылдың қорытындысы бойынша тұтынушылық қарыздар өсуінің ЖІӨ өсуіне қатынасы 8,3% болды (2021 жылғы 3-тоқсанда).

Тұтынушылық қарыздар портфелінің өсуін еңбекке қабілетті халықтың және жалпы халықтың өсуімен салыстыруға келмейді. Мәселен, 2021 жылдың қорытындысы бойынша қарыз алушылар санына, жан басына және еңбекке қабілетті халыққа шаққандағы тұтынушылық қарыздар бойынша негізгі борыш сомасының өсуі тиісінше 24%, 44% және 46% (2020 жылы 5%, 5% және 6%) болды.

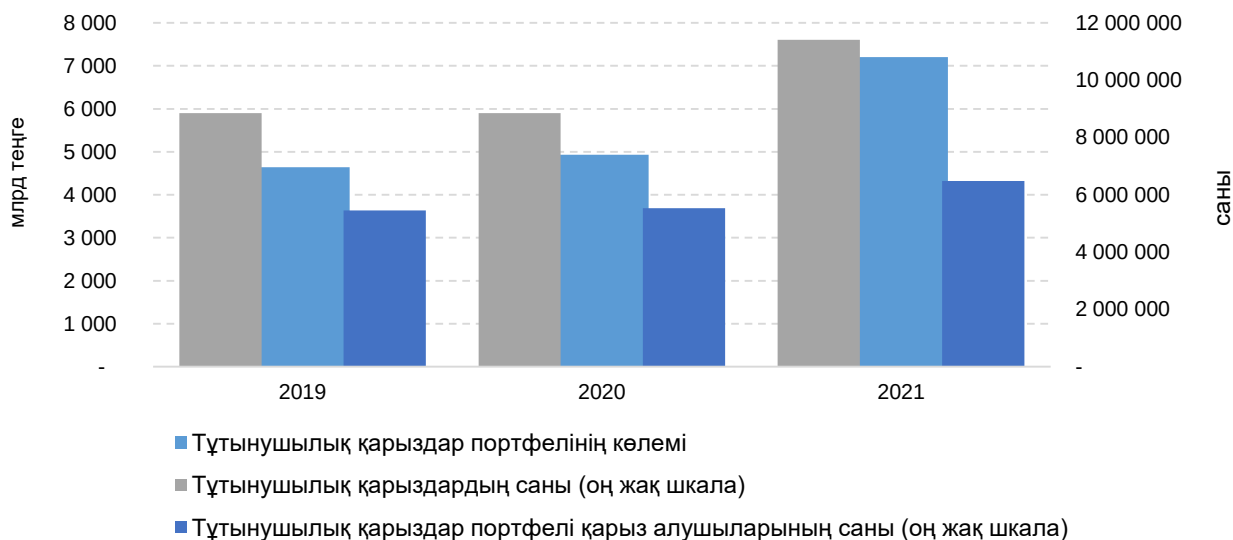
4.22-график Халықтың жан басына шаққандағы тұтынушылық қарыздар бойынша негізгі борыш 2021 жылы айтарлықтай өсті

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚР СЖРА ҰСБ, Ұлттық Банктің бағалауы

Сонымен қатар, бір қарыз алушыға келетін қарыз саны 2021 жылы қарыздар санының күрт өсуіне (29%) байланысты 1,6-дан 1,8-ге дейін өсті. Қарыз алушылардың саны да бір жыл бұрынғы көрсеткішпен салыстырғанда тиісінше 1%-ға қарағанда 17%-ға едәуір өскенін көрсетті.

4.23-график Халықтың жан басына шаққандағы тұтынушылық қарыздар бойынша негізгі борыш 2021 жылы айтарлықтай өсті

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Ескертпе: бір шарт шеңберінде берілген қарыздар бірыңғай қарыз ретінде ескеріледі

Өсіп келе жатқан борыштық жүктеме және халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы тәуекелдерді шектеу және сегменттің тұрақты дамуы үшін тұтынушылық кредиттеуді ұзақ уақыт мониторингтеуді қажет етеді. Бұған дейін тұтынушылық кредиттеудің өсуі мен тәуекелдерін реттеу үшін бірқатар шаралар іске асырылған болатын. Мәселен,

- қарыз беру кезінде қарыз алушының барлық өтелмеген қарыздар бойынша барлық төлемдері оның орташа айлық табысының 50%-ынан аспауға тиіс;

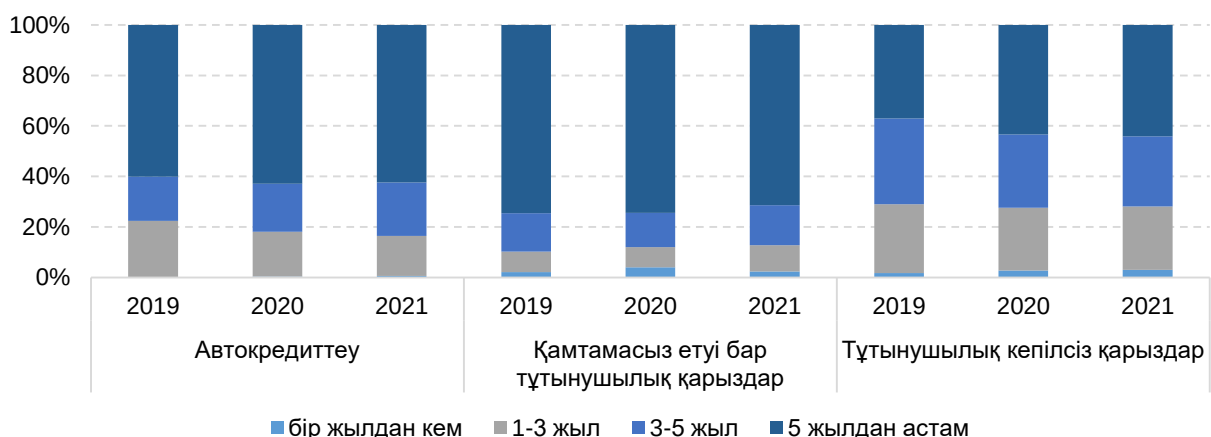
- мерзімі өткен 90 күннен кейін барлық кепілсіз тұтынушылық қарыздар бойынша тұрақсыздық айыбы мен комиссияларды есептеуге тыйым салу;
- табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен азаматтарға қарыздар беруге тыйым салу;
- борыштық жүктеме коэффициентін есептеуде отбасындағы кәмелетке толмаған балалардың саны ескеріледі;
- капиталдандырылған мерзімі өткен сыйақыға сыйақы есептеуге тыйым салу;
- тұтынушылық кредиттер бойынша тәуекел дәрежесін арттыру бөлігінде банктердің меншікті капиталының жеткіліктілігіне қойылатын талаптар 150%-дан 300%-ға дейін арттырылды;
- азаматтардың қарыздары бойынша жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемелерінің шекті мөлшері төмендетілді (кепілді банктік қарыздар бойынша 16 пайыздық тармаққа (56%-дан 40%-ға дейін) төмендетілді, кепілсіз банктік қарыздар бойынша 56% деңгейінде сақталды, ипотекалық тұрғын үй қарыздары бойынша 31 пайыздық тармаққа (56%-дан 25%-ға дейін) төмендетілді);
- 2021 жылы проблемалық берешектің өсуіне жол бермеу үшін оңалту тетігі енгізілді.

Тұтынушылық кредиттердің қарыз мерзімі айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Мәселен, тұтынушылық кредиттеу портфелінің жартысына жуығы өтеу мерзімі 5 жылдан астам қарыздардан және 23%-ға мерзімі бір жылдан үш жылға дейінгі қарыздардан тұрады.

Барынша ұзақ қарыздар (5+ жыл) қамтамасыз етуі бар тұтынушылық қарыздар және автокредиттеу сегментінде шоғырланған – тиісінше портфельдің 71%-ы және 62%-ы. Кепілсіз тұтынушылық қарыздардың ерекшелігіне қарамастан, осы сегментте 2021 жылдың қорытындысы бойынша ұзақтығы үш жылдан аз қарыздар – 28%.

Тұтынушылық кредиттеу портфеліндегі қарыздардың ұзақтығы жоғары болғанда портфельді жаңарту коэффициенті айтарлықтай. Мәселен, тұтынушылық қарыздар портфелінің 50%-ы 2021 жылдың соңында сол жылы берілді.

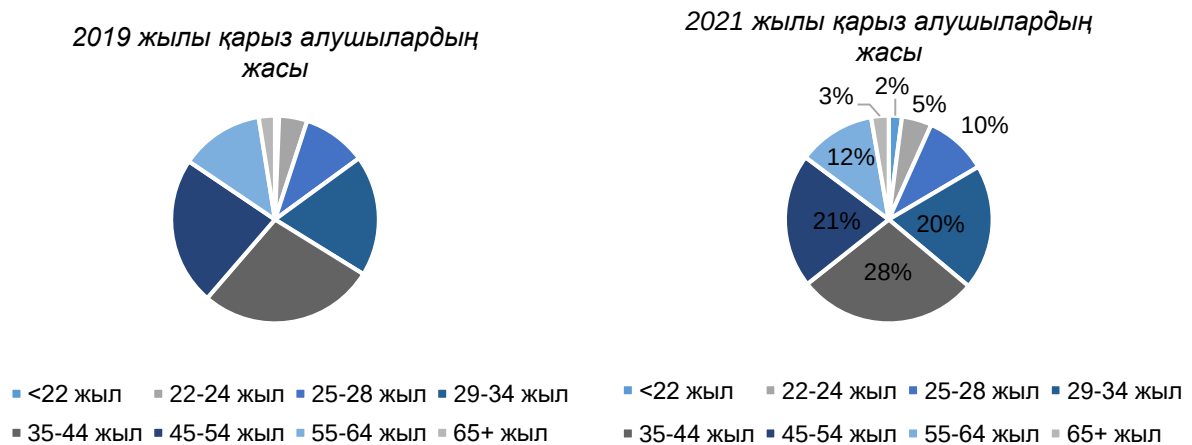
4.24-график *Тұтынушылық қарыздардың шарттық мерзімі айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ*

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Тұтынушылық портфельдің қарыз алушыларын жас бойынша бөлуде айтарлықтай өзгерістер болған жоқ. 24 жастан кіші қарыз алушылар портфелінің үлесі аға буын (45+ жас) қарыз алушылар үлесінің 39%-дан 36%-ға дейін азаюы есебінен 2019 жылғы 5%-дан 2021 жылы 7%-ға дейін ұлғайды.

4.25-график Тұтынушылық портфельдің қарыз алушыларын жас бойынша бөлуде айтарлықтай өзгерістер болған жоқ

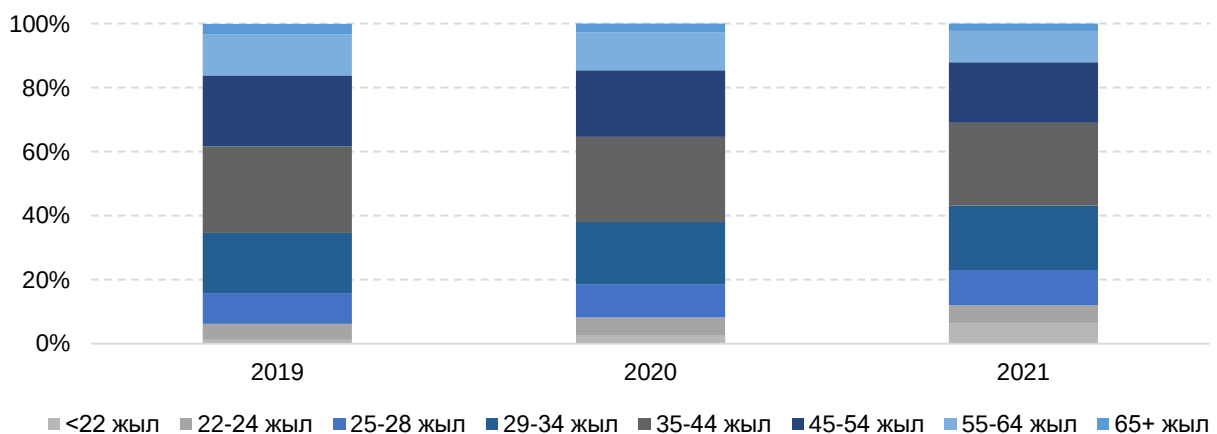

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

Дегенмен, жаңа (берілген) қарыздар бойынша тұтынушылық кредиттеу портфельінің жасару үрдісі байқалады. Жас тұрғындар екінші деңгейдегі банктерден белсенді түрде кредит ала бастады. Мәселен, 28 жасқа толмаған қарыз алушылар портфельінің үлесі 2 жыл ішінде 16%-дан 23%-ға дейін ұлғайды. Ең маңызды өсуді 22 жасқа дейінгі жас тобы көрсетті. 2019 және 2021 жылдың қорытындысы бойынша тиісінше 1%-дан 6%-ға дейін өсті.

4.26-график ... жаңа қарыздар бойынша қарыз алушылардың жасару үрдісі байқалады

Жаңа тұтынушылық қарыздар портфельі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

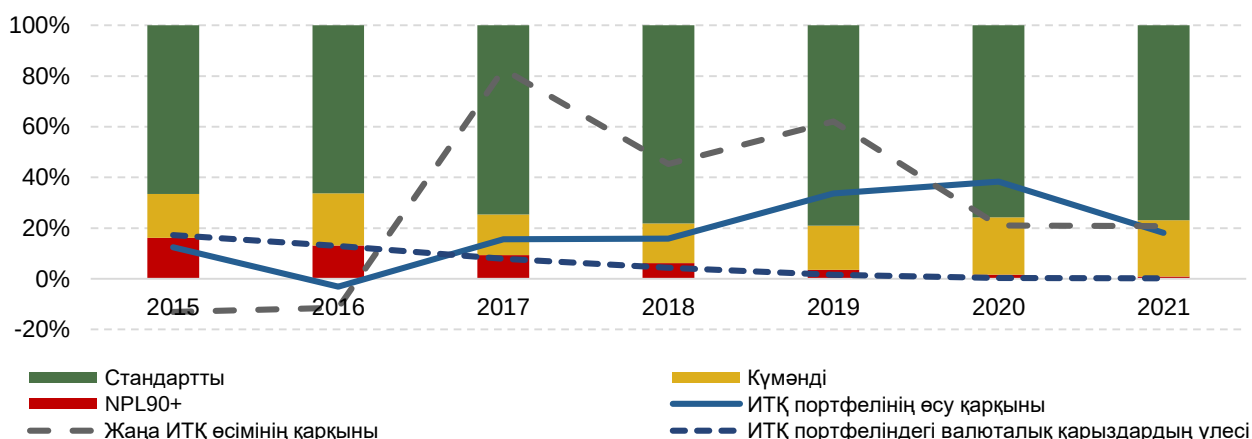
Тұтынушылық кредиттеу нарығының айтарлықтай өсуіне және өзгеріп отыруына байланысты қолданыстағы және жоспарланған реттеу шаралары халықтың шамадан тыс кредиттелуінің өсуіне және банктер қабылдайтын артық кредиттік тәуекелдерге жол бермеуге бағытталатын болады.

4.4.2. Ипотекалық тұрғын үй қарыздарының кредиттік тәуекелдері

Ипотекалық тұрғын үй қарыздары портфельінің өсуі 2021 жылы баяулап, 18,2% болды (2020 жылы – 38,3%). Портфель өсуінің баяулауы негізгі мемлекеттік ипотекалық бағдарламаларының бірі «Баспана Хит» бағдарламасының игерілуі мен жабылуына және ипотекалық тұрғын үй қарыздары бойынша берешекті өтеу үшін

зейнетақы жинақтарының бір бөлігін пайдалану мүмкіндігіне ішінара байланысты. Мәселен, 2021 жылғы ақпанда ИТҚ портфелі көлемінің төмендеуі байқалды, қаңтардағы мәндер 2021 жылғы наурыздың қорытындысы бойынша қалпына келді. Жаңа ИТҚ беру қарқыны 2020 жылғы деңгейде сақталып, карантин болған 2020 жылғы 21%-дық өсумен салыстырғанда 2021 жылы 20,8% болды (4.27-график).

4.27-график Ипотекалық тұрғын үй қарыздарының портфеліндегі NPL 90+ деңгейі 6 жыл ішінде рекордтық төмен деңгейге жетті

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

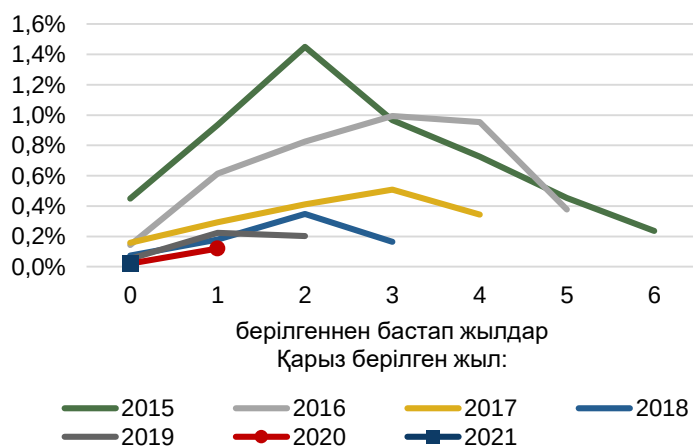
Ескертпе: 2021 жылғы қаржылық тұрақтылық туралы есепте ипотекалық тұрғын үй қарыздарының сапасын бағалау кезінде ҚТЕ-2020-мен салыстырғанда барынша консервативтік тәсіл қолданылады

Ипотекалық тұрғын үй қарыздары портфелінің сапасы жақсаруда. NPL90+ деңгейі 6 жылдағы рекордтық деңгей – 0,85%-ға жетті. Бұл ретте NPL90+ қарыздарының құрылымында 2007-2008 жылдары берілген қарыздар басым (4.28-график). 2021 жылдың қорытындысы бойынша NPL90+ портфелінде ағымдағы жылы берілген қарыздардың үлесі 1,1% болды (4.29-график).

4.28-график 2020 жылғы NPL90+ құрылымы

4.29-график ИТҚ бойынша NPL90+ динамикасы

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

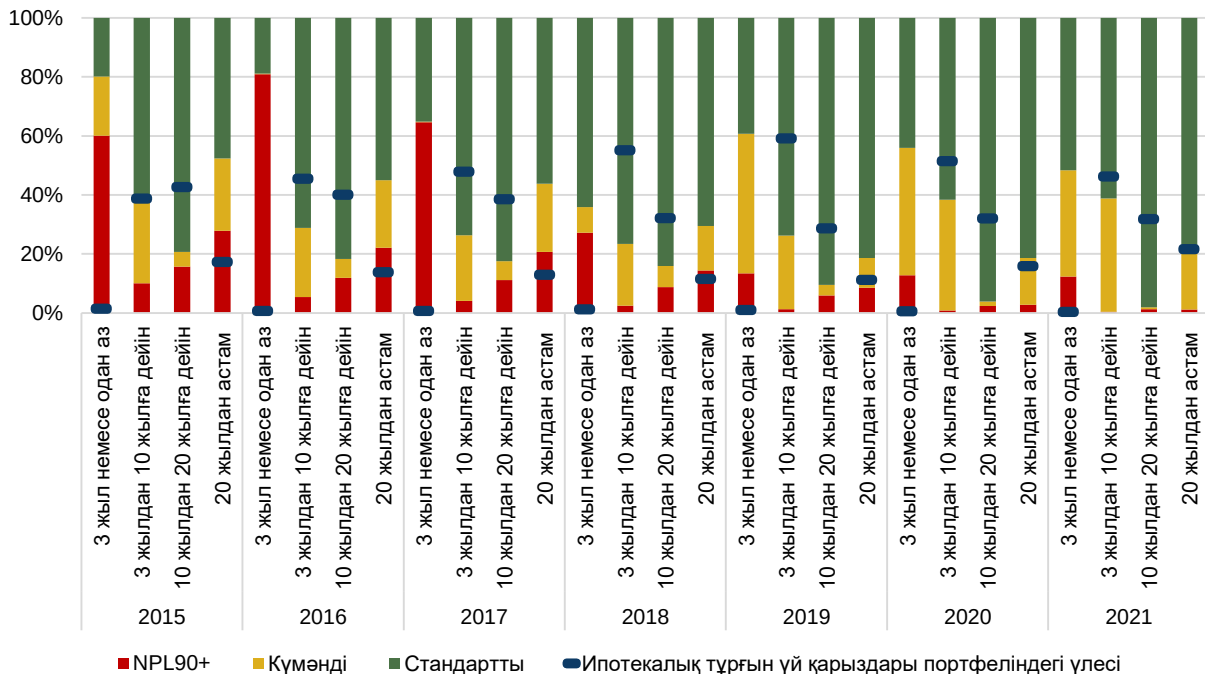
Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

ИТҚ портфеліндегі барынша ұзақ мерзімді қарыздардың үлесі ұлғайды. Мәселен, ұзақтығы 20 жылдан асатын қарыздардың үлесі мерзімі 10 жылдан аз қарыздардың 5,8 пайыздық тармаққа азаюы есебінен 2021 жылы 15,9%-дан 21,6%-ға дейін ұлғайды (4.30-график). Бұл ретте ұзақ мерзімді қарыздардың сапасы қысқа мерзімді қарыздардың сапасына қарағанда жақсы. Атап айтқанда, мерзімі 10 жылдан

астам проблемалық қарыздардың үлесі ұзақтығы 10 жылдан аз қарыздар үшін 39%-ға қарағанда 9%-ды құрайды. Мұндай жағдайдың туындауына беру мерзімі қысқа болған кезде ипотекалық қарыз бойынша төлемнің қомақты мөлшері себеп болуы мүмкін.

4.30-график **Барынша ұзақ мерзімді ИТҚ сапасы қысқа мерзімді қарыздармен салыстырғанда жақсы**

Қарыздың мерзімі бойынша ИТҚ портфелі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, Ұлттық Банктің бағалауы

4.5 Корпоративтік портфельдің кредиттік тәуекелін макро стресс-тестілеу

Ықтимал стресстік экономикалық сценарийлерге банк секторының орақтылығын бағалау үшін банктердің корпоративтік портфелінің кредиттік тәуекеліне стресс-тестілеу жүргізілді.

Талдау кезінде макроэкономикалық күтпеген өзгеріс ретінде базалық және стресстік сценарийлердегі мұнай бағасының өзгеруі қолданылады, оның ең төменгі мәні барреліне 20 долларға дейін төмендейді.

Күтпеген өзгеріс нәтижесінде күтілетін кредиттік шығындар нақты сектордың кредиттік тәуекелінің әзірленген моделі және банктердің корпоративтік портфелі сапасының моделі негізінде бағаланды.

Екі модель бойынша күтілетін шығындардың мөлшері салыстырмалы және екінші сценарий жылының қорытындысы бойынша стресстік сценарийде банк секторы капиталы жеткіліктілігінің K1 коэффициентінің шамамен 5 пайыздық тармаққа төмендеуіне әкеледі. Бұл ретте капиталдың жеткіліктілік деңгейі белгіленген нормативтерден жоғары сақталады, бұл корпоративтік портфель сапасының нашарлауына әкелетін сыртқы күтпеген өзгерістерді реттеу үшін банктерде капитал буферінің болуын көрсетеді.

4.5.1. Макроэкономикалық сценарийлер

Макро-сценарийлер банктердің орнықтылығын бағалау үшін экономикалық жағдайдың гипотетикалық дамуын көрсетеді және ҚРҰБ-ның ресми болжамдары болып табылмайды. Макро стресс-тестілеу мақсаты үшін бүкіл жүйеге арналған бірыңғай базалық және стресстік сценарийлер қолданылады. Базалық сценарий

алғашқы деректер ретінде әртүрлі сарапшылар мен мекемелер жасаған макроэкономикалық айнымалылардың базалық сценарийлерін қолданады. Стресстік сценарий гипотетикалық дағдарысты сипаттайды және қолайсыз жағдайларда қаржы жүйесінің орнықтылығын бағалау үшін қолданылады. Күтпеген өзгерісті анықтайтын негізгі айнымалы ретінде Brent маркалы мұнайдың бағасы (4.31-график) пайдаланылды, соған байланысты нақты ЖІӨ-нің және теңгенің айырбастау бағамының сценарийлік траекториялары алынды.

Базалық сценарийде мұнайдың бағасы 2022 жылдың соңында 85 доллар, ал 2023 жылдың соңында 75 доллар деңгейіне дейін төмендейді. Стресстік сценарийде мұнай бағасының 2022 жылдың соңына қарай барреліне 40 АҚШ доллары және 2023 жылдың соңына қарай барреліне 20 АҚШ доллары деңгейіне дейін төмендеуі анықталды.

4.31-график **Brent маркалы мұнай бағасының динамикасы**

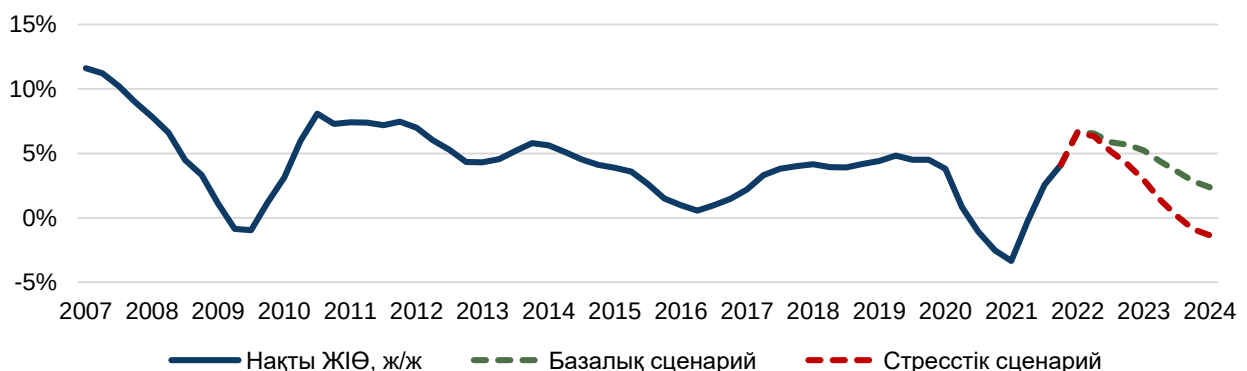

Дереккөзі: Bloomberg, ҚРҰБ есептеулері

Стресстік сценарийге сәйкес мұнай бағасының құлдырауы 2023 жылдың соңына қарай нақты ЖІӨ-нің -1,4%-ға (ж/ж) дейін айтарлықтай төмендеуіне алып келеді (4.32-график).

4.32-график **Күтпеген өзгерістің іске асуы нәтижесінде нақты ЖІӨ-нің төмендеуі коронавирустық пандемия әсерімен салыстырмалы болады**

ЖІӨ өсуі, ж/ж

Дереккөзі: ҚРҰБ есептеулері

4.5.2. Нақты сектордың кредиттік тәуекел моделі – кәсіпорындардың деректері негізінде корпоративтік портфель сапасын бағалау

Нақты сектордың кредиттік тәуекел моделін әзірлеу тәсілінің міндеті – кәсіпорындардың қаржылық жай-күйінің банк жүйесінің орнықтылығына әлеуетті әсерін талдау. Нақты сектор субъектілерінің әртүрлі күтпеген өзгерістерге осалдығы

қаржылық орнықтылыққа теріс әсер етеді және бірінші кезекте кредиттік ресурстардың негізгі қарыз алушысы бола отырып, банк секторы үшін тәуекелдерді арттырады.

Нақты сектор кәсіпорындарының қаржылық есептілігі мен банктер Кредиттік тіркелімге беретін заңды тұлғалардың кредиттік шарттары бойынша деректер банктердің күтілетін кредиттік шығындарын бағалау үшін пайдаланылады. Бірінші тәсіл шеңберінде әрбір сала үшін дефолт ықтималдығы және дефолт кезінде шығын деңгейі (бұдан әрі – LGD) сияқты кредиттік тәуекел өлшемдері есептелді.

Өлемдік практикада кредиттік тәуекелдердің құрылымдық модельдері кеңінен қолданылады, онда компанияның дефолт ықтималдығы оның активтері мен пассивтерінің құны негізінде есептеледі. Егер компанияның активтерінің жалпы құны оның борышынан аз болса, компания дефолтты деп танылады. Экономикалық дағдарыс кезеңінде кәсіпорындардың пайдасы мен активтері төмендейді, міндеттемелер артады, көптеген фирмалар дефолт жариялайды. Экономика салаларының дефолт ықтималдығын есептеу үшін тоқсандық негізде ірі және орта кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштері пайдаланылды. Атап айтқанда, қаржылық міндеттемелер мен пайыздық шығыстар борыш ретінде пайдаланылды, ал пайыздар мен салықтар шегерілгенге дейінгі активтер мен пайда бизнестің құны ретінде бағаланды³⁷. Егер пайыздар мен салықтар және активтер шегерілгенге дейінгі пайда сомасы пайыздық шығыстар мен қаржылық міндеттемелер сомасынан аз болса, экономика саласы дефолтқа ұшырайды деп болжанады.

Кәсіпорындардың қаржылық есептілігінің деректері негізінде кәсіпорындар оған жеткен кезде өз міндеттемелеріне қызмет көрсете алмайтын (дефолтқа ұшырайды) дефолттың шекті деңгейі (шегі) (ε_t^*) былайша анықталады:

$$\varepsilon_t^* = \frac{\text{Пайыздық шығыстар} + \text{Қаржылық міндеттемелер}}{\text{Пайыздар мен салықтар шегерілгенге дейінгі пайда} + \text{Активтер}} \quad (1)$$

ε_t^* есептеу үшін экономиканың әрбір саласы үшін экономиканың осы саласына жататын барлық кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштерінің орташа сараланған (активтер бойынша) мәндері пайдаланылды.

Әр саланың дефолт ықтималдығы (PD) былайша анықталады:

$$PD = \text{Prob}(\varepsilon_t < \varepsilon_t^*) = F(\varepsilon_t^*) \quad (2)$$

мұнда F – бөлудің логикалық қалыпты заңына сәйкестігін болжай отырып ε_t^* дефолт шегін бөлудің кумулятивтік функциясы.

2021 жылдың соңында дефолт (LGD) жағдайында қайтарылмау үлесі экономиканың әрбір саласы үшін былайша айқындалады:

$$LGD = 1 - \text{Қайтару дәрежесі} \quad (3)$$

Қайтару дәрежесін есептеу үшін дефолт жағдайында банк қабылданған қамтамасыз ету есебінен шығындарды өтей алады деп жорамал жасай отырып банктер Кредиттік тіркелімде көрсететін қамтамасыз ету құны пайдаланылды. LGD есептеу кезінде қамтамасыз ету құны 2020 жылғы AQR нәтижелеріне сәйкес төмендетілді. Қайта бағалаудан кейін кепілмен қамтамасыз етудің жалпы құнының төмендеуі қолданыстағы кепілдер құнының 23,8%-ы болды, бұл ретте абсолюттік мәнде коммерциялық және өнеркәсіптік жылжымайтын мүліктің, сондай-ақ басқа да

³⁷ Талдау үшін 2008 жылдан бастап 2021 жылға дейін (қоса алғанда) ҰСБ СЖРА ҚР ұсынған кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметі туралы тоқсандық қаржылық көрсеткіштері (1-ПФ есебі) пайдаланылды

кепілмен қамтамасыз етудің құны тиісінше 41%-ға және 39%-ға айтарлықтай қайта бағалауға ұшырады.

Стресс кезеңінде дефолттың болашақ ықтималдығын болжау үшін панельдік регрессия қолданылды. Экономика салалары бойынша дефолт ықтималдығы мен қайтарылмау үлестерінің алынған уақыт қатарлары әрбір саланың (EL) күтілетін шығынын есептеу үшін пайдаланылады:

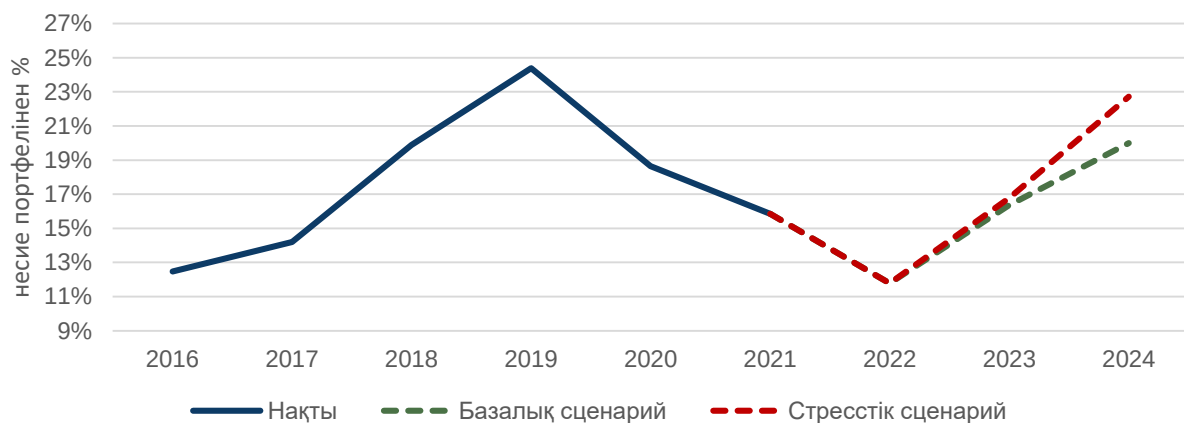
$$EL_{industry} = EAD_{industry} * PD_{industry} * LGD_{industry} \quad (4)$$

$$EL_{total} = \sum EAD_{industry} * PD_{industry} * LGD_{industry} \quad (5)$$

мұнда EAD – бұл корпоративтік қарыздар бойынша банктердің баланстарындағы негізгі борыш.

Нәтижесінде болашақта бағаланатын кредиттік залалдар банктердің қосымша провизияларын қалыптастыруға алып келеді, бұл өз кезегінде банктердің меншікті капиталын азайтады (4.33-график).

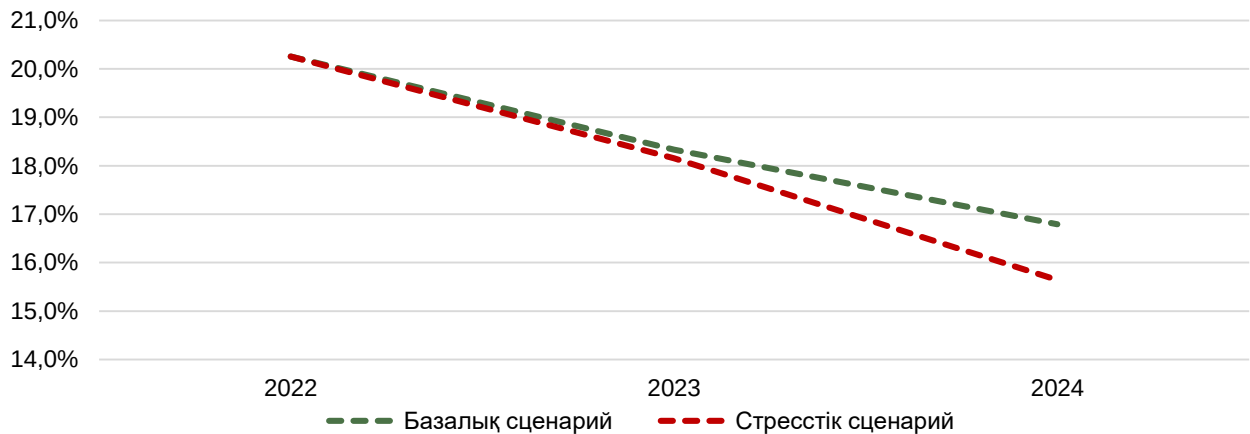
4.33-график 2024 жылдың басына қарай провизиялардың несие портфеліне қатынасы стресстік сценарий кезінде 7%-ға және базалық сценарий кезінде 4%-ға ұлғаяды

Дереккөзі: ЕДБ есептері, ҚРҰБ есептеулері

Осы модель шеңберіндегі стресс-тестілеудің негізгі болжамы – есепке алу кезінде теріс әсерді біршама реттейтін таза пайыздық кірісті ескермей, қалыптастырылған провизиялардың банктердің меншікті капиталына тікелей әсерін ауыстыру болып табылады. Осы консервативтік болжамға қарамастан, k1 капитал жеткіліктілігінің коэффициенті жүйе деңгейінде 8%-дық шекті деңгейден жоғары болуды жалғастырады (капиталдың қосымша буферлерін есепке алмағанда) (4.34-график).

4.34-график Стресс-тест нәтижесі бойынша банк жүйесі деңгейіндегі k1 капитал жеткіліктілігінің коэффициенті базалық сценарийде, сол сияқты стресстік сценарийде сақталады

Дереккөзі: ЕДБ есептері, ҚРҰБ есептеулері

4.5.3. Банкердің корпоративтік портфелі сапасының моделі – Кредиттік тіркелімнің деректерінде корпоративтік портфель сапасын бағалау

Макро стресс-тестілеудің екінші моделі Ұлттық Банк³⁸ әзірлеген қарыздар сапасының өлшемдеріне негізделген. Бұл өлшемдер белгілі бір уақыт кезеңі ішінде негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша өтеу белгілері жоқ проблемалық қарыздарды анықтауға мүмкіндік береді.

Модельді құру кезінде қарыздар сапасының талдамалық өлшемдері орташа алынған балл немесе санаттар (1-ден 5-ке дейін) түрінде цифрлық мәндерге ауыстырылып, әрбір корпоративтік қарыз алушыға оның негізгі борышының сомасына және оның барлық қарыздарының санаттарына байланысты берілді. Макроэкономикалық сценарийлердің қарыздардың өлшемдеріне әсерін бағалау үшін панельдік регрессия әзірленді. Модельде тәуелді айнымалы ретінде корпоративтік қарыз алушының орташа алынған (негізгі борыш көлемі бойынша) баллының тоқсандық өзгерісі пайдаланылады, ал тәуелсіз айнымалылар ретінде макроэкономикалық айнымалылар пайдаланылды. Модель макроэкономикалық күтпеген өзгеріс сценарийлері негізінде қарыздардың болашақ санаттарын болжауға мүмкіндік береді, бұл негізгі борыш сомаларының санаттар арасында көшуіне әкеледі.

Провизиялардың болжамды деңгейі әрбір санаттағы провизиялардың деңгейін қарыздар сапасының санаттары бойынша негізгі борыштың болжамды сомасына көбейту жолымен есептеледі.

$$\text{Жалпы провизиялар} = \sum EAD_{\text{санат},t} * \text{Провизиялар деңгейі}_{\text{санат}}$$

Бағалауларға сәйкес стресстік сценарийді іске асыру нәтижесінде провизиялардың несие портфеліне арақатынасы 2024 жылдың басына қарай 20%-ға жетеді (4.35-график), бұл k1 капитал жеткіліктілігі коэффициентінің банк жүйесі деңгейінде 2.6%-ға төмендеуіне әкеледі (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

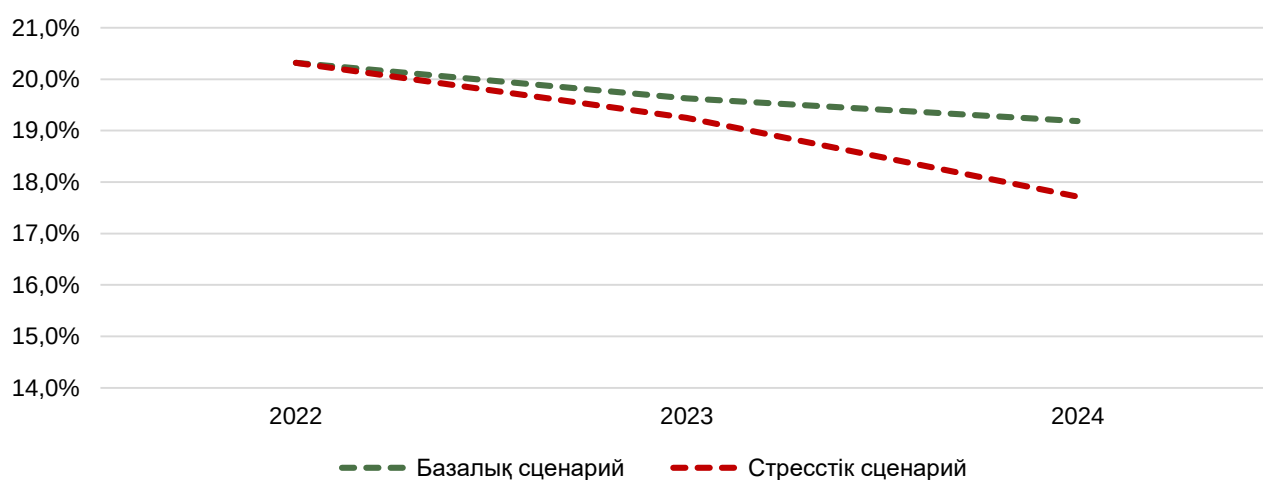
³⁸ Ұлттық Банктің өлшемдерімен толығырақ «Қарыз деңгейіндегі деректер бойынша несие портфелінің сапасын бағалау» бабында танысуға болады: <https://nationalbank.kz/file/download/70974>

4.35-график 2024 жылдың басына қарай провизиялардың несие портфеліне қатынасы стрестік сценарий кезінде 5%-ға, базалық сценарий кезінде 1%-ға ұлғаяды

Дереккөзі: ЕДБ есептері, ҚРҰБ есептеулері

4.36-график Банк жүйесі деңгейінде k1 капитал жеткіліктілігінің болжамды коэффициенті базалық сценарийде, сол сияқты стресстік сценарийде сақталады

Дереккөзі: ЕДБ есептері, ҚРҰБ есептеулері

V. Өтімділік, қорландыру, долларландыру тәуекелдері, валюталық және пайыздық тәуекелдер

2021 жылдың қорытындысы бойынша өтімділігі жоғары активтердің көлемі шамалы төмендеді, алайда банктердің көпшілігінің өтімділік коэффициенттері нормативтік деңгейден асатын жеткілікті деңгейде болды, бұл осы сегменттің тәуекелдерінің төмен деңгейін көрсетеді. Өтімділігі жоғары активтер деңгейінің төмендеуіне қарамастан өтімділік профицитінің аллокация құрылымы өзгерген жоқ және көбінесе ҚРҰБ-дағы ноталармен және депозиттермен жүзеге асырылды.

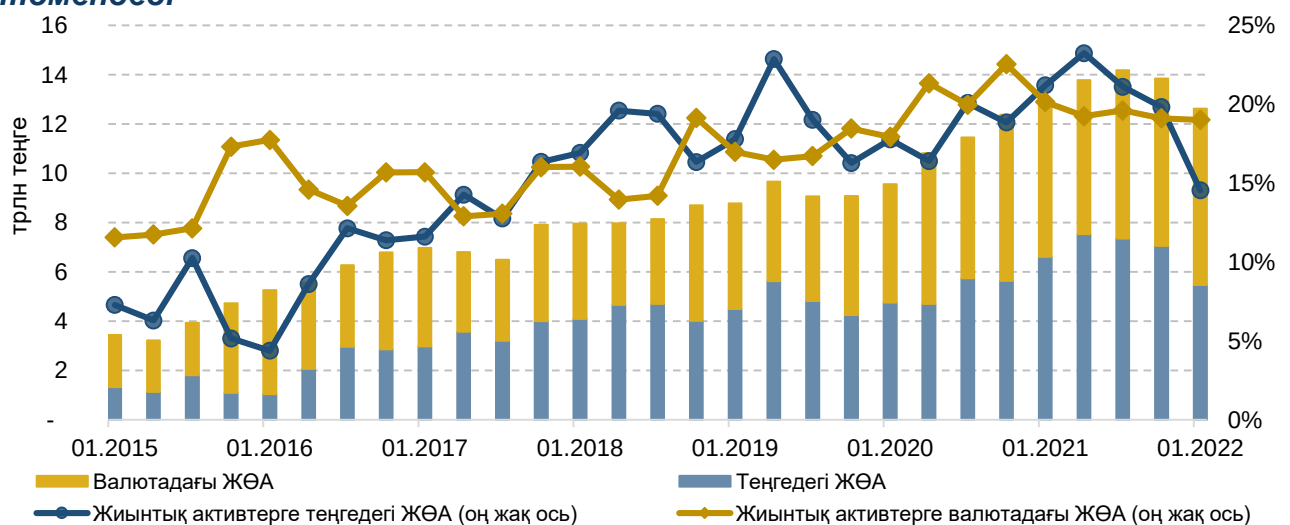
Қорландыру тәуекелдері нақты мерзімді депозиттердің төмен үлесіне және долларландырудың сақталып отырған жоғары үлесіне байланысты сақталады. Мемлекеттік қорландыру шоғырлануы төмендеп, қорландыру базасы әртараптандырылды, алайда оның шоғырлануы әлі де айтарлықтай деңгейде. Долларландыру деңгейінің төмендеуі жалғасқанмен, қарқыны бәсеңдеуде.

5.1 Өтімділік тәуекелдері

2021 жылы өтімділігі жоғары активтердің³⁹ (ӨЖА) жалпы көлемі ұлттық валютадағы активтердің төмендеуі (17,2% немесе 1,1 трлн теңге) салдарынан жыл басындағы көлеммен салыстырғанда 2%-ға немесе 264 млрд теңгеге төмендеді. Өз кезегінде шетел валютасындағы ӨЖА көлемі керісінше, жыл басымен салыстырғанда 13,9%-ға немесе 873 млрд теңгеге өсті. Нәтижесінде теңгедегі өтімділігі жоғары активтердің үлесі жиынтық активтерде валюта бөлігінің үлесінен төмен (тиісінше 15% және 19%) болды (5.1-график).

Жыл бойы ӨЖА көлемінің динамикасы әртүрлі бағытта болды. 2021 жылдың бірінші жартысында банк секторында ӨЖА көлемінің өсу үрдісінің жалғасқаны байқалды. 2021 жылдың ортасында ӨЖА-ның ең жоғары көлеміне қол жеткізілді, ол жарты жылда 10%-ға ұлғайып, шамамен 14,2 трлн теңге немесе банк секторы активтерінің 40,7%-ын құрады.

5.1-график **Банк секторының ӨЖА көлемі 2021 жылдың соңына қарай төмендеді**

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Примечание: ӨЖА-ға мыналар жатады: қолма-қол ақша, бағалы металдар, коршоттар, банкаралық салымдар және МБҚ (ауыртпалық салынғандарын қоспағанда). Тоқсан соңындағы деректер.

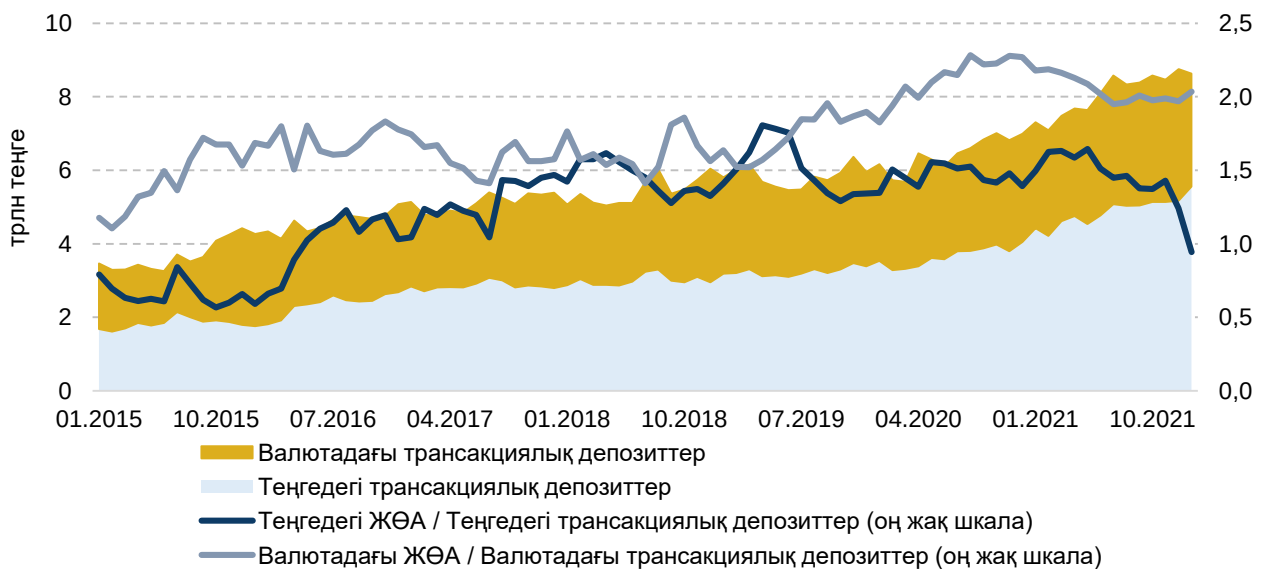
³⁹ ауыртпалық салынған ӨЖА қосылмаған

Екінші жартыжылдықта ӨЖА-ның көлемі 11%-ға азайды, бұл бірінші жартыжылдықтағы өсуді теңестірді. Төмендеу бірінші жартыжылдықтың соңындағы көлемдермен салыстырғанда теңгедегі құрауыштың 25,6%-ға азаюына байланысты болды, бұл кәсіпкерлік субъектілеріне жеңілдікпен кредит беру бағдарламасының аяқталуына, сондай-ақ жекелеген банктердің корпоративтік оқиғаларына байланысты ақшалай қаражаттың әкетілуінен болуы мүмкін. Бұдан басқа, екінші жартыжылдықта ӨЖА-ның валюталық құрамдас бөлігінің бір мезгілде өсуі (4,7%) валюталық күтулердің өскенін және теңгедегі активтерді конвертациялауды білдіруі мүмкін.

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша жеке және заңды тұлғалардың теңгедегі транзакциялық шоттары бойынша банктер міндеттемелерінің мөлшері бір сәтте ұлттық валютадағы ӨЖА-ның көлемінен асып түсті (0,94). Ұқсас жағдай бұрын болған (2016 жылдың ортасына дейін) және тосын құбылысқа жатпайды. Тұжырымдамалық тұрғыдан алғанда, өтімділіктің артық қоры қаржылық тұрақтылықтың міндетті шарты болып табылмайды және банктердің тиімділігі тұрғысынан да қажет емес.

Валютада ӨЖА көлемінің шамамен бұрынғы деңгейдегі валюталық транзакциялық шоттар бойынша міндеттемелер мөлшерінен асып түсуі (2 есе) сақталды (5.2-график).

5.2-график ӨЖА деңгейі 2021 жылдың соңында транзакциялық шоттар түрінде әлеуетті әкетулерден төмен болды

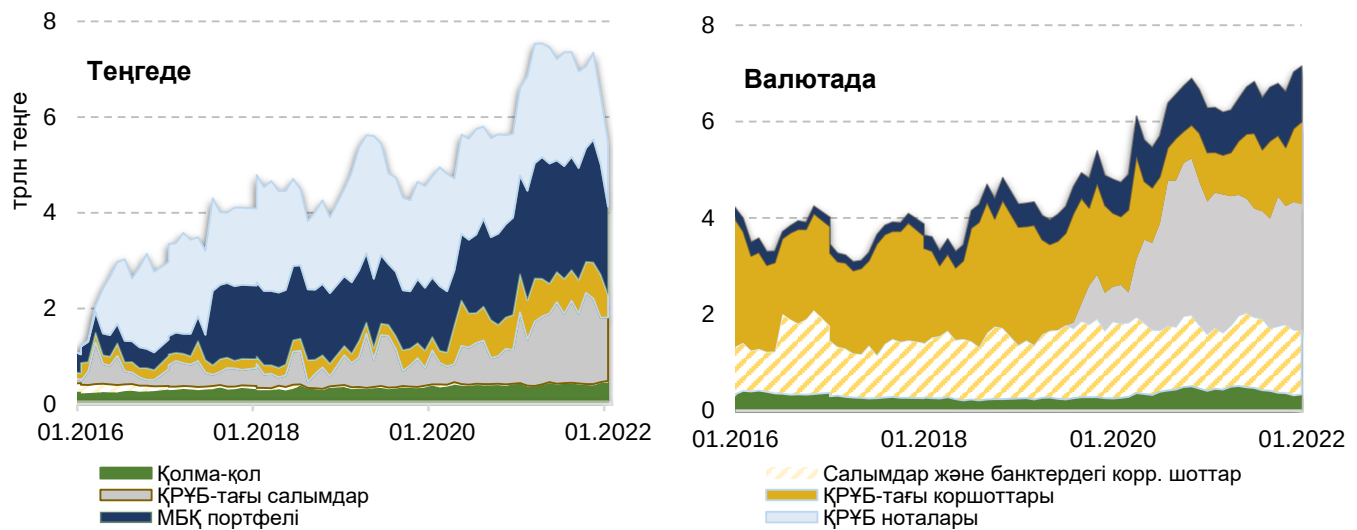
Ескертпе: Транзакциялық шоттарға ағымдағы шоттар және банкаралық коршоттарды қоса алғанда, ЖТ және ЗТ талап етілгенге дейінгі депозиттері кіреді.

Банктердің өтімділігін аллокациялаудың негізгі бағыттары іс жүзінде өзгерген жоқ. 2021 жылдың соңына қарай банктердің теңгедегі өтімділігі негізінен МБҚ-ға (33,6%) және Ұлттық Банкке (ноталар – 24,7%, салымдар – 24,2%), валюталық өтімділігі – Ұлттық Банкке (салымдар – 36,7%, коршоттар – 23,9%), сондай-ақ басқа банктердегі салымдар мен коршоттарға (18,6%) және МБҚ-ға (16,2%) бөлінді.

Теңгедегі ӨЖА көлемінің негізгі динамикасы бірінші жартыжылдықта (тиісінше 4,3%-ға және 8,3%-ға өсті) және екінші жартыжылдықта (тиісінше 6,9%-ға және 14%-ға төмендеді) әртүрлі бағытта қозғалған ноталар мен МБҚ портфелінің қозғалысы есебінен анықталды. Өтімділікті аллокациялау құралдары бөлігінде валютадағы ӨЖА-ның негізгі қозғалыстары ҚРҰБ-дағы коршоттар (бірінші және екінші жартыжылдықта тиісінше 8,6%-ға және 2,1%-ға өсті), ҚРҰБ-дағы салымдар (7,9%-ға төмендеді және 5,4%-ға өсті) және басқа банктердегі салымдар мен коршоттар

(4,6%-ға өсті және 2%-ға төмендеді) бойынша тіркелген (*Ошибка! Источник ссылки не найден.*).

5.3-график **ӨЖА-ның теңгедегі және валюталық бөліктерінде ҚРҰБ-ға талаптар басым**

Дереккөзі: ЕДБ реттеушілік есептілігі

Ескертпе: ӨЖА-ға мыналар жатады: қолма-қол ақша, бағалы металдар, коршоттар, банкаралық салымдар және МБҚ, ауыртпалық салынғандарын қоспағанда. Ай соңындағы деректер.

2021 жылдың екінші жартысында өтімділік профицитінің қысқаруы банктердің ең төменгі резервтік талаптарды орындауына әсер етпеді. Банктер бұрынғысынша едәуір қормен ең төменгі резервтік талаптарды орындайды. 2021 жылы резервтік активтер мен резервтік талаптар арасындағы алшақтық аздап азайды (1,4 еседен 1,3 есеге дейін) (5.4-график).

2021 жылдың соңына қарай кассадағы қолма-қол ақша және ҚРҰБ-дағы коршоттарда ұлттық валютадағы қаражат түріндегі бастапқы өтімділік көлемдері резервтік талаптардан 1,9 есе асып, қажетті деңгей 486 млрд теңге болған кезде, 925 млрд теңгені құрады. Бұл ретте ҚРҰБ салымдары мен ноталарында, яғни резервтік активтерге жеңіл конвертацияланатын активтерде орналастырылған теңгедегі өтімділік резервтік талаптардан 5,5 есе асып түсті.

5.4-график **2017 жылдан бастап банктер едәуір қормен ең төменгі резервтік талаптарды орындауда**

Дереккөзі: ЕДБ деректері

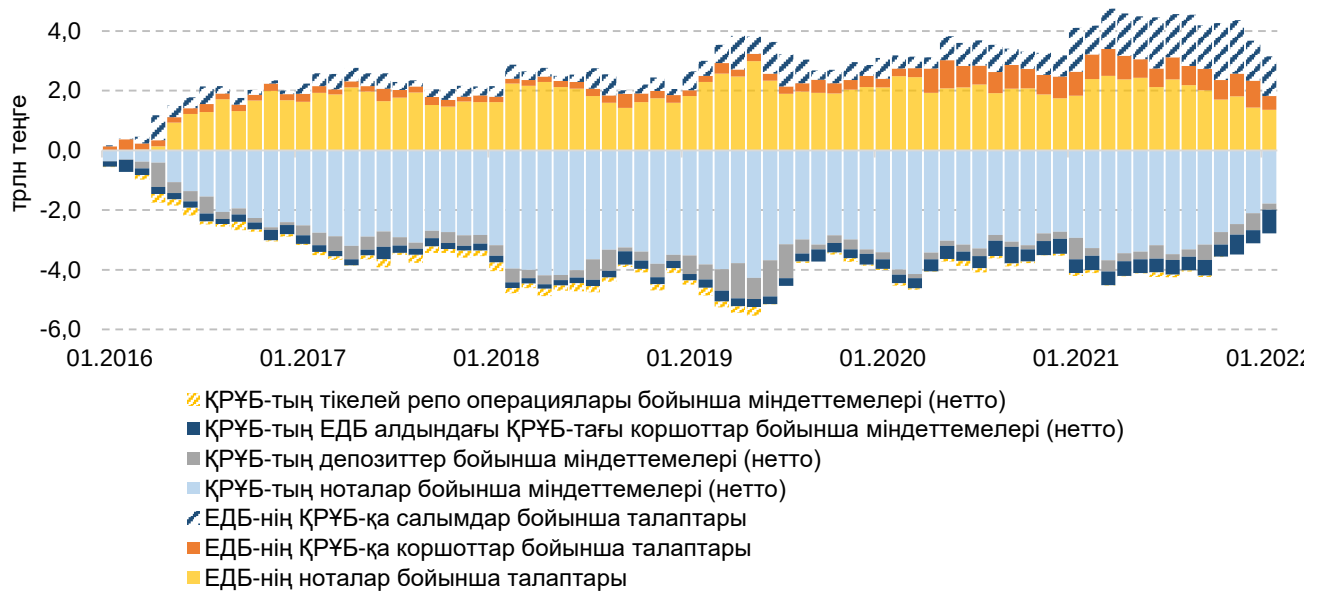
Ескертпе: Резервтік активтер – ҚРҰБ-дағы банктердің корреспонденттік шоттарында ұлттық валютадағы қаражаттардың қалдығы және қолма-қол ақша (касса, жолдағы, банкоматтардағы,

терминалдардағы ақша). Резервтік талаптар – ҚРҰБ-дағы ұлттық валютамен корреспонденттік шоттардағы банктердің қолдауына міндетті қаражаттың барынша аз көлемі.

ЕРТ, резервтік активтер және ҚРҰБ-ға талаптар бойынша деректер кезеңде орташа көрсетілген.

Банктердің Ұлттық Банкке қоятын талаптары 2021 жылдың соңында бір жылда 23%-ға төмендеп, 3,1 трлн теңгені құрады (5.5-график). ҚРҰБ құралдарымен реттелетін теңгедегі ӨЖА артылуы банк секторындағы барлық теңгедегі өтімділіктің жартысынан астамын (57,5%) құрады.

5.5-график Өтімділік профициті негізінен ҚРҰБ-дағы ноталармен және салымдармен алынды

Дереккөзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептілігі

2021 жылы банктердің ішкі міндеттемелері ішкі активтерден жылдам өсті (23,6%-ға қарағанда 17,8%), тиісінше 32 428 млрд теңге және 30 165 млрд теңге деңгейлеріне жетті. Ішкі активтердегі валюталық салымдар үлесінің 1,9 пайыздық тармаққа (8,1%-ға дейін) төмендегені және керісінше, неғұрлым өтімді құрал – ҚРҰБ-дағы валюталық коршоттар үлесінің 1,6 пайыздық тармаққа (5,3%-ға дейін) өскені байқалды (5.6-график А).

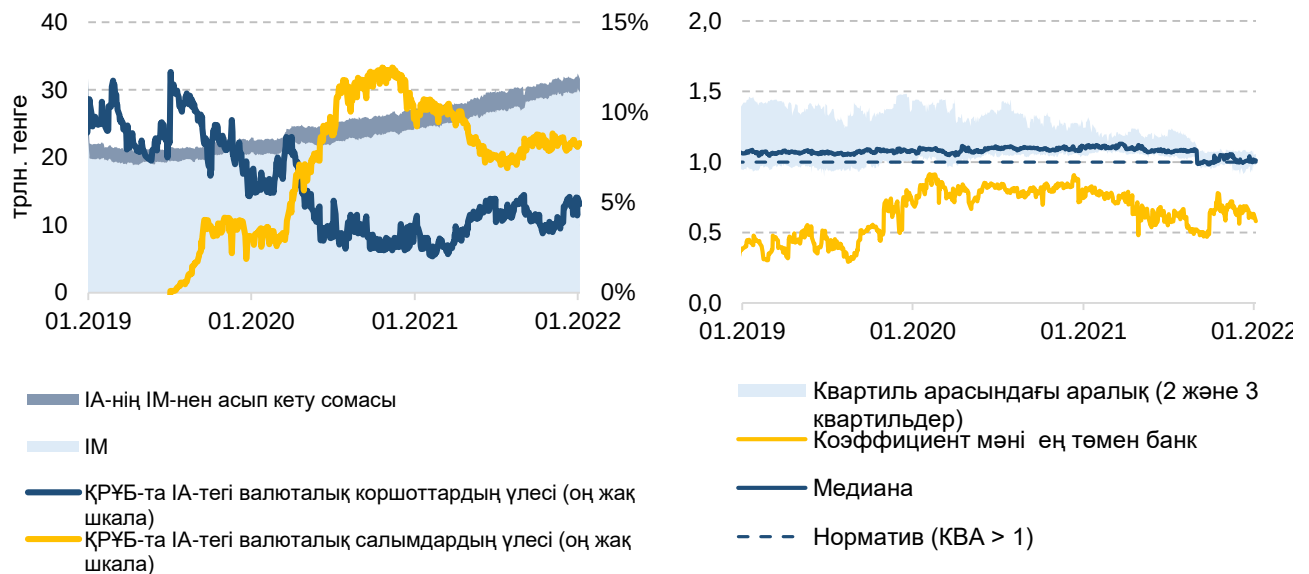
2019 жылдың ортасында ҚРҰБ-да енгізілген валюталық салымдардың танымалдығының артуымен бірге олардың банктердің ІАК нормативін орындауына ықпалы артуда. Корреспонденттік шоттарға қарағанда кірістілігі жоғары бола отырып, ҚРҰБ-дағы салымдар шетелде еркін валюталық өтімділікті орналастырудың баламасы болып табылады. Соның салдарынан банктердің шетелдік шоттардағы қаражаты бір жылда 1,2 трлн теңгеге дейін 9,3%-ға ұлғайып, ішкі активтердің 3,7%-ын ғана құрады.

5.6-график

А. ҚРҰБ-дағы корреспонденттік салыстырмалы активтердің аз бөлігі

валюталық шоттар – ішкі түрде

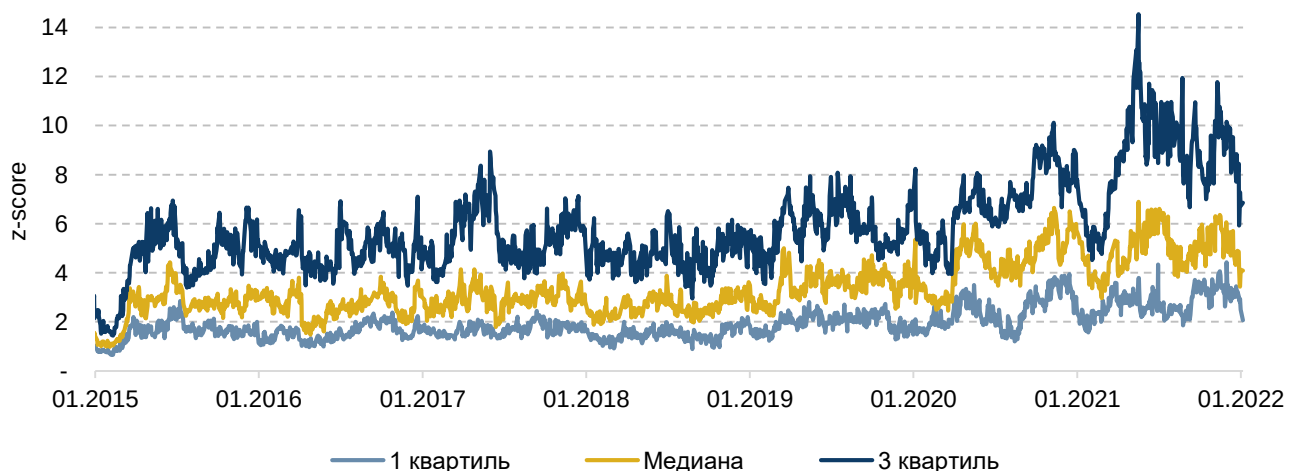
Б. КВА бұл ретте көптеген банктерде корреспонденттік шоттардағы қаражат ІАК орындауға әсер етпейді

Ескертпе: ІА – ішкі активтер, ІМ – еуробондтарды, Қазақстан резиденттері алдындағы ішкі міндеттемелерді және меншікті капитал бөлігін қоспағанда, реттелген борыштың, шығарылған облигациялардың орташа айлық шамасының сомасы ретінде есептелген ішкі міндеттемелер. ІАК – ішкі активтерге салым коэффициенті (> 1). Квартильдер арасындағы аралық – 2 және 3-квартильдерге кірген банктер.

Өз кезегінде, 2021 жылы банктердің ішкі активтерінің бөлігі болып табылатын ҚРҰБ-дағы салымдар көлемінің төмендеуі ІАК нормативін сақтау бойынша кварталдер арасындағы аралықтың қысқаруынан көрінді. Дегенмен, 2021 жылы банктердің көпшілігі ҚРҰБ-дағы валюталық корреспонденттік шотындағы қаражатты есепке алмай ақ ІАК нормативін орындады. Бұл ретте банк жүйесі бойынша ІАК-тың төмендеуі екінші жартыжылдықта екі ірі банктің бірігуіне байланысты болды (5.6-график Б).

5.7-график **ЕДБ теңгедегі қаражатының деңгейі банктердің көпшілігіндегі депозиттер бойынша бір стандартты ауытқуды жабу үшін жеткілікті**

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

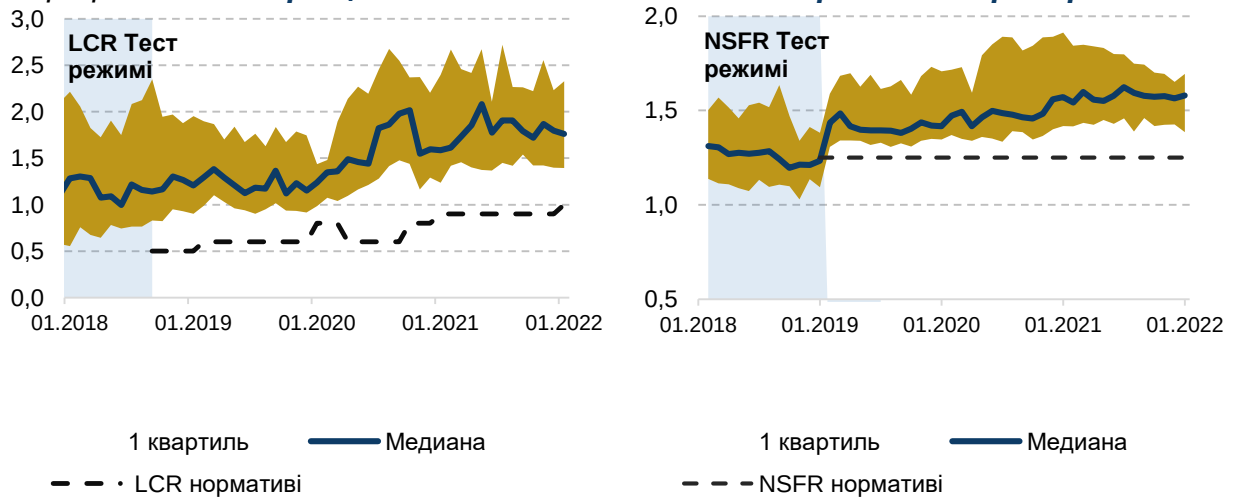
Ескерту: Базалық өтімді активтер жеткіліктілігінің индикаторы банктердің базалық өтімді активтерінің (кассадағы қолма-қол ақша, бағалы металдар, ҚРҰБ-дағы/ЕДБ-дағы коршоттардағы

және салымдардағы қаражат) және 3 айдағы ұлттық валютадағы депозиттердің бір күндегі есеппен стандартты ауытқуының арақатынасы ретінде есептелген (Z-score). 2018-2019жж. 1 кварталы базалық өтімді активтердің жеткіліктілігі бойынша 7-ші банкке сәйкес келеді. Күн сайынғы деректер.

Теңгедегі ӨЖА сомасының құлдырауына қарамастан, күндік өтімділікті талдау банктерде депозиттік базаның бір күндік стандартты ауытқуын жабу үшін теңгедегі өтімділіктің жеткілікті деңгейінің бар екендігін көрсетеді, бұл банктерде теңгедегі қарыз өтімділігіне күтілетін сұранысты қанағаттандыру қабілетінің сақталғанын білдіреді (5.7-график).

2021 жылдың ішінде LCR және NSFR нормативтерін 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында лицензиялары кері қайтарылған екі банкті қоспағанда, банктердің көпшілігі орындады. Қысқа мерзімді өтімділікті жабу коэффициенті (LCR) нормативінің мәні 2021 жылы Базель банктік қадағалау комитеті ұсынған деңгейге дейін (2022 жылдан бастап 1,0) нормативтің мәнін кезең-кезеңмен арттыру шеңберінде 0,8-ден 0,9-ға дейін ұлғайтылғанын атап өткен жөн. (5.8-график).

5.8-график **Банктердің көпшілігі LCR және NSFR нормативтерін орындайды**

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

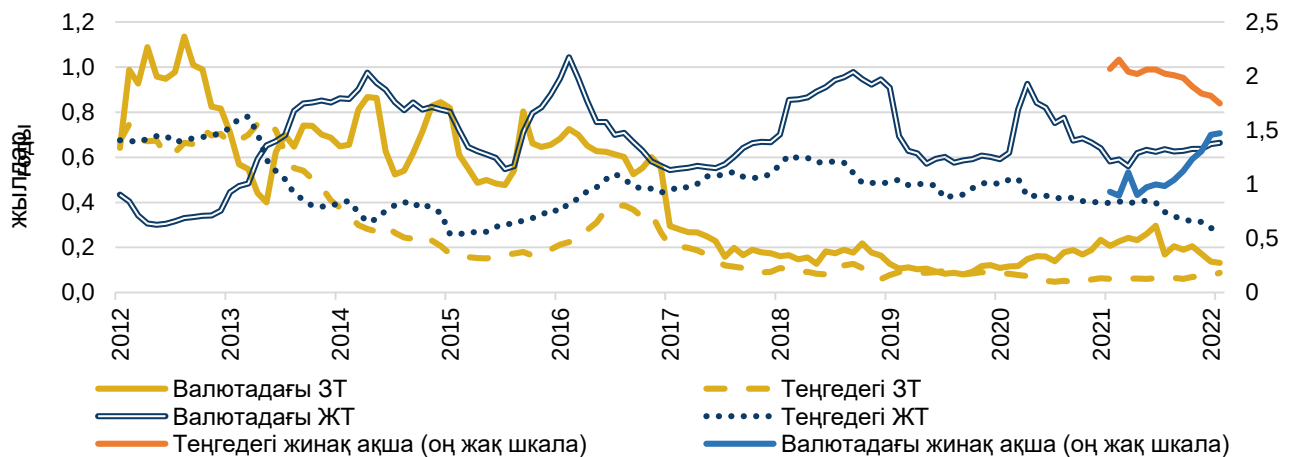
5.2 Қорландыру тәуекелдері

Қорландыру құрылымындағы нақты мерзімді депозиттердің төмен үлесімен және жоғары долларлану үлесімен байланысты тәуекелдер сақталуда. Мемлекеттік қорландырудың шоғырлануы төмендеді және қорландыру базасы әртараптандырылды.

Қорландырудың орнықтылығы

Банктің қаржылық орнықтылығы оның ресурстық базасының құрылымына мерзімдері бойынша және құны бойынша айтарлықтай байланысты, бұл банктің тартылған қаражатты активтерге орналастыру мерзімдеріне қатысты саясатына ықпал етеді.

2021 жылы шарттық мерзімі 1-5 жыл депозиттерді ұстаудың орташа мерзімі төмен болып қалуда, әсіресе ұлттық валютадағы салымдар бойынша (5.9-график). 2021 жылдың соңына қарай жеке тұлғалардың шарттық мерзімі 1-5 жыл теңгедегі салымдарының орташа қолданыс мерзімі шамамен 3 айды, заңды тұлғалардың салымдарының орташа қолданыс мерзімі шамамен 1 айды құрады.

5.9-график Шарттық мерзімі 1-5 жыл салымдарды ұстаудың орташа мерзімі бір жылдан кем

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Ескертпе: Орташа айналымдылығы салымдарды тарту және алу жөніндегі айналымдарды ескере отырып дебиторлық берешектің айналымдылық мерзімінің түрлендірілген формуласы бойынша айқындалады. Есептік айдағы деректер

Валюталар бөлігінде жеке тұлғалар салымдарының жеделдігі спрэдінің ұлғаюы байқалады. Заңды тұлғалардың салымдары керісінше, ұлттық валютадағы салымдарды ұстау мерзімінің сақталатын деңгейі кезінде валюталық салымдарды ұстау мерзімінің төмендегенін көрсетеді. Заңды тұлғалардың салымдарына қаражатты орналастыру сипаты мен мақсатын ескере отырып, бұл жағдай негізгі қызметті жүргізу үшін бизнестің айналым қаражатына қажеттілігін қалпына келтіруді білдіруі мүмкін.

Депозиттер банктердің міндеттемелерінің 79% құрайтынын ескере отырып, олардың мерзімдері бойынша орнықтылығы төмен деңгейде, бұл тартылған қаражаттың ұзақ мерзімді ресурстарға жеделдігін трансформациялау процесін қиындатады.

Депозиттік базаның орнықтылығын арттыруға Ұлттық Банк 2018 жылы ҚДКҚ-мен бірлесіп енгізген, жоғары кірістілікті және мемлекеттік кепілдіктің неғұрлым жоғары мөлшерін, сондай-ақ сыйақыны жоғалтуды және мерзімінен бұрын алып қою кезінде міндетті хабарламаны көздейтін жинақ салымдары елеулі үлес қосады. 2021 жылдың қорытындысы бойынша шарттық мерзімі 1-5 жыл осындай депозиттерді ұстаудың орташа мерзімі тиісінше ұлттық және шетел валютасында шамамен 21 және 18 айды құрайды.

2021 жылы Ұлттық Банк банктерді қорландыру базасының орнықтылығын және тұтастай алғанда қаржылық тұрақтылықты арттыру жөніндегі жұмысты жалғастырды.

Мәселен, ҚДКҚ қабылдаған тәуекелге сәйкес депозиттерге кепілдік беру жүйесіне қатысушы банктер жарналарының мөлшерін айқындау үшін 2021 жылғы 1 қыркүйектен бастап банктердің қаржылық жағдайын бағалаудың жаңа моделі енгізілді. Бұл модель халықаралық рейтингтік агенттіктердің рейтингтерді қайта қарауынан озып, ерте кезеңдерде қаржылық жағдайдың нашарлауын анықтауға мүмкіндік береді. Жаңа модельді қолдану қорытындысы бойынша қатысушы банктер жарналарының деңгейлері ҚДКҚ қабылдаған тәуекелдерге сәйкес келетін сыныптау топтарына сай бөлінді, бұл өз кезегінде кепілдік берілген өтемді төлеу үшін арнайы резервтің жеткіліктілігін қамтамасыз ету функциясына сәйкес келеді.

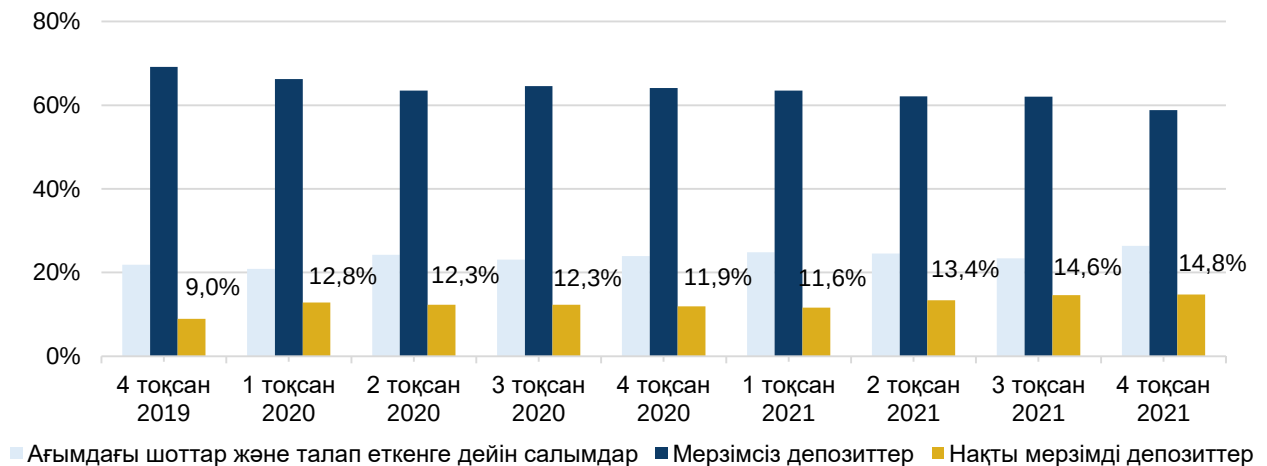
Депозиттерді кепілді өтеу шеңберінде таратылатын банктердің депозиторларына онлайн төлемдер жасау жүйесіне көшу жүзеге асырылды. Заңнамалық өзгерістерге сәйкес кепілдік берілген өтемді алуға арналған өтінішті агент

банктің бөлімшелеріне бармай-ақ (кепілдік берілген өтемді төлеу процесінің толық циклін жүзеге асыру: салымшылар тізілімін жүктеуден бастап төлемге дейін), тікелей ҚДКҚ-ға электрондық нысанда беруге болады, бұл ТМД-дағы алғашқы ұқсас жүйе болып табылады.

Сонымен қатар, банк жүйесіне деген сенімді арттыру мақсатында лицензиялары кері қайтарылған екінші деңгейдегі банктердің салымшыларына рекордтық қысқа мерзімде кепілдік берілген өтемді төлеу ұйымдастырылды. AsiaCredit Bank (24.02.2021 ж.) және Kapital Bank (03.07.2021 ж.) салымшыларына төлемдер банктер лицензиясынан айырылған күннен бастап 8-ші және 6-шы жұмыс күні басталды.

2021 жылдың соңында теңгедегі депозиттердің тартымдылығын арттыру мақсатында Ұлттық Банк теңгедегі жинақ салымдары бойынша кепілдік деңгейін 15-тен 20 млн теңгеге дейін арттыруға бастамашылық жасады және тиісінше, бір банк бойынша кепілдіктің жиынтық мөлшері 20 млн теңгеге дейін ұлғайтылды.

5.10-график Мерзімді емес депозиттер өткен жылғы төмендеу үрдісін жалғастырды, ал нақты мерзімді депозиттер елеусіз, бірақ өсуді көрсетті

Дереккөзі: ҚДКҚ

2021 жылы қорландыру орнықтылығының оң факторы ретінде нақты мерзімді қорландырудың өсуі жалғасып келе жатқан үрдіс байқалды. Бір жыл ішінде нақты мерзімді депозиттердің үлесі 2,8 пайыздық тармаққа (жыл соңында 14,8%-ға дейін) ұлғайды. Сонымен қатар, ағымдағы шоттар мен талап етуге дейінгі салымдардың үлесі 2,6 пайыздық тармаққа өскені (жыл соңында 26,4%) байқалды. Мерзімді емес депозиттердің үлесі жыл қорытындысы бойынша бір жыл ішінде 5,3 пайыздық тармаққа азайып, 58,8%-ды құрады (5.10-график).

Қорландырудың шоғырлануы

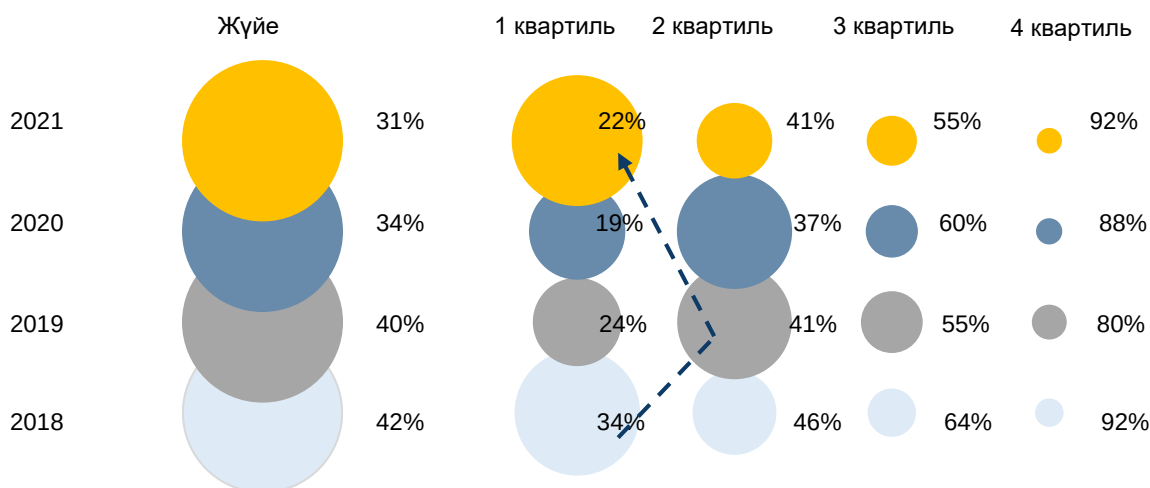
Қорландырудың осалдығы мен тұрақтылығы факторы ретінде банк секторының міндеттемелеріндегі неғұрлым ірі қаржыландыру көздерінің шоғырлану деңгейі біртіндеп төмендеуде. Қорландыру базасы көбірек әртараптандырылуда және ірі кредиторлардың салымдарды алып қою мүмкіндігі бар. Осыған қарамастан, шоғырлану тәуекелі әлі де айтарлықтай деңгейде.

Банк секторы міндеттемелерінің жалпы көлеміндегі ірі кредиторлардың үлесі 42%-дан 32%-ға дейін төмендеді (5.11-график). Есепті жыл ішінде міндеттемелер негізінен мемлекеттік және квазимемлекеттік қорландыру есебінен қысқарды. Ірі бөлшек салымшылар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалар алдындағы міндеттемелер аздап өсті.

Ең ірі банктерде ірі кредиторлар алдындағы міндеттемелердің үлесі 2018 жылдың соңындағы 34%-дан есепті күні 22%-ға дейін төмендеді. Шағын банктер шоғырлану тәуекеліне көбірек ұшырағыш. Бұл топта ірі кредиторлардың міндеттемелердегі үлесі орта есеппен 92%-ды құрайды.

5.11-график Әдетте, ең ірі кредиторлар мен салымшылар ірі банктерде шоғырланған, ал ең жоғары шоғырлану деңгейі бірнеше ұсақ банктерде байқалады

Банктің ірі кредиторларының үлесі

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

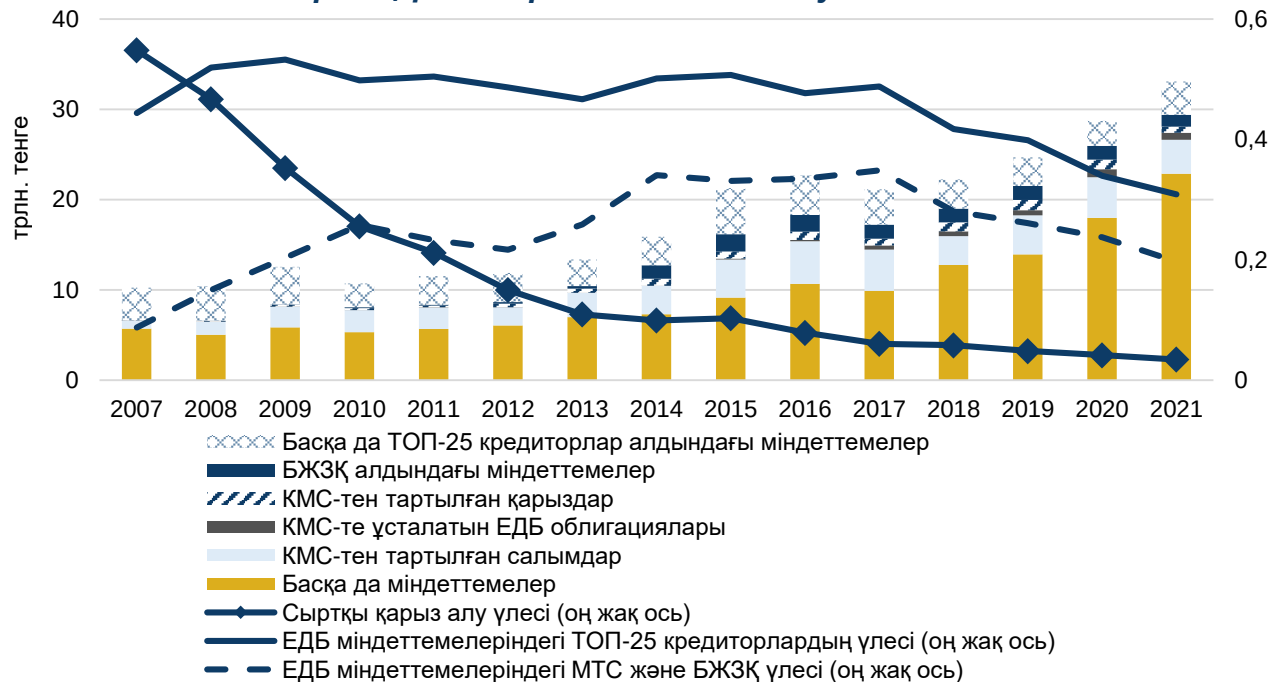
Ескертпе: Квантильдер бойынша саралау және бөлу банк міндеттемелеріндегі осы банк үшін ірі 25 кредитордың үлесі бойынша жүзеге асырылады: 1-квантиль – ірі кредиторлардың ең аз үлесі бар банктер, 4-квантиль – аса көп үлесі бар банктер. Көпіршіктің көлемі сектор міндеттемелеріндегі банктердің квантиль міндеттемесінің үлесіне үйлесімді. Көпіршіктің ішінде ірі кредиторлардың квантиль бойынша орташа үлесі көрсетілген.

Мемлекеттік компанияларға тәуелділік

Мемлекеттік және квазимемлекеттік секторлардың банктерді қорландырудағы үлесі төмендеуде. Егер бұрын, әдетте, мемлекеттік кредитор компаниялар басым болса, онда қарастырылып отырған кезеңде ірі кредиторлар алдындағы міндеттемелерде ірі бөлшек салымшылар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалардың шоғырлануының салыстырмалы өсуі (2020 жылдың соңындағы 49% салыстырғанда 51%) байқалады.

2019 жылдан басталған мемлекеттік компаниялар тарапынан қорландыру шоғырлануын төмендету үрдісі жалғасты және 2021 жылы мемлекеттік компаниялардың жиынтық міндеттемелердегі үлесі 20%-ды құрады (5.12-график). Мемлекеттік және квазимемлекеттік сектор алдындағы міндеттемелердің төмендеуі қорландырудың барлық көздері бойынша байқалады. Мемлекеттік емес сектордың басқа да ірі кредиторлары алдындағы өзге де міндеттемелер мен міндеттемелер айтарлықтай ұлғайды. Басқа міндеттемелердің өсу үрдісі бөлшек қорландырудың – жеке және заңды тұлғалардың салымдарының артуымен байланысты.

5.12-график 2018 жылдан бастап ірі қорландырудың, оның ішінде мемлекеттік сектордың үлесі біртіндеп төмендеуде

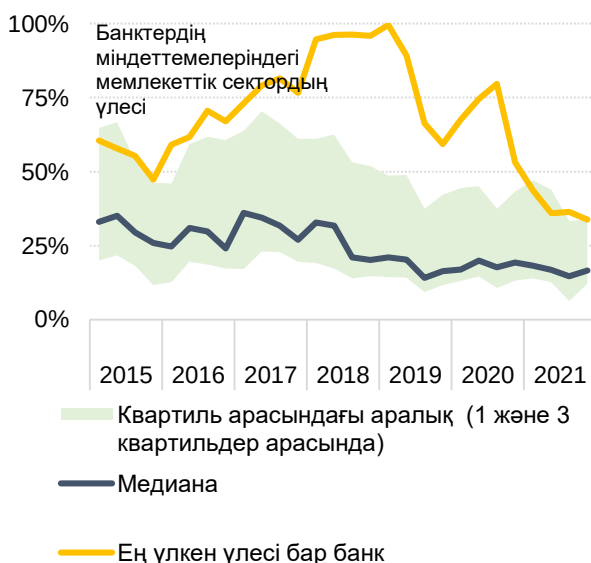
Дереккөзі: ЕДБ, БЖЗҚ есептілігі

Ескертпе: КМС – квазимемлекеттік сектор. БЖЗҚ алдындағы міндеттемелер салымдар мен орналастырылған бағалы қағаздар бойынша міндеттемелерді қамтиды. Басқа міндеттемелер КМС немесе ірі кредиторлар болып табылмайтын басқа тұлғалар алдындағы міндеттемелерді қамтиды.

Мемлекеттік сектордың қорландыруға тәуелділігінің айтарлықтай қысқаруы банктер бөлігінде де байқалады. Егер бұрын белгілі бір кезеңдерде жекелеген банктердің, негізінен шағын банктердің міндеттемелеріндегі мемлекеттік сектордың үлесі 100%-ға дейін жетсе (**Ошибки! Источник ссылки не найден. А**), 2021 жылдың соңында банк міндеттемелеріндегі мемлекеттік сектордың ең көп үлесі 34%-ды құрады.

5.13-график

А. Банктер деңгейінде қорландыру айтарлықтай қысқарды

Б. Негізінен мерзімсіз депозиттер түрінде тарту

Дереккөзі: ЕДБ, БЖЗҚ есептілігі

Мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың міндеттемелерін орналастырудың негізгі тәсілі көбінесе идеосинкратиялық немесе нарықтық стресс кезеңдерінде қорландырудың неғұрлым орнықты және қымбат нысаны ретінде депозиттер болып табылады. Мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың міндеттемелеріндегі салымдардың үлесі 73%-ды құрады, оның 48%-ы шетел валютасында номинирленген. Осыған байланысты шоғырландыру тәуекелінің қорландыру орнықтылығына әсері, әсіресе жоғарыда көрсетілген секторлар тарапынан сақталады (5.13-график Б).

Міндеттемелердің жалпы үлесінде мерзімді немесе тіркелген депозиттік базаны кеңейту және пассивтер мен активтерді басқару жүйесін жақсарту мәселелері өзекті болып қала береді.

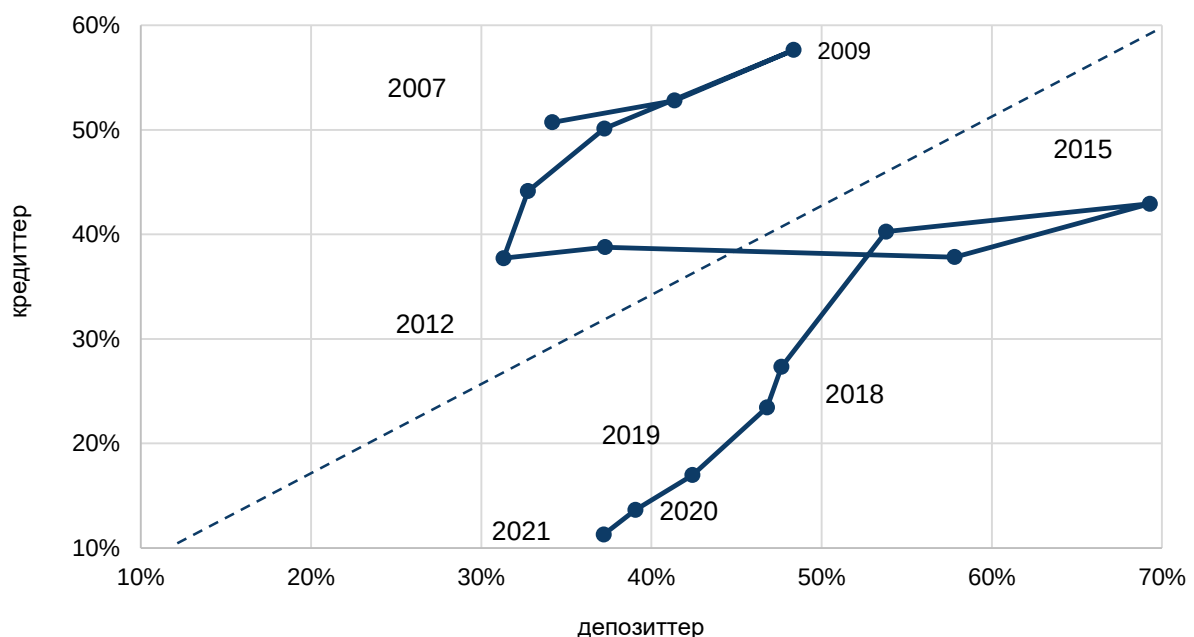
5.3 Долларлану тәуекелдері

Долларлану деңгейінің төмендеуі жалғасуда, алайда қарқын баяулауда. 2021 жылы кредиттер мен депозиттердің жалпы көлеміндегі валюталық құрамдас бөліктің үлесі салыстырмалы түрде – тиісінше 3 п.т. және 2 п.т. төмендеді. Міндеттемелерді долларландыру деңгейі 2021 жылдың соңында 37%-ды, талаптар – 11%-ды құрады.

Долларсыздану қаржы ұйымдарының валюталық тәуекелдерді басқару мүмкіндігіне айтарлықтай әсер ете отырып, ақша-кредит саясатын тиімді іске асыру және қаржы секторының теңгерімді дамуын қамтамасыз ету үшін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Долларсыздану үшін негізгі талаптар макроэкономикалық тұрақтылықты сақтау, экономиканы әртараптандыруды арттыру және сыртқы күтпеген өзгерістерге осалдықты азайту болып табылады.

2021 жылы долларсыздану процесі депозиттер жағында да, кредиттер жағында да болды. Бір жыл ішінде ЕДБ депозиттерінің долларлану деңгейі 2020 жылғы деңгеймен салыстырғанда 39%-дан 37%-ға дейін, кредиттік портфель 14%-дан 11%-ға дейін төмендеді. Өткен жылдарға қарағанда долларсыздану қарқыны баяулады. (5.14-график).

5.14-график *Кредиттер мен депозиттерді долларсыздандыру баяулады*

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Ескертпе: Кезең соңындағы деректер

2021 жылы долларлану деңгейіне әсер ететін айқындаушы факторлардың бірі ретінде бірнеше рет аталған мұнай бағасының күрт төмендеуі түріндегі шоктар болмады. Валюталық салымдардың үлесі және USD/KZT жұбы бойынша жеткізілмейтін валюталық форвард (NDF) пен теңгедегі депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер арасындағы спрэд салыстырмалы түрде төмен және тұрақты деңгейде болды.

2021 жылдың соңында пандемияның жаңа толқыны туралы алаңдаушылыққа байланысты тіркелген мұнай бағасының күрт төмендеуі бір сәтте ұлттық валюта бағамының әлсірейтініне сенімді арттырды, бұл USD/KZT жұбы бойынша NDF пен теңгедегі депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер арасындағы спрэдтің, сондай-ақ валюталық салымдар үлесінің шамалы өсуінен көрінгенмен, соңғысы қысқа мерзімді болды және жылдың соңына қарай теңестірілді. (5.15-график).

5.15-график Бағамдық күтулер сыртқы құбылмалылық кезеңінде күшейе түсетін міндеттемелерді долларландырудың негізгі факторы болып қала береді

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

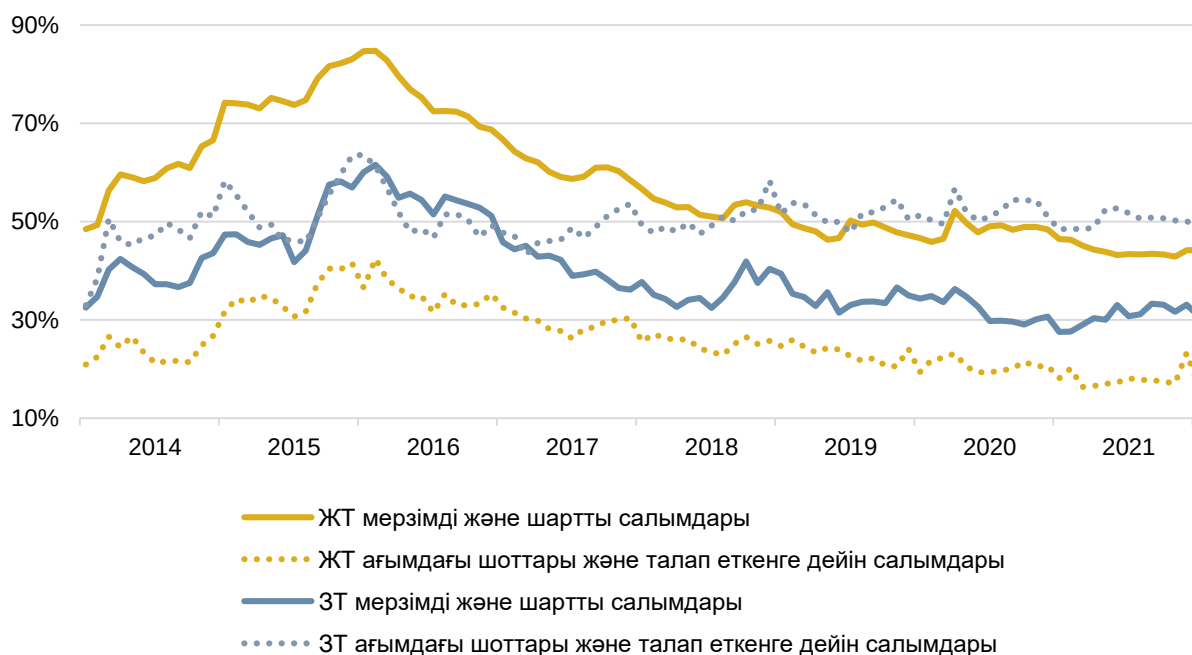
Ескертпе: RUBKZT бағамының әлсіреу кезеңдері — рубльдің теңгеге қатысты құнсыздануының елеулі кезеңдері.

Салымның түрі және субъектісі бойынша бөлуде, әдетте валютаның ең жоғары шоғырлануы заңды тұлғалардың талап етілгенге дейінгі ағымдағы шоттары мен салымдарында және жеке тұлғалардың мерзімді және шартты салымдарында байқалады. Бұл үрдіс салым субъектілерінің мерзімділік және валюталық күтулерге қатысты ниетін нақты көрсетеді (5.16-график).

2021 жылы долларлану деңгейінің аздап төмендеуі жеке тұлғалардың салымдарында (мерзімді және шартты -2 п.т. және ағымдағы шоттар мен талап етілгенге дейінгі салымдар бойынша -1 п.т.) тіркелді. Заңды тұлғалардың салымдары керісінше, мерзімді және шартты салымдар бойынша валюталық салымдар үлесінің ұлғаюы есебінен шамалы өсімді (+3 п.т.) көрсетті. Заңды тұлғалардың ағымдағы

шоттары мен талап етілгенге дейінгі салымдарының долларлану деңгейі өткен жылдың деңгейінде қалды.

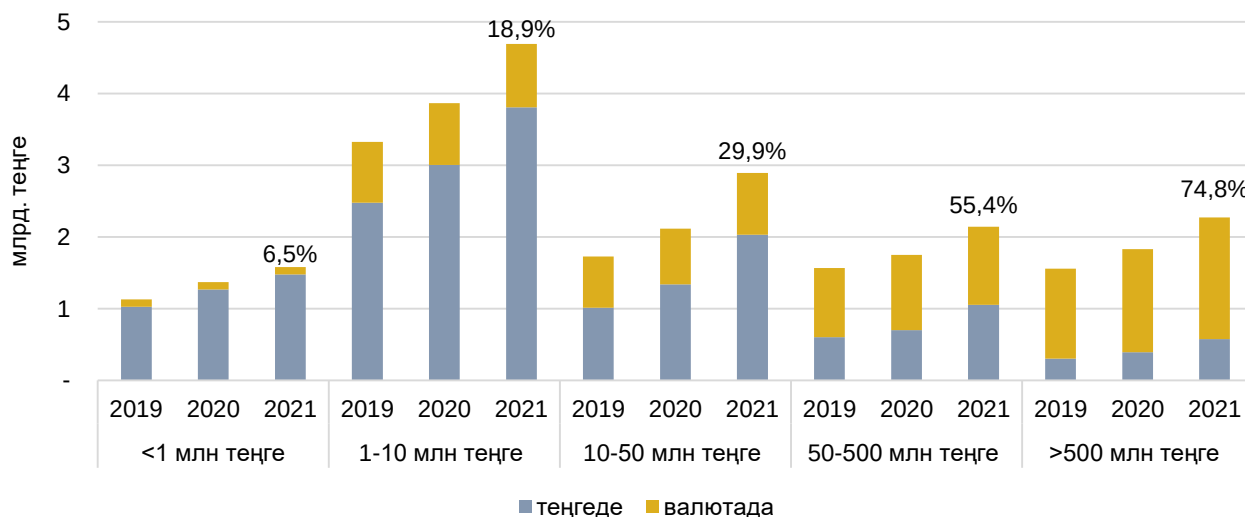
5.16-график 2021 жылы долларланудың ең жоғары деңгейлері корпоративтік сегменттің транзакциялық шоттарында және бөлшек сауда нарығының мерзімді салымдарында байқалады

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Соңғы жылдардағы үрдіс 2021 жылы да сақталып отыр — салым неғұрлым үлкен болса, қаражатты валюталық депозитке орналастыру ықтималдығы да соғұрлым жоғары болады (5.17-график). Халық салымдарын топқа бөлген кезде олардың мөлшері бойынша халықтың депозиттерін долларсыздандыру мүмкіндігі негізінен орташа көлемдегі салымдар үшін сақталады, ал шағын салымдар үшін мүмкіндіктер таусылған. Ірі салымдардың да валюталық салымдардың үлесін төмендетуге жоғары базасы бар, алайда, соған қарамастан, осы топтың долларсыздану қарқыны осы топтың депозиторларының жинақтарын валютада сақтауды қалайтындығын растайды.

5.17-график Соңғы жылдар үрдісі жалғасуда, депозиттерді долларландыру 50 млн теңгеден асатын сомамен орналастыруда басым

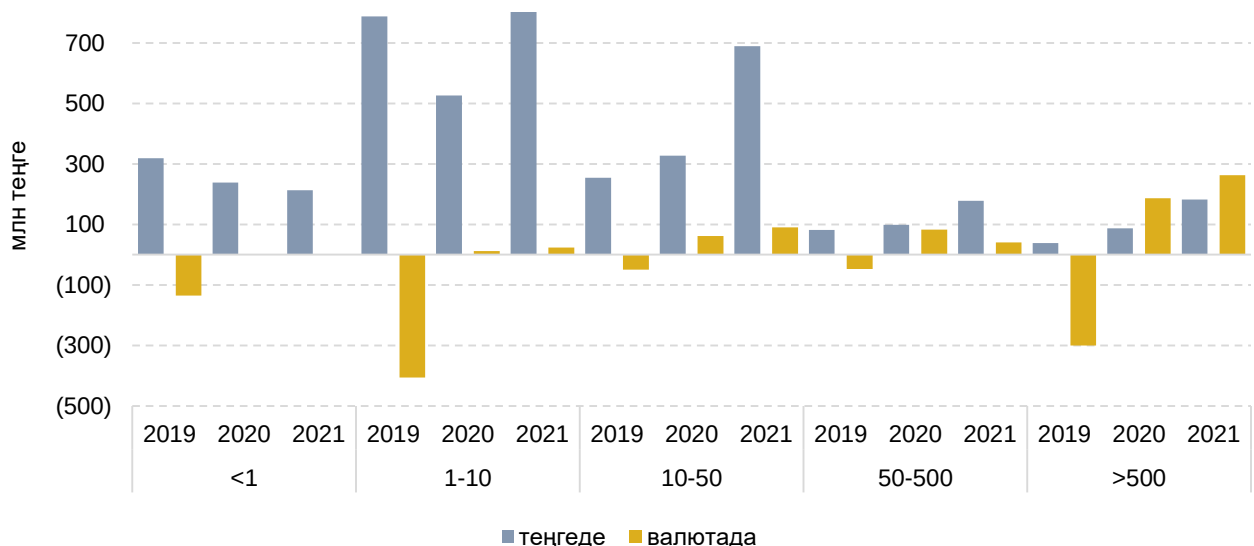
Дереккөзі: ҚДКҚ

2021 жылдың қорытындысы бойынша валюталық салымдар деңгейінің ең көп төмендеуі бөлшек депозиттер тобында мөлшері 50-ден 500 млн теңгеге дейінгі (-9,1п.т.) және 10-нан 50 млн теңгеге дейінгі (-6,8п.т.) тіркелді, бұл 2021 жылдың қорытындысы бойынша тиісінше 55,4%-ды және 29,9%-ды құрады. Мөлшері 1-ден 10 млн теңгеге дейінгі және 500 млн теңгеден асатын салымдар долларландырудың -3,4 пайыздық тармаққа және -3,8 пайыздық тармаққа төмендеуінің салыстырмалы деңгейлерін көрсетті, тиісінше (2021 жылдың соңында 18,9% және 74,8%). Мөлшері 1 млн теңгеге дейінгі депозиттер бойынша валюталық салымдар үлесінің төмендеуі әлеуеттің шектеулі болуына байланысты елеусіз (-0,9п.т.) болды – 2021 жылдың соңындағы жағдай бойынша теңгедегі салымдардың үлесі 93,5%-ды құрады.

2021 жылы халық арасында барлық мөлшерде теңгедегі депозиттердің өсуі байқалды, алайда теңгедегі бөлшек депозиттердің ең көп әкелінуі 50 млн теңгеге дейінгі салымдар бойынша байқалды (барлық теңгедегі әкелінудің шамамен 82,6%-ы). Бұл үрдіс салымдарға кепілдік беру жүйесінің болуымен негізделуі мүмкін. Келесі жылдан бастап теңгедегі жинақ салымдары бойынша кепілдік деңгейінің 15 млн теңгеден 20 млн теңгеге дейін артуын, тиісінше бір банк бойынша кепілдіктің жиынтық мөлшері 20 млн теңгеге дейін ұлғайғанын ескере отырып, теңгедегі салымдардың кепілдік беру мөлшеріне сай келетін салымдардың әкеліну үрдісі сақталатын болады.

Мөлшері 500 млн теңгеден асатын (62,8%) ірі депозиттер және мөлшері 10 млн теңгеден 50 млн теңгеге дейінгі орташа салымдар (21,6%) валютадағы депозиттердің ең көп әкелінуін көрсетті. Валютадағы қаражат әкелінудің ең аз мәні 1 млн теңгеге дейінгі ұсақ салымдар тобында (0,2%) байқалды. Бұл ұсақ салымдардың трансакциялық сипатына және олардың ағымдағы мақсаттарға пайдаланылуына байланысты болуы мүмкін, ал ірі салымдар жинақтау мақсаттарына көбірек арналған (5.18-график).

5.18-график Бөлшек депозиттердің негізгі әкелінуі теңгедегі ұсақ және орташа депозиттердің есебінен болды

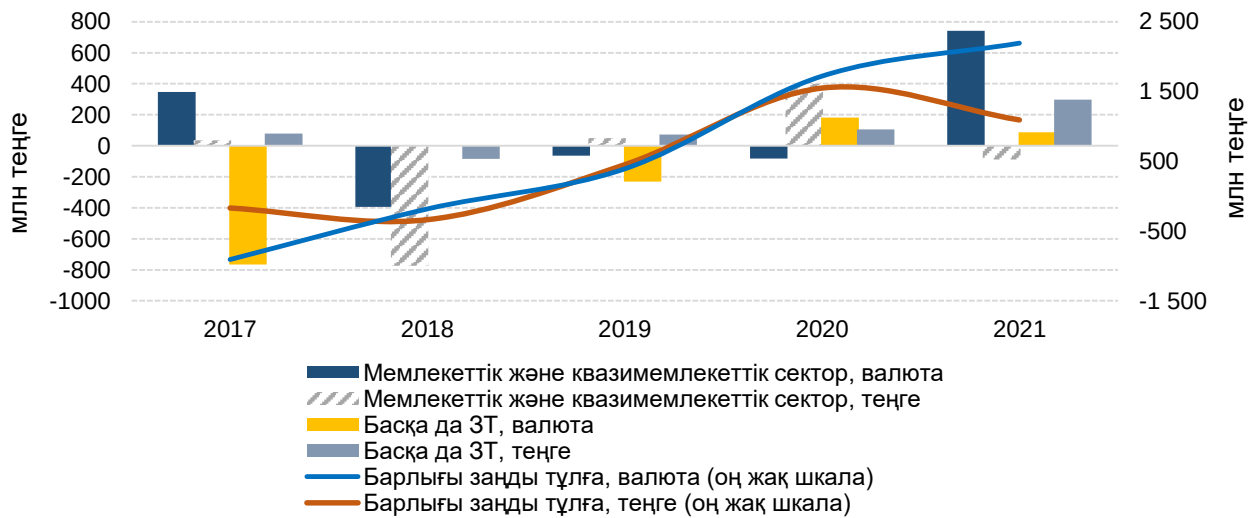

Дереккөзі: ҚДКҚ

Корпоративтік сегментте валюталық салымдар бойынша ең көп ұлғаю мемлекеттік және квазимемлекеттік секторларда байқалды (5.19-график). Өткен жылдарға қатысты 2021 жылы мемлекеттік және квазимемлекеттік секторлармен

байланысы жоқ басқа заңды тұлғалардан теңгедегі депозиттердің айтарлықтай әкелінуі тіркелді.

5.19-график Корпоративтік сегментте валюталық депозиттердің негізгі әкелінуі квазимемлекеттік секторда орын алды

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

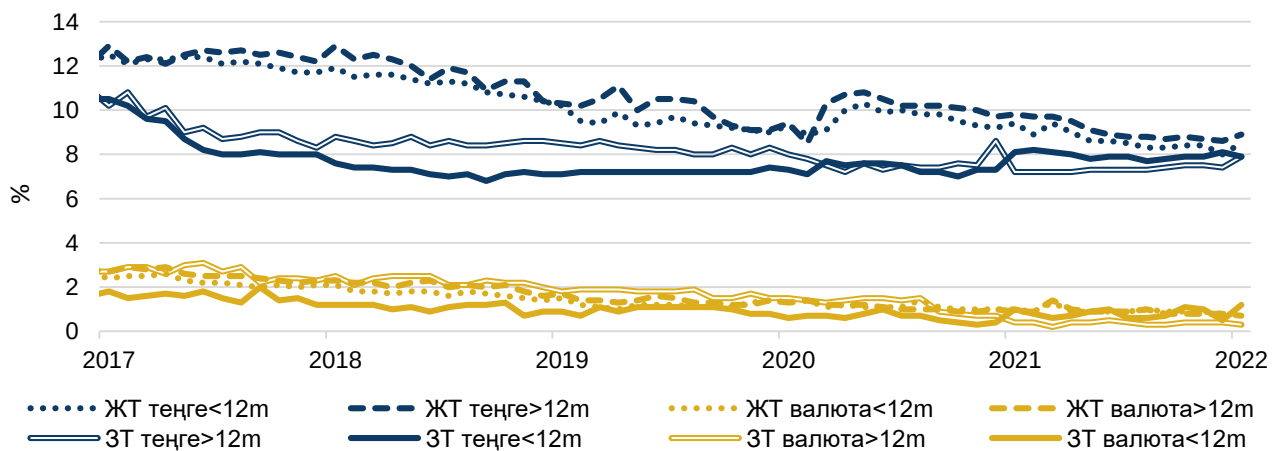
Ескерту: Үздік 25 ірі кредитор бойынша деректер негізінде ҚР ҰБ бағалауы

Алдыңғы кезеңмен салыстырғанда аталған санаттағы салымдардың әкелінуі 104,9 млн теңгеден 297,3 млн теңгеге дейін ұлғайды (1,8 есе өсті). Бұл 30 ірі кредитор бойынша қорландырудың негізгі көздері туралы ақпарат беру тәртібінің өзгеруіне, сондай-ақ банктердің міндеттемелерінде мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың рөлінің төмендеуіне байланысты болуы мүмкін.

5.4 Пайыздық тәуекел

2021 жылы банктердің тартылған депозиттер бойынша сыйақы мөлшерлемелері жеке тұлғалардың теңгедегі және валютадағы салымдары бойынша ғана төмендеді (тиісінше -0,9 п.т. және -0,2 п.т.), ал салымшылардың басқа топтарының жаңадан тартылған салымдары бойынша мөлшерлемелер өзгеріссіз қалды.

5.20-график Жеке тұлғалардың теңгедегі және валютадағы депозиттерін тарту құны біртіндеп төмендеуде

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

2021 жылы жеке тұлғалардың салымдары бойынша мөлшерлемелердің төмендегені (-1,2 п.т.) және барлық субъектілер үшін кредиттер бойынша

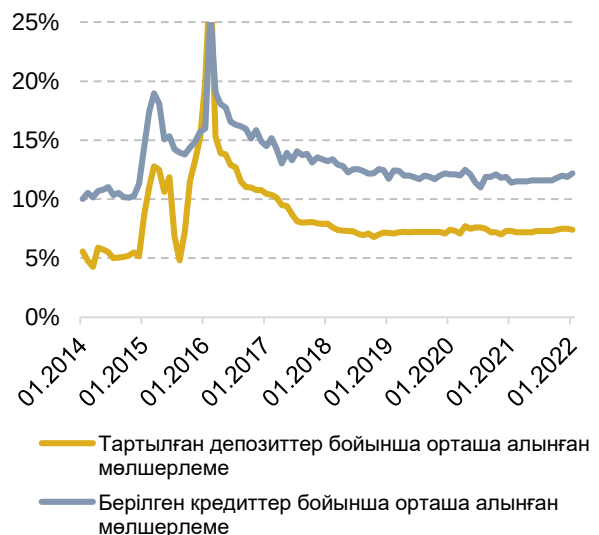
мөлшерлемелердің ұлғайғаны (жеке тұлғалар үшін 2,6 п.т. және заңды тұлғалар үшін 0,8 п.т.) байқалды. Берілген кредиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелердің өсуіне ең үлкен үлес кепілсіз қарыздарға сұраныстың өсуіне байланысты 2021 жылғы қаңтарда (14,9%-дан 17,5%-ға дейін) байқалды (5.21-график А). Орналастыру мен тартудың орташа алынған мөлшерлемелері тиісінше 12,2%-ды және 7,4%-ды құрады (5.21-график Б).

5.21-график 2021 жылы депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер төмендеді, кредиттер бойынша мөлшерлемелер керісінше өсті

А. бөлшек мөлшерлемелер

Б. корпоративтік мөлшерлемелер

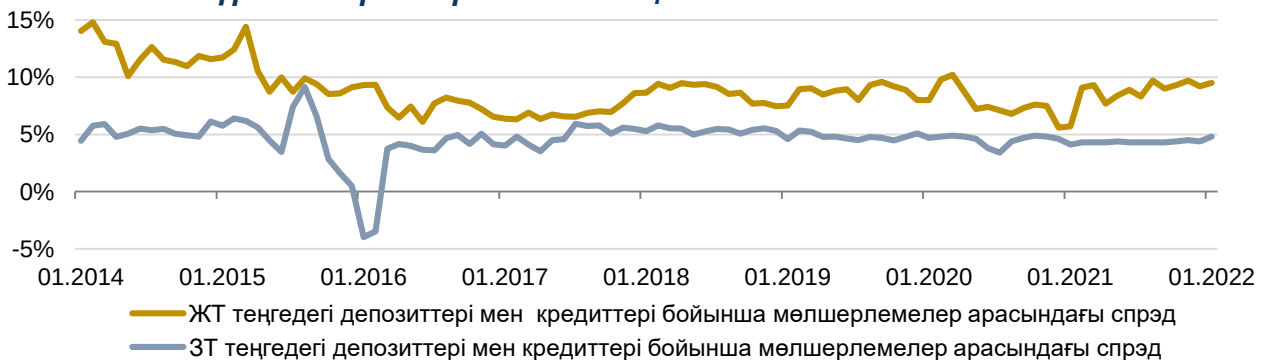

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Ескертпе: Тарту мөлшерлемелері - есепті кезеңде тартылған депозиттер (жаңа депозиттер және бұрын ашылған депозиттерді толықтыру) бойынша орташа алынған мөлшерлемелер. Орналастыру мөлшерлемелері - есепті кезеңде жасалған банктік қарыздардың жаңа шарттары бойынша орташа алынған мөлшерлемелер. Бөлшек сегмент – ЖТ депозиттері мен кредиттері, корпоративтік сегмент – ЗТ депозиттері мен кредиттері. Есепті кезең – ай.

2021 жылдың соңына қарай бөлшек сегментте орналастыру және тарту мөлшерлемелерінің арасындағы спредтің кеңеюі байқалды, жыл басында кредиттер бойынша мөлшерлемелердің ұлғаюуына және депозиттер бойынша мөлшерлемелердің азаюуына байланысты 3,8 пайыздық тармаққа артты (5.22-график).

5.22-график Бөлшек сауда секторындағы спред жыл басында айтарлықтай өсті және 2021 жылдың соңына дейін өсуді жалғастырды, корпоративтік сегментте күрт өзгерістер болған жоқ

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

Корпоративтік секторда спред жылдың бірінші жартысында 4,3-4,4 п.т. деңгейінде сақталды. Жыл соңына қарай кредиттер бойынша мөлшерлемелердің төмендеуі есебінен спредтің 4,8 пайыздық тармаққа дейін шамалы өсуі байқалды.

VI. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі кеңестің қызметі

2021 жылы Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі кеңес (бұдан әрі – Кеңес) тоқсан сайын қаржылық тұрақтылық, жүйелік тәуекелдерді төмендету және қаржы секторын дамыту жөніндегі неғұрлым өзекті мәселелерді қарады.

2021 жылы Кеңестің бірнеше отырысы өткізілді, онда қаржы секторының ағымдағы проблемалары, оларды шешу жолдары және дамудың перспективалық бағыттары талқыланды. Атап айтқанда, Кеңес мүшелері есептік кезеңде мынадай мәселелерді қарады және олар бойынша шешімдер қабылдады:

- *жылжымайтын мүлік нарығындағы сұранысты қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларының қаржылық тұрақтылыққа әсері.* Кеңес Ұлттық экономика және Қаржы министрліктеріне әлеуметтік қамсыздандыру, теңгерімді өңірлік даму қажеттілігін, сондай-ақ жалға берілетін тұрғын үй нарығын дамытуға мемлекеттік қолдау бағытын ескере отырып, тұрғын үй саясатына жаңа тәсілдер және тұрғын үй бағдарламаларын мемлекеттік қаржыландыру құралдары бойынша ұсыныстар дайындауды ұсынды;

- *2021 жылғы банк секторын қадағалау саясатының негізгі басымдықтары.* Кеңес 2021 жылы банк секторын қадағалау саясатының негізгі басымдықтарын қарастырды және Агенттікке активтер сапасын бағалаудың негізгі элементтерін тұрақты қадағалау процесіне интеграциялау үшін әдіснамалар мен тәсілдерді әзірлеу бойынша жұмысты жалғастыруды, екінші деңгейдегі банктерді стресс тестілеу әдіснамасы мен модельдерін әзірлеу бойынша жұмыс жүргізуді ұсынды;

- *депозиттерге кепілдік беру жүйесіне қатысушы банктердің қаржылық жағдайын бағалаудың жаңа моделі.* Кеңес жаңа модельдің қағидатты тәсілдерін мақұлдады және «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-қа оны 2021 жылғы 1 қазаннан бастап енгізуді ұсынды;

- *Қазақстанда стресті активтер нарығын дамыту моделі.* Кеңес стресті активтер нарығын дамытудың негізгі тәсілдерін мақұлдады және Агенттікке Қаржы және Ұлттық экономика министрліктерімен бірлесіп, салық салу мәселелерін қоса алғанда, стресті активтер нарығын дамыту мақсатында заңнамаға өзгерістер енгізу жөнінде ұсыныстар дайындауды ұсынды;

- *цифрлық теңгені енгізу мәселесін қарау.* Кеңес ықтимал пайдалар мен тәуекелдерді талдау, технологиялық аспектілерді пысықтау, сондай-ақ ұлттық төлем жүйесі үшін тиімділік нәтижелері бойынша цифрлық теңгені 2022 жылдың соңында енгізу қажеттілігін қарау туралы шешім қабылдады;

- *микроқаржы ұйымдарын екінші деңгейдегі банктерге конвертациялау туралы.* Кеңес МҚҰ-ны ЕДБ-ға конвертациялау жөніндегі заңнама талаптарын жеңілдету мақсатында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру нарығын және бағалы қағаздар нарығын реттеу мен дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасына түзетулерді енгізуді қолдады;

- *банктердің, банк холдингтерінің және олардың еншілес ұйымдарының қызмет түрлерін кеңейту туралы.* Экожүйелер мен қаржылық технологияларды дамыту мақсатында Агенттік ЕДБ-ның мынадай: инновациялық технологияларды пайдалана отырып, қаржылық қызметтер көрсететін; интернет арқылы мәмілелер жасау мүмкіндігі; қаржылық қызметтер көрсету үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеушілер; электрондық сауда алаңдары; қаржылық қызметтер көрсету кезінде

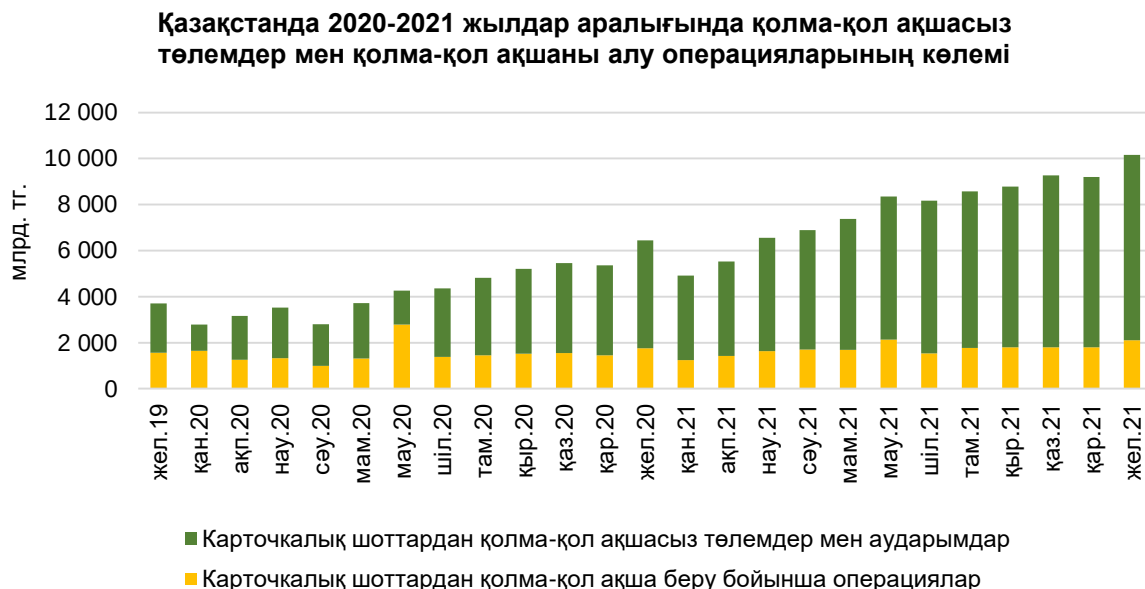
телекоммуникация арналарын ұсынатын ұйымдардың капиталына қатысу жөніндегі мүмкіндіктерін кеңейтуді ұсынды.

Бокс 10. Цифрлық валютаны енгізу перспективалары

Цифрлық технологияларды енгізу түбегейлі өзгерістерге алып келді және экономиканың және тұтастай алғанда бүкіл қоғамның даму траекториясын айқындады. Цифрлық экономиканың пайда болуы мен қалыптасуы көптеген елдер үшін басым бағыттардың бірі болып табылады. Соңғы жылдары жаңа буынның цифрлық технологияларын жасаудан туындаған бизнес пен әлеуметтік саладағы қызмет үлгілерінің өзгеруі байқалады. Мұндай технологияларға жасанды интеллект (ЖИ), робототехника, «Заттардың интернеті», сымсыз байланыс технологиялары және басқа да бірқатар технологияларды жатқызуға болады. Таяудағы келешекте жаңа цифрлық технологияларды тиімді қолдану жекелеген компаниялардың да, тұтастай алғанда елдердің де халықаралық бәсекеге қабілеттілік деңгейін айқындайтын болады.

Соңғы жылдары COVID-19 пандемиясының аясында бүкіл әлем бойынша қолма-қол ақшасыз (онлайн) төлемдер мен аударымдарға сұраныс айтарлықтай өсті. Мысалы, Қазақстанда соңғы 2 жылда қолма-қол ақшасыз транзакциялар мен аударымдар саны 3,75 есе артты, ал ақшалай қаражатты қолма-қол ақшаға айналдыру операцияларының саны кәсіпкерлік қызметтен салық төлеушілердің көлеңкелі нарығын анықтау мақсатында қолма-қол ақшасыз аударымдарды бақылауға алу туралы жаңалықтар аясында 1,35 есе өсті (6.1-график). Нәтижесінде орталық банктердің, оның ішінде Қазақстанда ұлттық цифрлық валютаны енгізу мәселесі өзекті болды.

6.1-график COVID-19 пандемиясы дәстүрлі қолма-қол төлемдермен салыстырғанда карточкалық шоттар бойынша қолма-қол ақшасыз (онлайн) операциялардың (төлемдер мен аударымдар) өсуіне себеп болды

Дереккөзі: ҚРҰБ статистикасы

Орталық банктің цифрлық валютасы (бұдан әрі – ОБЦВ) – бұл елдегі ақша айналымының әлеуетті үшінші түрі, ол барлық азаматтар мен бизнес үшін қол жетімді болады — банкноталарға ұқсас, бірақ цифрлық түрде — күнделікті төлемдерді тез, қарапайым, қауіпсіз түрде жүзеге асыруға арналған.

ОБЦВ-ны орталық банк шығаратын болады және ұлттық валютаның тағы бір нысаны бола отырып, дәстүрлі фиат ақша бірліктерімен қатар оның міндеттемесі болып табылады. Бұл ОБЦВ-ны, олардың шығарылуының және одан әрі айналысының сенімділігіне кепілдік беретін эмитенті жоқ криптовалюталардан өзгеше етеді.

Қазіргі уақытта әлемнің 68-ден астам орталық банкі қолма-қол және қолма-қол ақшасыз төлем құралдарымен қатар айналысқа ОБЦВ-ны енгізу мәселесін зерттеуде. ОБЦВ қолма-қол және қолма-қолсыз ақшаның артықшылықтарын біріктіреді, сондай-ақ технологиялық ерекшеліктердің арқасында жаңа мүмкіндіктер ашады және неғұрлым қауіпсіз төлем құралы болып табылады.

2021 жылдың соңында әлемнің он мемлекетінде, атап айтқанда, Кариб бассейні, Оңтүстік-Шығыс Азия және Африка сияқты өңірлерде ресми түрде іске қосылды. ОБЦВ-ны бірінші болып Багам аралдары достастығы мен Камбоджа Корольдігі іске қосты. 2021 жылы Қытай Халық Республикасы (бұдан әрі – ҚХР) өзінің 6 ірі банкі арқылы цифрлық юанның пилоттық жобасын іске қосты. 2021 жылғы маусымның соңындағы жағдай бойынша ҚХР-да жеке тұлғалардың 20,8 млн-нан астам әмияндары және 3,5 млн-нан астам корпоративтік әмияндар ашылды, олар арқылы шамамен 34,5 млрд юань (≈5,4 млрд АҚШ доллары) сомасына 70,7 млн транзакция жүргізілді. Еуропалық Орталық банк те өзінің цифрлық тәуелсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған цифрлық еуроның пилоттық жобасын іске қосты, онда цифрлық еуро жаңа жалпы еуропалық төлем жүйесімен ЕРІ (European Payments Initiative) бірге Еуропа⁴⁰ аумағында жұмыс істейтін халықаралық төлем жүйелері мен сервистерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге арналған.

Жалпы алғанда, ОБЦВ-ны енгізудің негізгі мақсаттары мыналар⁴¹ болып табылады:

1. *Қаржылық қолжетімділік.* ОБЦВ цифрлық төлемдерге қолжетімділікті кеңейту арқылы қаржылық қолжетімділікке әлеуетті ықпал ете алады. Мысалы, Қытай қаржылық қолжетімділік пен цифрландыруда жылдам ілгерілеуге қол жеткізді, алайда шалғайдағы өңірлерде мобильді төлемдер операторларының аз болуына байланысты халық бұрынғысынша банктік қызметтермен жеткіліксіз қамтылған.

2. *Төлемдерге қол жеткізу.* Халық арасында төлемдерді жеңілдетуге жәрдемдесу көптеген орталық банктер үшін маңызды міндет болып табылады. Төлемдерге қол жеткізу қаржылық қолжетімділікпен байланысты, бірақ онымен бірдей емес. Қазіргі заманда төлемдерге қол жеткізу көптеген кедергілерге, соның ішінде қолма-қол ақшаның жетіспеушілігіне, фирмалардың қолма-қол ақшаны қабылдаудан бас тартуына және заманауи цифрлық платформаларға көшудің қиындықтарына тап болуы мүмкін. Мысалы, Швецияның Орталық банкі e-krona жобасы үшін басым мақсаттарының бірі халықтың барлық топтары үшін төлемдерге кең қолжетімділікті қамтамасыз ету болып табылады. Атап айтқанда, Швеция банкі қарттар мен белгілі бір мүгедектігі бар адамдарды қолма-қол ақшасыз қоғамда зардап шеккендер ретінде анықтады. Осыған байланысты Орталық банк ОБЦВ цифрлық төлемдерді, әсіресе халықтың осы топтарына қолайлы қолма-қол ақшаға қосымша ретінде жасауға қалай ықпал ететіні туралы мәселені зерделеуде.

⁴⁰ Развитие цифровых валют центральных банков на современном этапе. Мировой опыт и прогнозы. Журнал ПЛАС №1 - 11 февраля 2022

⁴¹ Fintech notes. Behind the Scenes of Central Bank Digital Currency. Emerging Trends, Insights, and Policy Lessons. IMF. NOTE/2022/004

3. *Төлемдердің тиімділігін арттыру.* Қолма-қол ақшамен және төлемдердің басқа да нысандарымен жүзеге асырылатын төлемдерге арналған шығындар ОБЦВ-ның көмегімен азаюы мүмкін. ОБЦВ бастапқыда қаржы инфрақұрылымын бақылау мүмкіндігі бар тиімді төлем құралы ретінде әзірленеді. Бұдан басқа, ОБЦВ-ны енгізудің арқасында банктер арасындағы шығыстар азаяды және комиссия қысқарады, бұл қолданыстағы қолма-қол ақшасыз және онлайн төлемдерден артықшылыққа айналады.

4. *Төлемдердің үздіксіздігін қамтамасыз ету.* Мысалы, табиғат апаттарына ұшыраған елдерде ауыр жағдайларда болатын жеке тұлғалардың төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету және оларды мемлекеттік трансферттермен қамтамасыз ету айтарлықтай қиын. Мысалы, Шығыс Кариб Орталық банкі өзінің DCash пилоттық жобасын 2021 жылы Сент-Винсент пен Гренадин жанартауының атқылауынан зардап шеккен аймақтарға кеңейтуді тездетті. ҚХР е-CNY функционалын қолданыстағы цифрлық төлем шешімдерінің қосымша резервтік көшірмесі ретінде елде банкрот болуы қытай төлем жүйесі үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін екі ұялы оператор арасында мобильді төлемдердің шоғырлану қаупі жоғары болуына байланысты пайдалануға шешім қабылдады. Осылайша, ОБЦВ қосымша резервтік көшірме рөлін атқара алады.

5. *Ақшаны заңсыз пайдалануды қысқарту.* Қолма-қол ақшаның кейбір ерекшеліктері, оның ішінде анонимділік және бақылау мүмкіндігінің болмауы оларды заңсыз транзакциялар үшін тартымды етеді (мысалы, салық төлеуден жалтару, ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландыру). ОБЦВ кез-келген цифрлық транзакцияларды цифрлық бақылау мүмкіндігімен бұл мәселені азайтуы мүмкін.

6. *Валюталық тәуелсіздік.* Цифрлық валютаның жаңа нысандары ескі валюта нысандарымен салыстырғанда бәсекелестік артықшылыққа ие болуы мүмкін. Егер ел халқының жеткілікті көпшілігі шетелдік цифрлық валютаны немесе жаһандық тұрақты монетаны (global stablecoin) қабылдаса, елдің орталық банктің бірнеше маңызды функцияларын орындау қабілеті бұзылуы мүмкін. Мысалы, Қытай банкі ОБЦВ-ны енгізу үшін уәждердің бірі болашақта ақшалай тәуелсіз болуды қамтамасыз ету екенін мәлімдеді.

7. *Бәсекелестік.* ОБЦВ елдің төлем секторындағы бәсекелестікті екі тәсілмен: тікелей, қолданыстағы төлем нысандарымен бәсекелесе отырып; және, егер ОБЦВ төлем қызметтерін жеке жеткізушілер үшін ашық платформа ретінде әзірленсе, жанама түрде арттыруы мүмкін. Мысалы, Швецияның Орталық банкі бәсекелестікті электрондық кронның әлеуетті маңызды үлесі ретінде қарастырады. Төлем нарығы, Орталық банктің талдауына сәйкес, бірнеше ірі ойыншылардың шоғырлануына ықпал ететін нақты желілік әсерлерді көрсетеді. Электрондық крон үлкен бәсекелестікті қамтамасыз ету және нарықтың тиімділігін арттыру тәсілі бола алады.

Алайда, ОБЦВ енгізумен байланысты ықтимал тәуекелдер бар. Мысалы, салымшылар қолма-қол ақшалай қаражатын цифрлық активтерге аударған жағдайда, коммерциялық банктер өтімділіктің жылыстауына қарсы күресу мақсатында депозиттер бойынша мөлшерлемелерді арттыруға мәжбүр болады, ал бұл өз кезегінде кредиттік мөлшерлемелердің өсуіне, клиенттердің наразылығына, сондай-ақ экономикалық даму қарқынының төмендеуіне алып келеді.

Өз кезегінде, ОБЦВ-ны енгізудің теріс салдары да болуы мүмкін, мысалы²:

1. *Халық арасында цифрлық валютаға деген сенімнің төмендігі.* Жалпы, төлемнің бұл түрі әлі жаңа болғандықтан, ол халық арасында сенім тудырмайды, әсіресе қауіпсіздік тұрғысынан.

2. *Киберқауіпсіздік.* Қытай банкі егер е-CNY маңызды төлем жүйесіне айналса, кибершабуылдардан болатын тәуекелдер айтарлықтай болатынын атап өтті. Киберқауіпсіздіктің қолайлы деңгейін құру оның басты міндеттерінің бірі болып табылады.

3. *Құқықтық мәселелер.* Нормативтік-құқықтық қызметке өзгерістер мен толықтырулар енгізу құралдың жаңалығына, сондай-ақ жеткілікті халықаралық тәжірибенің болмауына байланысты бірқатар қиындықтармен шектеледі.

4. *Ресурстардың жетіспеуі.* ОБЦВ енгізу айтарлықтай қымбат жоба болып табылады. Кейбір орталық банктер, мысалы, Уругвай Орталық банкі және Шығыс Кариб Орталық банкі өте жоғары қаржылық шығындарға байланысты жобаны кеңейтуді тоқтатты.

5. *Прецеденттердің болмауы.* Осы жобаны әзірлеудің күрделілігі ОБЦВ-ны ел экономикасына толыққанды енгізу бөлігінде жеткілікті тәжірибенің жоқтығына байланысты.

Сонымен, келешекте барлық қиындықтарға қарамастан, ОБЦВ маңызды және басым ақша нысаны болуы мүмкін. Қаржыны жаһандық дамыту орталық банктерден инновацияларды талап етеді және қазіргі заманғы құралдардың бірі ақша-кредит саясатының шараларын тиімді іске асыруға және қарқынды дамып келе жатқан цифрлық нарықпен және қаржылық технологиялар институттарымен қатар жүруге мүмкіндік беретін ОБЦВ-ны енгізу болып табылады.

Қазақстанда ЦВЦТ бойынша бастамалар

Қазақстан Ұлттық Банкі де басқа Орталық банктермен қатар цифрлық теңгені (бұдан әрі – ЦТ) енгізу мәселесін пысықтауда. 2021 жылғы мамырда Ұлттық Банкте нарыққа қатысушылармен, мемлекеттік органдармен, халықаралық әріптестермен және сарапшылармен жария талқылау үшін ЦТ енгізудің негізгі тұжырымдамалары бар баяндаманы жариялады⁴².

Сонымен қатар, жыл соңына қарай технологиялық іске асырылуын эксперименттік растау арқылы тұжырымдаманың қолданылуын тексеру үшін ЦТ платформасының прототипі әзірленді, ЦТ-ның экономикаға, қаржылық тұрақтылыққа және ақша-кредит саясатына әсерін бағалаудың бастапқы моделі әзірленді, сондай-ақ реттеудің ықтимал тәсілдері айқындалды. Нәтижелер Ұлттық Банктің сайтында жарияланған Пилоттық жобаның нәтижелері туралы баяндамада ұсынылды⁴³. Пилоттық жоба шеңберінде цифрлық теңгенің қолданылу циклінің базалық сценарийлері – шығару мен бөлуден бастап цифрлық теңгені пайдалана отырып сатып алу мен аударуға дейін іске асырылды. Бұдан басқа, баяндамада қолма-қол қаражаттың цифрлық аналогы шыққан кезде Қазақстан экономикасында ақша базасы мен ақша массасының ұлғаюы болмайды, тек ақша ұсынысындағы құрылымның өзгеруі ғана байқалатыны айтылған.

Жоғарыда аталған екі баяндаманың негізінде Қазақстанда ЦТ енгізудің негізгі міндеттері айқындалды:

1. Ел ішіндегі қаржы нарығындағы бәсекелестікті арттыру;

⁴² Цифрлық теңге. Көпшілік талқылауға арналған баяндама. Мамыр. 2021 ж. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, www.nationalbank.kz.

⁴³ Цифрлық теңге жобасы. Пилоттық жобаның нәтижелері туралы баяндама. 2021ж. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі.

2. Қолма-қол ақшасыз төлемдердің енуін ұлғайту;
3. Ұлттық төлем жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
4. Мемлекеттің қатысуымен төлемдердің тиімділігін арттыру;
5. Экономиканың түрлі секторларының және басқа елдердің ойыншыларына қатысты қаржы нарығының бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес, 2022 жылғы 1 шілдеге дейінгі мерзімде экономикалық және реттеушілік зерттеулердің қорытындыларын, технологиялық параметрлерді бағалауды, тұтынушылық мінез-құлықты сандық және сапалық зерттеудің қорытындыларын, дизайн-сессиялардың және сараптамалық талқылаулардың қорытындыларын ескере отырып, ЦТ (ЦТ моделін) енгізу қажеттілігі туралы шешім қабылдау моделін ұсыну жоспарлануда.

Экономикалық аспектілерді бағалау кезеңінде халық пен нарыққа қатысушылардан деректер жинау үшін сауалнама жүргізу жолымен әзірленген гипотезаларды растау үшін нәтижелерді модельдей отырып, сандық талдау жүргізу, ЦТ-ға сұранысты бағалау үшін микромодельді, сондай-ақ жалпы тепе-теңдіктің екі динамикалық стохастикалық моделін (DSGE) құру жоспарлануда, бұл отандық экономиканың ерекше сипаттамаларын ескере отырып, қаржылық тұрақтылықты және адамдардың әл-ауқатының өзгеруін қоса алғанда, ЦТ-ның жалпы экономикаға әсер етуінің экономикалық негіздемесін алуға мүмкіндік береді.

ЦТ енгізу қажеттігі туралы шешім 2022 жылдың соңында әлеуетті пайдалар мен тәуекелдерді жан-жақты зерттеу, технологиялық аспектілерді пысықтау, ақша-кредит саясатына және қаржылық тұрақтылыққа әсер ету, сондай-ақ ұлттық төлем жүйесі мен оның қатысушылары үшін әсер ету нәтижелері бойынша қабылданатын болады.

Бокс 11. ESG (Environmental, Social, Governance) тұрақты даму қағидаттарын Қазақстан экономикасына ықпалдастыру

Соңғы уақытта климаттық тәуекелдердің қаржы секторының тұрақтылығына ықпал ету мәселелері әртүрлі елдердің орталық банктері мен қаржылық реттеушілері үшін өзекті болды. Олар төмен көміртекті энергетикаға инвестицияларды ынталандыру және атмосфераға зиянды заттардың шығарындыларын азайту арқылы климаттық тәуекелдерді төмендету саясатын әзірлейді. Осы мақсаттар үшін климаттық тәуекелдердің олардың қызметіне және қаржылық тұрақтылыққа әсерін ескере отырып құрылған қаржы нарығына қатысушыларға қатысты реттеу саясатына өзгерістер енгізіледі.

2021 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан Республикасында ESG халықаралық қағидаттарының талаптарына жауап беретін «жасыл инвестициялар» нарығын кеңейту жөнінде нақты ұсыныстар енгізуді және осы қағидаттарды реттеуші ортаға интеграциялауды тапсырды⁴⁴.

ESG ұғымы

ESG (Environmental, Social, Governance) орнықты даму қағидаттары – бұл қоршаған ортаны қорғауға, климаттың өзгеруіне әсерді азайтуға, әлеуметтік аспектілерді және көрсетілген өлшемшарттардың компаниялардың қызметіне ықпал ету дәрежесін жақсартуға бағытталған инвестициялық жобаларды бағалау үшін инвесторлар мен кредиторлар пайдаланатын компания қызметі стандарттарының жиынтығын білдіретін экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық өлшемшарттар.

Париж климаты жөніндегі келісім⁴⁵ (2016 ж.) шеңберінде жаһандық жылынуды бәсеңдету мақсатында көмірқышқыл газы шығарындыларын азайту туралы осы келісімге қол қойған елдер, оның ішінде Қазақстан да тиісті шаралар кешенін әзірлеп, ESG қағидаттарын ұстануға тиіс. Еуропалық банктік қадағалау қызметінің (EBA) және Еуропалық орталық банктің (ECB) басшылары Бірыңғай қадағалау тетігі (SSM) шеңберінде ESG қағидаттарын енгізу мәселелерінде бүкіл әлем бойынша реттеушілер үшін бағдарлар болды. Атап айтқанда, ЕО аясында орнықты қаржыландыру қағидаттарын іске асыруға бағытталған бірқатар реттеуші құралдарды енгізу бойынша 2020-2025 жылдарға арналған іс-қимыл жоспары бекітілді. Көрсетілген іс-қимыл жоспары климаттық және экологиялық тәуекелдер бойынша ECB басшылығын әзірлеуді және Қадағалау бақылауында және бағалау процесінде (SREP) есепке алуды, «Қаржы құралдарының нарықтары туралы» (MiFID II) Еуроодақ Директивасындағы өзгерістерді, жасыл облигациялар стандарттары мен кредиттік рейтингтерді, климаттық және экологиялық мақсаттарға қатысты стресс-тестілерді, климаттық тәуекелдер бөлігінде ҚЕХС 9 түзетулерін және т.б. көздейді.

ESG енгізу бойынша G20 қаржылық тұрақтылық жөніндегі кеңес жанындағы климатқа байланысты қаржылық ақпаратты ашу жөніндегі нысаналы топ (Tcfd-Task Force on Climate Related Financial Disclosure), БҰҰ-ның жауапты қаржыландыру қағидаттары (UN Principles for Responsible Investment, PRI)⁴⁶, ICMA⁴⁷ «жасыл» облигацияларының қағидаттары және т.б. негізгі халықаралық бастамалар болып табылады.

Қазақстанда ESG қағидаттары мен стандарттарын енгізу

Қойылған міндеттерді іске асыру шеңберінде 2021 жылғы қаңтарда Қазақстан Республикасының Парламенті «жасыл» технологиялар, «жасыл» қаржыландыру және «жасыл» жобалар, «жасыл» облигациялар және «жасыл» кредиттер ұғымдары, сондай-ақ «жасыл» қаржыландыру шеңберінде мемлекеттік қолдау

2020 жылы Азия Даму Банкі өз жобаларын дамыту үшін KASE алаңында 14 млрд теңге көлемінде өзінің жасыл облигацияларын орналастырды. Проспектіге сәйкес, облигацияларды орналастырудан алынған ақшаны пайдаланудың нысаналы мақсаты атмосфераға парниктік газдар шығарындыларын азайтуға немесе атмосферадан парниктік газдар шығарындыларын жоюға, сондай-ақ антропогендік немесе табиғи жүйелердің климаттың өзгеруі салдарына осалдығын төмендетуге және тұрақтылық пен бейімделу қабілетін арттыруға бағытталған жобаларды инвестициялау болып табылады.

2021 жылғы қыркүйекте Еуразиялық Даму Банкі мен «Даму» шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры (бұдан әрі - «Даму» қоры) ESG тұрақты даму қағидаттарына сәйкес өздерінің дебюттік облигацияларын орналастырды.

Мәселен, Еуразиялық Даму Банкі жылдық 10,5% купондық мөлшерлемесімен 3 жыл мерзімге көлемі 20 млрд теңге болатын «жасыл» облигацияларды орналастырды. Бондтарды шығару «жасыл» облигациялар қағидаттарына толық сәйкес келді. Инвесторлардың облигацияларға сұранысы орналастыру көлемінен асып түсті. Инвесторлары Қазақстандық банктер, қаржы және инвестициялық компаниялар, сондай-ақ жеке инвесторлар болды. Бұл шығарылым Қазақстан Республикасының аумағында ESG-жобаларды қаржыландыруға бағытталған.

Өз кезегінде «Даму» ҚДҚ 5 жыл мерзімге 1 млрд теңге көлемінде және 11,9% кірістілікпен «әлеуметтік» облигацияларды орналастырды. Бұл шығарылым COVID-19 пандемиясы кезінде экономиканың неғұрлым зардап шеккен секторларынан шағын және орта бизнесті екінші деңгейдегі банктер, микроқаржы ұйымдары немесе лизингтік компаниялар арқылы қаржыландыру жолымен әлеуметтік проблемаларды шешуге бағытталған.

Бұдан басқа, 2020 жылы «Даму» ҚДҚ айналыс мерзімі 36 ай және купондық мөлшерлемесі 11,75% болатын 200 млн теңгеге өзінің алғашқы «жасыл» купондық облигацияларын орналастырды. Бұл орналастыру «Астана» халықаралық қаржы орталығы қор биржасының (бұдан әрі – АХҚО) «жасыл» облигацияларының қағидаларына сәйкес келетін бағалы қағаздардың бірінші листингі және Қазақстандағы жасыл облигациялардың бірінші листингі болды.

2018 жылы АХҚО жанынан Қазақстанда және Орталық Азия өңірінде жасыл қаржыны дамыту және ілгерілету үшін Жасыл қаржы орталығы (бұдан әрі - Green Finance Center, GFC)⁵² құрылды. GFC жанынан құрылған Жасыл қаржы жөніндегі консультациялық кеңес халықаралық және шетелдік қаржы ұйымдарының өкілдерін қамтиды. Аталған кеңестің мақсаты Орталық Азия мен Шығыс Еуропада жасыл қаржы өңірлік хабын дамыту, жасыл қаржы саласындағы жетекші халықаралық ұйымдарды тарту болып табылады.

АХҚО мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесіп Қазақстанға арналған жасыл қаржы жүйесінің тұжырымдамасы, оны іске асыру жөніндегі стратегиясы, сондай-ақ Жасыл таксономия⁵³ жобасы әзірленді. Сонымен қатар, АХҚО халықаралық стандарттарға негізделген Астана халықаралық биржасында жасыл облигацияларды шығару қағидаларын⁵⁴ енгізді. GFC-да кредиттік рейтингтің «ішкі» нарығын дамыту мақсатында рейтингтік және талдамалық қызметтер көрсететін компанияны құру мәселесі пысықталуда. Бизнеске қолайлы жағдай жасау үшін цифрлық «жасыл облигация» енгізу мәселесі пысықталуда. Бұдан басқа, қазіргі

⁵²Астана халықаралық қаржы орталығы жанындағы Жасыл қаржы орталығы (Green Finance Centre, GFC) - gfc.aifc.kz

⁵³«Жасыл» облигациялар және «жасыл» кредиттер арқылы қаржыландыруға жататын «жасыл» жобалар таксономиясының («Жасыл» таксономия) жобасы

⁵⁴Жасыл облигациялар шығару жөніндегі нұсқаулық (АХҚО жасыл қаржы орталығы)

уақытта негізсіз жоғары болып отырған GFC жасыл облигацияларды верификациялау және валидациялау жөніндегі қызметтердің құнын төмендету бойынша міндетін алдына қояды. Ол үшін GFC аталған бастаманы ЕАДБ Цифрлық бастамалар қорымен бірлесіп сандық жасыл облигациялар шығару бойынша мүмкіндіктерді іске асыру мақсатында пысықтайды, бұл Жасыл қаржы орталығының Қазақстан мен ЕАЭО елдерінің төмен көміртекті дамуына жәрдемдесу жөніндегі ұстанымын растайды.

Қаржы нарығында ESG қағидаттарын одан әрі имплементациялау және жасыл облигациялар нарығын дамыту мақсатында ҚНРДА-ның Ұлттық Банкпен бірлесіп мыналарды жүзеге асыру жоспарлануда:

I. *Қаржы ұйымдарының ESG қағидаттарын енгізу бойынша ұсынымдар әзірлеу* - ESG тәуекелдеріне ұшырау дәрежесі, осы тәуекелдерді анықтау және басқару рәсімі туралы ақпаратты ашу бойынша ұсынымдарды әзірлеу және қаржы нарығына қатысушыларға жіберу жоспарлануда. Қаржы ұйымдары ұсынымдарды ерікті түрде енгізе алады және жыл сайынғы аудит шеңберінде есепті жариялай алады.

II. *ESG қағидаттарын енгізу бойынша қаржы ұйымдарына қойылатын міндетті талаптарды әзірлеу* - тұрақты даму мақсаттарын, ESG-факторларды және олармен байланысты тәуекелдерді қаржы ұйымдарының стратегиясы мен бизнес-моделіне есепке алу қажеттілігін, ESG факторларды ескере отырып, қаржы ұйымдарының корпоративтік басқару жүйесін құру қажеттілігін және т.б. қамтитын тәуекелдерді басқарудың ішкі жүйелеріне және корпоративтік басқару жүйесіне қойылатын талаптарды енгізу жоспарлануда.

III. *ESG тәуекелдерінің мониторингі және қадағалау жүйесіне интеграциялау* – қаржы ұйымдарының қызметін бақылау мен қадағалаудың ішкі рәсімдеріне ESG-тәуекелдерді басқару қағидаттарының сақталуын, оның ішінде реттеу шараларын қолдану бойынша мониторинг және бақылау бойынша талаптарды енгізу жоспарлануда.

IV. *ESG ақпаратты ашуға стандартталған тәсілді әзірлеу* – KASE және АХҚО биржасындағы халықаралық ұсыныстарға сәйкес ESG қызметі бойынша ақпаратты ерікті түрде ашудан міндетті түрде ашуға көшу жоспарлануда.

Қаржылық емес ақпаратты міндетті түрде ашуға ауқымды көшу инвесторлар мен рейтингтік агенттіктерге өздерінің инвестициялық портфельдеріне енгізу үшін қаржы құралдарының ESG өлшемдеріне сәйкестігін бағалауға мүмкіндік береді.

Қабылданған шараларға қарамастан, қазіргі уақытта «жасыл» жобаларды іске асыруда коммерциялық сектор үшін экономикалық ынталандырудың болмауына байланысты Қазақстан Республикасында жасыл облигациялар нарығындағы белсенділік төмен дәрежеде қалып отыр. Осыған байланысты құқықтық орта мен инфрақұрылымды дамыту жөніндегі жұмысты жалғастырудан басқа, Қазақстан Республикасында жасыл жобалардың тартымдылығын арттыру үшін коммерциялық сектор үшін тиімді экономикалық ынталандыруды енгізу қажет.